4483

విషయానుక్రమణిక

జూన్ 1956

నేను	శ్రీ గొట్టిముక్కల కృష్ణమూర్తి	...	1
ప్రాచీనశిలాశాసనములు	శ్రీ కె. హెచ్. వి. శర్మ	...	2
శప్తాహల్య	శ్రీ శిష్టాసత్యనారాయణ రాజశేఖరం		8
త్రిలోచన పల్లవుడు	శ్రీ మల్లంపల్లి సోమశేఖరశర్మ	...	10
నేను, మాజానకి	శ్రీ వేదుల లక్ష్మణమూర్తి	...	14
ఏకవీర	శ్రీమతి పి. శ్రీదేవి	...	33
సాహిత్యవాహిని	శ్రీ షడ్దర్శనం సోమసుందరశర్మ	...	41
వీలునామా	నాగభూషణ్	...	51
సోషల్ కాంట్రాక్టుసిద్ధాంతము	శ్రీ చిత్తజల్లు వరహాలరావు	...	71
బాలగంగాధరతిలక్	శ్యామకృష్ణ	...	77
కుంపటిలో కుసుమం	శ్రీ మధురాంతకం రాజారాం	...	85
కలగూరగంప		...	93
గ్రంథ విమర్శనము		...	98

నేను

శ్రీ గొట్టిముక్కల కృష్ణమూర్తి

ఏనొక సమీర బాలుడ! నీ కవిత్వ
పారిజాత ప్రసూన మెవ్వండో యొసగ;
మా పరస్పర సంస్పర్శ మహిమ వలన
పులకితబ్రహ్మపదమును పొందగలను.

ఏనొక త్రిలోక విజయుడ! నీ కవిత్వ
దివ్య గాండీవము నొసంగ దేవు డెవడో;
సతుల శీలంబు దోచు దుశ్శాసనులను,
అడ్డుపడు సైంధవుల నెల్ల హతము సేతు.

ఏను మధుపాన మత్తుడ! నీ కవిత్వ
స్వాదు మధుపాత్ర నందించె 'సాఖి' యొకతె
స్వాదు వెరుగని పైత్య విభ్రాంత మతులు
తిట్టనీ వెలివేయనీ దిగులు పడను.

ఏనొక ధనంజయుండను! ఈ కవిత్వ
దివ్య చింతామణీ మహా దీప్త శక్తి
చింతలన్ వీడి క్రౌర్య విచ్ఛిత్తి చేసి
కలిమిలేముల చెరలాట కట్టివేతు.

ఏనొక విశిష్ట తాపసి! నీ కవిత్వ
దివ్యమార్గము చూపించె దేవు డెవడో;
ఏ అపామార్గమును బట్టకేను నడచి
ఆ మహానందపదమును నందగలను.

ఏనొక ప్రగాఢ భక్తుడ! నీ కవిత్వ
పుష్పక విమానమును నెక్కి పోగలాను
ఆ చిదానందు నంతఃపురాననుండి
రమ్మనుచు పిల్చు తల్లి పదమ్ముకడకు.

ఏనొక విశుద్ధ రసికుడ! నీ కవిత్వ
కన్యకా దానము నొనర్చె ఘను డెవండో;
జంటగా నేగి భక్తిమై శారదాంబ
దివ్య పాదార్చనము చేసి తేరికొందు.

ఏనొక త్రికాల భిక్షువు నీ కవిత్వ
కామధేనువు నాకు నొక్కం డొసంగ;
కార్త వీర్యార్జునుల పాపికళ్లనుండి
కాచుకొందును లోక సంగ్రహముకొరకు.

ప్రాచీన శిలాశాసనములు

శ్రీ కె. హెచ్. వి. శర్మ

"శాస్యన్తే ఏభిరితి శాసనాని"—వీనిచే శాసింపబడును గనుక ఇవి శాసనములు. శిలలపైఁ జెక్కబడినవి గాన నివి శిలాశాసనములు. భారత దేశమున నీ శిలాశాసనములకొక విశిష్టస్థానము గలదు.

మన దేశమున శాసనములకంటె నతి ప్రాచీనమైన, జంతువులు మొదలగువాని చిహ్నాలుగల, మృణ్ముద్రలు (clay seals) సింధు నాగరికతా ఫలితముగఁ దెలియవచ్చినవి. అయినను వానినిగూర్చి ఇంకను సుస్పష్టముగా వివరించుటకు వీలు గాకున్నది.

శిలాశాసనము లనగానే అశోకుడు స్ఫురించును. శాసన వాఙ్మయావతరణమునకు మన ఆదికావ్య రచనకు సామ్య మొకింతగలదేమో యనిపించును. మహర్షియైన వాల్మీకి క్రౌంచద్వంద్వముఁ జూచుచు ఆనందసాగర నిమగ్నుడైయుండగా నందు నిషాదబాణ నిహతమైన యొకపక్షి నేలకూలెను. అప్రయత్నముగ నాతని శోకము నోటనుండి ఛందోరూపముగ వెడలి ఆదికావ్యరచనకు దారిఁ జూపినది.

"మా నిషాద ప్రతిష్ఠాం త్వమగమః శాశ్వతీస్సమాః!
యత్క్రౌంచమిథునా దేకమవధీః కామమోహితమ్"

మూర్ధాభిషిక్తుడైన యశోకుడు కళింగ దిగ్విజయార్థము మహాసంగ్రామ మొనర్చి జయమును గైకొనెను. ఫలితము వేనవేలు ప్రజ మృతినొందుట కన్నారగాంచెను. హృదయము శోకముతో ద్రవించుకొనిపోయినది. అపారమైన జీవహింస కాతనిమనస్సు మారి యహింసాతత్వము నుపదేశించు బౌద్ధమతమునం దాదరణఁ జూపెను. ఆ మతావేశములో, తోడనే శిలాశాసనములు వెలసినవి.

క్రీస్తుపూర్వము మూడవశతాబ్దములో నీ శాసనములు నాటి బ్రాహ్మీ లిపిలోఁ జెక్కింపబడినవి. శాసనములలో నిట్లు దొలుత బ్రాహ్మీలిపి ప్రథమస్థాన మొందినదనవచ్చును. స్థల భేదములనుబట్టి ఆ లిపి యందు ఉత్తర బ్రాహ్మీ, దక్షిణ బ్రాహ్మీ యని రెండువిధములు గాన్పించును. మొదట నాభేద మీమాత్రముగ నుండెడిది. పరిమాణసహజముగు లిపినుండి అనేక లిపులు బయలుదేరుట వింతకాదుగదా! అట్లే యుత్తర బ్రాహ్మీనుండి నాగరి, హిందీ, బెంగాలీ మొదలగు యుత్తరదేశ లిపులును, దక్షిణ బ్రాహ్మీనుండి తెలుగు, కన్నడ, తమిళ మళయాల లిపులును యుద్భవించినట్లు భాషాశాస్త్రవేత్తలు నుడివెదరు.

పైనఁ జెప్పిన బ్రాహ్మీలిపి గాక "ఖరోష్ఠి" యను మరియొక లిపియందుగూడ కొన్ని శాసనములు గలవు. పశ్చిమోత్తర భాగమునందును, గాంధారి దేశమునం దీ లిపి క్రీ॥ పూ॥ మూడవ శతాబ్దినుండి క్రీ॥ శ॥ నాల్గవ శతాబ్దివఱకు వాడుకలో నున్నట్లు దెలియవచ్చినది. ఇది బ్రాహ్మీవలె గాక కుడినుండి యెడమకు వ్రాయబడియున్నది.

అశోకుని శాసనములు మతావేశములో వెలసినవి గాన ధర్మబోధకములు మాత్రమే. బ్రాహ్మణులను, శ్రమణులను పూజించుట, వారికి దానము లొసంగుట, గురువులను, పితరులను సేవించుట, బీదలను, వృద్ధులను, అనాథుల నాదరించుట, భృత్యులయందు, జంతువులయందు దయఁ జూపుట సర్వప్రాణులయం దహింస మొదలగు ధర్మము లాతని శాసనములయం దగపడును[1]! ఆదర్శప్రాయమైన జీవితమును వానియందుఁ జూడగలము.

ప్రాచీన హైందవ రాజులు చతుర్విధ పురుషార్థములలో నాదియైన ధర్మమునం దాభిముఖ్యముగల వారనుటలో సందియము లేదు. మన అశోకుడు నట్టివాడే. ధర్మమహామాత్రులను నియమించి ప్రజలకు ధర్మమును బోధించుటయే గాక, వారి క్షేమమున కాతడు బాటలు వేయించుట, చెరువులు, నూతులు త్రవ్వించుట, వృక్షములను నాటించుట మున్నగు సౌఖ్యముల నెన్నిటినో కల్పించినట్లు శాసనములు చాటుచున్నవి.

1. Rock Edicts no. s. III D; IV C; IX G; XI C etc.

"ఆపానాని మే బహుకాని తత తత కాలాపి తాని పటీభోగాయే పసు మునిసానం."2—

మానవులు, పసువులు నీరు త్రావుటకుగాను నాచే నచ్చటచ్చట జలాశయములు నిర్మింపబడినవి.

"మగేసు పి మే నిగోహాని లోపాపితాని ఛాయో పగాని హోసంతి పసు మునిసానం అంబావడిక్యా లోపాపితా"3—

'మార్గములయందు నాచే పసువులకు, మనుష్యులకు నీడకొఱకు మఱ్ఱి మామిడి వృక్షములు నాటింపబడినవి.'

ప్రజల నాతడు తన కన్నబిడ్డలవలెఁ జూచుకొనుచుంటిననియు, వారి సౌఖ్యమే తన సౌఖ్యమనియు, దానిచే నాతడు పరలోకమున సుఖింపగలడనియు నాతని శాసనములలో గలదు.

"అథా పజాయే ఇచ్ఛామి హాకం కింతి సవేన హిత సుఖేన హిదలోకిక—

పాల లోకికేన యుజేవు తి తథా...మునిసేను పి ఇచ్ఛామి హాకం"—4

ఈ మాటలు అశ్వఘోషుని బుద్ధ చరితమందీ దిగువ శ్లోకమును జ్ఞప్తికిఁ దెచ్చును.

"స్వాభ్యః ప్రజాభ్యో హి యథా తథైవ
సర్వ ప్రజాభ్యః శివ మాశశంసే"—
(2 సర్గ॥ 35 శ్లో.)

సంఘములోని కొన్ని మూఢ విశ్వాసముల నాతఁడు నిరశించి యెట్టి జీవహింసయు కూడదనెను 5 ఆ కాలమున రాజుల వినోదార్థమై కల్పించబడిన మల్లుల, ఏనుపోతుల, బెబ్బులుల దెబ్బలాటలను మాన్పించెను. అట్టివి మన రాజులకు వినోదార్థమని దెల్పుటకు విరాటపర్వమునందలి ఈ పద్యమును జిత్తగింపుడు.

చ॥ "వలసిన నేలు మేను బలవంతుఁడఁ గారెను
పోతు దంతి బె
బ్బులి మృగనాథునిం దొడరి పోరుదు శూరత
యుల్ల సిల్లఁగా
దలమును లావు విద్య మెయి దర్పముఁ జేర్చి
పెనుంగు జెట్టి మ
ల్లుల విఱుతున్ వడిన్ గడియలోనన మూర్ఛ
కీ వేడ్క సేయుదున్."
(వి॥ ప్ర॥ 223 ప.)

అతని శాసనములనుబట్టి పరిపాలనా సౌకర్యమునకాతడు మహామాత్రులు, ధర్మ మహామాత్రులు, రజుకలు, యుక్తలు, దూతలు, పురుషులు, ప్రదేశికులను ఉద్యోగులను నియమించినట్లు దెలియవచ్చుచున్నది. 6

అశోకుడు బుద్ధుని జన్మస్థలమగు లుంబినీ గ్రామము దర్శించి దానిని ఉంబలికగా అనగా శిస్తులేకుండఁ జేసెనట.

"లుంమిని గామే ఉబలికే కటె అఠభాగి యే చ."7

ఈ శాసనములలో విదేశీయులగు యవనులు (Greeks) స్వదేశీయులగు చోడ, పాండ్య, ఆంధ్రులను రాజవంశములును, మరియు కౌశాంబి, ఉజ్జయిని, తక్షశిల, పాటలీపుత్రము మొదలగు పట్టణముల పేర్లునుఁ దెలియవచ్చుచున్నవి. వానినిబట్టి ఆ సార్వభౌముని సామ్రాజ్యపు వైశాల్యము నూహింపనగును.

అశోకునకు శిలాశాసనముల కీ విధమైన యవినాభావ సంబంధమేర్పడెను. నిజమున కాతని నీ విషయమున 'భారత శాసనపు పిత' (Father of Indian Epigraphy) అనవచ్చును. శాసన వాఙ్మయమున కాతడు చిరస్మరణీయుడు.

Thus Asoka, who was infact the father of Indian epigraphy, showed that it is some kind of religious thought which actuated an Indian to set up an inscription."

(Prof. D. B. Diskalkar)

క్రీస్తునకు రెండు, మూడు శతాబ్దములవాఁ కీ శిలాశాసనము లనేకముగ గుహలయందును, స్తంభములయందును చెక్కబడి గలవు. వానిని గూర్చి సూక్ష్మముగఁ దెల్పి గుప్తుల కాలమునకు పోగలము. కళింగాధి

2. "The Inscriptions of Asoka"— Seventh Pillar Edict: Delhi—Topra. B. Round the Pillar (T).

3. —Do— Round the Pillar (R).

4. First Separate Rock Edict : Dhauli (F).

5. First Rock Edict: Girnar.

6. Third Rock Edict: Girnar.

7. Rummindei-Pillar inscription (C).

పతియగు ఖారవేలుని హాతిగుంఫ (Hatigumpha) శాసనములో నాతడు శుంగవంశ స్థాపకుడును, మౌర్య వంశ నాశకుడును అగు సేనాని పుష్యమిత్రు నోడించి నట్లు గలదు. గౌతమీపుత్ర శాతకర్ణిని గూర్చిన ప్రశస్తి నాశిక ప్రశస్తిలో గలదు. అల్లాహాబాదు ప్రశస్తి, నాశిక ప్రశస్తి, చంద్రవల్లి శిలాశాసనములనుబట్టి శకరాజుల పాలనమును, అరా, మోరా శాసనములనుబట్టి కుషాను క్షత్రపుల పరిపాలనములను దెలియగలము.

కృష్ణా జిల్లాలోని జగ్గయ్యపేట స్థూపములను, గుంటూరు నందలి నాగార్జునుని కొండ స్థూపములను బట్టి శాతవాహనుల పాలన మాంధ్రదేశమున నిక్ష్వాకులు, పల్లవులచే నంతమొందింపబడినట్లు దెలియును.

గుప్తుల కాలమున శాసనముల లిపిలోగూడ మార్పు స్పష్టముగ గాన్పించును. సంస్కృత భాషాయోష కొక సౌష్ఠవ మేర్పడినదని చెప్పవచ్చును. మహాకావ్యపు పోకడల నన్నింటిని శాసన రచనల యందుఁ జూడగలము. పరిపాలనా విషయమున వారు కడు సమర్థులనిపించుకొనిరి. బౌద్ధ, జైనమతముల ప్రాబల్యముచే నడుగంటిపోవు హిందూమతమును పునరుద్ధరించిరి. వీరి కాలమునకే స్వర్ణయుగమని పేరిడిరి.

సముద్రగుప్తుని అల్లాహాబాదు శాసనము కడు ముఖ్యమైనది. క్రీ॥ వె॥ 360 సంవత్సరముల నాటిదిది. అతని దిగ్విజయములనుఁ దెల్పుచూ భారతదేశమున నాటి రాజవంశముల నన్నింటినిఁ జేర్కొనెను. "ధనంజయ ప్రభృతి సర్వదక్షిణాపథ రాజగ్రహణ మోక్షానుగ్రహ జనిత ప్రతాపోన్మిశ్ర మహాభాగ్యస్య,"— దక్షిణ హిందూదేశమంతయూగూడ నాతనిచే జయించబడి నట్లు గలదు. ఆటవికులను, ఆర్యావర్తమునందితర రాజులను గూడ జయించెనట. ఇట్టి విజయములకే నాతనిని పాశ్చాత్యులు "భారత నెపోలియన"ని నుడివిరి. కవికులతిలకుడగు కాళిదాసు తన రఘువంశమునందలి రఘువు దిగ్విజయములను వీనినిబట్టియే వర్ణించియుండ నోపు. కవులను, సంస్కృతభాషను గూడ నాతడు పోషించెను.

పై ప్రశస్తిని రచించిన కవి హరిషేణుడు. దీనిని గద్య పద్య మయముగా చంపు కావ్యముగఁ జేసెను. దండికి పూర్వమే నాల్గవ శతాబ్దిలో ప్రకృష్టమైన గద్యరచన శాసనములలోఁ జూడగలము. కాదంబరి, హర్షచరితము, దశకుమారచరితము మున్నగు గ్రంథముల యందుగల రాజుల వర్ణనములకు నీ శాసనమునందలి వర్ణనములకు గొన్ని పోలికలు గలవు. గద్యము ఓజోగుణ విశిష్టము దీర్ఘసమాసయుతము. పద్యములయందు స్రగ్ధరా, శార్దూల విక్రీడితము, మందాక్రాంతాది వృత్తములును, శబ్దార్థాలంకారములును గలవు. సుందరమైన చిన్న చంపు కావ్యమని జెప్పవచ్చును.

క్రీ॥ వె॥ 457 సంవత్సరము నాటిది స్కందగుప్తుని జునగడశాసనము. మ్లేచ్ఛులనాతడోడించి సమర్థులగు పాలకులను తన రాష్ట్రములయందు నియమించి నట్లును, సుదర్శన మను తటాకము (మౌర్యులకాలమున నిర్మించబడినది. రుద్రదామునుని గిర్నార్ శాసనమునందు చేర్కొనబడినది.) గండి తెగగా మరల వేయించి నట్లు గలదు.

ఈ శాసనమునందు కవినామము, గాన్పింపదు గాని కవి ప్రసిద్ధుడనుటలో సందియములేదు. సుదర్శన తటాకమును గూర్చిన వర్ణనము పరమ రమణీయము. అతడు బ్రాహ్మణులను పూజించి వారికనేక దానము లొసంగి యజ్ఞ, యాగాదికర్మలను ప్రోత్సహించి హిందూమతమును పునరుద్ధరించినట్లు గూడ గలదు. శాసన మంతయు పద్యరూపముగనే యున్నది. వారు వైష్ణవులని దెల్పుటకు వారి శాసనములు విష్ణుస్తుతితో నారంభింప బడినవి.

"శ్రియమభిమత భోగ్యాం నైక కాలోపనీతాం
త్రిదశపతి సుఖార్థం యో బలే రాజహార |
కమల నిలయనాయాః శాశ్వతం ధామ లక్ష్మ్యాః
స జయతి విజితార్తి ర్విష్ణు రత్యన్త జిష్ణుః ॥

కుమారగుప్త, బంధువర్మల మందసూర్ శిలాశాసనము క్రీ॥ వె॥ 473 సంవత్సరముల నాటిది. చారిత్రకముగా నంత ముఖ్యమైనదిగాదు. లాట విషయము నుండి దశపుర నగరమునకు శిల్పులు వలసబోవుటయు నందు సూర్యదేవళము నొకదానిని నిర్మించుటయందలి విషయము.

దీనిని రచించిన కవి వత్సభట్టి. అతడొక మహాకవి యనియు నాతని రచన మహాకావ్యపు తునుక యనుట సత్య దూరము గాదు. మహాకావ్యపుఁ బోకడలన్నియు నిందుఁ జూడగలము. నగర నాగరికారామ గృహ నదీ ఋతు వర్ణన లిందు జొప్పింపబడి మిక్కిలి రమణీయత్వము నాపాదించినవి.

పండ్రెండు విధముల వృత్తభేదములను, కులకయుగ్మక ములను, రస, ధ్వని, అలంకారములను, ప్రసాదగుణము మొదలగు మహాకావ్య సామగ్రియంతయు నిందు జూడ గలము. మచ్చునకీ శ్లోకము జూడుడు.

శ్లో. చతుః సముద్రాన్త విలోల మేఖలాం
సుమేరు కైలాస బృహత్పయోధరామ్।
వనాన్తవాన్త స్ఫుటపుష్పహాసినీం
కుమార గుప్తే పృథివీం ప్రశాసతి.॥

ఈ ప్రశస్తి దక్క ఇట్టి మహాకవి గ్రంథ మింకొకటి గాన రాకపోవుట యెంతయు దురదృష్టము.

యశోధర్ముని మందసూర్ శాసనమున కింక బోవుదము. దాని కాలము దాదాపు క్రీ॥ శ॥ 532 సంవత్సరములవ వచ్చును. దీని యందు యశోధర్ముని ప్రశస్తిమాత్రమే గలదు. అతని వంశ వర్ణనముగాని యితర విషయములు గాని యందేగా లేవు. లౌహిత్యా నది మొదలు పశ్చిమసముద్రము వఱకును, హిమాలయము మొదలు మహేంద్రగిరి వఱ కాతని సామ్రాజ్యము విస్తరించి యుండెనట. హూణరాజగు మిహిరకులు డాతనిచే యోడింపబడెనట.

వాసులుని కక్కుని కొమరుడు దీనిని రచించెను. తుది శ్లోకము తప్ప మిగతయన్నియు స్రగ్ధరావృత్తములలో, దీర్ఘసమాసములతో గలవు. మొత్తముమీద కవి మహా మేధావియైన వచ్చును. ఈ క్రింది శ్లోకమతనిది చూడుడు.

శ్లో. "నీచై స్తేనాపి యస్య ప్రణతి భుజబలావర్జన
క్లిష్ట మూర్ధ్నా
చూడా పుష్పోపహారై ర్మిహిరకుల నృపేణా
ర్చితం పాద యుగ్మమ్॥"—

ఈ విధమైన వర్ణన విశాఖదత్తుని ముద్రారాక్ష సము నందీ క్రింది వర్ణనను బోలియున్నది.

"అగత్యా గత్య భీతి ప్రణత నృపశతైః శశ్వ
దేవ క్రియన్తాం
చూడా రత్నాంశు గర్భా స్తవచరణ యుగస్యా
ఙ్గుళీ రంధ్ర భాగాః"—(3॥ 19 శ్లో.)

విష్ణువర్ధన, యశోధర్ముల మందసూర్ శాసనమున నొక వింత విషయము దెలియవచ్చుచున్నది. రవికీర్తి యను బ్రాహ్మణుడు, క్షత్రియవంశజయగు భానుగుప్త యను స్త్రీని వివాహమాడెనట. నిజమున కీ వివాహము "అనులోమ" మనబడు శాస్త్ర సమ్మతిమైనదియే. దీని యందు గలుగు సంతానము గూడా సంస్కారాదుల వలన బ్రాహ్మణాదులే కాగలరు.

"తేషాం సవర్ణజాః శ్రేష్ఠాస్తే భ్యోఽన్యగను లోమజాః॥—ఏతేఽను లోమజాః పుత్రాం సంస్కార్యాస్యుర్ద్విజాతయః"—8

చూడుడు :

రెండవ పులకేశి ఐహూలె (Aihole) శిలా శాసనము చాల ముఖ్యమైనది. దీని యుద్దేశ్యము రవికీర్తి యను నాతనిచే జైనదేవళ మొకటి నిర్మించ బడినదని దెల్పుట. చారిత్రకముగ నిది నాటి దక్షిణా పథ సార్వభౌముండగు రెండవపులకేశిని యాతని వంశమును వర్ణించి దక్షిణహిందూదేశమును యేడవ శతాబ్దిలోఁ బాలించిన రాజవంశములనుఁ బేర్కొనెను. ఉత్తర హిందూదేశమునకు సార్వభౌముండగు హర్షుని దిగ్విజయము నరికట్టినట్లు గూడగలదు.

శ్లో॥ "అపరిమిత విభూతిస్ఫీత సామన్తసేనా
మకుటమణి మయూఖాక్రాన్త పాదారవిన్దః।
యుధిపతిత గజేన్ద్రానీక బీభత్సభూతో
భయవిగళిత హర్షో యేన చాకారి హర్షః॥"

పై యాలయమును గట్టించిన రవికీర్తియే ప్రశస్తినిగూడ రచించెనట. "కర్తా కారయితా చాపి రవికీర్తిః కృతీ స్వయమ్." అంతియు పద్యరూపముగ నే యున్నది. మహాకవుల కావ్యములను జీర్ణము చేసికొనిఁ దనప్రశస్తి గూడనట్లే స్థిరకీర్తి నొందవలయునని యాశించి రచించెను. కవి తిల్లజాలగు కాళిదాసు భారవులను సుదూరమనుకరించి యంతతో నాగక వారి నామోచ్చారణముఁ జేసి భాషాచరిత్రమున కొక మహోపకార మొనర్చెను. వత్సభట్టాదులవలె ధ్వనింపఁ జేయుటగాక వాచ్యముగ వారిరువురనుఁ బేర్కొనెను; "సవిజయతాం రవికీర్తిః. కవితాశ్రిత కాళిదాస భారవి కీర్తిః"—

దీనినిబట్టి యాధమ మేడవశతాబ్దము నాటికైన కాళిదాసు, భారవులు సుప్రసిద్ధులని నొక్కి వక్కాణింపగలము గదా!

అపరాజితుని యుడయపూర్ శాసనమును దామోదరు డను కవి రచించెను. అతని రచననుగూర్చి క్రింది పద్యమును పరికించుడు.

శ్లో॥ "శ్రీర్వంశకే స్థాణురతాచ గౌరీ
వైధవ్య దుఃఖోపహతా రతిశ్చ।
బాలా త్రిలోక్యా మతులోపమానా
సీమన్తినీనాం ధురి సైవ జాతా॥

8. History of Dharmasastra by P. V. Kane Vol. II Part I Page 53. and (foot-notes.)

సాంచి (Sanchi) యందు బౌద్ధశాసనములలో నొకదానియందు సనాసిద్ధ ఉపాసకుని భార్య, హరిస్వామిని యను ఉపాసిసి ఆర్యసంఘమునకు కొంత ద్రవ్యమును దానమొసంగెనని దానివృద్ధిచే నొక భిక్షువునకు దినదినము భోజన మొసంగవలయుననియు, బుద్ధుని యాలయములో దీపారాధనఁ జేయవలయు ననియు గలదు 9

3. "—ఏషామ్ దీనారాణాం యావృద్ధి
4. రుపజాయతే తయా దివసే దివసే సంఘమధ్య
   ప్రవిష్టక భిక్షు రేకః భోజ
*
5. యితవ్యః [।।] రత్నగృహేపి దీనారత్రయం దత్తం।
   తద్దీనారత్రయస్య వృ[ద్ధ్యా] రత్నగృహే
6. 'భగవతో బుద్ధస్య దివసే దివసే దీపత్రయం ప్రజ్వా
   లయితవ్యం"—

దాదాపు 8 వ శతాబ్దము నాటికే దేశ భాషల యందీ శిలాశాసనములు విరివిగా వెలయ నారంభించెను దక్షిణ హిందూ దేశమున తమిళ, కన్నడ, తెలుగు భాషలయందును, ఉత్తర హిందూ దేశమున నాయా భాషలయందును గలవు. దక్షిణ దేశమున నీ శాసనములు లెక్కకు మీరి యున్నవి

దక్షిణ దేశమున చెంగల్పట్టు జిల్లాలోని యుత్తర మల్లూరు గ్రామమునందలి వైకుంఠ పెరుమాళ్ళ దేవళముపై జెక్కబడిన రెండు శాసనములు గలవు 10 క్రీ॥ శ॥ పదియవ శతాబ్దిలోని చోళరాజైన మొదటి పరాంతకుని కాలములోనివి లిపి, భాషయు గూడ తమిళము. నాటి గ్రామ పరిపాలనా విధానము (Rural administration) న కేర్పరచిన సంఘములు, సంఘముల సభ్యులు, సభ్యుల యెన్నికలు, ఎన్నికల విధానము మొదలయిన విషయము లన్నియుఁ దెలియవచ్చును.

గ్రామస్థులను ముప్పది కుటుంబములక్రింద విభజింపవలయును, ఒక్కొక్క కుటుంబమునందలి వ్యక్తులు గూర్చుండి యెన్నికల జాబితాలను తయారు చేయవలెను. అట్టి జాబితాలలో వ్యక్తుల పేర్ల నుఁ జేర్చుటకు కొన్ని నిబంధనలు గలవు. క్రితం మూడు సంవత్సరములనుండి అతడెట్టి పాలక సంఘ సభ్యుడుగ నుండరాదు. విరమించిన పాలక సంఘ సభ్యులతో నాతని కెట్టి బంధుత్వమునుఁ గూడదు. పన్నుకట్టు క్షేత్రమేమైన ఉండవలెను, స్థిరమైన స్వంత గృహము కావలెను; ముప్పది సంవత్సరములకు పైఁబడి డెబ్బది వత్సరములకులోపు వయస్సుండవలయును; మంత్ర బ్రాహ్మణముల నన్వయనాధ్యాపకముగా దెలిసి

యుండవలయును. భాష్యమును బోధించు సమర్థుడుఁ గావలెను, న్యాయమైన గూర్జనము, ధర్మమునందాసక్తిగలవారు మాత్రమే నందు జేర్ప నర్హులు.

ఎట్టివారి కందుఁజేర్ప నర్హతలేదో గూడ వివరించబడినది. పంచమహా పాతకములలో నెట్టిపాపము జేసినవాడును, ద్రవ్యాపహరణము చేసినవాడును, జాతిచే వెలివేయబడ్డవాడును, ఉచ్ఛిష్టము నారగించిన వాడు నర్హులుకారు.

పైఁ జెప్పిన జాబితాలలోని పేర్లనుబట్టి కొన్ని తాటాకు చీట్లను కుండలో వేయుటకు (కుడవోలై) తయారుఁజేయుదురు. వానినొక కుండలోబెట్టి ప్రజలందరి సముఖమున నీ విషయమేమియుఁ దెలియని అమాయకపు బాలునిచేనొక్కొక్కటి, దీయించి చదివి వారు సభ్యులుగా నెన్నబడినట్లు ప్రకటింతురు. ఈ కార్యక్రమమునకొక రాజాధికారిగూడ సాక్ష్యముగ నుండవలెనట అవసరమునుబట్టి వారిని కొన్ని శాఖలుగ విభజింతురు. ఒక సంవత్సర కాలము మాత్రము వారు న్యాయముగ బాలించి విరమించవలెను.

పైఁజూపిన పది శతాబ్దములనాటి ఎన్నికలకును నేటి యెన్నికలకును తారతమ్యము తజ్ఞు లూహింతురు గాక!

చోళరాజుల కాలమున విద్యాలయములు, సత్రములు, వైద్యశాలలు విరివిగా నెలకొల్పబడినట్లు శాసనములలో గలవు 11 దేవళముల యాదాయము వీనికై వినియోగింపబడు చుండెనట. విద్యాలయములలో వేద శాస్త్ర, వ్యాకరణాది విద్య లభ్యసించుటకును, సత్రములయందు, వాస, స్నాన, భోజనాది సదుపాయములు అనేకముగ గలవు వైద్యశాలలలో వ్యాధి బాధితులకు ప్రత్యేకం పడకలు, పథ్యాహారము, వంశ పారంపర్యముగఁ జేయు వైద్యులు, శస్త్రచికిత్సకులు (శల్యక్రియై పణ్ణువాన్), సేవకులు, మంత్రసానులు (Nurses) వివిధోపకరణములు మున్నగు సహాయము లెన్నో గలవు.

ఈ శాసనములలో వివిధ రకములను జూడగలము. వీనిలో చాలభాగము దానశాసనములు మాత్రమే. దీనినే డాక్టరు ఫ్లీటు మహాశయు డిట్లు చెప్పెను.

---

9. The Gupta Inscriptions; No 62, Plate XXXVIII B'

10. Archaeological Survey of India, Annual Report 1904-5 page 131.

11. Annual Reports on Epigraphy 1924 page 119. para 16.

ప్రాచీన శిలాశాసనములు

"For the great bulk of the epigraphic records that have come down to us we are indebted, not to any historical instinct of the Hindus, but of the religious side of their character and their disire for making endowments on every possible occasion."

అశోకుని శాసనము లన్నియు మతప్రచారార్థమై వెలసినవి గాన ధర్మశాసనములు మాత్రమే. గుప్తుల కాలమున నీ శాసనములను ప్రశస్తు లనవచ్చును. యూపశాసనము లని యొక తెగ గలవు. యజ్ఞయాగాది కర్మలను ప్రోత్సహించుట కివి బయలుదేఱి యుండ నోపును. రాను రాను యివి యంత మొందినవి. జైన శాసనము లని వేఱొక తెగ గలవు. వీనిలో జైన సాధువులు "సల్లేఖనము" జేసి ప్రాణములు విడుచుట విషయము. దక్షిణ దేశమున కర్ణాటమునందిట్టివి గలవు.

పూర్వము మనదేశమున నొక యాచారము గలదు. భర్త పరలోకమున కేగిన భార్యకూడా నాతని ననుసరించవలయునట. దానిని సహగమన మందురు. వీనిని దెల్పు 'సతీ శాసనము'లు గలవు. భారత స్త్రీ పాతివ్రత్యము నివి శిలాక్షరములుగా చాటుచున్నవి. ముసల్మానుల కాలము తర్వాత నివి యంతగా కాన్పించవు. వీరశాసనములు (Hero stones) పరిహార శాసనములని మరికొన్ని రకములు గూడ గలవు.

పైనఁ జూపిన యుదాహరణ శ్లోకములను బట్టి సాహిత్య విద్యార్థికి శాసనములయందలి సాహిత్యమును దెలిసికొనుట యెంత యవసరమో దెలియును గదా! అజ్మీరునందు మనకింతవఱ కేవిధముగనూ దెలియని సోమదేవ కవిచే, చాహమానరాజు ప్రీతికొరకు రచింపబడిన 'లలిత విగ్రహరాజ' మను నాటకము గలదు. విగ్రహరాజు 'హరికేళి' నాటకము, మదనుని 'పారిజాత మంజరి' లేక 'విజయశ్రీ' నాటకమునందు రెండంకములు కూడ శిలలయందు గలవు. ఇట్లు సాహిత్య విద్యార్థి శాసన వాఙ్మయపు చవిఁ జూడనిదే యా భాషయందు పరిపూర్ణుడు గాలేడని నొక్కి వక్కాణించ గలము.

ఇట్లే శాసనములు చారిత్రక, భూగోళ, సాహిత్య, దాన, ధర్మశాస్త్ర, వ్యవహారాది విషయములన్నిటిని దెల్పును. ఈ సందర్భమున వాగనుశాసనుడు భారతమునుగూర్చి చెప్పిన యీ క్రింది పద్యముఁదోచును.

"ధర్మతత్త్వజ్ఞులు ధర్మశాస్త్రం బని,
యధ్యాత్మవిదులు వేదాంత మనియు
నీతి విచక్షణుల్ నీతి శాస్త్రంబని, కవి
వృషభులు మహాకావ్య మనియు
లాక్షణికులు సర్వలక్ష్య సంగ్రహమని,
యైతిహాసికు లితిహాస మనియు"—

అమూల్యమయిన ఈ శాసనములు ప్రకృతివలన, అజ్ఞాన, మూర్ఖత్వములచే నెట్లు ధ్వంసముఁ జేయబడుచున్నవో చూతుము.

సామాన్యముగ నీ శాసనములు గుహాభాగములందుగాని, దేవళముల ప్రాకారపు వెలిగోడల యందునుఁ జెక్కబడి యుండును. దుస్సహమైన శీతోష్ణ పరిస్థితులకు గురియై శిలలయందలి యక్షరములు చెరిగి పోవును. తిరుపతి, శ్రీరంగము, సింహాచలములలోని శాసనములకీ గతియే పట్టుచున్నది.

పల్లెలు, పట్టణముల పొలిమేరల యందుండు బండలు గూడా ప్రబల వాతావరణము నెదుర్కొనవలసినవే మరియు వ్యవసాయదారులు వానిపై తమ వ్యవసాయపు పనిముట్లను గీచి యందలి శాసనములను ధ్వంసముఁ జేయుచున్నారు.

కృష్ణా జిల్లాలోని భట్టిప్రోలు వద్ద అమూల్యమైన స్థూపములను మోసికొనిపోయి కృష్ణానది కానకట్ట గట్టి ముచ్చట పడిరి!

దేవళములను, గృహములను నిర్మించుతఱి యందమైన శాసనపు శిలలను గొంపోయి కట్టడములు గావించి ఆనందించుచున్నారు. అర్చకుల ప్రోత్సాహముచే ధనవంతులు, జమీందారులు తమకు పుణ్యము గల్గుటకుగాను దేవళముల ప్రాకారములకు సున్నములు రంగులు వేయించి శాసనములను నాశనములుఁ జేసి పుణ్యములను గట్టుకొనుచున్నారు.

ముసల్మానులు హిందూదేవాలయపు ధ్వంసమునకే యవతరించిరేమో! సర్వోత్కృష్టమైన సోమనాథ దేవాలయమును పడేపడే బగులగొట్టి యందలి శిలలను తమ ప్రాసాద సోపానములుగా నొనర్చి యనుభవించినారు. భరత్‌పూర్‌నందు కామన్ (Kaman) లోని నొక మసీదు స్తంభమందు సంస్కృత భాషలో శాసన మొకటి గలదు.[12] దానిని బట్టి మొదట అదియొక వైష్ణవాలయమునకుఁ జెందిన శిలాఫలకమని దెలియును. మధ్యభారతమునందు జుమ్మా మసీదులో, ప్రాకృత నాటక మొకటి చెక్కబడిన విశాలపు శిలలను గోడలలోని కమర్చి యక్షరములు గానరాకుండ కట్టివేసినారు. ఇట్లు మన దేశచరిత్ర చాలభాగము ధ్వంసమగుచున్నది.

అత్యుపయోగకరములైన ఈ శిలాశాసనములను మూర్ఖుల పాలుగాని, ప్రబల వాతావరణము నెదుర్కొన వీలుగాగానిఁ జేయక బుద్ధిమంతులు ప్రభుత్వమువారికిఁ దెల్పి దేశ చరిత్రమునకు దోడ్పడుదురుగాక యని ప్రార్థించుచున్నాను.

12. The Indian Antiquary vol. 10. Page 34.

శప్తాహల్య

శ్రీ శిష్ట్లా సత్యనారాయణ రాజశేఖరం

ప్రాప్తావస్థను జాలిమైఁ దెలియఁ జెప్పంజాల నే జాగృతిన్
సుప్తావస్థ నచించి తావమతినై జోగంగ నేఁజాల - సం
తప్తాంత ర్హృదయమ్ము చిమ్ము విపరీతజ్వాలలన్ మ్రగ్గదన్—
శప్తాహల్యను! రామపాద సరసీజం బెంచి కే లొగ్గదన్.

ఈ పాషాణములో నణఁగిన త్రపాహేతుల్ విజృంభింపఁగా
శాపావాప్త శిలాపటాపిహిత భస్మప్రాయనైతిన్ - పురా
పాపౌద్ధత్యము స్వామికోపవివశత్వంబై ననున్ మూఁగగా
రేపున్ మాపును మ్రగ్గఁజేసి - వినువారే లేని యీకానలన్.

నాలో నాకు శరీరముం గలుగు - నంతర్దృష్టియుం గల్గు - చే
గాళుల్ మాత్రము రావు - నాల్కయును బల్కంజాల దొక్కింత - ఈ
శైలాకారము స్వామి కింపిశని నాస్వాంతమ్ము సాంతమ్ముగా
నేలా మాయదు? మన్మనోవ్యథయు దానేలా ననున్ బాయదో!

ఔరా! శాపము-తాపముం బెనుపఁగాదా స్వామి సంధించె? - నా
నేరం బున్నదొ లేదొ యెవ్వఁ డెఱుఁగున్? నేరంబు లేకుండియున్
ఘోరావస్థలపాలు నేనయితినో! - ఘోరాఘభారోత్కటా
కారన్ దూఁచెడి త్రాసు లేమి, లఘుశిక్షాలక్ష్యమే నైతినో!

పతికే నర్ధ శరీరఁ-బూర్ణహృదయన్! ప్రత్యేకతల్ లేవు—నా
పతనం బాతనికై భరించితిని-శాపశ్రాంతి సైరించితిన్—
బ్రతుకుం జావొక రీతిఁ జూచితి-యథార్థంబే ప్రదర్శించితిన్—
గత మాగామియు మీఁదు గట్టి, తన సంకల్పమ్మునం బెట్టితిన్.

శప్తాహల్య

ఎటులైనన్, బరిణామ పూర్ణతకు మధ్యేమార్గమందున్న న
న్నిటు శిక్షాస్పదఁ జేసి త్రోసిచని గాసీ స్వామి, నాయందు లే
కెటు పోవున్ మమకార మాయనకు? తానే నేనుగా లోన మ్ర
గ్గుటయుం గన్నులఁ గట్టి నట్టులని నాకుం దోఁచె నిప్పట్టులన్.

మహానీయాశయముల్ సృజించుకొని-దిఙ్మాత్రంబుగా నైనఁ ద
న్మహిమల్ గాంచక సర్వతో౽పజితనై నాకంటె మేలేకదా,
సహానార్హ శ్రమబద్ధ జీవితగతిన్ సౌఖ్యమ్ము సాధించుచున్
స్పృహఁ గోల్పోవని మత్సఖీజను-లహో! నిష్ఠల్ వృథా కష్టముల్!

వ్యథయున్ వెల్తియు లేని పూర్ణత అలభ్యం బయ్యెనే కాని—నే
వృథయైపోయిన దేమి, యింతకును?-లోఁ బెంపొందఁడే జీవు?-డీ
మథనన్ బాల్గొను నాత్మసాధకులకున్ మా రుండు నే?-కల్పనల్
కథలుం జెప్పిన యంత నాదు కరుణా గాథల్ ప్రబోధింపవే?

పరమాత్మన్ బడియుండలేక-యిటు జీవత్వప్రలోభమ్ము నన్
దరియన్, దూరము వచ్చి చేరితిని వందల్ వేలు జన్మాలుగా!
పురుషార్థావధి దాటి పోని వ్యసనంబుల్ సాలవా, జీవునిన్
మఱియున్ దూరము సేయ?-నింకఁ బరమాత్మన్ జేరు టేనాటికో!

దవ దగ్ధంబు మనస్సు-పై తనువు మాత్రం బున్న దీ యాకృతిన్—
భువనాధారుఁడు రాముఁ డుర్వితనయా బుద్ధిన్ బ్రయాణించు ము,
న్నవరేన్ దాపులనుండి యేగుచును గాలీ రాతిపై మోపి, నా
భవమోక్షాశలు కుప్ప కూల్చకుఁడయా! బ్రహ్మయువుల్ మీకగున్.

త్రిలోచన పల్లవుడు

శ్రీ మల్లంపల్లి సోమశేఖరశర్మ

తెలుగుదేశచరిత్రలోని మిథ్యాపురుషు లనబడు వారిలో త్రిలోచన పల్లవుడను పల్లవవంశపు రాజు ఒకడు. ఇంతవరకు చరిత్రకు తెలిసిన పల్లవ రాజవంశము లనేకము కలవు. వీటిలో కొన్ని మన తెలుగుదేశమున నే వేరువేరు ప్రాంతములందు పరిపాలనము చేసినవి. తెలుగుదేశమున పరిపాలనము నెరపిన పల్లవ వంశజుల సంతతిక్రమము శాసనముల వలన తెలియుచున్నది. కాని అట్టి ప్రాచీన పల్లవరాజ వంశములలో త్రిలోచన పల్లవుడను పేరుగల రాజే తెలియరాడు. పోనీ, ఆపల్లవ రాజులలోనే ఎవరికయినను త్రిలోచనపల్లవుడను నామాంతర మున్నదేమో యనిన నదియు గన్పట్టదు. ఇంకను విశేషమేమన ఆ పల్లవ రాజులలో ఎవ్వరికి నిటువంటి పేరే కనబడదు. స్కందవర్మ, వీరవర్మ, బుద్ధవర్మ, సింహవర్మ, వీరకూర్చవర్మ, విజయస్కందవర్మ, కుమారవిష్ణు, విష్ణుగోపవర్మ, మహేంద్ర వర్మ- ఇటువంటి పేరులు గల పల్లవరాజులే శాసనముల వలన దెలియ వచ్చెదరు కాని త్రిలోచన పలవ, త్ర్యంబక పల్లవ, త్రినయన పల్లవ నామములను ధరించినవారు ఎవ్వరు గనపడరు. ఇటువంటి సందర్భములలో ఈ పల్లవవంశమున త్రిలోచన పల్లవు డెట్లు వచ్చెనో, ప్రాచీన కాలమున దేశమును పాలించిన పల్లవరాజులకు నీతనికి నెట్టి సంబంధము కలదో, ఇతడెక్కడి వాడో, ఏకాలము వాడో ఏమియు దెలియుట లేదు. అందువలన నీతని విషయము చరిత్రకారుల కొక సమస్యయైనది. ఇంతవరకు నీత డొక మిథ్యా పురుషుడనియే ఊహించుచున్నారు. కాని దేశములో వాడుకలో నున్న గాథల ననుసరించి చూచినచో నీతడు చారిత్రక పురుషుడే కాని మిథ్యాపురుషుడు కాడని చెప్పవలసి వచ్చుచున్నది. అందువలన త్రిలోచన పల్లవుడు చారిత్రక పురుషుడుకాని చారిత్రక వ్యక్తియని యెంచవలసి యున్నది. ఈతడు మిథ్యా పురుషుడని కొట్టివేయుటకును వీలులేదు; చారిత్రక పురుషుడని గట్టిగా బల్లగుద్ది చెప్పుటకును వీలులేదు. అటువంటి విచిత్ర వ్యక్తి ఈ త్రిలోచనపల్లవుడు.

త్రిలోచన పల్లవుని గురించిన విషయ మంతయు స్థానిక చరిత్రముల వల్లను, అతని నుదాహరించు శాసనములవల్లను దెలిసికొన వలసినదే. ఇవియైనను అతని జన్మాదికమునుగురించి తెలుపవు అత డొనరించిన కార్యవిశేషములనుగురించి మాత్రమే తెలుపును. ఇక నీ త్రిలోచన పల్లవుని జన్మమును గురించి, అతని సంతతినిగురించి తెలుపునది కాటమరాజు చరిత్ర. ఇది నెల్లూరు నేలుచుండిన నలసిద్ధి రాజునకును, యాదవాధిపుడయిన కాటమరాజునకును పసులపుల్లరి విషయమున వచ్చిన వివాదము కారణముగా జరిగిన యుద్ధ వృత్తాంతమును దెలియజేయును. నలసిద్ధి రాజు పల్లవ వంశజుడని, భారద్వాజగోత్రుడని, ముక్కంటి సంతతి వాడని, కాటమరాజు చరిత్రలో కలదు. అట్లయిన త్రిలోచన పల్లవుని పేరయినను ఈ చరిత్రమున లేదే, నలసిద్ధి త్రిలోచన పల్లవుని సంతతివాడని కాని, అతని సంబంధియని కాని యెట్లు చెప్పవచ్చునని పాఠకులకు సంశయము తోచుట యుక్తము.

త్రిలోచనుడనగా మూడు కన్నులు గల శివుడు. త్రిలోచన, త్ర్యంబక, త్రినయనపదములు పర్యాయపదములు. ఈమూటికిని మూడు కన్నులు గల శివుడని యర్థము. వీటికి సమానార్థకమైన తెలుగుమాట ముక్కంటి. ముక్కంటి యన్న మూడు కన్నులు గల ఈశ్వరుడనియే యర్థము. శివుని పేరే పల్లవనృపాలునికి పెట్టుటచేత అతనికి త్రిలోచనపల్లవుడని పేరు కలిగెనని యూహించుట సహజము, సమంజసమును. త్రిలోచనుడు, త్ర్యంబకుడు, త్రినయనుడు అను పేర్లు పెట్టుకొన్నవారందరు శివులనికాని, వారికి శివుని వలెనే మూడుకన్నులుండుననికాని యెంచుట అసహజము, అవివేకమును. కాని త్రిలోచనపల్లవుని

విషయములో ఇది విరుద్ధమైనది. తెలుగు దేశమునందలి యడవిని నరికించి చాల ప్రదేశమును జననివాస యోగ్యము కావించి, దేవాలయములను నిర్మించి ఉత్తరహిందూ దేశమునుండి, గంగాతీరమునుండి బ్రాహ్మణులను చతుర్థవంశజులను రావించి జనపదములు తీర్చించి బౌద్ధమునణచివైచి హిందూధర్మమును హిందూసంస్కృతిని పునరుద్ధరించిన త్రిలోచన పల్లవుడు కృతజ్ఞతానిబద్ధహృదయులైన హిందువుల దృష్టిలో శివావతారుడగుటచే, సాక్షాత్తు మూడు కన్నులు గల శివుడే యైనాడు. అందువలన జనులీతనిని ముక్కంటియని ఈతనికి శివునివలెనే మూడు కన్నులుండెనని విశ్వసించి యాతని కనేక గాథలు ముడిపెట్టిరి. ఈ పల్లవరాజు నీకారణమున ముక్కంటి యని, త్రిలోచనపల్లవుడని, త్రినయనపల్లవుడని, త్ర్యంబకపల్లవుడని వ్యవహరించుచు వచ్చిరి. పల్లవులు తాము భారద్వాజగోత్రులమని చెప్పుకొన్నారు. వీరు సూర్యవంశజులని కొటమరాజు చరిత్రలో నున్నది కాని అది నిజము కాదు. గాథల ననుసరించి చూడగా పల్లవులు ద్రోణాచార్యుని కుమారుడైన అశ్వత్థామకును నాగకన్యకును జనించిన పల్లవుని సంతతివారలని తెలియవచ్చును. అందుచేత పల్లవులు సూర్యవంశక్షత్రియులును కారు, చంద్రవంశక్షత్రియులును కారు. ఈ కారణమున త్రిలోచనపల్లవుడు ఇనవంశజుడనుట సరి కాదు.

ముక్కంటి నామాంతరము గల త్రిలోచనపల్లవుని గురించి, అతని సంతతినిగురించి కొటమరాజు చరిత్రలో నిట్లున్నది:

అల్లధరణికోట అమరలింగమునకు
బ్రాహ్మణకన్యకు బ్రభవించినాడు
మూడు కన్నులవాడు ముక్కంటియనగ
ముక్కంటి మనుమండు మొగి జనోద్ధరుడు
జనోద్ధరుని కుమారుడు మనోద్ధరుడు
మనోద్ధరుని కొమారుడు మన్మసిద్ధిరాజు
కొండొకసిద్ధిరాజు కొమారసిద్ధిరాజు
కస్తూరి సిద్ధిరాజు గంధగోపాలరాజు
తిల్లియేరువు (?) సిద్ధిరాజు దళవాయి భీమన
పట్టభద్రుడు భారద్వాజగోత్రుండు
వరవితరణగుణవంశవర్ధనుడు
నవరసాలంకార నవమన్మథుండు
నిలంగీర్తిగలరాజు నలసిద్ధిరాజు...

ఈ రీతిని నలసిద్ధి ముక్కంటి పల్లవుని సంతతి వాడని కొటమరాజు చరిత్రలో నున్నది. కాని దేశమున వాడుకలోనున్న ఇతర గాథల ననుసరించి చూచినచో ఈ వృత్తాంతము సరియైనది కాదని, కొటమరాజు ప్రశస్తి చోళవంశజుడని తెలియవచ్చుచున్నది.

సరిగా ఇటువంటికథే పోశెట్టి లింగనకవి విరచితమైన చోళచరిత్రమను ద్విపదకావ్యములో ముక్కంటి చోడుని విషయమున చెప్పబడినది. ఆ కథ యిది. ఒకప్పుడు కాళహస్తిపురములోని స్త్రీలు కొందరు శివాలయమున కరిగి శివుని పూజించిన యనంతరము తమ మరదలిని చూచి ఎకసక్కెమాడుచు నీ కోమలికి పుత్రు నొసంగిన యెడల పుక్కెడు జలములు తెచ్చి దీపారాధనము చేతుమని దేవునికి మ్రొక్కి దేవుని ప్రసాదము నామెకు కూడ నిప్పించిరి. కాలక్రమమున నామె గర్భము దాల్చుట, కుమారుని గనుట, తల్లిదండ్రులామెను నిందించుట మొదలైన వన్నియు జరిగినవి. ఇంచుమించుగా నిది వేములవాడ భీమకవి జన్మవృత్తాంతమును బోలినదే కాని నవచోళచరిత్రమున నిది దక్కగా వర్ణితము కాలేదు. ఈ కుమారుని గన్న స్త్రీ అవివాహితయో వితంతువో యై యుండవలెను. ఈ విషయము మా కావ్యమున విశదముగా లేదు. పుట్టిన కుమారుడు సామాన్యముగా నందరివలె రెండు కనులతో కాక ఫాలమునందలి నేత్రముతో గలిసి మూడు కనులతో బుట్టెను. అందువలననే ఇతనికి ముక్కంటి చోడుడని పేరు కలిగినది. గ్రంథకర్త ఈ ముక్కంటిని చోడుని జేసెనే కాని అతని కథ యంతయు ముందు తెలుపబోవు రీతిని ముక్కంటిపల్లవునిదే. ఈతని జన్మవృత్తాంతము కొటమరాజు చరిత్రలోను నవచోళచరిత్రలోను ఇంచుమించుగా ఒకటే విధమున నున్నది. ఇక వ్యత్యాసమేమన అతడు అమరలింగమునకు బుట్టినట్లు దానిలో చెప్పియుండగా దీనిలో కాళహస్తీశ్వరుని కృపచే గలిగినట్లున్నది. ప్రాయికముగా త్రిలోచనపల్లవుడు శివాంశసంభూతుడని, శివునితో ఇంచుమించుగా తుల్యుడని చెప్పుటకే ఈ విచిత్ర కథాకల్పనము జరిగి యుండ

వచ్చును. మొత్తము మీద వేములవాడ భీమకవివలెనే ఈతడును దైవవరప్రసాద జనితుడు. కొటమరాజు చరిత్రలోను, నవచోళ చరిత్రలోను చెప్పిన ఈతని జన్మవృత్తాంతము కాని కొటమరాజు చరిత్రలో చెప్పిన ఈతని సంతతి క్రమము కాని విశ్వసనీయములైనవి కావు.

దేశమున వాడుకలో నుండిన గాథల ననుసరించి చూచినచో త్రిలోచన పల్లవునికి బలప్రాభవోపేతు లయిన సమకాలికు లిరువురు. ఒకరు కరికాలచోళ మహారాజు. ఇతడు చోడవంశజుడని పేరు ననుసరించి తెలియుచునే యున్నది. రెండవ వాడు చాళుక్య వంశజుడయిన విజయాదిత్య భూపతి.

త్రిలోచన పల్లవుడును కరికాల చోడుడును కూడ పరమమాహేశ్వరులు, పరమశైవులు, మహాశివ భక్తులు. త్రిలోచన పల్లవునివలెనే కరికాల చోడుడును చారిత్రక పురుషుడు కాని పరమాద్భుత చారిత్రక వ్యక్తి. సూర్యవంశోద్భవు లయిన చోళవంశముల కందరికి కరికాలచోళుడు మూలపురుషుడు. త్రిలోచన పల్లవుడు చారిత్రక వ్యక్తి కాదన్న ఆంధ్రులార కొందరేమో కాని కరికాల చోళుడు చారిత్రక వ్యక్తి కాదన్న తమిళు లందరు కయ్యమునకు కాలు దువ్వుదురు.

కరికాల చోడుని గురించిన కథలు గాథలు ఎన్నియో యున్నవి. అతడొనరించిన మహాఘనకార్యములలో కావేరీనదికి దరులు కట్టుట యొకటి. అతని ప్రస్తావనగల ప్రతి శాసనములోను ఇంచుమించుగా అన్నిటను ఈ విషయమే ప్రధానముగా ఉటంకితమైనది. ఈ కారణము చేతనే ప్రాచీన కాలములో ఏనాడో వచ్చి తెలుగుదేశములో స్థిరపడి పోయిన తెలుగుచోళులని వ్యవహరింపబడుచువచ్చిన ఈతని సంతతిలోని ఒకశాఖవారి ప్రశస్తిలో తప్పక ఈ ఘన కార్య ప్రస్తావముండును. వారీవిషయమును ఘనముగ చెప్పుకొందురు. కరికాలచోళరాజు తనసామంతుల నందరిని పిలువనంపించి వారిచేత మట్టితట్టలు మోయించి కావేరినదికి దరులు కట్టించినాడట. అవిధమున కరికాలచోళుడు పిలువనంపిన వారిలో త్రిలోచన పల్లవుడు డొకడు. ఇతడు కరికాళచోడుని సామంతుడని యనలేము. సామంతులు కాని కరికాల చోళుని మిత్రులితర భూవరులుకూడ అతని యాజ్ఞకు బద్ధులై అతడు తలపెట్టిన ఘనకార్యమున సాయము చేసిరని గాథలు తెలుపుచున్నవి. అటువంటి వారిలో త్రిలోచన పల్లవు డొకడేమో. త్రిలోచన పల్లవుడు కూడ కరికాల చోడుని వలెనే సమాన దర్పౌద్ధత్య ములు కలరాజే. కరికాలు డీతనిని జయించి సామంతుని కావించుకొనెనని చెప్పువారును కలరు. స్థానిక చరిత్రములు కరికాలచోడ త్రిలోచనపల్లవులను రాయలసీమలో కలుపుచున్నవి. కరికాలుడు కాంచీ పురమును బట్టుకొని నట్లును, అచ్చట కాంచీపురాధిపతి పల్లవరాజును జయించినట్లును చోళశాసనములు తెలుపుచు చున్నవి. కరికాలచోడుడు జయించిన పల్లవరాజు త్రిలోచనపల్లవుడని నిశ్చయముగ చోళశాసనములు తెలుపక పోయినను స్థానిక చరిత్రలలోని గాథల ఆధారమున ఈ పల్లవరాజు త్రిలోచన పల్లవుడేయై యుండునని నిర్ధారించుచున్నారు. కాంచీపురము తొండమండలము—తుండీర మండలము—లోనిది. ఈ తొండమండలము చిత్తూరు జిల్లాలోనికి వ్యాపించిన దేశము. కరికాలచోడనరపతి త్రిలోచన పల్లవుని జయించిన విషయ మెంతవరకు సత్యమో చెప్పలేము. కరికాల చోళుని ఘనకార్యములను ప్రశంసించు అతని సంతతి వారుకూడ కావేరికి దరులు కట్టిన విషయమునే ఘనముగ చెప్పుదురుకాని త్రిలోచన పల్లవు నోడించిన విషయమును పేర్కొనరు. ఈ సందర్భమున కరికాలసంతతిలో అతని పేరు వహించినవారు ఇంకను కొందరున్నారను విషయమును మనము జ్ఞాపకముంచుకొనుట యుక్తము. త్రిలోచనపల్లవుడు కరికాలచోడుని సామంతుడైన నేమి, కాకపోయిన నేమి. మొత్తముమీద అతడు కరికాలుని యాజ్ఞను పరిపాలింపలేదు. అందువలన కరికాల నరపతి కుపితుడై ఆత డెవరో స్ఫురణకు తెచ్చుకొనుట కాతని రూపువ్రాసి చూపుమని యడిగెనట. అంతట అతని అనుయాయులు త్రిలోచన పల్లవుని రూపు వ్రాసి చూపిరట. అప్పుడు తనయాజ్ఞ పాలింపలేడని ఉగ్రుడైన కరికాలనరపతి తన కాలి బొటనవ్రేలితో త్రిలోచన పల్లవ ప్రతిమ ఫాలనేత్రమును తుడిచి వేసెనట. వెంటనే యిక్కడ త్రిలోచన పల్లవుని మూడవకన్ను పోయినదట. ఇది కాళ్లు చేతులు లేని కట్టుకథ. కాని యిది అరవ చోళగాథలలో లేదు కాని తెలుగు చోళగాథలలో బహుళ ప్రచారములో నుండెను. ఈ గాథకు సాహిత్యములో

స్థావరము కల్పించిన మహాకవి తిక్కనసోమయాజి. ఇతడు తన నిర్వచనోత్తర రామాయణములో కృతిపతియైన తెలుగు చోళనరపాలుడు మనుమసిద్ధి వంశము నభివర్ణించు సందర్భమున ఇట్లు చెప్పియున్నాడు:

'చేసేతం బృథివీశు లందుకొనఁ గాశీ సింధుతో
యంబులం
జేసెన్ మజ్జన, మంగటంబున హరించెం
బల్లవోర్వీశు ను
ల్లాసం బొందగ ఫాలలోచనము, లీలం గట్టెఁ
గావేరి హే
లా సాధ్యాఖిల దిఙ్ముఖుండు కరికాలక్ష్మావిభుం
డుల్బణే.!'

ఈ పద్యమున తిక్కన సోమయాజి పల్లవోర్వీశుడని పేర్కొన్నవాడు త్రిలోచన పల్లవుడే కాని యన్యుడు కాడు. ఏలన అతనికే మూడు నేత్రము లున్నవని ప్రతీతి.

తెలుగు చోడ భూవరులు తమ ప్రశస్తిలో ఈ విషయమును సుస్థిరము చేసి యున్నారు. 'స్వస్తిచరణ సరోరుహ విహిత విలోచన త్రిలోచన ప్రముఖాఖిల పృథివీశ్వర కారిత కావేరీతీర కరికాలకుల రత్న ప్రదీప' కులమని వారు తమ వంశపు వర్ణనలో దర్పముతో ఈ విషయము నుద్ఘాటించి కరికాలుని సంస్మరించుకొనుచుందురు.

ఇక త్రిలోచనపల్లవునికి సమకాలికుడైన రెండవరాజు చాళుక్యవంశజుడయిన విజయాదిత్యుడు. దక్షిణదేశమును ప్రాచీనకాలములో పరిపాలించిన రాజవంశజు లందరు, పౌరాణిక వాఙ్మయ ప్రభావమున కావచ్చును, ఏ పౌరాణికవంశ గాథతోనో ముడిపెట్టుకొని తాము గంగా యమునా నదీతీరప్రదేశములనుండియో ఆర్యావర్త పుణ్యభూమిలోని ఏ యయోధ్యాది నగరప్రాంతములనుండియో వచ్చినట్లు చెప్పుకొనుట ఆచారము. ఆర్యసంస్కృతి యంతయు అక్కడ పుట్టి పెరుగుటవలన నే ఆ ప్రదేశమునకు ఘనత వచ్చినది. భారతీయ సంస్కృతికి మూలకందమైన వాఙ్మయ మంతయు అప్పటిదే. ఆ వాఙ్మయకర్తలైన మేధావు లందరు అప్పటివారే. ఈ కారణముచేత ఆర్యావర్తమునకు, ఆర్యావర్తగర్భితమైన ఉత్తర హిందూదేశమునకు, ఎక్కడలేని ప్రశస్తియు వచ్చినది. ప్రాచీన రాజవంశములును, తదితరములును కూడ ఘనతకొరకు తాము ఉత్తరదేశమునుండి వచ్చినవారమని చెప్పుకొనుట విలాసమయినది. అదియునుగాక ఉత్తరదేశమునుండి దక్షిణదేశమునకు వచ్చిన ఆర్యజాతులు ఎన్నో యున్నవి. ఈ జాతులవారే ఆర్యసంస్కృతిని దక్షిణాపథమున ప్రాకించిరి. చళుక్య వంశ్యుడయిన విజయాదిత్యుడు విజిగీషువై దక్షిణదేశమునకు వచ్చెనట. ఇతని పూర్వులు ఏబది తొమ్మండ్రు అయోధ్యాపుర సింహాసనము నధిష్ఠించి తత్ప్రాంత దేశమును పరిపాలించిరట. విజయాదిత్యుడు తన పట్టమహిషితోను, పరిజనముతోను దక్షిణదేశమునకు విజిగీషువై వచ్చువాటికి ఈ దేశమును త్రిలోచనపల్లవుడు పరిపాలించుచుండెను. అప్పు డుభయులకు భయంకర యుద్ధము జరిగినది. ఆ యుద్ధములో విజయాదిత్యుడు నిహతుడయ్యెను. గర్భిణియైన అతని మహాదేవి ఆయుద్ధమున నెట్లో తప్పించుకొని పురోహితుని, పరిచారికలను దీసికొని ముడివేము అను అగ్రహారమునకు పోయెను. తదగ్రహార వాస్తవ్యుడయిన విష్ణుభట్ట సోమయాజి యను విప్రుడు ఆమెను తన యింటబెట్టుకొని కన్నకూతురువలె కాపాడెను. ఆమె యతనియింట నుండిన కాలమున నే నవమాసములు నిండినవెనుక ఒక కుమారుని గనెను. విష్ణుభట్ట సోమయాజి యా శిశువుకు జాతకర్మాది సంస్కారము లన్నియు చేసి యాతనిని యుక్తవయస్సు వచ్చినపిదప సమస్త విద్యలయందును ప్రవీణునిగావించెను. విజయాదిత్యుని మహాదేవి తన కుమారునికి తన ఆశ్రయదాత పేర విష్ణువర్ధనుడని పేరు పెట్టెను. పెరిగి పెద్దవాడయిన విష్ణువర్ధనుడు జరిగిన యావద్వృత్తాంతమును తన తల్లి వలన తెలిసికొని చాళుక్యగిరికేగి యచట గౌరిదైన నందాభగవతి నారాధించి కుమారనారాయణ మాతృగణములను సంతర్పితములు గావించి స్వకులక్రమాగతముగ వచ్చుచుండిన శ్వేతాతపత్ర, శంఖ, పంచమహావాద్య పాలికేతన, ప్రతిఢక్కా, వరాహలాంఛన, పింఛ, కుంత, సింహాసన, మకరతోరణ, కనకదండ, గంగా యమునాది సామ్రాజ్య చిహ్నములను తెచ్చి, కదంబులు గంగులు మొదలైన భూవరులను నిర్జించి సేతు నర్మదా మధ్యస్థమైన సార్ధసప్త లక్షదక్షిణాపథమును పరిపాలించెను. విష్ణువర్ధనుని భార్య పల్లవవంశమున జనించిన మహాదేవి. ఈ యుభయులకు జనించినవాడు (రెండవ) విజయాదిత్యుడు. సముద్రతీరస్థమైన వేంగీ దేశమును పరిపాలించిన పూర్వ చాళుక్య భూపతుల పౌరాణికవంశ కథనమిది. మొట్టమొదటి మారిది రాజరాజనరేంద్రుని తండ్రియైన విమలాదిత్యుని శాసనములలోనే కానవచ్చును.

[సశేషము]

నేను, మా జానకి

శ్రీ వేదుల లక్ష్మణమూర్తి

అది పట్నంలో విశాలమైన వీధి ఉదయం ఎనిమిది గంటలౌతుంది. నేను నెమ్మదిగా సైకిలుమీద పోతున్నాను. మెల్లగా వీచే చల్లని గాలికి సైకిలు స్వేచ్ఛగా తెరచాపకట్టిన నావలా నడుస్తోంది. సూర్యరశ్మి వెచ్చగా వీపుకి తగులుతోంది. చల్లని గాలి, వెచ్చని ఎండ మత్తును కలుగజేస్తున్నాయి కూరగాయల కావిళ్ళు, పాలు, పెరుగుకుండలు అక్కడక్కడ కనుపిస్తున్నాయి. అటూ యిటూ దిక్కులు చూస్తూ సైకిలు సాగనిస్తున్నాను. తలవనితలంపుగా సైకిలుకి బ్రేకు వేశాను హఠాత్తుగా సైకిలు ఆగింది ఇంతవరకూ పరధ్యానంగానూ మత్తుగాను ఉన్న కారణంచే ప్రక్కకు వాలిపోయాను. అంతటితో మత్తు వదలిపోయింది. గుండె ఒక్కసారి దడదడలాడింది దిక్కులు చూచే కళ్లు క్రిందకు వాలాయి ఒక్కసారిగా యేవేవో విషయాలు మనస్సులో గిర్రున తిరిగాయి కళ్లు పైకెత్తడానికి ధైర్యం చాలడంలేదు. సైకిలును క్రిందా మీదా చూచాను. మనస్సు కలవరపడుతోంది. ఆ వీధికి కుడివైపున ఉన్న ఇళ్ళవరుసను చూడాలిగాను కాని ఎడమవైపు వరుసను, తలవంచి కనుకొలకుల్లోనుంచి చూచాను. సందేహంలేదు. నేను అనుకొన్న వ్యక్తియే. ఇటువైపే చూస్తోంది. ఆమె ఇక్కడ ఉండడానికి కారణమేమో నాకు బోధపడలేదు. విశాఖపట్నంలో ఉన్నారని ఎప్పుడో విన్నాను. బహుశా ఆమె భర్తకు బదిలీ అయియుండవచ్చు ఎదుటికి వెళ్ళడమా? వెనక్కి పోవడమా? ఏమీ తోచలేదు. ఒక నిమిషం సైకిల్ని పరీక్షించి, ఇంకో నిమిషం బట్టలు సవరించుకొని సైకిలు ఎక్కాను కళ్లు మాత్రం ఆ వ్యక్తివైపుకి లేవడంలేదు. మరోవైపుకు ధ్యానంతో చూస్తున్నాను. రోడ్డు చాలా ఖాళీగా ఉంది. రోడ్డు బళ్లూ కార్లూ మొదలైనవాటితో రద్దీగా ఉంటే నాకు కొంత సదుపాయంగా ఉండేది. సైకిలు చురుగ్గా నడుస్తోన్నట్టు తోచింది. ఆ యింటికి మరీ దగ్గరగా వచ్చేశాను. ఎదుటికి వెడితే ఆమెను పలుకరించాలి. తరువాత వారి యింట్లోకి వెళ్లాలి. కుశలప్రశ్నలు వెయ్యాలి ప్రస్తుతం నేనున్న జీవస్థితిలో నాకు తగిన గౌరవమిచ్చి ఆమె మాట్లాడుతుందా? ఆమె భర్తను, ముందుగా నేనే పలుకరించాలేమో! అతన్ని యేమని సంబోధించాలి? వారిద్దర్నీ 'ఏమండీ' అని గౌరవించాలేమో!—అటు చూడకుండా నే ఆ యింటి యెదుటికి వచ్చేశాను. ఆమె పిలవకుండా ఉంటే బ్రతికి పోతాను—అని మనస్సు కోరుతోంది సైకిలు నెమ్మదిగా దొర్లిపోతోంది. ఇల్లు దాటేశాను. ఒక దీర్ఘమైన నిట్టూర్పు విడిచాను. శరీరానికి బిగియగట్టిన త్రాళ్లు విప్పినట్టైంది. గాఢంగా గాలిని పీలుస్తూ సైకిలు పెడలు గట్టిగా క్రిందికి తొక్కుతున్నాను. ఇంతలో 'ఏమండోయ్! అనే పిలుపు వీపుమీద చరచినట్లు వినిపించింది. సైకిలు బ్రేకు నొక్కి వెనక్కి తిరిగి చూచాను. పది పన్నెండేళ్ళ కుర్రాడు నా దగ్గరకు పరుగెత్తుకొని వస్తున్నాడు. సైకిలు దిగక తప్పిందికాదు. వాడు నా దగ్గరకు వచ్చి 'అమ్మగారు పిలుస్తున్నారండి' అన్నాడు. అటు చూచాను. ఆమె అక్కడనే నిలబడి ఉంది. సైకిలు మళ్ళించి వాని వెనుక నే వెళ్లాను. ఆమె లోపలికి వెళ్ళింది. సైకిలు అరుగునకు జేరపెట్టి మెట్లు ఎక్కాను. ఆమె గుమ్మంలోపల నిలబడి 'ఏం రామం, మమ్మల్ని మరచిపోయావా?' అంది. ఒకసారి ఆమె ముఖం చూచాను. శాంతంగానూ, గంభీరంగానూ ఉంది. నవ్వుగాని, విచారంగాని ఆ ముఖంలో లేవు. 'అబ్బే! మరచిపోతానా? ఇక్కడున్నారేమిటి? మీ ఆయనకు ట్రాన్స్ఫరైందా? అని ప్రశ్నించాను. 'ఔను, ఒక నెలైంది ఇక్కడికి వచ్చి. రా, లోపలికి' అంటూ లోపలికి నడిచింది. వీధివైపు వున్నది చిన్న పెంకుటి వసారా. అది దాటి ఆధునిక పద్ధతుల్లో కట్టబడిన డాబాలోకి ఆమెవెనుక నే నడిచాను. డాబా చాలా శుచిగానూ ఆకర్షణీయంగాను ఉంది.

హాలులో ఒక రౌండ్ టేబిలు చుట్టూ నాలుగు కుర్చీలు ఉన్నాయి. నన్ను కూర్చోమని చెప్పి లోపలికి వెళ్ళింది. నేను హాలులో నలువైపులా చూచాను. ఆడంబర మేమీ లేదు. గోడలు తెల్లగా మెరుస్తున్నాయి. వీధి గుమ్మానికి ఎదురుగా గోడమీద గడియారం, రెండు కేలండర్లు, హాల్లో ఒకమూల రేడియో ఉన్నాయి. రెండునిమిషాల్లో ఆమెవచ్చి కాఫీతో వున్న కప్పు ఎదుట బెట్టింది. 'ఇప్పుడు ఎక్కడ వుంటున్నావ్?' అని ప్రశ్నించింది. నాకు తాగుతూన్న కాఫీ పలక మారింది. కప్పు బల్లమీద పెడుతూ దగ్గి గొంతుక సవరించుకొన్నాను 'ఇక్కడే, టౌన్‌లో' అన్నాను. 'ఏంచేస్తున్నావ్?' అని అడిగింది. రెండు గుక్కలు కాఫీ మింగి ఒక క్షణం ఆలస్యంచేసి అన్నాను— 'షావుకారుదగ్గర గుమాస్తా' 'మకాం ఎక్కడ?' 'హోటల్లో'; 'మామయ్యగారి జాడ ఏమైనా తెలిసిందా?' మా నాన్నగారు ఆమెకు మామయ్య. 'లేదు' అని జవాబిచ్చాను.

ఇంతలో కాలిబూటు చప్పుడు వినిపించి అటు చూచాను వస్తూనే 'ఏమోయ్! ఎక్కడనుంచిరాక?' అని అతనే నన్ను పలుకరించాడు. 'ఇక్కడే టౌన్‌లో ఉంటున్నాను' అని జవాబిచ్చాను. 'ఆఁ! అలాగా! నువ్వు ఇక్కడ ఉంటూన్నట్లు మాకు తెలియనే తెలియదు!' కొంచెం ఆశ్చర్యాన్ని వెలిబుచ్చుతూ నాకు ఎదురుగా కుర్చీలో కూర్చున్నాడు. 'నాకూ తెలియదు—మీరు ఇక్కడ వుంటున్నట్టు...' ఇంతవరకూ హాలులో లోపలిగుమ్మాన్ని ఆనుకొని నిలబడి వున్న జానకి—'నేను కూరలకావిడి చూడ్డానికి అరుగు మీదకి వెడితే ఇతను సైకిలుమీద వస్తూ కనుపించాడు. మన నాయుడు పరుగెత్తుకొని వెళ్ళి తీసుకొచ్చాడు. ఇక్కడే షావుకారుదగ్గర గుమస్తాపని చేస్తున్నాట్ట. మకాం హోటల్లోనట' అని చెప్పి నాకు శ్రమను తగ్గించింది. ఇంతవరకూ వారు నన్ను చేసిన సంబోధనలతో నాకున్న కలవరం చాలవరకు తగ్గింది. నన్ను వారు సంబోధించినట్లే నేనూ వారిని సంబోధించవచ్చు, అనే ధైర్యం కలిగింది.

'అలాగా, షావుకారు జీతమేమిస్తాడు? అని ప్రశ్నించాడు 'ముప్పై' అన్నాను. 'అరే! ముప్పైలోను ఇరవైయైదు హోటలుకే పోతే మిగిలిన అయిదు రూపాయలతోనూ కాలక్షేప మెలా చేస్తున్నావు?' అన్నాడు ఆశ్చర్యంగా. 'నాకు పైఖర్చు చాలా తక్కువ. అవే సరిపోతున్నాయి' అన్నాను.

'నువ్వు స్కూలుఫైనలు క్లాసు పాసయినట్లున్నావు; వేరే మంచి ఉద్యోగమెక్కడా దొరకలేదూ?'

'ఇంటర్ కూడా పాసయాను. ఉద్యోగంకోసం తిరిగి తిరిగి ప్రాణం విసిగిపోయింది. చివరికి ఈ షావుకారు దైవంలా దొరికాడు.'

"అరే! ఈపాటికి యేదో డిపార్టుమెంటులో చేర్చేవాణ్ణి నావల్ల కాకపోయినా నన్నెరుగున్న ఆఫీసర్లు చాలామంది ఉన్నారు. వాళ్ళతో చెప్పియుందును." నేనేమీ జవాబు చెప్పలేదు. ఇంతవరకూ యీ దంపతుల్ని గురించి నాలో కరడుకట్టిన భావాలు మెల్లగా కరగిపోసాగాయి. వీరికి ధనమున్నదనే గర్వం ఉన్నదనీ, ఆ ధనగర్వంతోనూ, అహంభావంతోనూ లేనివారిని నిర్లక్ష్యభావంతో చూస్తారని అనుకొనేవాణ్ణి కాని ఇప్పుడు ప్రత్యక్షంగా వారి నిరాడంబరత వారి మాటల్లోనూ వేషంలోనూ స్పష్టంగా గోచరిస్తోంది. వారికి ఇతరుల కష్టాలయెడల సానుభూతి ఉండదని తలచేవాణ్ణి. కాని ఇప్పుడు నన్ను గురించి వారు వేసే ప్రశ్నలవల్ల నా తలపులు పూర్తిగా నిరాధారమైనవని నా అంతరాత్మ నాకు ప్రబోధిస్తోంది. నా సంకుచిత మనస్తత్వానికి సిగ్గుపడ్డాను.

"ఇప్పుడేమీ మించిపోయింది లేదుగా. రేపు మీరు ఉద్యోగం యిప్పిస్తే యివేళ సాయంకాలం గుమస్తాగిరికి స్వస్తిచెప్పి రేపు ఉద్యోగంలో చేరతాడు." అని జానకి నా మనస్సులోని మాటను చెప్పింది.

'ఓ! అలాగే, తప్పకుండా ప్రయత్నంచేద్దాం' అని ఒకక్షణం ఆగి 'నీకు పెళ్ళికాలేదు కదూ?' అని నన్ను ప్రశ్నించాడు.

ఈ ప్రశ్న వానికి చాలా సాధారణమైనది. నా కష్టసుఖాలు తెలుసుకొనే ప్రయత్నంలో ప్రశ్నించి ఉంటాడు. ఆ ప్రశ్న నా మనస్సుమీద యెంతగా పనిచేస్తోందో వానికి తెలియదు. ఈ రోజున వీరిని కలుసుకోవడమే నాకు చాలా బాధాకరమైన విషయం. కాని వీరి సంభాషణా విధానం, నాలో నిరాధారంగా పాతుకొనిపోయిన తప్పుడు భావాల్ని దూరంచేసి నా

మనస్సుకి కొంత ఊరట కలిగించింది. కాని నా పెళ్ళికి సంబంధించిన ప్రశ్న రాగానే నా హృదయంలో మానుతూన్న గాయం రేగింది. ప్రశ్న సద్భావంతో అడిగినదవడంలో సందేహం లేదు. ప్రస్తుతం నేనున్న పరిస్థితిని తెలుసుకోనేందుకు ఈ ప్రశ్న వేయబడిందని అతని ముఖం చూస్తేనే తెలుస్తోంది. ప్రశ్నకు జవాబు చెప్పడం చాలా తేలిక. 'అయింది', 'లేదు' అనే వాటిలో ఒక్కమాట చెబితే చాలు. కాని ఆ ప్రశ్నతో నా మనస్సులో బయలు దేరిన ఆందోళన కారణంగా వెంటనే జవాబు చెప్పలేక పోయాను. ఇంతలో మాకు యెదురుగా గుమ్మంలో నిలుచున్న జానకి— 'లేదు, ఇంకా కాలేదు' అని జవాబుచెప్పి నా మనస్సుకి కొంత బరువు తగ్గించింది. నేను లేచి నిలబడి 'వెళ్ళివస్తాను' అన్నాను.

'ఈపూట మా యింట్లో భోజనం చేసి వెళ్లు' అంది జానకి.

ఆమె మాటతో మాటకలుపుతూ 'నిన్ను ఉద్యోగంలో ప్రవేశపెట్టేవరకూ నీవు మా యింట్లోనే మకాం పెడితే నీ ఉద్యోగాన్ని గురించి నాకు శ్రద్ధ ఉంటుంది. భోజనంచేసి వెళ్లి ఇవాళే హోటలుకి స్వస్తిచెప్పు. నీ పెట్టే బేడా తీసుకొనిరా,' అని అంటూ లేచి చొక్కా విప్పుకొన్నాడు.

"అలా చెయ్యి రామం" అంటూ జానకి అతనికి నాకూ స్నానానికి కావలసిన తువ్వాళ్లు ఎదుట బెట్టింది.

ఏం చెప్పాలో, ఏం చెయ్యాలో తెలియని అయోమయంలో పడింది నా మనస్సు. ఒక నిమిషం గడిచాక 'ఇప్పుడు కాదు, మళ్లీ వస్తానుగా!' నా ఉద్యోగాన్ని గురించి నేనే జ్ఞాపకం చేస్తూంటాను, తరచూ వస్తూంటాను. ఈ వీధిని బాకీ పనులు చెయ్యడానికి వచ్చాను. వెంటనే దుకాణానికి పోవాలి అని తొందరగా తెమలుతూ అన్నాను.

"నువ్వు అంతగా మొహమాటపడితే ఎలాగ! మా యింట్లో నువ్వు స్వేచ్ఛగా ఉండొచ్చు. నీకూ నాకూ కూడా మన కష్టసుఖాలు కనిపెట్టే పెద్దవాళ్లెవరూ లేరు. నా తమ్ముడైతే వాని బాధ్యత అంతా నేను వహించనూ? నువ్వు పరాయివాడివు కావు. ఈమధ్య జానకి చెప్పగా నిన్ను గురించి విన్నాను" అని శాంతంగానూ గంభీరంగానూ మాట్లాడి నా దగ్గరకు వచ్చి భుజంమీద చెయ్యివేశాడు.

నాకు అప్రయత్నంగా కళ్లు నీళ్లతో నిండాయి. అతన్ని కౌగలించుకొని బావురు మని యేడుద్దామా అనిపించింది. ముఖం ప్రక్కకు తిప్పుకొని దుఃఖాన్ని దిగమ్రింగడానికి ప్రయత్నిస్తున్నాను. అతను జానకిని వివాహం చేసుకోడానికి పూర్వం అతనికీ నాకూ బంధుత్వమేమీ లేదు. వారి వివాహమైన తరువాత అతన్ని కలుసుకొని మాట్లాడ్డం ఇది మూడోసారి. ఈసారి కలుసుకొన్నప్పుడే అతనికీ నాకూ సంభాషణ ఎక్కువగా జరిగింది. అతనితో నాకు స్నేహంకూడా లేదు. ఇంక జానకికి నాకూ బంధుత్వ మేమిటీ అంటే వెంటనే చెప్పలేను. ఆమె అమ్మగారి యిల్లు మాయిల్లు చేరి దగ్గరగా ఉన్నాయి. వాళ్ళ నాన్న మాఅమ్మ అన్నదమ్ముల పిల్లలని ఒకటి రెండుసార్లు మావాళ్లెవరో చెప్పారు. ఆమె నాకు జానకి, నేను ఆమెకు రామం. ఆమెకు పెళ్ళికానంతవరకు మేము ఒక్కపూటైనా యెడబాటులేని సహచరులం. నేను వ్యక్తిని, ఆమె నీడ. లేదా ఆమె వ్యక్తి, నేను నీడ. ఆమెకు పెళ్ళికానంతవరకూ ఒక్కపూటైనా మమ్మల్ని విడదీయ గల శక్తి నా తలితండ్రులకుకాని ఆమె తలితండ్రులకు గాని లేకపోయింది. కాని పెళ్లయిన తరువాత ఆమెను ఆమె భర్తతోపాటు నేను మూడోసారి చూచాను. ఇంతకుముందు ఆమెకు నాకు జరిగిన రెండు సన్నివేశాలు రెండు మూడు మాటలతోనే ముగిశాయి నేటి సమావేశంలో వారిద్దరూ నాయెడల ఇంత ప్రేమాభిమానాలు చూపించడానికి కారణమేమో నాకు బోధపడలేదు. జానకిలోకంటె అతని మాటల్లోనూ ప్రవర్తనలోనూ వెనుకటి సమావేశాలలోకంటె ఇప్పుడు చాలా మార్పు కనుపిస్తోంది. నేను అనాథుణ్ణి అయిన తరువాత వానిలో జాలికలిగి యీమార్పు వచ్చిందా అని అనుకోడానికి కూడా అవకాశంలేదు. మా అమ్మ చనిపోయి మానాన్న విరాగియై నన్ను విడిచి కనుపించకుండా పోయిన తరువాత వారికి నాకు సమావేశం జరిగింది. రెండుమూడు మాటలతో మా పొరుగువాళ్ళ ముఖంచూస్తూ పరోక్షంగా సానుభూతి వెల్లడించారు.

ఏమైనప్పటికీ ఇప్పుడు వారు నాయందు చూపిన ఆదరాభిమానాలు నన్ను తన్మయుణ్ణి చేశాయి.

నేను, మా జానకి

ఏడెనిమిది సంవత్సరాల క్రిందటి విషయాలన్నీ ఒక్కసారి మనస్సులో గిర్రున తిరిగాయి. లేని దగ్గు తెచ్చుకొని బయటికి వెళ్ళి, ఉమ్మివేశాను, కళ్లు తుడుచుకొన్నాను. లోపలికి వచ్చి నీరసంగా కుర్చీలో కూర్చున్నాను.

'స్నానంచేద్దాం, రా!' అని అతను తువ్వాలు తీసుకొన్నాడు. నేనూ మాట్లాడకుండా తువ్వాలు తీసుకొన్నాను. జానకి లోపలికి వెళ్లింది. ఆమె వెనకనే అతనూ నేనూ స్నానాలగది దగ్గిరికి వెళ్ళాం. వేడినీరు తోడి కుళాయిదగ్గర పెట్టి జానకి వెళ్ళింది.

'నువ్వు ముందు కానియ్యి' అని అతను లోపలికి వెళ్లాడు. నేను స్నానంచేసి బట్టలు వేసుకొని హాలులోకి వచ్చాను. అతనుకూడా స్నానం చేసిన తరువాత జానకి వడ్డించగా మేమిద్దరం భోజనం చేశాము భోజనం చేస్తూ ఉద్యోగాల్ని గురించి అతను యేవేవో చెప్పుకొని వచ్చాడు అతను చెప్పే మాటలన్నింటికి తలూపుతూ త్వరితంగా భోజనం ముగించాను. అతను చెప్పిన మాటలు చాలా తక్కువగా నా చెవుల్లో ప్రవేశించాయి ఏయే పదార్థాలు తిన్నానో కూడా తెలియనిస్థితిలో నా భోజనమైంది. జానకి వడ్డించడం నేను తినడం ఎనిమిది సంవత్సరాల తరువాత నేటికి తటస్థించింది. ఆమెకు వివాహం కాకపూర్వం తరచూ టిఫెన్లుచేసి నాకు పెడుతూ ఉండేది. అప్పుడు తిన్న ప్రతిపదార్థం యొక్క రుచి నాకు యిప్పటికీ జ్ఞాపకముంది. కాని ఇవేళ నేనేమి తిన్నానో, వాటిరుచి యేమిటో నాకు తెలియలేదు. భోజనమైన వెంటనే 'వెళ్ళివస్తాను' అన్నాను. 'ఆలస్యం చెయ్యకు, వెంటనే వచ్చెయ్' అని అతనూ జానకీ కూడా చెప్పారు. నన్ను వీధిగుమ్మం వరకూ సాగనంపారు. వాళ్ళ నౌకరు కుర్రాడు లోపల ఉన్న సైకిలు మళ్ళీ బయట పెట్టాడు. వారుచెప్పిన మాటలకి 'ఊఁ' అని తలూపుతూ సైకిలు ఎక్కాను.

* * *

జానకిభర్తకు 'నా' అన్నవాళ్లెవరూ లేరు, ఆమెతప్ప. అందుచే వివాహమైన వెంటనే జానకి తన భర్తతో విశాఖపట్నం వెళ్లిపోయింది. ఆమె వివాహానికి సంబంధం నిర్ణయమయే ఘడియవరకూ ఆమెప్రవర్తన అంతా చదువు, అల్లరి, ఆటపాటలతో నిండి ఉండేది. ఉత్సాహం ముందుపుట్టి, తరువాత ఆమెపుట్టిందా అన్నట్లుగా తీరిక, విశ్రాంతి లేకుండా, దినమంతా కొన్నిఘడియల కాలంలా గడిపేది. ఆమె భాగ్యవంతులబిడ్డ. నేను సామాన్య సంసారులకు జన్మించాను. ఈ ఆర్థిక తారతమ్యంవల్లనే నేను జానకికి, జానకి నాకూ అందకుండా పోయామని ఆమెకు వివాహమైన కొంతకాలానికి నాకు అర్థమైంది. ఆమెకు వేరే వివాహానికి ప్రయత్నాలు ప్రారంభమయాయి అది మొదలు ఆమెలో అద్భుతమైన మార్పు వచ్చింది. ఆటపాటలు, అల్లరి, తగ్గిపోయాయి. చదువుకు స్వస్తిచెప్పింది. ఆమెకూ నాకూ మిడిమిడి జ్ఞానం వచ్చింది మొదలు పగలూ రాత్రీ ఎప్పుడూ విడిచిఉండే వాళ్లం కాము. చదివినా, ఆడినా, పాడినా, అల్లరి చేసినా, అన్నం తిన్నా కలిసిచేసే వాళ్లం కలసి బడికిపోయేవాళ్లం. రాత్రి తొమ్మిదింటి వరకూ వాళ్ల వసారలో చదువుకొనేవాళ్లం. వాళ్ల అమ్మ మా యిద్దరికీ యేదో చిరుతిండి పెట్టేది. మా యిద్దరికే మంచాలు వేసి పక్కలు వేసేది. కథలూ గాథలూ చెప్పుకొంటూ పడుండేవాళ్లం. ఇవన్నీ అకస్మాత్తుగా ఆగిపోయాయి నేను పలుకరిస్తే పరధ్యానంగా ఒకేమాటతో జవాబు చెప్పేది. ఆమె వివాహంతో నా దుర్దినాలు ప్రారంభమయాయి. ఆమె కాపురానికి వెళ్ళిన రెండు మాసాలకు మా అమ్మ గతించడం, మా నాన్న యెవరితోనూ చెప్పకుండా యెక్కడికో వెళ్లిపోవడం, నేను అనాథుణ్ణికావడం తటస్థించింది. అప్పటికి నేనూ జానకీ ఎస్.ఎస్.ఎల్ సి. పరీక్ష పాసైయున్నాం. పరీక్షలయిన తరువాత వేసంవల్లో ఆమెకు వివాహమైంది. నాకు వచ్చిన దుస్థితి కారణంగా ఒక సంవత్సరం తీరికగా గడచిపోయింది. నేను ఒక చిన్నయింటికి రెండెకరాల భూమికి అధికారినయాను. ఇంక చదువుగాని పని పాటలుగాని లేవు.

జానకి తలిదండ్రులు ఆమెకు వివాహం కొంతవరకూ నన్ను తమ కుటుంబంలోని వ్యక్తిగా చూచుకొనేవారు. తరువాత వారి ఆదరణ క్రమేణా క్షీణింపసాగింది. మా అమ్మ పోయిన తరువాత రెండు మూడు నెలలు వారియింట్లోనే తింటూ తిరుగుతూండే వాణ్ణి. తిండికి మాత్రమే యింటికి వచ్చేవాణ్ణి. అది కూడా ఒక్కొక్క పూట సాధ్యపడేదికాదు. కాఫీహోటలు,

సినీమాహాలు, బజార్లోని దుకాణాలు — ఇవీ, నా కాల క్షేపానికి స్థానాలు. సినేమా చిత్రం యేమిటి అనే విషయం నేనెన్నడూ పరిశీలించేవాణ్ని కాను. ఆట మొదలుపెట్టే సమయం, అంతమయే సమయంతో కూడా నాకు పనిలేదు. ఎప్పుడో వెళ్ళడం, గేటుదగ్గర ముప్పావలా చెల్లించడం, రెండుగంటలో మూడు గంటలో కుర్చీలో కూర్చోడం, తిరిగి పదకొండు, పన్నెండు గంటలకు యింటికి చేరి నడుం వాల్చడం. మా జానకి తల్లిని, తండ్రిని నేను అత్తయ్యా, మామయ్యా అని పిలిచేవాణ్ని. వారు 'ఎక్కడకు వెళ్లావ్? ఏం చేశావ్?' అని అడిగితే వారింటిదగ్గర ఉన్నాను, వీరింటికెళ్లాను, ఎవడో స్నేహితుని యింటిదగ్గర తిన్నాను, అని యేదో సాకు చెప్పేవాణ్ని. ఎన్నడూ సిగరెట్టు చుట్టా మొదలైన వాటిని తాకికూడా యెరుగనివాణ్ని, నాకు రోజూ అయిదారు పెట్టెల సిగరెట్లు నాకు తెలియకుండా తగలడుతూండేవి. ఆ రోజుల్లో నా దుస్థితికి హృదయపూర్వకంగా విచారించి, నా మంచిచెడ్డలు సదా కనిపెడుతూ, నన్ను మంచి దోవలో పెట్టడానికి తన సర్వశక్తులూ ధారపోసినవాడు 'సూర్యం' ఒక్కడే మా గ్రామంలో ఉండేవాడు. సూర్యంగారిల్లు మా యింటికి దగ్గరగానే ఉంది. తరచుగా జానకి, నేనూ, వాడూ కలసి ఆడుతూ పాడుతూ కాలక్షేపం చేసేవాళ్లం. వాడు మా నాన్నగారికి ప్రియమైన విద్యార్థి. బళ్ళోనే కాకుండా బయటకూడా ఆయన కూడా కూడా తిరుగుతూ ఉండేవాడు. మా తోనే స్కూలుఫైనలు ప్యాసయ్యాడు. కాలేజీలో సీటు దొరకని కారణంచేత ఆ సంవత్సరం ఖాళీగా ఇంటిదగ్గర ఉండిపోయాడు. ఏ నిమిషంలో నేను ఎక్కడ వుంటున్నదీ, ఏమి చేస్తున్నదీ, కనిపెడుతూ, తరచూ నన్ను కలుసుకొంటూ, నాతో తిరుగుతూ నన్ను మంచిమార్గాన్ని పెట్టడానికి యేవేవో బోధించేవాడు. కాఫీ హోటల్లోనూ, కిళ్లీకొట్టులోనూ, ఇంకా యితర పరిచయస్థుల దగ్గర నేను చేసే బాకీలు, నాకు తెలియకుండా తీర్చేసేవాడు. అందుచేతనే నేను అడిగినప్పుడల్లా వారు నాకు అరువు యివ్వడమే గాని నన్ను యెన్నడూ బాకీ అడిగేవారు కారు. వారికి నేను బాకీ ఉన్నాను, దాన్ని తీర్చాలి అనే దృష్టి నాకు చాలా తక్కువగా ఉండేది. మాఅమ్మ పోయిన రెండుమూడు నెలలవరకూ నేను మా అత్తయ్యగారింట్లోనే భోజనం చేస్తూవుండేవాణ్ని. వారి ఆదరణ పూర్తిగా తగ్గిపోయిందని తోచగానే వారింటికి వెళ్లడం మానేశాను అప్పటినుండి సూర్యం, పగలు రాత్రి నేను ఎక్కడవున్నా పట్టి తీసుకొనిపోయి తనతో భోజనం చేయించేవాడు. ఈవిధంగా సంవత్సరం తిరిగింది. కాలేజీలో సీటుకి సూర్యం తనతోపాటు నాచేత కూడా బలవంతముగా అప్లికేషను పెట్టించాడు. నాదేమి ప్రయత్నం చేశాడోగాని మాయిద్దరికీ సీట్లు దొరికాయి. నా పెట్టెబేడా సర్దించి పట్నం తీసుకుపోయాడు. పట్నం వెళ్ళేముందు నాకు నేను చేసిన బాకీలసంగతి జ్ఞప్తికివచ్చింది. సూర్యంతో చెప్పాను. బజారు తీసుకెళ్ళాడు. హోటలు, సిగరెట్లబాకీలు ఐదురూపాయలు మాత్రం ఉన్నాయి. నాకు చాలా ఆశ్చర్యం కలిగి 'ఇంతేనా' అని వారిని ప్రశ్నించాను. 'అంతేనండి, ప్రతీనెలా సూర్యంగారు ఇచ్చేస్తున్నారుగా?' అన్నారు. నేను నివ్వెరపోయి సూర్యంకేసి చూశాను. 'ఆఁ, అంతే' అని అంటూ సూర్యం తన జేబులోనుండి డబ్బుతీసి వారికి ఇచ్చివేశాడు. నేను మాట్లాడకుండా యింటికి వచ్చాను. ఆ సంవత్సరం మా భూములమీద వచ్చిన మక్తాధాన్యం మా మామయ్యా వసూలు చేశాడు. ధాన్యం నేను వసూలు చేశానని మాత్రం నాతో చెప్పాడు. వాటిని అమ్మమనిగాని ఉంచమనిగాని ఆయనతో నేనేమీ చెప్పలేదు. ఇన్నాళ్లకు వాటివిషయం జ్ఞప్తికివచ్చింది. తిన్నగా ఆయనదగ్గరకు వెళ్లాను. సూర్యం కూడా నన్ను వెంబడించాడు. మా అమ్మ పోయిన రోజుల్లో మానాన్న నిశ్చింతగా దొడ్లో మామిడిచెట్టు క్రింద కూర్చునేవాడు. ఆమె కర్మకు సంబంధించిన సమస్త విషయాలూ మా మామయ్యా చక్కబెట్టాడు. అందుకై మాకు డబ్బు పెట్టుబడిపెట్టిన సంగతి నే నెరుగుదును. మాకోసం ఆయన ఎంత ఖర్చుచేసిందీ నేను అడగా లేదు ఆయన చెప్పాలేదు. ఆ తరువాత వారియిల్లు మాయింటిని చేరి వున్నప్పటికీ నేను ఆయనకు చాలా అరుదుగా కనుపించేవాణ్ని.

ఇప్పుడింక తప్పనిసరియై ఆయనదగ్గరకు వెళ్ళి ధాన్యం ప్రసంగం తెచ్చాను. ఆయన జమాఖర్చు పుస్తకం విప్పి నాయెదుట పెట్టాడు. దాన్ని చూడగా ఆయన మాకై చేసిన ఖర్చునుండి నాధాన్యంవల్ల వచ్చిన సొమ్ము తీసివేయగా ఏభై రూపాయలు ఆయనకు

నేను బాకీపడ్డాను. సూర్యం నాప్రక్కనే ఉన్నాడు. "నేను మా నాన్నగారు ఉన్న రోజుల్లో అప్పుడప్పుడు వెంకన్న మాస్టరుగారి దగ్గర రెండువందల వరకూ వాడుకొన్నాను. అప్పటినుండీ వారికి యివ్వడం తటస్థించలేదు. ఇది వారిబాకీయే గనుక మీకు అభ్యంతరం లేకపోతే యీ యాభై రూపాయలూ నేను చెల్లిస్తాను" అని సూర్యం, మామయ్యతో ఎక్కువ వినయంగా చెప్పాడు. అందుకు ఆయన 'నీకు ఆయన యందు ఇంతటి భక్తివిశ్వాసాలు ఉండి ఋణం తీరుస్తానంటే నేను వద్దనడం మంచిది కాదు' అన్నాడు. వెంటనే సూర్యం తనజేబునుండి యాభైరూపాయల నోట్లుతీసి ఆయనముందు పెట్టాడు. మా యెదుటనే ఆయన పుస్తకంలో జమ వ్రాసుకొన్నాడు. ఇంతలో మా అత్తయ్య వసారాలోకి వచ్చి 'ఏంరా! రాముడూ, కనుపించడం మానేశావు?' అంది. 'ఏమీలేదు, సూర్యంగారి ఇంటిదగ్గర కాలక్షేపం చేస్తున్నాను అత్తయ్యా!' అన్నాను. 'అలాగా' అని నెమ్మదిగా అనేసి లోపలికి వెళ్ళిపోయింది. తరువాత మేమిద్దరం ఆయనదగ్గర శెలవుతీసుకొని మా యింటికి వెళ్ళాం. 'మా నాన్నదగ్గర నువ్వు డబ్బుతీసుకోవడం నేనెప్పుడూ చూడనేలేదే! నువ్వు ఆయనకి బాకీపడ్డమేమిటి? నా స్కూలుఫీజుకట్టడానికే ఆయన ఆలస్యం చేసేవారు. నీకు అప్పివ్వడానికి ఆయనకు డబ్బు యెక్కడి నుంచి వచ్చింది?' అని సూర్యాన్ని అడిగాను.

"నా బోటిగాళ్లకు అప్పులిచ్చే అలవాటు ఉండబట్టే మీ నాన్నగారు నీ స్కూలుఫీజు కట్టడానికి యిబ్బంది పడవలసి వచ్చేది. నాకు డబ్బు చేదా, నీకు ఉచితంగా యివ్వడానికి? హోటలు, కిళ్ళీకొట్ల బాకీలు, రమణారెడ్డి, వెంకటేశ్వర్లు, సూరిబాబు దగ్గర నువ్వు చేసిన చేబదుళ్లు తీర్చివేయగా ఈ యాభై రూపాయలు మాత్రం మీ నాన్నగారికి యివ్వవలసి ఉన్నాను. ఇప్పుడు అదికూడా తీర్చివేశాను" అన్నాడు సూర్యం. కాని వాడు మా నాన్నగారికి బాకీ పడ్డాడనే సంగతి నాకు నమ్మశక్యమైనదిగా లేదు. అబద్ధమని వాడితో వాదించినా ప్రయోజనం లేదు. వాడు నాకోసం ఖర్చుపెట్టిన డబ్బు యిచ్చేద్దామా అంటే నాదగ్గర యేమీ లేదు. ఆ సమయంలో నా జేబులో రెండు మూడణాలు, సిగరెట్టుపెట్టె, అగ్గిపెట్టె తప్ప మరేమీ లేదు. అంచేత వాడు చెప్పిన దానికల్లా ఊకొట్టవలసి వచ్చింది.

"నీ బట్టలూ పుస్తకాలూ వగైరా పెట్టెలో సర్దు. రేపు ఉదయం బయలుదేరి వెళ్లి కాలేజిలో జాయిను కావాలి" అన్నాడు సూర్యం.

"నువ్వు మాట్లాడే మాటలూ, చేసే పనులూ నాకేమీ అర్థం కావడం లేదు. నా స్థితి అంతా తెలిసుండీ కాలేజికి ప్రయాణం కట్టమంటావేమిటి?" అన్నాను చికాకుగా.

"అంటే, డబ్బు లేదనేగా? దానికోసం ప్రస్తుతం బాధ పడనక్కరలేదు. నీకు చేలమీది పంటవచ్చే వరకూ నేను పెట్టుబడి పెడతాను. పంట ధాన్యం వచ్చాక అవి అమ్మేసి నా బాకీ తీర్చివేద్దువుగాని. కాలేజిలో చదువుకొనే నాలుగేళ్ళూ నీకు వచ్చే ఆదాయం నాకు ఇచ్చేస్తూఉండు. చదువుకోసం నీకు కావలసిన డబ్బు యావత్తూ నేను పెట్టుబడి పెడుతూ ఉంటాను. నేను స్వతంత్రుణ్ణి నన్ను అడిగే వాళ్ళెవరూ లేరు. అయినా, నీకు నేను ఉచితంగా యివ్వడం లేదుగా? నువ్వు యేంతమాత్రం సందేహించకు. కాలేజి చదువు పూర్తిఅయి ఒక మార్గంలో పడేవరకూ నేను చెప్పినట్లల్లా చేస్తూ ఉండు." అని దృఢంగా నెమ్మదిగా బోధించాడు.

"నన్ను లేనిపోని చిక్కులలో పెట్టకురా బాబూ! నీకు పుణ్యముంటుంది. నాకు చదువుకోవాలని ఎంత మాత్రం కోరిక లేదు" అని దీనంగా చెప్పాను.

"ఏం? నీకు వయస్సు ముదిరిపోయిందనా, సంసారం బాధ్యత తలపై పడిందనా, డబ్బుకి లోటు వచ్చిందనా, ఎంచేత, చదువుమానుకోవడం? నీ మనస్సుకి శాంతి లభించాలంటే నీ దృష్టిని చదువు వైపుకి మరల్చాలి. ఈ సంవత్సరమంతా చదువులేక పోవడం, మీ అమ్మ పోవడం, బ్రతికి ఉండికూడా మీ నాన్నగారు నిన్ను విడిచిపోవడం మూలాన్ని నీ మనస్సు పాడయింది. కష్టాలు యెవరికి రావు? కష్టాలు వచ్చినప్పుడే మన ధైర్యస్థైర్యాన్ని ఉపయోగానికి తెచ్చుకోవాలి. నాకు రాలేదూ, కష్టాలూ? మా నాన్న పోయాక నా పరిస్థితి అయోమయమై పోయిందే! మా అమ్మను చూస్తే వట్టి అమాయకురాలు. ప్రతి విషయానికి నా సలహాను ఆశించేది. అటువంటప్పుడు పై వాళ్లకు లోకువ యివ్వకుండా

జాగ్రత్తగా నేను యింటి వ్యవహారాలన్నీ దక్కబెట్టుకోనక పోతే ఈపాటికి నా యాభై యకరాల భూమికి అయిదకరాల భూమి కూడా మిగిలి ఉండేది కాదు..నువ్వు లేనిపోని మనోవేదనతో నీ భవిష్యత్తును పాడుచేసుకోకు. నేను చెప్పినట్లల్లా చెయ్యి. ఇంకనువ్వు మారు మాట్లాడ్డానికి వీల్లేదు. లేదా నేనూ చదువు మానేస్తాను. నువ్వు బికారిలా బజారులో తిరుగుతూ ఉంటే నా మనస్సుకి ఎంత బాధగా ఉందో నీకు తెలుసా? నువ్వు నాకు మామూలు స్నేహితుడివే కాదు. మీ నాన్నగారి ద్వారా నువ్వు నాకు పరమ ఆప్తుడవు. వారికి నేను ఎంతో ఋణపడి ఉన్నాను. ఏడెనిమిది సంవత్సరాలు నాకు విద్యాబుద్ధులు చెప్పి నా జీవితానికి వెలుగుబాట చూపించారాయన ఏనాటికైనా ఆయన, నిన్నూ నన్నూ చూడ్డానికి వస్తారు. వారి కొడుకువు నువ్వు అనాథుడవై మతి చెడినవాడిలా తిరుగుతూ నీచమైన జీవితాన్ని గడుపుతూంటే నేను చూస్తూ ఊరుకోనా? అనాడు ఆయనకు నేనేం జవాబు చెప్పను?...ఇదిగో రామం! నువ్వు నేను చెప్పినట్లల్లా చెయ్యకపోతే నీకంటె ముందుగా నేను పాడైపోతాను." అని ఆవేశంతో మాట్లాడి కూర్చున్నవాడు లేచి నిలబడ్డాడు. ఇంతవరకూ దిగమ్రింగుతూన్న దుఃఖం యిక ఆగలేదు. 'సూర్యం' అంటూ బావురుమని యేడుస్తూ వాణ్ణి కౌగలించుకొన్నాను.

మర్నాడు ఉదయాన్నే సూర్యం మా ఊరు స్కూల్లో పనిచేస్తున్న మాస్టరుగారు మాయింట్లో అద్దెకుండే ఏర్పాటుచేశాడు. ఒక గదిమాత్రం నా సామాన్లకోసం మినహాయించాం. తరువాత పట్నం వెళ్లి కాలేజిలో చేరాం.

జానకివివాహం కానంతవరకు చదువులో నాకుండే శ్రద్ధ, చురుకుదనము మా తల్లిదండ్రుల్నీ చుట్టుప్రక్కల ఉన్నవాళ్లనీ ఆశ్చర్యపరచేవి. చిన్నప్పటినుంచీ జానకి చదువుకీ ఆటపాటలకీ నేను సహాయకుడనుగా ఉన్న కారణంచేతనే మా మామ అత్త నన్ను తమ పిల్లతో పాటు ఆదరించేవారనీ, ఆమె వివాహమైన తరువాత నా అవసరంగానీ నా సహాయంగానీ అవసరం లేక నన్ను ఆదరించడం మానేశారని కొంతకాలానికి నాకు అర్థమైంది. కాని వివాహప్రసంగం వచ్చిననాటినుండీ జానకిలో మార్పు రావడానికి కారణమేమో నాకు బోధపడలేదు.

జానకి వివాహం కానంతవరకూ ఆమె నాకు ప్రాణ స్నేహితురాలుగా ఉండేది. ఆమె నన్ను వదిలిపెట్టిన సంవత్సరానికి సూర్యం నాకు పరమ ఆప్తుడయాడని చెప్పక తప్పదు. జానకి చదువుకి, ఆటలకు, పాటలకు నేను మార్గదర్శకుడుగా ఉండేవాణ్ణి. ఇప్పుడు ఒక్క చదువు విషయంలో మినహా మిగిలిన విషయాలన్నిటిలోను సూర్యం నాకు మార్గదర్శకుడయ్యాడు. కాలేజీలో చేరిన నాలుగైదు నెలలవరకు నామనస్సును చదువులో లగ్నం చెయ్యడానికి సూర్యం తన చాకచక్యాన్ని, శక్తిని పూర్తిగా ఉపయోగించాడు. చదువులందు ఆసక్తికలిగి దాని రుచి తెలిసినవాడవడం చేత సూర్యం ప్రయత్నం ఫలించింది. మా క్లాసు పుస్తకాలేకాకుండా లైబ్రరీలోని నవలలూ, నాటకాలూ తెచ్చి సూర్యానికి చదివి వినిపిస్తూండేవాణ్ని. చదువు మీద దృష్టి కలిగినమీదట క్రమేణా నా చేత, సిగరెట్టు కాల్చడం మానిపించాడు. అప్పుడప్పుడు వెనుకటి సంగతులు జ్ఞప్తికివచ్చినా సూర్యం ప్రయత్నంవల్ల మనస్సు స్తిమితపడేది.

కాలేజీ చదువు రెండేళ్లు పూర్తయింది. పరీక్షలయాక శెలవుల్లో యింటికి వెళ్ళాం. ఇంటికి చేరిన రెండు రోజులికి సూర్యానికి తీవ్రంగా జ్వరం వచ్చింది. నా మనస్సు పరిపరివిధాల పోసాగింది. రాత్రింబవళ్లు సూర్యందగ్గర ఉండి సేవ చేస్తూండడమే నాపని. మాటామంతీ లేకుండా వళ్లు తెలియని స్థితిలో పది రోజులు పడియున్నాడు. ఊళ్ళో డాక్టరువల్ల తృప్తిలేక పట్నం వెళ్ళి డాక్టర్ని తీసుకొని వచ్చాను. ఆయన రోజూ కారుమీద వచ్చి చూచి పోయేవాడు. జ్వరం నానాటికీ విషమిస్తోందే కాని తగ్గడం లేదు. జ్వరంలో సంధి కూడా బయలుదేరింది. సూర్యం తల్లి "ఏం నాయనా! కాస్తవల్లగా ఉందా వళ్లు?' అని నిమిషనిమిషానికీ అడుగుతూండేది. "పరవా లేదు పిన్నీ, తగ్గుతుందని డాక్టరు గారు చెప్పారు. ఇంతకంటె యెంతో తీవ్రంగా ఉండే అసాధ్యమైన జ్వరాలు ఆయన సునాయాసంగా తగ్గించారు. కొంచెం టైమ్ తీసుకొంటుంది మరి. వెంటనే తగ్గించడానికి ఆయన మాత్రం దేవుడా?" అని యేవేవో కల్పించి ఆవిడకు ధైర్యం చెప్పేవాణ్ణి. కాని నా గుండెలు దడదడ లాడుతూనే ఉండేవి. ఎంత కూడగట్టుకొన్నా ధైర్యం నిలబడ్డం లేదు.

ఇరుగుపొరుగు వాళ్లు తరచూ వచ్చిచూచి పోతూండే వారు. బంధువులమని చెప్పుకొనేవారు ఆయిదారుగురు వచ్చి వాళ్ళయింట్లో మకాం చేశారు. ఎంత మంది ఉన్నా రాత్రి పదిదాటాక సూర్యం తల్లీ నేనూ తప్ప మరెవరూ మేల్కొని ఉండే వారు కారు. పాపం ఆతల్లి తనజీవితసర్వస్వమైన కొడుకుమీద ప్రాణాలన్నీ నిలుపుకొని దయ్యీదేవుళ్లకు మ్రొక్కుతూ "ఏం బాబూ, కాస్త చల్లగా ఉందా వళ్లు?" అని అమాయకంగా అడుగుతూంటే నా కడుపు తరుక్కు పోయేది. అమ్మను పోగొట్టుకొన్న నేనెంత నిర్భాగ్యుణ్ణో కదా అని పరితపించే వాణ్ణి. సూర్యం రాత్రి వేళ యెక్కువగా పలవరించేవాడు. ఎంత సేపూ చదువునుగురించి, నన్నుగురించి, మాట్లాడేవాడు. చిన్నప్పుడు తను వల్లెవేసిన పద్యాలు చదివి "ఇవి మా వెంకన్న పంతులు గారు చెప్పారు, మహానుభావులు!" అని నమస్కారం చేసేవాడు. "చదువు చెప్పిన గురువు యెడల ఇంత భక్తివిశ్వాసాలు కలిగిన విద్యార్థు లున్నారా యింకా యీలోకంలో. అబ్బా! ఎంత భక్తి, ఎంత కృతజ్ఞతా ఉందిరా సూర్యం నీ హృదయంలో!" అని అనుకొంటూ వానితో పాటు నేను కూడా మా నాన్నగారిని తలుచుకొని నమస్కరించేవాణ్ని. కళ్లనుండి నీరు పొంగి పొరలివస్తూండేది. మా సూర్యంతల్లికి కనుపించకుండా ముఖం వంచుకొని కళ్లుతుడుచుకొనేవాణ్ని. డాక్టరు వస్తూ ఇంజక్షన్లూ, మందులూ ఇస్తూనే ఉన్నాడు. కాని జ్వరమూ సంధీ మమూలుగానే ఉంటున్నాయి. ఆరోజుకి సూర్యానికి జ్వరం వచ్చి పంతొమ్మిది రోజులైంది. ఆ రాత్రి పదిగంటలకి నేను సూర్యం మంచం ప్రక్క కుర్చీలో కూర్చున్నాను. మంచంమీద కాళ్ళ దక్కన వాని తల్లి కూర్చునిఉంది వారింటికి వచ్చిన బంధువులు నలుగురైదుగురు పొరుగువాళ్లు కూర్చుని ఉన్నారు. జ్వరంవచ్చింది మొదలు నేటివరకూ సూర్యం తెలివిగా మాట్లాడ్డంగాని, అమ్మనుగాని నన్నుగాని పిలవడంగాని లేదు. ఆ రాత్రి పదిగంటలకి "అమ్మా"అని పిలిచాడు. "ఏం నాయనా? ఇక్కడే ఉన్నాను, యేం కావాలి?" అని ఆవిడ వాని ముఖందగ్గర ముఖం పెట్టి ఆత్రంగా అడిగింది ఆమెకు జవాబేమీ చెప్పకుండా "రామం" అని పిలిచాడు. ప్రక్కనే కూర్చున్న నేను లేచి ఒంటి మీద చెయ్యివేసి "సూర్యం!" అని పలుకరించాను. "కూర్చో" అన్నాడు. మంచంమీద కూర్చున్నాను. "నువ్వు మనస్సుపాడుచేసుకొని తప్పు దోవల్లో పడవద్దు. నువ్వు చెడుగా నడిస్తే నాకు అన్యాయం చేసినట్టే. గౌరవంగా జీవిస్తానని నా మీద ఒట్టు పెట్టు" అని తన అరచేతిని నా వడిలో వేశాడు. నా కళ్లు నీళ్లతో నిండిపోయాయి ఏమీ కనుపించడం లేదు గట్టిగా కళ్లు మూసుకొని వాని చెయ్యి తీసుకొని దానిలో నా అరచెయ్యివేసి "అలాగే" అన్నాను. 'ఇంక నేను జీవించను రామం; 'అమ్మా! అమ్మా!' అని రెండు సార్లు గట్టిగా అన్నాడు. 'ఏం నాయనా?' అని తల్లి యేడుస్తూ వాని ముఖందగ్గర ముఖం పెట్టింది. మరి సూర్యం మాట్లాడలేదు ఆవిడ నేను ఒక్కసారి గొల్లు మన్నాము.

నన్నుకన్నతల్లి నా పదహారవయేట పరమపదించింది. అప్పుడే తండ్రికూడా మతిచలించి సర్వస్వమూ విడిచి విరాగియై యెక్కడికో వెళ్లిపోయాడు. చిన్నప్పటినుండీ ఒక్కపూటైనా విడువకుండా నేను ఆడితే ఆడి, పాడితే పాడి, చదివితే చదివి, తింటేతిని, విచారిస్తే విచారించిన జానకి తనకు వివాహం చేసిన వ్యక్తితో వెళ్లిపోయింది చివరికి నాకోసం తన సర్వస్వమూ త్యజించ సిద్ధపడిన పుణ్యమూర్తియైన స్నేహితుడు గతించాడు మూడుసంవత్సరాలు గడిచినా మా తండ్రిగారి జాడలేదు. ఇకవచ్చి నన్ను ఆదరిస్తారనే ఆశ సన్నగిలిపోయింది. ఆ గ్రామంలో ఒక్కపూట ఒకయుగంలా గడవసాగింది. గ్రామమంతా నరకంలా కనుపిస్తోంది. అవసాన సమయంలో సూర్యం చెప్పిన మాటలు చెవుల్లో ప్రతిధ్వనిస్తున్నాయి. ఎక్కడికైనా పోదామా అంటే దగ్గర డబ్బులేదు. సూర్యం పోయిన మరునాడు యింటికి చేరాను. వాళ్ల యిల్లంతా బంధువులతోనూ, పరిచయస్తులతోనూ నిండిపోయింది. ఇంక అక్కడ నాకు నిలవడానికైనా తావులేదనిపించింది. ఇంటికిరాగానే మా అత్తవచ్చి పలుకరించింది. 'రా, అన్నంతిందువుగాని' అంది. వేరుగత్యంతరంలేక వెళ్ళి భోజనంచేశాను. రెండు రోజులు అక్కడే కష్టంతో కాలక్షేపం చేశాను డబ్బు అప్పుయిచ్చేవాళ్ళెవరా అని ఆలోచిస్తే మా మామయ్యతప్ప మరెవరూ నా దృష్టికి కనుపించలేదు. ఆ గ్రామంలో ఉండడం దుస్సహమైపోయి మామయ్యను డబ్బు అప్పుకావాలని అడిగాను. 'ఎంత

కావాలి?' అన్నాడాయన. అయిదువందలు కావాలన్నాను. దీర్ఘంగా ఆలోచించి 'సరే' అని నా చేత నోటు వ్రాయించుకొని అయిదువందల రూపాయలు నా చేతిలో పెట్టాడు. డబ్బు చేతికివచ్చినతరువాత ఒక గంట కూడా ఆ ఊళ్లో ఉండలేదు వెంటనే ప్రయాణమై పట్నం చేరాను.

నా చదువు సూర్యంతోనే పోయింది. ఇప్పుడు చదవాలనే దృష్టే లేదు. చేతిలో ఉన్న అయిదువందలు అయేలోగా యేదో ఉద్యోగం సంపాదించుకోవాలి. సూర్యానికిచ్చిన వాగ్దానం నిలబెట్టుకోవాలి. వాని ఆత్మశాంతికి ప్రధానంగా నేను చెయ్యవలసినదీ, చెయ్యగలిగేదీ వాగ్దానం నిలబెట్టుకోడమే అని నాకు తోచింది. ఒక భోజన హోటల్లో మకాం పెట్టి అక్కడికి వచ్చేపోయేవారిని చూస్తూ వారి సంభాషణలు వింటూ కాలంగడుపుతున్నాను. నేను ఏం చెయ్యాలి? అనే ప్రశ్న మనస్సులో మాటిమాటికీ బయలుదేరడమే గాని జవాబుతోచడంలేదు. హోటల్లోకి రకరకాల మనుష్యులు వస్తూపోతూ ఉండేవారు. నేనెవరితోనూ మాట్లాడకపోయినా రోజూ హోటలుకి వచ్చేవారు రెండుమూడురోజులు నేను అక్కడనే ఉండడం చూచికాబోలు, నా పేరు ఊరు, ఉద్యోగం మొదలైన వివరాలు తెలుసుకోడం ప్రారంభించారు. సంక్షిప్తంగా నా పరిచయమిచ్చి ఉద్యోగంకోసం ప్రయత్నిస్తున్నానని వారితో చెప్పేవాణ్ణి. రకరకాల ఆఫీసుల్లో పనిచేసేవాళ్ళూ, వ్యాపారసంస్థల్లో పనిచేసేవాళ్లూ, పట్నంలో పనులమీద వచ్చేవాళ్ళూ భోజనంచేసి ఒక పావుగంటో అరగంటో హోటలులో ఉన్న కుర్చీలమీద బల్లలమీద కూర్చుని వారివారి పనులకు పోతూండేవారు. నా పరిచయం తెలియజేస్తే యెవరైనా ఏదైనా తోవ చూపిస్తారని నా ఆశ. నేను అనుకొన్నట్లుగానే ఒకరిద్దరు ఫలానా డిపార్టుమెంటులో ఖాళీలున్నాయని ఫలానా కంపెనీలో ఖాళీ ఉన్నట్టు విన్నానని చెబుతూ ఉండేవారు. వారివల్లనే వివరాలు తెలుసుకొంటూ ఉద్యోగానికై దరఖాస్తులు పంపేవాణ్ణి. కొన్నిచోట్లకువెళ్లి ఉద్యోగం యాచించేవాణ్ణి. లేదని స్పష్టమైన సమాధానం చాలా తక్కువచోట్ల నుండి వచ్చేది. ఉద్యోగం ఉంది చేరమనేమాట ఎక్కడా వినిపించేదికాదు. నేడో రేపో దొరుకుతుందన్న ఆశతో తిరుగుతూ ఉండేవాణ్ణి. ఒక వైపున సూర్యంతల్లిని చూడాలనే వేదన మనస్సులో ఉండేది. రెండు నెలలు గడిచాక మా ఊరువెళ్లి తిన్నగా సూర్యం గారి యింటికి వెళ్లాను. ఆమె నన్ను చూడగానే గోలుగోలున యేడవసాగింది. ఆ విడతోపాటు నేనూ పం, కొంతసేపు యేడ్చాను. మగవారు ఆడవారు, ఎవరో అయిదారుగురు వ్యక్తులు వారి యింట్లో ఉన్నారు. పాపం వీరంతా ఆమె దుఃఖసమయంలో ఆదుకొని సేవ చేస్తున్నారు అని అనుకొన్నతరువాత నా మనస్సు ఊరట చెందింది అక్కడినుంచి మా అత్తగారింటికి వెళ్లాను. వారు నేను యెక్కడ ఉంటున్నదీ, యేంచేస్తున్నదీ అడిగి తెలుసుకొన్నారు. నా భూమిశిస్తు వసూలుచేసి నా బాకీ క్రింద జమకట్టుకోమని మా మామయ్యతో చెప్పి ఆ పూట అక్కడనే తిండితిని తిరిగి పట్టణం చేరుకొన్నాను. తరువాత యెనిమిదిమాసాలు గడచిపోయాయి. దగ్గరనున్న అయిదువందలు కరిగి యాభై రూపాయలయాయి. మనస్సులో ఆందోళన యెక్కువైంది. ఉద్యోగం దొరకదనే నిరాశ బయలుదేరింది. ఒక రోజున తిండితిని నా ఉద్యోగప్రయత్నాలన్నీ నెమరువేసుకొంటూ కూర్చున్నాను. ఇంతలో నాకు పరిచయస్థుడైన షావుకారు గుమాస్తా గారు భోజనంచేసి వచ్చి నా ప్రక్కనున్న కుర్చీలో కూర్చుంటూ 'ఏమండీ రామంగారూ! ఇంకా ఎక్కడా ఉద్యోగం దొరకలేదూ?' అని ప్రశ్నించాడు. 'లేదండి' అని నిరాశతో జవాబిచ్చాను. మీరు తగినంత చదువుకొని చిన్నవయస్సులో ఉన్నవారు ఏదైనా మంచి ఉద్యోగం దొరుకుతుందని యిన్నాళ్ళనుంచీ ఊరుకొన్నాను. ఎన్నాళ్ళని పెట్టుబడిపెట్టుకొని ఇక్కడ తింటూ కూర్చుంటారు? మా దుకాణంలో చేరి పనిచేస్తూ ప్రయత్నం చెయ్యండి, మీ హోటలు ఖర్చైనా యెళ్ళిపోతూంటుంది. ఎప్పుడు మంచి అవకాశం దొరికితే అప్పుడే మానెయ్యొచ్చు' అన్నాడు. ఆకలి వేసేవాడికి గంజీ అన్నమైనా రుచిస్తుంది. ఏ యుద్యోగంలేక అయోమయస్థితిలో ఉన్న నాకు గుమాస్తా ఉద్యోగమైనా మంచిదనిపించింది. 'మీ ప్రయత్నం వల్ల దొరుకుతుందాండీ?' అన్నాను. 'నా ప్రయత్నం అవసరంలేదు. మిమ్మల్ని తీసుకొనివెళ్లి మా షావుకారు గారికి పరిచయంచేస్తాను. మిమ్మల్ని చూస్తే ఆయన కాదనడు. ఇంగ్లీషులో ఉత్తరప్రత్యుత్తరాలు జరపగలిగే గుమాస్తా మా దుకాణానికి చాలా అవసరం.'

‘సరే, ఎప్పుడు రమ్మంటారు?’ అని అడిగాను. ‘ఎప్పుడో యెందుకు? ఇప్పుడే వెళదాం రండి’ అంటూ లేచాడాయన. ఇద్దరం షావుకారు దగ్గరికి వెళ్ళాం. ఆయన తనకు ముస్తా చెప్పినదానితో తృప్తిపడక నా ఊరు, పేరు, వెనుకటి ఉద్యోగం, మా ఆస్తి, మా తండ్రి ఉద్యోగం, ఎన్నాళ్ళనుంచి నేనుయిక్కడ ఉన్నది, యేం చేసినదీ మొదలైన విషయాలను గురించి బోనులో నిలబడ్డ ముద్దాయిని ప్లీడరు క్రాసుచేసినట్టుగా ప్రశ్నలు వేశాడు. ఇష్టంలేకపోయినా అన్నింటికీ వినయపూర్వకంగా సమాధానము లిచ్చాను. వ్యాపారంలోని కష్టనష్టాలను వర్ణించి చివరికి నూట్యాభై రూపాయల జీతంమీద పనిచేయమన్నాడు. నేను మారుమాటాడక అంగీకరించాను. తిండికి బట్టకి దేహీ యని ఒకర్ని యాచించకుండా వేరే ఉద్యోగ ప్రయత్నం మాని నాలుగేళ్లు అతి సామాన్యమైన జీవితం గడిపాను.

* * *

ఆనందమూ ఉత్సాహమూ యితరులలో చూచినప్పుడు ‘ఇలా ఉంటారా?’ అనుకొనేవాణ్ని. యాంత్రికంలా ఉదయం ఎనిమిది మొదలుకొని రాత్రి తొమ్మిదింటివరకూ దుకాణంపనులు చక్కబెట్టడం, అప్పుడు హోటలుకి వచ్చి చల్లారిన అరుచి పదార్థాలు ఇష్టమున్నా లేకపోయినా మింగి కడుపునిండిందని పించుకోవడం అక్కడే అరుగుమీదో, హాల్లోనో, దగ్గరగా ఉన్న పార్కులోని సిమెంటు బల్లమీదనో జమ్ఖానా పరుచుకొని పడుకోవడం. తల్లి, తండ్రి, జానకి, నూర్యానికి సంబంధించిన సంఘటనలు తలపుకువచ్చి కన్నీరు కార్చడం, అవిచారంతో నే కన్ను మూయడంతో, నిటతో బరువెక్కిన కారు మేఘాలు విశాలాకాశంలో పయనించినట్లు నా జీవితంలోని నాలుగు సంవత్సరాలు గతించాయి. చనిపోయిన మా అమ్మను, నూర్యాన్ని పొంది, వారి పవిత్ర ప్రేమవాత్సల్యాలలో మునిగితేలుతూ నా జీవితాన్ని సుఖమయం చేసుకోవడం, యెంత అసంభవమో మతి చలించి విరాగియైపోయిన మా నాన్న యొక్క పితృవాత్సల్యంలో ఓలలాడడంగాని, ఒక వ్యక్తిని వివాహమాడి తన సర్వస్వాన్ని అతని అధీనం చేసిన జానకియొక్క అకృత్రిమమైన ప్రేమాలాపాలు వింటూ, మోహపరవశుడనై ఆనంద డోలికల్లో ఊగడంగాని, అంతగానూ అసంభవమయి నిరాశ, నిస్తబ్ధత నా నరనరాల్లోనూ జీర్ణించిపోయాయి.

తరువాత ఒకరోజున ఉదయం పట్నంలోని అసామీ దగ్గర బాకీవసూలు చెయ్యడానికి సైకిలుమీద బయలుదేరాను. తలవని తలంపుగా జానకిని చూడ్డం, వారియింటికి వెళ్ళి వారి ప్రేమాభిమానాలకు చకితుడను కావడం తటస్థించింది.

వివాహసంబంధం నిశ్చయంఅయిన ముహూర్తంనుంచీ జానకిలో ఆశ్చర్యకరమైన పరివర్తన కలగడం, వసంత వాయువులకు చిగిర్చి, పుష్పించి, ఫలోన్ముఖమైన వృక్షాన్ని గొడ్డలితో కొట్టివేసినట్లయింది నా జీవితం. ఆమెలోని మార్పుకు కారణం నాకు అర్థంకాలేదు. ఆమెభర్తకు పది పన్నెండెకరాల భూమి ఉన్నదని వినికిడి. బి. ఎ. పాసయ్యాడు. నెలకు నూటయాభై రూపాయల జీతంగల ఉద్యోగమనీ, పైగా నెలకు రెండు మూడు వందల రూపాయల రాబడి ఉంటుందనీ వారూ వారూ అనుకొంటూండగా విన్నాను. వివాహమైన తరువాత గడచిన యీ యెనిమిది సంవత్సరాల్లోనూ, ఆమె తనభర్తతో పుట్టింటికి వచ్చినప్పుడు మూడుసార్లు నేను వారిని కలుసుకోవడం జరిగింది. అప్పుడు వారిద్దరూ నాయెడల చాలా ముభావంగా ప్రవర్తించడంవల్ల వారికి కలిగిన ఐశ్వర్యానికి అహంభావమూ, గర్వమూ వారిలో బయలుదేరాయనే భావం నాలో స్థిరమైంది. కాని పట్నంలో వారింటి దగ్గర నేను వారిని కలుసుకొన్నప్పుడు నేను వారిని చాలా తప్పుగా అర్థం చేసుకొన్నానని అనుకొన్నాను. జానకిలోకంటె అతనిలో చాలా మార్పు కనుపించింది. వారు నన్ను వెంటనే వారింటికి మకాం మార్చమని చెప్పి సాగనంపినప్పుడు, నా హితవుకోరి వారు ప్రేమతో ఆహ్వానించినప్పుడు, వారు చెప్పినట్లు చెయ్యడం మంచిదేమో అనిపించింది. వారినివిడిచి బాకీదారు యింటికివెళ్ళి అక్కడినుండి దుకాణంమీదకు వెళ్ళాను. మనస్సు జరిగిన సంఘటనను విమర్శిస్తోంది. వేరేపని ఉందని చెప్పి దుకాణం నుంచి విడుదలై హోటల్లో కుర్చీమీదకు చేరాను.

ఎదురుగా వున్న గోడ గడియారం పన్నెండు కొట్టింది, లేచి హోటలు మేనేజరు దగ్గరకు వెళ్ళి ‘నేను ఎంత బాకీ ఉన్నానో చూడమన్నాను.’ గడచిన నెలా

ఖరికి బాకీ పూర్తిగా యిచ్చేశారుగదా, ఈ వేళ అయినా తరీఖున బాకీ మాపేమంటున్నారేమిటి?" అని అన్నాడు మేనేజరు. 'మరేంలేదు, మకాం మారుద్దామా అనుకొంటున్నాను' అన్నాను సంకోచంగా. 'అదేమండీ, మావల్ల లోపమేమైనా జరిగిందా?' అన్నాడతను, వేరే ఇంకో హోటల్లోకి మకాం మారుస్తానని అభిప్రాయంతో. 'అబ్బే, అలాంటిదేమీ లేదండీ; రామారావుపేటలో మా బంధువులున్నారు. వారింటిదగ్గర మకాం పెట్టి అక్కడనే భోజనం చేస్తూ ఉండమని బలవంతం చేస్తున్నారు. ఇంకా పూర్తిగా నిర్ణయం చేసుకోలేదు వెళ్లడమా మానడమా అని ఆలోచిస్తున్నాను." అని ఆయనకు కొంత తృప్తిని కలిగించాను "సరే. దానికేంలెండి, బంధువులింటి దగ్గర భోజనసదుపాయ మున్నప్పుడు మేము కాదనగలమా? మీరు ఎప్పుడు వెళ్లడానికి నిర్ణయించుకొంటే అప్పుడే చూసుకొందాం." అని నా నిర్ణయానికి తగినంత అవకాశం కల్పించాడు. మళ్లీ నెమ్మదిగా పడక కుర్చీలో జేరపడ్డాను. ఏవేవో ఆలోచనలతో నిద్రపట్టింది. మెలకువ వచ్చి చూచేసరికి అయిదుగంటలైంది. ఆరోజున మరి దుకాణంమీదకు పోలేదు.

* * *

నాలుగురోజులు నా మకాముగురించి యే విధమైన నిర్ణయం లేకుండానే గడిచాయి. దుకాణంమీద వ్రాతపనిలో తప్పులు, కొట్టివేతలు యెక్కువగా వస్తున్నాయి ఏకాగ్రంగా పని పూర్తిచేస్తున్నాను. ఆరోజు ఆదివారం. దుకాణంమీద పని ముగించుకొని రాత్రి తొమ్మిదింటికి హోటలు గుమ్మందగ్గరకు చేరాను మెట్లు యెక్కబోతూ తటాలున ఆగాను లోపల హాల్లో పరికించి చూచాను. సందేహంలేదు, మా జానకి భర్త మేనేజరుకు యెదురుగా కూర్చుని యేదో మాట్లాడుతున్నాడు. కాళ్లు తడబడ్డాయి. అడుగు ముందుకి పోలేదు. తొందరగా ముఖంతిప్పి దగ్గరలో ఉన్న పార్కులోకి పోయాను. మూలగా ఉన్న సిమెంటు బల్లమీద చతికిలపడ్డాను. తనకోసం వెతుకుతూన్న పోలీసునుండి తప్పించుకొన్న దొంగలా ఉంది నా అవస్థ. 'అతను నా కోసమే వచ్చిఉంటాడు లేకపోతే తొమ్మిదిగంటలకి నేను ఉండే భోజనహోటలుకి రావడానికి అతనికేంపని?' అని అనుకొంటూ నీరసంగా నిట్టూర్చాను. ఒళ్ళంతా చెమటపట్టింది. చొక్కా విప్పి ఆ బల్లమీద నడుంవాల్చాను. మనస్సు కూడా అలసిపోయి ఆలోచించడానికి నిరాకరించింది. ఆరుబయట వీచే చల్లని గాలిలోకి, రేడియోలోని మధురగాన తరంగాల్లోకి నా సర్వేంద్రియాలూ నన్ను విడిచి పారిపోయాయి తెల తెలవారుతూ ఉండగా మెలకువ వచ్చింది. శరీరమంతా గజ గజ వణికిపోతోంది. తల బాయిలా బరువెక్కింది. కళ్లు తెరవడంలేదు. ప్రయత్నంచేసి నెమ్మదిగా లేచి చొక్కా తొడుక్కున్నాను. చలి ఆగలేదు. లేవబోయి తూలి మళ్ళీ కూర్చున్నాను. పళ్లు విరిగిపోతాయా అన్నంతగా దవడలు వణుకుతున్నాయి. మళ్ళీ బలవంతాన లేచి తూలుతూ నెమ్మదిగా హోటలు దగ్గరకు చేరాను. అక్కడ పనిచేసే నౌకరు నన్ను చూచి కంగారుగా యేమేమో ప్రశ్నిస్తూ లోపలికి తీసుకెళ్ళి పడక కుర్చీలో పరుండబెట్టాడు. నా పెట్టిమీది జంఖానా తెచ్చి నాకు కప్పాడు మరి కొంతసేపటికి మేనేజరు వచ్చి నాకో మడతమంచం పక్క వేయించి నన్ను దానిమీదకు చేర్పించాడు. ఆ రోజు పగలంతా జ్వరంతో ఒళ్లు తెలియకుండా పడి ఉన్నాను. రాత్రి నా వంటిమీద చెయ్యివేసి యెవరో లేపారు. కన్నువిప్పి చూచాను జానకి భర్త నా మంచం ప్రక్క నిలబడి 'ఎలా ఉంది జ్వరం?' అన్నాడు. 'కొంచెం తగ్గింది' అన్నాను. 'రిక్షా వీధిలో ఉంది, ఇంటికి పదదాంలే!' అన్నాడు. 'ఇప్పుడు కాదు; జ్వరంతగ్గాక వస్తాను' అన్నాను 'నే చెప్పేమాట విను, నీకేమీ శ్రమలేకుండా నేను తీసుకొని వెడతానుగా, లే!' అంటూ నన్ను లేవదీశాడు. గడియారం చూచాను, ఎనిమిదయింది. నా నడుం చుట్టూ చెయ్యి వేసి నెమ్మదిగా నడిపించి రిక్షాలో కూర్చోబెట్టాడు రిక్షావాడు నా పెట్టె తెచ్చి రిక్షాలో పెట్టాడు. హోటలు మేనేజరు మా దగ్గర శలవుతీసుకొన్నాడు. ఇంటికి చేరగానే జానకి మాకు యెదురువచ్చింది. 'కొంచెం జ్వరంవచ్చింది, మరేంలేదు' అని అతను ఆమెతో చెప్పాడు. ఆమె మమ్మల్ని లోపలి గదిలోనికి తీసుకొని వెళ్ళింది. మంచంవాల్చి, దానిమీద పరుపూ పక్కా నిమిషంలో సిద్ధంచేసింది. మెత్తని దిండ్లపై తలవాల్చి పరున్నాను. అతను మెత్తని శాలువ నాకు కప్పాడు. అతను గదిబయటికి వెళ్ళాడు. ఇప్పుడు కన్ను విప్పి చూడలేనంత జ్వరం లేదు.

నేను, మా జానకి

జానకి 'రామం!' అని పిలిచింది. 'ఊఁ' అన్నాను.

'ఏమైనా బాగా ఉందా?'

'లేదు'

"జ్వరం యెప్పుడు వచ్చింది?"

"రాత్రి" అని చెప్పి కళ్లు విప్పి చూచాను. ఆమె నా మంచానికి దగ్గరగా నిలబడి ఉంది. మళ్ళీ కళ్లు మూసుకొన్నాను.

మరి పదినిమిషాలకి అతను డాక్టర్ని వెంట బెట్టుకొని వచ్చాడు. డాక్టరు నన్ను పరీక్షించి ఇంజెక్షను చేసి వెళ్ళిపోయాడు. తరువాత జానకి లోపలికి వెళ్ళి ఫ్లాస్కు, కప్పు తెచ్చి కాఫీ కప్పులో పోసింది. 'కొంచెం కాఫీ తీసుకో, రామం' అంది. కాఫీ త్రాగాలనే కోరిక యెంతమాత్రం లేదు. కాని మనస్సు ప్రేరేపించకుండానే లేవబోయాను. అతను నన్ను పట్టుకొని లేవదీసి కూర్చో బెట్టాడు. జానకి తన చేతితో కప్పును నాకు అందించింది. జానకి చేతిలోని కప్పు నెమ్మదిగా తీసుకొన్నాను. కాఫీ త్రాగాలి, అందుకోసం యీ కప్పు తీసుకొన్నాను అనే జ్ఞానం లేదు. ఆమె చేతిమీద, ఆ చేతితో యిచ్చే కప్పును తీసుకోవడం మీదనే నా దృష్టి లీనమైపోయింది. బంగారు గాజులతో గోధుమ రంగుగా ఉన్న నున్నని ముంజేయి, అక్కడక్కడ యెఱుపురంగును చిందే పలుచని వ్రేళ్లు నా మనో ఫలకం మీద స్పష్టంగా చిత్రితమయాయి 'ఏం? ఆలోచిస్తున్నావ్? కొంచెం త్రాగు' అని ఆమె అనగానే, ఆ కప్పులో కాఫీ ఉన్నదని, దాన్ని నేను త్రాగాలని మనస్సుకు తట్టింది. రెండు గుక్కలు త్రాగి కప్పు ఆమె చేతికందిచ్చాను. ఇంతసేపూ అతని చెయ్యి నా భుజంమీద ఉన్నదనే జ్ఞానం అప్పుడు కలిగింది. ఇక నేను పడుకుంటానని తలచి కాబోలు, అతను రెండవ చేతిని నా వక్షంమీద వేశాడు. నెమ్మదిగా పడుకున్నాను. తరువాత రేడియోలో పాట ప్రారంభమైంది. ఇద్దరూ చెరో కుర్చీమీద రేడియోపాట వింటూ కూర్చున్నారు. తరువాత కొంతసేపటికి నేను నిద్రపోయాను.

మరునాడు నాకు మెలకువ వచ్చి లేచి కూర్చున్నాను, జ్వరం బాగా తగ్గినట్లే ఉంది. అప్పటికి సూర్యోదయ కాంతులు గదిలోకి ప్రసరిస్తున్నాయి. విశాలమైన కిటికీల తలుపులు తీసి ఉన్నాయి నాకు చుట్టూ తెల్లని వెల్ల గోడలమీద, పసిడిఛాయలు ప్రతిఫలిస్తున్నాయి. ఆ గది అతి స్వచ్ఛంగానూ, పరమపవిత్రంగానూ నా కళ్ళకు గోచరించింది. నేను పరున్న మంచమూ, దానిమీది పక్కా, నేను కప్పుకొన్న శాలువ కన్నుల విందుగా ఉన్నాయి. తెల్లని తలగడ గలేబులమీద చక్కని పుష్పాలు రంగురంగుల సిల్కు దారాలతో చిత్రించబడి ఉన్నాయి. రాత్రంతా ఈ తలగడమీద నేనా, నా తలఉంట! అన్న ఆశ్చర్యం కలిగింది. అరచేతిని తలగడమీద ఉంచి నొక్కాను ఎంతో మృదువుగాను, నున్నగాను ఉన్న ఆ తలగడ, నా చేతికి సుఖాన్ని కలుగజేసింది. హాల్లోని రేడియోనుంచి ఎవరో కలకంఠి కళ్యాణిరాగం ఆలాపిస్తోంది.

ఇంతలో తలుపుతోసిన చప్పుడు విని అటు చూచాను ఉషారాణి నా గదిలో ప్రవేశిస్తున్నట్లు తోచింది. గులాబి రంగుచీర, ఆకుపచ్చని జాకెట్టు, పచ్చని నిండు మొగము, కలువరేకులవలె విశాలంగాను, తేజోవంతముగాను ఉన్న కళ్లు, గంభీరమైన ముఖముద్ర, చూచేటప్పటికి "కాటుక కంటినీరు చను కట్టు పయిన్ బడ నేల యేడ్చెదో" అన్న పద్యం స్మృతికి వచ్చింది. రెప్ప వాల్చకుండా ఆ దేవిని నఖ శిఖ పర్యంతమూ నిస్వరపాటుతో చూస్తున్నాను. 'నిన్నాకటికిం గొనిపోయి, అల్ల కర్ణాటకిరాత కీచకులకు అమ్మ, త్రిశుద్ధిగ నమ్మ భారతీ!' అనే పద్య పాదం అప్రయత్నంగా మనస్సులో రెండుసార్లు మననం చేశాను. ఆమెకు వివాహమైన తరువాత ఆమె మూర్తిని పూర్తిగా చూచినది నేడే. నేను ఆమెను చూడ్డానికా అన్నట్లుగా ఒకేఒక నిమిషం నిశ్చలంగా నిలబడింది. ఇంతలో ఆమె భర్తవచ్చి 'ఎలా ఉందోయ్?' అని నా వంటిమీద చెయ్యి వేశాడు. 'చాలా వరకు తగ్గినట్లే ఉంది.' అని జవాబిచ్చాను. 'ఆఁ, బాగుంది, ముఖం కడుక్కుంటావా?' అన్నాడు. 'ఊఁ' అంటూ లేచాను. అతను నా భుజం పట్టుకొని స్నానాలగది దగ్గరకు నడిపించాడు. మా వెనుకనే జానకి ఎత్తుపీట తెచ్చి వేసింది. దానిమీద కూర్చుని ముఖం కడిగాను. వెంటనే తెల్లని పొడి తువ్వాలు అందించింది. ముఖం తుడుచుకొని మళ్ళీ మంచం దగ్గరకు వచ్చి కూర్చున్నాను. 'డాక్టర్ని తీసుకొస్తాను'

అని అతను బయటకు వెళ్లాడు జానకి నాకు యెదురుగా గది గుమ్మంలో నిలబడింది. నేను తలవంచుకొని కూర్చున్నాను. "ఆ రోజు మధ్యాహ్నమే వస్తానని వెళ్లావు. ఇంకా వస్తావు యింకా వస్తావని కనిపెట్టుకొని ఉన్నాను." అని, నా సంజాయిషీకై కాబోలు ఊరుకొంది. "దుకాణంమీద పని తొందర చేత రాలేకపోయాను." అన్నాను. అంతటితో ఊరుకొనక "ఆ మర్నాడైనా వచ్చావుకావు..."అని మళ్ళీ నా జవాబుకై యెదురు చూచింది. ఇంకా అసత్యం కల్పించి చెప్పడానికి నా అంతరాత్మ నిరాకరించింది. నేను మాట్లాడలేను. "నీ కష్టసుఖాల్లో పాల్గొనే బాధ్యత నాకు లేదనుకున్నావా? ఎంత చనువుగా ఉండేవాడివి. ఈనాడింత మొగమాట పడితే ఎలా? ఆయన నా కంటె యెక్కువ అభిమానంతో రమ్మని పదే పదే చెప్పారు కూడాను. త్వరలో నీకు యేదైనా అనుకూలమైన ఉద్యోగం దొరకడం, పెళ్ళి చేసుకోవడం జరిగిందంటే మేము ఉండమనడం నువ్వు ఉండడం రెండూ జరగవు. అంతవరకూ నువ్వు మా యింట్లో ఉండడం తప్పదు." అని తన మనోనిశ్చయాన్ని వెల్లడించి అలాగే నిలబడి ఉంది. నేనింతవరకు ముఖమెత్తనే లేదు. నా పెళ్ళిమాట ఆమె నోటినుండి వినగానే నేను రెండు చేతులతోను నుదుటినుండి పైకి తలంతా గట్టిగా రాసుకొన్నాను. కూర్చున్నవాడిని పడుండి కప్పుకొని కళ్లుమూసుకొన్నాను — చిన్నప్పుడు, మాకు ఇంకా ప్రపంచజ్ఞానంలేని రోజుల్లో ఆమె భార్యగాను నేను భర్తగాను ఉండి ఆటలాడే వాళ్ళం. ఆ తరువాత భార్యాభర్తలు అంటే యేమిటో కొంత అర్థమయే రోజుల్లో, అనగా నాకు పద్ధానుగు, ఆమెకు పదమూడు సంవత్సరాల వయస్సు ఉన్నప్పుడు—అవి వేసవికాలపు రోజులు—తొమ్మిదింటివరకూ చదువుకున్నాం. వాళ్లయింటిముందున్న గచ్చుచీడీమీద పొడుగునా వాళ్ల అమ్మకు, నాన్నకు, నాకు, జానకికి నాలుగు మంచాలు, పక్కలు వేయబడి ఉన్నాయి. ఆ ఇంటి ముంగిలిని వీధికి మరుగుపరుస్తూ గోడ ఉన్నది. పున్నమి చంద్రుడు ఆకాశంలో వెండిపళ్లెంలా ప్రేలాడుతున్నాడు. మంచాలమీదనున్న పక్కలు పాలతాళ్లు పరచినట్లున్నాయి. వాళ్ల అమ్మా నాన్నా, మా అమ్మా, ఇంకా ఇరుగు పొరుగువాళ్లు వాళ్ల వడవలో కూర్చుని పురాణం వింటున్నారు. నేనూ జానకీ మాత్రం చదువు ముగించగానే ఇంటి ముందున్న మంచాల దగ్గరకు చేరాం. నేను, చదివినందువల్ల కలిగిన అలసటను తీర్చుకోడానికి నాకై వేసిన మంచం మీద వెల్లకిలా పడున్నాను. జానకి నాకు ప్రక్కనున్న మంచంమీద కూర్చుని తదేక దృష్టితో నన్ను చూడసాగింది. 'అలా చూస్తున్నావేం నాముఖంకేసి?' అని ప్రశ్నించాను. లేచి నా మంచం ప్రక్కనే నిలబడి నా ముఖంలో చూస్తూ 'రామం, నీముఖం ఎంత అందంగా ఉంది' అని నా మీదకువంగి నా తలను తన రెండు చేతులతోనూ పట్టుకొని నానుదుటిని ముద్దు పెట్టుకొంది. నాకు సిగ్గూ, బెదురూ కలిగి యెవరైనా ఉన్నారేమో నని అటూ యిటూ చూచాను ఆమె తలను నా రెండు చేతులతోనూ నిమిరి "మంచంమీద కూర్చో, యెవరైనా చూస్తారు." అన్నాను. "చూస్తే తప్పేం? మన మెలాగూ భార్యాభర్తలమే. రామం, మనల్ని వేరు చెయ్యగలవాళ్లెవరు? నిన్ను విడిచి నేనూ, నన్ను విడిచి నువ్వూ ఉండగలమా?" అని తన పక్కమీద పడుకొని అటూ యిటూ దొర్లింది. నేనేమీ జవాబు చెప్పలేదు—అటువంటి జానకి వేరొక వ్యక్తిని వివాహం చేసుకొంది. ఏ మాత్రమైనా ఆమెకు హృదయమనేది ఉంటే తన జీవితంలో నా ముఖం చూడగలిగేది కాదు, నాతో మాట్లాడ గలిగేది కాదు. అలాటి లక్షణాలేవీ ఆమెలో లేకపోగా-మన మెలాగూ భార్యాభర్తలమే, మనల్ని వేరు చెయ్యగలవారెవరు? నిన్ను విడిచి నేనూ, నన్ను విడిచి నువ్వూ ఉండగలమా?-అన్న నోటితోనే యీ నాడు నా పెళ్ళి ప్రసంగం తెచ్చింది. మరెవరైనా నా పెళ్లిని గురించి మాట్లాడితే నాకు బాధపడవలసిన అవసరం లేదు. ఆమె నోటినుండి నా పెళ్ళిమాటరాగానే 'నా పెళ్ళి గొడవ దీని కెందుకు? నేను పెళ్లాడితే తనకేం సన్యాసినైతే తనకేం? నాతో కొన్ని సంవత్సరాలుగా చెప్పిన మాటలు చేసిన చేష్టలు మరచి వేరొకణ్ణి పెళ్లాడి కులుకుతోందిగా!' అనే భావం నాలో కలిగి ఆమె మీద కోపం వచ్చింది. కళ్లు మూసుకొని పడున్న వాణ్ణి. తలెత్తి "ఏ ముఖం పెట్టుకొని యీ మాట లంటున్నావ్?" అనే భావంతో ఆమె ముఖంలోకి చూచాను. ఆమె ముఖం గంభీరంగా ఉంది. ఆమెకు పెళ్ళిప్రయత్నం ప్రారంభమైననాటినుండి ఆ ముఖంలో నవ్వుగాని, దుఃఖంగాని నేనెప్పుడూ చూడలేదు. ఇప్పుడు కూడా ఏ భావమూ ఆ ముఖంలో

నాకు గోచరించలేదు. కాని ముఖంలోని లావణ్యం నన్ను ముగ్ధుణ్ణి చేసింది. కళ్లలోని కాంతి, ముఖంలోని నిశ్చలత నా హృదయంలోని కోపాన్ని ఇంద్రజాలంలా దూరం చేశాయి. మనోదౌర్బల్యం కలిగిన మానవుడు ఆ కళ్ళలోకి చూడలేడు. ఆ ముఖంలోని గాంభీర్యాన్ని చూడగానే 'ఈమె పెళ్ళి చేసుకొని కుములుతోంది' అనే నా మనస్సులోని భావం సూర్యరశ్మికి మంచు విడినట్లు విడిపోసాగింది. నేనేమీ మాట్లాడకుండా కళ్లు మూసుకొని పడుకున్నాను.

ఆమెభర్త డాక్టర్ని వెంటబెట్టుకొని వచ్చాడు. డాక్టరు నన్ను పరీక్ష చేసి ఇంజక్షన్ చేసి 'ఇంక కొద్దిగా ఉంది జ్వరం, సాయంకాలానికి పూర్తిగా తగ్గిపోతుంది. కావలసినప్పుడు కాఫీ, హార్లిక్సు, గ్లూకోజు వాడండి' అని చెప్పి వెళ్లిపోయాడు. జానకి భర్త నౌకరు కుర్రవాణ్ని హార్లిక్సు, గ్లూకోజు తెమ్మని బజారుకి పంపాడు. నాకుదగ్గరగా కుర్చీలో కూర్చున్నాడు. జానకి కాఫీకప్పు పట్టుకొని వచ్చింది 'కొంచెం కాఫీ తీసుకోవోయ్!' అని అన్నాడతను, 'ఇప్పుడేమీ వద్ద'న్నాను. జానకి మంచం దగ్గరగా వచ్చి కొంచెం తీసుకో. నీరసం తగ్గుతుంది. అంటూ కప్పు ఉన్న చెయ్యి నా వైపుకి చాపింది. ఆమె చేతిని చూస్తూ కప్పు తీసుకొని సగం త్రాగి కప్పు తిరిగి ఇచ్చివేశాను ఇంక కూర్చోవడం కష్టమనిపించి మంచంమీద పడుకుండి కళ్లు మూసుకొన్నాను. చిన్నప్పుడు, నాకు యిష్టంలేని వస్తువుల్ని, నేను, 'తినను' అన్న వస్తువుల్ని ఆమె సునాయాసంగా, నా చేత తినిపించేది. ఆ గారడీ ఆమె మాటల్లో ఉందో, చేతుల్లోఉందో లేక కళ్ళల్లోఉందో గాని, నేను ఆమె చేత్తో యిచ్చే పదార్థాన్ని, నాకు యిష్టమున్నా లేకపోయినా తినేవాణ్ని-పాతబడిపోయిన ఆ అలవాటు నేను మళ్ళీ అప్రయత్నంగా తలెత్తింది. త్రాగాలనే కోరిక లేకపోయినప్పటికి జానకి చేతితో యిచ్చిన కాఫీ రెండుసార్లు చవిచూడ్డం జరిగింది, వెల్లకిలా పడుకోవడం సదుపాయంగా లేక. ప్రక్కకు ఒత్తిగిలుతూ కన్ను విప్పిచూచాను. గదిలో జానకి లేదు. అతను కుర్చీలో కూర్చుని పత్రిక చదువుతున్నాడు. 'ఇప్పుడు రేడియో ప్రోగ్రాం నుంచి దేదయినా ఉందేమో?' అన్నాను. మరచిన వాడిలా చటాలున లేచి వెళ్ళాడు. 'వంతీకుమారి' రికారు సంగీతం వినవస్తోంది. 'ఇదే ఉంచనా, మార్చనా?' అంటూ అతను గుమ్మందగ్గర నిలబడ్డాడు, 'ఉండనీ' అన్నాను వచ్చి కుర్చీలో కూర్చున్నాడు. పద్యాలు వింటున్నాను-అది ద్వాపరయుగం. చాతుర్వర్ణ్య వ్యవస్థ కట్టుదిట్టంగా నడిచే కాలం. యజ్ఞయాగాది క్రతువులు యథావిధిగా జరిగేవి. వేదాధ్యయనం దేశం నలుమూలలా జరిగేది. ఋషీశ్వరుల ధర్మోపదేశాలు విరివిగా సాగేవి, సాంఘిక నియమాలు బలవత్తరంగా ఉండేవి. ఎంత బలవత్తరంగా ఉన్నా, ఆనాటి సాంఘిక నియమాలుకూడా మానవ సహజ ప్రవృత్తులను కట్టి పాతిపెట్టలేకపోయాయేమో! లేకపోతే, అసూర్యంపశ్య, రాజాంతఃపురవాసిని యైన కన్య సూర్యుని కలియడం, పుత్రోదయమవడం, లోకానికి భయపడి పసిబిడ్డను నదిలో విడిచివేయడం జరిగిఉండేది కాదేమో! అని మనస్సులో తలపోస్తూ పడున్నాను. పద్యాలు పూర్తయాక వాద్య సంగీతం వింటూఉండగా అరగంట గడిచింది. "కార్డుఉందా? మా షావుకారుకి నాకు జ్వరం వచ్చినట్లు తెలియజెయ్యాలి" అన్నాను. అతను కార్డు పెన్ను యిచ్చాడు. కార్డు వ్రాశాక అతను, నౌకరు, నాయుణ్ణి పిలిచి కార్డు పోస్టు చెయ్యమన్నాడు." అతను! స్నానంచేసి వస్తానోయ్!' అని లేచివెళ్లాడు' మరి పది నిమిషాలకి జానకి వచ్చి 'గ్లూకోజు యివ్వనా హార్లిక్సు యివ్వనా?' అని అడిగింది. 'ఇప్పుడేమీ వద్దు, నీరసంగా లేదు' అన్నాను. ఆమె మాట్లాడకుండా లోపలికి వెళ్ళిపోయింది. 'వద్దంటే యింత తేలిగ్గా వదిలివెళ్ళిందేమా!' అనుకొన్నాను. ఆమె పెట్టబోయిన పదార్థం వద్దని అన్నానంటే తప్పకుండా నా చేత తినిపించే స్వభావం జానకిది. మరొక అరగంటకు అతను వచ్చి తేలిగ్గా ఉందా?' అని పలుకరించి వెళ్లాడు. రేడియోలో వయొలిన్ వాద్యం వినవస్తోంది. పడుకోవడం కష్టమనిపించి గదిలో ఆమూలనుండి యీమూలకు పచారుచేశాను. గదిలో బల్లమీద ఉన్న పుస్తకాలు తిరగేసి పేర్లు చదివాను. వారపత్రికలూ, ప్రేమ్‌చంద్, శరత్‌బాబు నవలలు నాలుగైదు ఉన్నాయి. ఒక నవలతీసి పడక కుర్చీలో కూర్చున్నాను. పేజీలు తిరగేశాను. చదవడానికి మనస్సుపోలేదు. అక్కడినుండి లేచి మంచంమీద కూర్చున్నాను ఇంతలో అతను బట్టలు వేసుకొనివచ్చి "ఆఫీసుకి వెళ్ళివస్తానోయ్! నీకు కాలక్షేపానికి కావలిస్తే వారపత్రికలూ పుస్తకాలూ ఉన్నాయి. నీకు

చదవడానికి నీరసంగా ఉండొచ్చు జానకి చదివి విని పిస్తుంది. విను నౌకరుకుర్రాడు ఇంటివగ్గరే ఉంటాడు. అవసరమైతే డాక్టరుగారికి కబురు చెయ్యండి. మన ఇంటికి యెదురుగానే డాక్టరుగారున్నారు." అని చెప్పి పత్రికలూ పుస్తకాలూ ఉన్న చిన్నబల్ల నామంచం దగ్గరకు లాగాడు. 'మరి వెళ్ళిరానా?' అని నాకేసి చూసి వెళ్ళిపోయాడు. మరోక్షణానికి జానకి కప్పు చేతబట్టుకొనివచ్చింది. "వద్దన్నానుగా? ఇప్పుడు అవసరంలేదు" అన్నాను. "వద్దనడం నీకు అలవాటు, వద్దంటే తప్పకుండా త్రాగించడం నాకు పరిపాటి" అయినా ఎల్లోపతీవైద్యానికి, ఇంజక్షనూ, ఆపరేషనూ కాఫీ, హార్లిక్సు, గ్లూకోజు, బార్లీనీళ్లు, బత్తాయి ప్రధాన లక్షణాలు. ఎంత జ్వరంగా ఉన్నా ఏదో ఒక పానీయం తప్పక తీసుకోవాలి" అని అంటూ కప్పు నాముఖానికి ఒక అడుగుదూరాన్ని పట్టుకుంది. నాదృష్టికి యెదురుగానున్న గులాబిరంగుచీర, నున్నగాను గోధుమవన్నెగాను ఉన్న ముంజేయి, బంగారుగాజులు, కోమలమైన వ్రేళ్లు, ఒకవ్రేలికి నీలిరంగురాయిగల ఉంగరము, తెల్లగా మెరిసే పింగాణీకప్పు ఒకటిరెండు క్షణాల సేపు నామనస్సుకి శాంతినిచ్చాయి. అప్రయత్నంగా కప్పు తీసుకుని పరధ్యానంగా, రుచి తెలియకుండా కప్పులోనిది త్రాగాను. ఆమె నాచేతిలోని కప్పుతీసికొని లోపలికివెళ్ళి అయిదునిమిషాలకి తిరిగివచ్చింది. 'ఏమైనా చదవమన్నావా?' అంటూ బల్లమీది పుస్తకాలూ పత్రికలూ క్రిందా మీదా సవరించింది. 'నీకు తోచింది చదువు' అంటూ నడుంవాల్చాను. ఒక వారపత్రిక విప్పి 'కింకర్తవ్యవిమూఢ' అనే శీర్షికగల కథ ఒక గంటసేపు చదివి వినిపించింది. కథ చివరిభాగం చదువుతూ నాలుగైదుచోట్ల రెండుమూడు క్షణాలు ఆగుతూ, గొంతుక సవరించుకుంటూ, కళ్లు తుడుచుకుంటూ కష్టంమీద పూర్తిచేసింది. నేనూ తన్మయుడనై విన్నాను. నాలుగైదు అశ్రుబిందువులు నాకళ్ల నుండి రాలాయి. అది ఒకకన్య విషాదగాథ. కథావస్తువులో వింతయేమీ లేదు. గాని రచనావిధానం పాఠకుల హృదయాలను కరిగిస్తోంది—మరణోన్ముఖియైన తల్లి, వివేకశూన్యుడైన తండ్రియొక్క ఆజ్ఞానుసారం తాను అసహ్యించుకునే వ్యక్తిని వివాహమాడడమా? లేక తన తల్లిదండ్రులనూ, సంఘాన్నీ, సాంఘిక నియమాలనూ తృణీకరించి, తాను మనసార ప్రేమించి, తన జీవిత సర్వస్వమూ, తన ఆరాధ్య దేవతఅయిన ప్రియునితో పట్నంపోయి, రిజిస్టరుమేరేజి చేసుకోవడమా; అనే సమస్యకు గురియై చివరికి యేమి చెయ్యడానికి తోచక ఆత్మహత్య చేసుకున్న కన్య విషాదగాథ— కథ కరుణారసభరితంగా చిత్రించబడింది. జానకి కథ పూర్తిచేసి రెండునిమిషాలు మాట్లాడకుండా కూర్చుంది. తరువాత "చాలా మంచిపనిచేసింది" అని నిట్టూర్చింది. "మంచి పనికాదు, తెలివి తక్కువ పని" అని అన్నాను నేను. "ఆడుదాని హృదయం తెలియని మగవాళ్లకు అలాగే కనుపిస్తుంది. తల్లిదండ్రుల మాటప్రకారం చేసిందా, తనజీవితంలో సుఖమూ శాంతీలేక జీవితాన్ని నాశనం చేసుకొన్నదౌతుంది. కుళ్లి, కుమిలి, కృంగి యెప్పుడో నశిస్తుంది. అటు ప్రియునిచేరిందా, తల్లిదండ్రుల దుఃఖం, సంఘపు శూలపుపోట్లు ఆమెను పీడించి, పీల్చి, పిప్పిచేస్తాయి. ఆస్థితిలో ఆమెకు మరణమే కర్తవ్యం." అని ఆవేశంతో మాట్లాడింది. "తల్లిదండ్రుల ఆజ్ఞానుసారంగా తమకు యిష్టంలేని వ్యక్తిని పెండ్లాడిన స్త్రీలు మొదట కొంతకాలం బాధపడినా, తరువాత ఆ భర్తతోనే తృప్తిపడి గతాన్ని మరచి, సుఖించేవాళ్లు లేరా?" అన్నాను గంభీరంగా.

"అలాంటివారు యెవరినీ మనసార ప్రేమించియుండరు. వారిలోనిది తాత్కాలిక వ్యామోహం. పసిబిడ్డచేతిలో మిఠాయి లాగితే, యేడవడం సహజం. వెంటనే ఆబిడ్డచేతిలో ఒక్కదొండకాయ పెడితే యేడుపు మానేసి, దాన్ని నోట్లో పెట్టుకొని కొరకడం కూడా సహజమే. వ్యామోహానికి గురియైన స్త్రీపురుషులు కూడా అంతే. మనోవాక్కాయకర్మలతో ప్రేమించిన వస్తువు దొరకనివారికి మరణమే సుఖం." అని దృఢంగా చెప్పింది. మరి నేను మాట్లాడలేదు. ఒకసారి ఆమె ముఖంచూచి కళ్లుమూసుకొన్నాను. ఆమె గంభీరమైనముఖం నా మనోఫలకంమీద ప్రతిఫలిస్తోంది. "అయితే, ఈమె సుఖపడ్డంలేదా?" అన్న సందేహంకలిగింది — మా చిన్నతనంలో. మాకు యేడెనిమిది సంవత్సరాల వయస్సు ఉన్నప్పుడు, మేమిద్దరం వాళ్లహాల్లోని మంచపు ఉయ్యాలలో రోజూ గంటలతరబడిని ఊగుతూండేవాళ్లం. ఎప్పుడైనా వీధిలోకిపోయి మిగిలిన పిల్లలతో ఆటలాడాలని నాకు మనసుకలిగేది. నేను జానకిని యేదోవిధంగా

మరపించి బయటికిపోదామని ప్రయత్నించేవాణ్ణి. కాని నాకంటె ఎక్కువ తెలివిగా నేను వెళ్లిపోతాననేవిషయం కనిపెట్టేది జానకి. నన్ను వెళ్లనివ్వకుండా ఉంచడానికి యేడుపు ప్రారంభించేది. వాళ్ల అమ్మ మాయిద్దరికీ యేదైనా తినుబండారం పెట్టి నన్ను బ్రతిమాలి ఆపుచేసేది. నాకోసం మరి ఒకరిద్దరు పిల్లల్ని పిలిచి ఉయ్యాల ఊగమనేది. నేను, జానకి ఉయ్యాల మీద కాళ్లక్రిందకు వ్రేలాడేసి కూర్చునేవాళ్లం. నేలనుతన్నుతూ ఊపుకొనేవాళ్లం. అందులోనే పాటలు పాడుకొంటూ పాఠాలు చదువుకొంటూ, కథలు చెప్పుకొంటూ కాలంగడిపేవాళ్లం. మా వయస్సులు పెరిగినకొద్దీ ఉయ్యాల ఊగడం తగ్గించాం. చదువూ, ఆటలూ, పాటలూ ఎక్కువయాయి. ఒకనాటి సంఘటన యీనాటికీ నాకు కళ్లకు కట్టినట్లుంటుంది. అప్పుడు జానకివయస్సు పధ్నాలుగు; నా వయస్సు పదిహేను ఉంటుంది మా ఊరికి మైలున్నర దూరంలో చిన్నపల్లెటూరు ఉంది. అక్కడ జానకి పినతల్లి ఉంటోంది. ఆ ఊరు వెళ్లడానికి మా ఊరు నుంచి రోడ్డు లేదు. చేలగట్లంట వెళ్లాలి. బాట విశాలంగానే ఉంటుంది. మా పెద్దవాళ్లతో మేము తరచుగా రాకపోకలు సాగించేవాళ్లం. ఆనాడు జానకి, పినతల్లిగారింటికి వెళ్లాలని ప్రయాణమైంది. నేను రానని యెంత చెప్పినా వినలేదు. నన్నుకూడా ప్రయాణం చేసింది. వాళ్ల అమ్మ 'పాలేరును కూడా పంపిస్తాను, రేపు వెళుదువుగాని' అంది. కాని ఆమె వారికి గారాబుకూతురు. "పాలేరక్కరలేదు. నేనూ రాముం వెడతాం" అంది. వాళ్లఅమ్మ తప్పనిరిగా ఒప్పుకొంది. మధ్యాహ్నం మూడుగంటలౌతుంది. వెడల్పైన చేలగట్లమీద, బాటకుండా పిచ్చాపాటీ చెప్పుకొంటూ బయలుదేరాం. చుట్టూ యెటుచూచినా పచ్చగా పండిన చేలు చేలగట్లమీద పొడుగునా కందిమొక్కలు పసిడి పువ్వులతోనూ, ఆకుపచ్చని ఆకులు, కాయలతోనూ మా భుజాలకు తగులుతూ ఉన్నాయి మేము అడుగులో అడుగులేసుకొంటూ, లేత కందికాయలు కోసుకొనితింటూ, ఒకగంటకు ఒక అరమైలుదూరం నడిచాం నాలుగు గంటలౌతుంది. గాలి చల్లగా ఉంది. ఎండ శరీరానికి సుఖంగా తగులుతోంది. పిచ్చుకలు కిచకిచమంటూ చేలమీదా, కంది మొక్కలమీదా యెగురుతున్నాయి. సూర్యకాంతికి తెలుపుతగ్గి పసిమిరంగు వస్తోంది. ఎటు చూచినా భూమి కనుపించడంలేదు. చేలన్నీ బంగారు మలాము చేసినట్లు మెరుస్తున్నాయి కొంచెం దూరానికి చూస్తే కరగి ద్రవమైన బంగారపునీటిలో తరంగాలు లేస్తున్నాయా అన్నట్లు, పండి తలలువంచిన వరిచేలను గాలితెరలు కదిలిస్తున్నాయి ఆకాశంలో నీలిరంగు ఘనీభవించింది. కన్నులకు హాయిని గొలిపే ప్రశాంతమైన ప్రకృతి, చల్లని శీతగాలి, వెచ్చని యెండ మనస్సుకి మైకాన్ని కలుగజేస్తున్నాయి.

మేమిద్దరం యేవో అనవసరమైన మాటలు మాట్లాడుకొంటున్నాం నవ్వడానికి తగినంత విషయం లేకపోయినా ఒకర్నిచూచి ఒకళ్ళం నవ్వుకొంటున్నాం ముఖాలు ఎరుపెక్కాయి నవ్వుతూంటే కళ్లు నీళ్లతో నిండుతున్నాయి నడక సాగడంలేదు. చెప్పినమాటలే చెప్పుకోడం, నవ్వుకోడం. ఒకరిముఖం ఒకళ్లం చూడ్డంతో సిగ్గూ నవ్వూ ముంచెత్తుకొస్తున్నాయి రోజూ చూచుకొనే ముఖాలే. కాని ఆ సమయంలో ఏవేవో మా మనస్సులకందని భావాలు మా ముఖాలమీద చిందులాడుతున్నాయి కొంతసేపటికి పంటకాలువగట్టుకి చేరాం. దాన్ని దాటడానికి పలుచని తాటిపట్టె ఉంది. ముందు నేను పట్టె ఎక్కాను. దానిమీద నడుస్తూంటే అది కొంచెం క్రిందికీ మీదికీ ఊగుతోంది. అవలిగట్టుకి చేరి 'రా' అన్నాను 'నేను రాలేను' అంది. నేను మళ్లీ యివతలి గట్టుకివచ్చి 'నా చెయ్యి పట్టుకొని, రా' అంటూ ఆమెచెయ్యి పట్టుకోబోయాను చటాలున వెనక్కి వెళ్లింది. ఇప్పుడామెలో నవ్వు తగ్గింది. ముఖం ఎర్రగా ఉంది. కనురెప్పలు వాలి ఉన్నాయి. శరీరం బిగబట్టుకొని, ముఖం ప్రక్కకు తిప్పుకొని నిలుచుంది. "రమ్మంటే వెనక్కి పోతావేం? నీకేమీ భయంలేదు. నేను పట్టుకొంటానుగా! రా!" అని ముందుకి అడుగు వేసి ఆమెచెయ్యి పట్టుకొన్నాను. అతి ప్రయత్నం మీద నా వైపొకసారి చూచి "ఊహుఁ! నేను రాలేను" అని చెయ్యి విదిలించుకొని, ముడిచి పెట్టుకొని గొంతుక కూర్చుంది. రెండు చేతులతోనూ ముఖం కప్పుకొంది. "పట్టె దాటకుండానే భయపడతావెందుకు? దాటలేకపోతే మీ పిన్నిగారింటికి వెళ్లడమెలాగ?" అన్నాను "పోనీ, వెనక్కిపోదాం అంది. ఇంక అరమైలు ఉంది. ఇంతదూరమూ వచ్చి వెనక్కి పోవడమా? ఛా! నీకు భయంలేకుండా నేను దాటిస్తాను, రా!" అన్నాను.

"ఊహూఁ"

"లేకపోతే కాలవదిగు మహా ఉంటే తోడ లోతు ఉంటుంది. కాళ్ళకు బురద అంటుకొంటే మీ పిన్నిగారియింటికి వెళ్ళాక కాళ్లు కడుక్కోవచ్చు."

"అవన్నీ ముళ్లమొక్కలు నేను దిగలేను రా! వెనక్కి యింటికిపోదాం" అని లేచింది చేసేదేమీ లేక నేను ఆమె వెనుకనే నడువసాగాను. ఇంతవరకు యెన్నడూ లేని వింత ప్రవర్తన ఆ సమయంలో నా కామెలో గోచరించింది. నేను కొంచెం దగ్గరగా నడిస్తే తాను దూరంగా తొలగుతోంది. నా ముఖం వైపు చూడ్డం లేదు అడుగులు చురుగ్గా పడుతున్నాయి. కందిమొక్కలు అక్కడి బాట వెడల్పును తగ్గించాయి అందుచేత ఆమె ముందు నేను వెనుక నడుస్తున్నాం. బెదురు బెదురుగా, పరుగిడుతోందా అన్నట్టుగా నడుస్తోంది. "జానకీ! నెమ్మదిగా నడుద్దూ, నీకు పుణ్యముంటుంది" అన్నాను. "ఏం, అవుదానితో నే నడవలేకపోతున్నావా?" అంటూ వెనక్కి చూడకుండా మామూలు గమనం సాగిస్తోంది. నేను రెండు గంతులు వేసి రెండు చేతులతోనూ ఆమె భుజాలు పట్టుకొని ఆపుచేశాను చెంపమీద చెయ్యి వేసి ముఖాన్ని నా వైపుకి తిప్పాను. "ఏయ్ ఏమిటీ పరుగు? నేను పరుగెత్తానంటే నువ్వు వెనకపడిపోయి యేడుస్తూ కూర్చుంటావ్ తెలుసా?" అంటూ ఆమె కళ్ళల్లోకి చూచాను. ఒకసారి నా కళ్ళల్లోకి చూచి కళ్లు మూసేసుకొంది. ఆమె కనుకొలకుల్లొంచి ఆణిముత్యాల్లాగ నీటిబొట్లు జలజల రాలాయి. నల్లగా సుడులు తిరిగిన ముంగురుల క్రింద చెమట బిందువులు మెరుస్తున్నాయి చెంపలు చెమ్మగిల్లాయి బిగియపట్టిన పెదిమలు మామిడిచిగుళ్లలాగ మెరుస్తున్నాయి. ఆమె చెంపమీదనున్న నా అరచేతిని ఆమె తలవెనుక భాగమున ఉంచి రెండవచేతితో ఆమె వలెవాటుగా వేసుకొన్న ఆకుపచ్చని సిల్కుకండువాకొంగుతో ముఖం మీది చెమటను తుడిచాను, కళ్లు ఒత్తాను. ఎదుటికి తీసిన కండువాకొంగును అలాగే వదిలి, నా రెండు అరచేతులతోనూ ఆమె చెంపలు అదిమిపట్టి పెదిమలు ముద్దు పెట్టుకొన్నాను. ఆమె చటాలున వెనక్కి తగ్గింది. కండువా క్రిందికి జారిపడింది. ఆనాటివరకూ నేను ఊహించనైనా ఊహించని అపూర్వమైన ఆకర్షణ శక్తిని, ఉల్లిపొర వంటి గులాబి రంగు జాకెట్టులో ఆచ్ఛాదితమైన ఆమె వక్షం చూచాను. నా మనస్సు, కళ్లు ప్రకృతిని మరచాయి. సూదంటురాయిలోని ఆకర్షణశక్తిలాంటి శక్తి ఏదో నన్ను ఆమె వైపుకు లాగింది. నా రొమ్ము పొంగింది. ముందుకు ఒక్క గంతు వేసి ఆమెను హృదయానికి గట్టిగా అదుముకొన్నాను. ఆమె రెండు చేతులూ నన్ను పెనవేసుకున్నాయి కళ్లు గట్టిగా మూసుకొని తన చెంపను నా చెంపకు చేర్చింది. కొన్ని క్షణాలకు నేను స్మృతికి వచ్చి చేతులతో మెల్లగా ఆమె వీపునిమిరి వదిలిపెట్టాను. ఆమె కండువా పైకితీసుకొని నెమ్మదిగా అడుగులు ముందుకు వేసింది. ఆమె వెనుకనే నేనూ వెళ్లాను. మేము ఇంటికి చేరేసరికి సందెచీకటి వ్యాపించింది.

పదిహేను నిమిషాలు నిశ్శబ్దంగా ఉన్న తరువాత "రామం! నిద్రపోతున్నావా?" అని పలకరించింది జానకి. నాకు నిద్రనుంచి లేపినట్లయింది. ఉలికిపడి 'లేదు' అని కళ్లువిప్పాను. "ఇప్పుడే వస్తాను" అని చెప్పి లోపలికి వెళ్లింది. పదినిమిషాలకి కప్పు చేతితో పట్టుకొని నా దగ్గరకు వచ్చింది వద్దంటే తిప్పకుండా తాగిస్తానంటావ్ ఇలా బలవంతాన తాగిస్తే జ్వరం తగ్గుతుందా?" అన్నాను. "గ్లూకోజు యేమీ చెయ్యదు. నీరసం తగ్గిస్తుంది. నీకు నేను చెడుగు చేసేదియిస్తానా?" అని అంటూ కప్పు నానోటిదగ్గరగా తెచ్చింది. కలవరపాటుతో తల ప్రక్కకు తిప్పుకొని కప్పు అందుకొని గ్లూకోజు గొంతుకలో పోసుకొని కప్పు ఇచ్చాను. లోపలికి వెళ్లివచ్చి "ఇంకాయేమైనా చదువుదామా?" అంది "ఇంకేమీవద్దు. నువ్వు చదువుకో" అన్నాను. "నాకూ చదవాలని లేదు. డాక్టరుగారికి కబురుచేస్తాను" అని అంటూ బైటికి నౌకరును పంపింది. పదినిమిషాలకి డాక్టరువచ్చి నన్ను పరీక్షించి 'జ్వరం లేదు. నీరసంగా ఉంటే హార్లిక్స్ గాని, కాఫీగాని త్రాగండి. రేపు అన్నం తినవచ్చు' అని చెప్పివెళ్లిపోయారు.

జానకి నాకు యెదురుగానున్న కుర్చీలో యేదో ధ్యానిస్తూ కూర్చుంది ఆ తరువాత "రామం, నేను చెప్పినప్రకారం మా యింట్లో ఉంటావుకదూ?" అని ప్రశ్నించింది. నేను వెల్లకిలా పడుకొని పైకి చూస్తూ "నీకా సందేహమెందుకు కలిగిం?" దన్నాను "అబ్బే! యేమీ లేదు. నువ్వు ఉంటానని మాటయిస్తే నా మనసుకి తృప్తిగా ఉంటుంది...ఉంటావుకదూ?" అని అంటూ

లేచి నామంచానికి దగ్గరగానిలబడి కొంచెంవంగి నాముఖంలోకి చూచింది. ఉదయించిన సూర్యబింబంలాగ ముఖం ఎర్రగా పొంగిఉంది. ఆలుచిప్పల్లా మెరిసేకళ్లల్లో, నీరు తొణికిసలాడింది. రెండు కన్నీటిబొట్లు నాగుండెమీదపడి చొక్కాలోపల ఇంకిపోయాయి అదేం జానకీ! అకారణంగా కంట తడిపెడతావ్! నేను ఉంటాననీ ఉండననీ యేమీ చెప్పకుండా నే?" మరేమీ మాట్లాడకుండా గిర్రునతిరిగి నా యెదుటినుంచి వెళ్లిపోయింది. తరువాత ఒకగంటవరకూ ఆమె నాగదిలోకి రాలేదు. నేను కళ్లుమూసుకొని ఆ భార్యాభర్తల ఆదరణను పదేపదే తలచుకొంటున్నాను. నాతో స్నేహంగాని తగినంత బంధుత్వంగాని లేని జానకిభర్త నాయందు చూపే సోదర ప్రేమను తలచుకొన్నకొద్దీ నాగుండెలు దడదడలాడసాగాయి. కడుపులో వేదన, మనస్సులో ఆందోళన బయలుదేరాయి మాటిమాటికీ దొర్లుతూ మనస్సు కుదుటపరచుకోడానికి ప్రయత్నించాను. లేచి గదిలో పచారుచేశాను. నీరసంవచ్చి మళ్లీ పడున్నాను. ఒకగంట గడిచాక జానకి, కప్పుతో వచ్చి నా మంచం దగ్గర నిలబడింది. నాముఖం చూడకుండా తలవంచుకొని (హార్లిక్సు) తీసుకో' అంది. మంచంమీదపడున్న కారణంచే నాకు ఆమె ముఖం స్పష్టంగా కనుపిస్తోంది. ముఖం శుష్కించి ఉంది. కళ్లు నీరసంగా నేలను చూస్తున్నాయి ఈగంట సేపూ యేడ్చిందని ఆమె ముఖం స్పష్టంగా తెలియజేస్తోంది. జ్వరం పూర్తిగా తగ్గిపోయి నాకు నీరసంగా ఉంది. అంచేత యేదైనా త్రాగడానికి నాకిప్పుడు అభ్యంతరమేమీ లేదు. ఆమె ముఖాన్ని అలాగే పరీక్షిస్తూ కప్పు తీసుకోడానికి లేచి కూర్చున్నాను. చెయ్యి చాచాను. నా దృష్టి అంతా ఆమె ముఖం మీద ఉన్న కారణంచేత, నా వేళ్లు కప్పు పట్టుకోడానికి బదులుగా ఆమె ముంజేతిని పట్టుకొన్నాయి. 'రామం!' అని అగాధమైన నూతిలోనుండి అరచినట్లు,అగ్నిపర్వతంమీది రంధ్రంలోనుండి వచ్చిన ఆవిరి ధ్వనిలాగ, నాభిస్థానమునుండి, ధ్వనికాని అరపు అరచింది. ఆమె చేతిలోని కప్పు క్రిందపడి ఠంగ్‌మని ధ్వనిచేసి బ్రద్దలైంది. తన రెండు చేతులతోను చప్పుడయేటంతగా ముఖం చరచుకొని గట్టిగా మూసుకొంది. నీరసంతో స్పృహ తప్పినవానిలా నేను మంచంమీద వాలాను. ఆమె గది నుండి బయటకు యెప్పుడు వెళ్ళిందో నేను యెరుగను.

తరువాత ఒకగంట గడిచి ఉంటుంది. గదిలోబూటు చప్పుడై నాకు మెలకువ వచ్చింది. "ఎలాఉందోయ్!" అని అంటూ బట్టలైనా మార్చుకుండా జానకి భర్త నా దగ్గరకు వచ్చి చేతిలోని బత్తాయిలు బల్లమీదపెట్టి నా వంటిమీద చెయ్యివేసి చూచాడు "జ్వరం తగ్గిపోయింది; జానకి యేదీ?" అని 'జానకీ!' అని పిలిచాడు. 'వస్తున్నా' అంటూ జానకి ప్లాస్కు కప్పూ చేతిలో పట్టుకొని వచ్చింది. తొందరగా కప్పులో హార్లిక్సు పోసి నా మంచం దగ్గరకు వచ్చింది. 'హార్లిక్సు తీసుకోవోయ్' అని అంటూ అతను నన్ను లేవదీయబోయాడు. లేచి కూర్చున్నాను జానకి చేతిలోని హార్లిక్సు తీసుకొని త్రాగాను "ఇతన్నొకణ్ణీ వదలేసి లోపలేం చేస్తున్నావ్? ఇంతకు ముందు యేమైనా త్రాగడానికి యిచ్చావా?" అని ఆమెను ప్రశ్నించాడు. "ఆఁ, ఆఁ త్రాగాను. ఒకసారి గ్లుకోజు ఒకసారి హార్లిక్సు త్రాగాను "అని నేను జవాబుచెప్పాను "మాట నీరసంగా వస్తోందే!" అంటూ బల్లమీద నున్న బత్తాయి వలిచి "ఈ బత్తాయి తొనలు తిను, నీరసం తగ్గుతుంది" అంటూ ఒలిచినపండు నా చేతిలో పెట్టాడు. జానకి క్రింద నున్న తొక్కలు యేరి తీసుకొని పోయింది. ఆమె తొక్కలు యేరేటప్పుడు నాగుండె దడదడ లాడింది. క్రిందికి చూచాను. అక్కడ యేమీ లేదు. పగిలిన కప్పు ముక్కలు యెప్పుడు యెవరు తీసినదీ నాకు తెలియదు.

ఒక నిమిషానికి జానకి తిరిగివచ్చి పళ్లెం ఒకటి నాకు దగ్గరగా క్రింద పెట్టింది. అతడు 'తినెయ్ తొనలు' అని అంటూ లేచి లోపలికి వెళ్లాడు. నేను పండు విడతీసి రెండు మూడు తొనలు చప్పరించి పళ్లెంలో పడేశాను.

అతని ఆదరణ చూస్తూంటే నాకు మాటిమాటికీ సూర్యం తలపుకు వస్తున్నాడు. నా బాగుకోసం తన సర్వశక్తుల్నీ ధారపోసి చివరికి నాకు అమూల్యమైన ఉపదేశాన్నిచ్చి, నా అభివృద్ధినే కోరుతూ కన్నుమూశాడు సూర్యం. వాడు నన్నువిడిచిపోయాక, రెక్కలు తెగిన పక్షిలా యీ పట్నంలో పడి ఉండగా మళ్ళీ నేటికి నా సూర్యమే జానకి భర్త రూపంలో నాకై తపిస్తున్నాడా! అనిపించింది నాకు—చిన్నప్పుడు నాకు ప్రపంచ జ్ఞానంలేని వయస్సులో మా అమ్మ నాకోసం యేమి బాధపడిందో

నేను సరిగా యెరుగను. ఆమె ఉన్నప్పుడు మా నాన్న తామరాకుమీది నీటిబొట్టులా నన్ను గాని మా అమ్మను గాని అంటీ ముట్టకుండా ఉండేవాడు; మతి భ్రమించినట్టు తిరుగుతూండేవాడు, యేవేవో జపతపాల్లో నిమగ్నుడై ఉండేవాడు. మా అమ్మపోయినతరువాత దారం తెగిన గాలిపటంలాగా స్వేచ్ఛగా దేశాంతర్గతుడయ్యాడు. పిమ్మట 'సూర్యం' మూడుసంవత్సరాలు మా అమ్మను నాన్నను మరిపించాడు తరువాత నన్ను దుఃఖసముద్రంలో పడేసిపోయాడు. నేటికి జానకిభర్త సముద్రగర్భంలో కొట్టుకొంటూన్న నన్ను, నావికునిలా దరికి చేర్చాలని ప్రయత్నిస్తున్నాడా!—అని తోచింది నాకు.

ఆరాత్రి నాకు నిద్రపట్టలేదనే చెప్పాలి. రాత్రి పదకొండుగంటలవరకూ భార్యాభర్తలిద్దరూ నా గదిలోనే కూర్చున్నారు. అతను టైప్ చేసిన రెండు అప్లికేషన్లు నాచేతి కిచ్చి సంతకంచెయ్యమన్నాడు. ఒకటి డిస్ట్రిక్ట్ రిజిస్ట్రార్ కి, రెండోది కలెక్టరుకి. ఇంకేమీ చదవకుండా సంతకాలు చేసి కాగితాలు తిరిగి యిచ్చాను. వారు రెండుసార్లు గ్లూకోజు ఒకసారి హార్లిక్స్ నాచేత త్రాగించారు. సాయంకాలం నేను తినకుండా విడిచిన బత్తాయి తొనలు నాచేత తినిపించారు. న కోసం వారి నిద్ర చెడుతుందని తలచి నిద్ర పోయినట్లు కళ్లు మూసుకొని పడున్నాను. తరువాత అతను పలుకరించినా నేను మాట్లాడలేదు. నేను నిద్ర పోయానని తృప్తిపడి అతను నా గదిలోనే తనకోసం వేయబడిన మంచంమీద పరున్నాడు. ఆమె లోపలికి వెళ్ళింది. నేను మంచం మీద దొర్లుతూ రాత్రిగడిపాను. చీకటితోనే లేచి అతను నా మంచం దగ్గరకు వచ్చి 'ఏమోయ్! మెలకువ వచ్చిందా?' అన్నాడు, ఆఁ అన్నాను. 'అప్పుడే లేవకు, ఇంకా సరిగా వెల్తురు రాలేదు, పడుకో' అని చెప్పి లోపలికి వెళ్ళాడు. ఆ తరువాత నాకు నిద్రపట్టి యెనిమిదింటికి మెలకువ వచ్చింది. తరువాత డాక్టరు వచ్చి చూచి అన్నం పెట్టవచ్చునని చెప్పారు. ఆరోజున పది గంటలకు నాకు అన్నం పెట్టించి అతను ఆఫీసుకి వెళ్ళాడు. తరువాత జానకి గజేంద్రమోక్షంలోని పద్యాలు మృదుమధురంగా చదివి వినిపించింది.

ఆతరువాత 'రామం! నిన్న నామాటకు జవాబు చెప్పలేదు నీకు కాస్త అన్నం వండిపెట్టుకోడానికైనా తగనా?' అంది. 'నువ్వు అలా యెప్పుడూ అనుకోవద్దు. నీచేతి అన్నంతినే అదృష్టం నాకీనాటికి కలిగినందుకు సంతోషిస్తున్నాను. నేనీ పట్నంలో ఉంటే తప్పకుండా ఇక్కడే ఉంటా' అన్నాను.

'ఉండక ఎక్కడికి వెడతావు? నేడో రేపో నీకు స్థిరమైన ఉద్యోగం యీపట్నంలోనే దొరికే యేర్పాటు జరుగుతూంటేను?'

'ఉద్యోగం దొరికితే యెక్కడికి పోతాను?' అన్నాను

ఆమె యేదో కొంత తృప్తిపడినదను కొంటాను. ఇంక మాట్లాడలేదు. తరువాత రెండున్నరవరకూ రేడియో ప్రోగ్రాములు సాగాయి. జానకిలోపలికి వెళ్ళి హార్లిక్సు తెచ్చింది. నిన్నటి సంఘటన తలపుకు వచ్చి గుండె దడదడ లాడింది ఆమె నిశ్చలంగా కప్పునాకు అందిచ్చింది. కొంచెం వణుకుతూన్న చేతులతో కప్పు తీసుకొని త్రాగాను. ఆమె నౌకరు కుర్రవాణ్ని పిలిచి వీడు 'సినీమాపాటలు బాగా పాడతాడు వింటావా?' అంది. 'అలాగా! పాడరా!' అన్నాను. వాడు అరగంటసేపు పాడి కాలక్షేపం చేశాడు. తరువాత ఆమె లోపలికి వెళ్లింది. నేను పుస్తకాలూ, పత్రికలూ తిరగేస్తూ కష్టంతో నాలుగు గంటలు దాటించాను. ఏదోవిధంగా ఆరాత్రి గడిచింది. మరునాడు ఉదయం నేను దుకాణంమీదకు వెడతానని బయలుదేరాను వారిద్దరూ "ఇప్పుడే యేమంత మించిపోయింది; రెండురోజులు విశ్రాంతి తీసుకొన్నాక వెళ్లకూడదా?" అన్నారు. "కాదు తప్పక వెళ్లాలి నావల్ల కావలసిన అర్జంటుపనులున్నాయి" అని చెప్పి దుకాణంమీదకు వెళ్లాను. వెళ్లగానే మా షావుకారును కలుసుకొని నాకు ఆరోగ్యం బాగులేదు, కొంతకాలం మాగ్రామంపోయి విశ్రాంతి తీసుకోవాలి శలవు యిప్పించమని కోరాను. ఆయన వెళ్లవద్దని అనేకవిధాల చెప్పాడు. "క్షమించండి. నాకు నౌకరీ చెయ్యాలని కూడా లేదు" అని చెప్పి ఆసాయంకాలం నాలుగు గంటలవరకు నావల్లకావలసిన వ్రాతకోతలు మొదలైన పనులన్నీ చక్కబెట్టి సాయంకాలం మా ఊరికి బస్సు ఎక్కాను.

ఏకవీర

శ్రీమతి పి. శ్రీదేవి

శ్రీ విశ్వనాథ సత్యనారాయణ విరచితమైన "ఏకవీర" యొక చక్కని నవల. ఇందలి ఇతివృత్తమునకు చరిత్రతో కొంత సంబంధము కల్పించ బడినను ఈ నవల చరిత్రాత్మకము కాదు. ఇది సాంఘికమును కాదు. ఇది కేవలము మనస్తత్వ చిత్రణపై నాధారపడిన నవల.

ఇతివృత్తము సామాన్యమైనది. కుట్టాన్ మీనాక్షిని వీరభూపతి ఏకవీరను ప్రేమించిరి. కుట్టాన్ రాజవంశీయుడు. సేతుపతి కుమారుడు. మీనాక్షి సామాన్యుల బిడ్డ. వారి వివాహము సంప్రదాయ విరుద్ధము. ఏకవీర ధనవంతుని కుమారిత. వీరభూపతి సామాన్య వంశీయుడు, వీరి వివాహము కూడా సంప్రదాయ విరుద్ధము. కావున అట్లు జరుగలేదు. ఏకవీర కుట్టాన్లకు మీనాక్షి వీరభూపతులకు వివాహమైనది. అది కేవల దైవ సంఘటన. కాని ఈ 'వ్యత్యస్త ఫలితము' నందిన ప్రేయసీ ప్రియులు ఒకరినొకరు తెలిసికొనుటకు కొంత కాలము పట్టినది. ఆ తెలిసికొనుట కూడ కొన్ని విపరీత పరిస్థితులలో జరిగి కొన్ని విపరీత పరిణామము లందినది. చివరకు ఫలితము విషాదాంతమైనది.

ఈ కథకు ప్రాతిపదిక సనాతన హిందూధర్మము ఆధర్మమునంటి పెట్టుకొనిన సంప్రదాయములు. వీటన్నిట కతీతమైన విధి. విధి యనునది మానవుని కతీతమైనది. మానవుడు మనశ్శక్తిచేత తనను తాను జయింపగలడు కాని విధిని జయింపలేడు. అట్టి యతీతమైన విధి చిత్రముగా నిందులోని పాత్రలపై తన ప్రభావమును చూపినది. ఆ విధియను కారణమే లేనిచో నిందులోని సంఘటనలకీ రూపమే కలుగదు.

కుట్టాన్ ప్రమాదవశముననైన వీరభూపతికి ఏకవీర పేరును చెప్పలేదు. వీరభూపతి చివరివరకు ఎట్టి సందర్భములోనను ఏకవీరను చూచుట కవకాశము కలుగలేదు. కుట్టాన్ మీనాక్షియెడ తన మనస్సును మార్చుకొని ఏకవీరపై స్వచ్ఛమైన ప్రేమను నిలుపుకొనిన పిదప ఏకవీరను కలిసికొను నవకాశము కల్గులోపున ఎన్నియోదినములు గడిచిపోయినవి. మీనాక్షి బలవంతముపై నాతడు మూడుదినములు వారియింటనే గడుపుటయు, నింతలో వెంటనే రామనాథమునకు పోవలయునను వార్త తండ్రివద్దనుండి వచ్చుటయు నచ్చటినుండి తిరిగివచ్చుట కప్పటికప్పుడే ఏవో యాటంకములు కల్గుటయు నినంతయు విధివశముననేకదా! ఏకవీర కొకయుత్తరము వ్రాయ సంకల్పించియు తిరిగి విధిప్రేరణముచే వ్రాయలేకపోయినాడు కుట్టాన్. కుట్టాన్ ఏకవీరను కలిసికొని యాతని స్వచ్ఛమైన ప్రేమను వెల్లడించినచో నింత జరుగకుండెడిదికదా! కాని ముందు జరుగనున్నదేదో నిర్ణీతమైయున్నది. అట్టి ఫలితమును సాధించుటకు భగవంతుడేదో యొక కారణము కల్పించుచునే యుండును. దానినే విధి యందుము. ఇందలి కథా సంవిధానము చాలవరకు నట్టి విధివిహిత సంఘటనలపై నాధారపడియున్నది.

ఈ నవలలోని ముఖ్యాకర్షణలు పాత్రౌచితి, వాస్తవికత. ఇందులో నాల్గు విలక్షణమైన పాత్రలు గలవు. ప్రతిపాత్రయు నిర్దుష్టము. ప్రతిపాత్రయు చదువరి సానుభూతిని పొందును. ఈనాల్గును నాల్గు మహాద్భుత శిల్పఖండములు.

కుట్టాన్ ఉదయన్ సేతుపతి కుమారుడు. ఈతడు ధీరుడు, వీరుడు, గంభీరుడు, ఉదారుడునై అచంచలమైన మనోవిశ్వాసము కలవాడు. కాని ఇతనిలోని బలహీనత సౌమ్యత, ఇతనిలో విప్లవశక్తులు లేవు. తండ్రిమాటను కాదనలేక తాను ప్రేమించలేనని తెలిసియు ఏకవీరను వివాహమాడెను. ఈతనికి మీనాక్షిపైగల ప్రేమ దృఢమైనది. అందుచేతనే ఎంత ప్రయత్నించినను అతడు మీనాక్షిని మరచిపోలేకపోయెను. ఒకనాడతడు ఏకవీరను చూచి సమ్మోహితుడయ్యెను. కాని ఇంతలో నాతనికి ఆమెలో కూడ మీనాక్షి యగుపించినది. ఒకసారి ఏకవీరపై జాలి కలిగినది. ఇంతలో నాత

నికి మీనాక్షియే యాతని దయకు పాత్రురాలని తోచినది. అతనికి సర్వమును మీనాక్షియైనది. కుట్టాన్ అందమైనవాడుకాడు. కాని అందమును హృదయమునం దిముడ్చుకొనినవాడు. అట్టి యా యంద మును గుర్తించుటకుకూడ చాల ప్రయాసపడవలయును. అతనిలో మర్మములేదు. అదియే చాలచిక్కులను తెచ్చిపెట్టినది. అతడు ఏకవీరతో తాను నిజముగా నామెను ప్రేమింపలేకున్నాననియు మరొకతెను ప్రేమింపుచున్నాననియు చెప్పకుండినచో ఆమె మరి కొంతకాలము ఓర్పువహించెడిదేమో! వీరభూపతికి మీనాక్షిని తాను ప్రేమించిన వృత్తాంతము చెప్పుట చేతనేకదా వీరభూపతికి మీనాక్షియెడ వైముఖ్య మేర్పడినది. కాని కుట్టాన్ స్వభావ మట్టిది. అతడు సత్యమును దాచలేడు. అసత్యమును నటించలేడు. 'అచ్ఛమైన ప్రేమ కోరదగినదానవు. వ్యామోహము నకై వాంఛించెద నెందుకు' (80 వ పేజీ) అనినాడు.

కుట్టాన్ యుద్ధమునందు ధీరుడు. రాజనీతి యందు నిపుణుడు. కాని మీనాక్షిని చూడకుండ నెట్లుండగలనని వీరభూపతి యెదుటనే బేలవలె కంట నీరు పెట్టునంతటి మెత్తనిమనసుకలవాడు. ఆ మెత్తని మనసువలననే యాతడు మీనాక్షియే వీరభూపతి భార్యయని తెలిసినపిదప 'నూరు బ్రహ్మహత్యలు చేసి నట్లు', 'కణకణలాడు నిప్పులలో బడవేసి కాల్చినట్లు' 'పాతాళమునకు ద్రొక్కబడినట్లు' మహాబాధ ననుభ వించినాడు. కాని ఆ మెత్తదనములోకూడ పటిష్ఠత యున్నది. అట్లుకానిచో ఆ నిముసమునందాతనికి పిచ్చియెత్తవలసియున్నది. కాని నిగ్రహించుకొని నాడు. ఆ బాధనంతటి ననుభవించి, దిగమ్రింగి, నిశ్శే షము చేసివైచి చివరకు తపశ్శాలియైనాడు. అంతటి బాధ ననుభవించియు తట్టుకొనగల్గిన శక్తియుండుట చేతనే చిట్టచివర ఏకవీర వీరభూపతుల ప్రణయ వృత్తాంతము, ఏకవీర వీరభూపతి కౌగిలి యనుభ వించి ధర్మచ్యుతురాలైనదను విషయమును వినియు ఈర్ష్యామానసుడుగాక, ఆమెను దగ్గరకు చేర్చుకొన గల్గెను. కుట్టాన్‌లో నిట్టి సంస్కారము కలుగక పూర్వమే ఏకవీర వీరభూపతిని ప్రేమించినదను విషయ మాతడెరింగిన కుట్టాన్‌లో కూడ వీరభూపతికి మీనాక్షియెడ కలిగినట్టి భావములే కల్గెడివేమో! కాని ఏకవీర తన వృత్తాంత మెరిగించునప్పటికి కుట్టాన్ ఈర్ష్యకతీతమైన స్థితికి వచ్చినాడు. అందుచేతనే యాతడు తపశ్శాలిగా భావింపబడినాడు.

ఏకవీర ఈ నవలలోని పాత్రలన్నిటిలో చిత్ర మైనది. ఏకవీర వీరభూపతిని ప్రేమించుట పదునాల్గు సంవత్సరముల లేప్రాయంపు వయసున. వారి సమాగ మము తాత్కాలికము. చూపుమాత్రముచేతనే వారిరువురును ప్రేమించుకొనిరి. అపరిచితుడైన వీర భూపతికి ముందు వెనుక లరయకుండగనే ఆమె యొక ప్రణయలేఖ వ్రాసినది. అది ప్రాపంచికానుభవము లేశమును లేని, మనస్సు పరిపక్వము చెందని ప్రేమో న్మాదినియైన యొక బాలిక ప్రణయలేఖ. ఆమె యే యుక్త వయస్కయగుచో నుచితానుచితములు విచా రించకుండ నట్టి లేఖ వ్రాయదు.

ఆమెకు వివాహమై అత్తవారింటికి వచ్చుసరికి పదునెనిమిది వత్సరముల ప్రౌఢ. అప్పటికి తాను చిన్ననాట ప్రేమించిన యువకుని కిక తన హృదయ ములో స్థానము నీయరాదనియు, అతనిని తానిక మరచి పోవలెననియు, అట్లుగాకున్న తన భర్తయెడ తన ధర్మ మును పాటింపలేననియు గ్రహించినదామె. ఆమె తన ప్రియునికి మారుగా కుట్టాన్‌ను తన హృదయము నందు నిల్పుకొనినది. తన ప్రియుడు తనలో కల్గించిన యనుభూతినే కుట్టాన్ నుండి యాసించినది. కుట్టాన్ అట్లైయ గల్గినవాడు ఆమె సులభముగా వీరభూపతిని మరచి పోగలెడిది. కాని కుట్టాన్ స్థితివేరు. అతనికి మీనాక్షి యెడల గల ప్రేమ సుస్థిరమైనది. అతడామె నెంత ప్రయత్నించినను మరచిపోలేడు—మీనాక్షికి మారుగా నేకవీరను తన హృదయమునందు నిల్పుకొన లేక పోయెను.

ఏకవీర తనభర్త వేరొక యువతిని ప్రేమింపు చున్నాడని వినియు ద్వేషించలేదు. ఆమెలో ఈర్ష్య లేదు. ద్వేషములేదు. ఆమెకు కావలసినది స్వచ్ఛమైన ప్రేమ. ఆమెలో ఓర్పు కావలసినంతయున్నది. ఆ ఓర్పుతోడనే యామె కుట్టాన్ హృదయములో ప్రేమోదయ శుభసమయము కొరకు దినములు లెక్కించుచు నిరీక్షించినది. ఇక్కడ ఏకవీర హృదయస్థితి చిత్రముగా మారిపోయినది. ఆమె కుట్టాన్ యెడల బుద్ధిపూర్వకముగ విముఖ కాలేదు. ఆమెకు తెలియ కుండ నామెలో తొల్లిటి ప్రియుని గూర్చిన తలంపులు ప్రవేశించినవి. ఏకవీర మానసిక స్థితి రెండు విపరీత

శక్తుల మధ్య ఊగిసలాడినది. ఒకటి యామె యధీనములో నున్న స్థితి. రెండవది యామె యధీనములో లేని స్థితి. మొదటి స్థితిలో నామె హృదయము 'ఆరంజీ విరుంబు' అను ధర్మనూత్రమును గుర్తుకు తెచ్చుచుండెను. రెండవస్థితిలో నామె హృదయము చిత్రమైన కోరికలను తనలో మొలకలెత్తించుచుండెను. మొదటి స్థితి ఏకవీరకు ధర్మప్రేమను గుర్తుకు తెచ్చెను. రెండవది మధురప్రేమను గుర్తుకు తెచ్చెను.

"ధర్మమునకు సాధనము యాదార్థ్యమునకు దనైవది.........మొదలి ధనము మధురప్రేమ మయమైనది. రెండవ ధనము ధర్మప్రేమమయమైనది. తనకు దూరములైన ఈ రెంటిలో నేది మనస్సున నిల్పుటకు యోగ్యమైనదో ఆమెకు తెలియలేదు......ఆ యాకృతి యామెకు దెలిసియు దెలియనట్లుండును" (127 వ పేజీ)

చివరకు ఆమె హృదయము యాదార్థ్యములేని ధర్మప్రేమను వెనుకకు ద్రోసి మధురప్రేమ నే యాహ్వానించినది. ఇది సహజసిద్ధమైన మార్పు.

ఏకవీరలో అంతర్ముఖత్వ మనునది యతిశయించిన గుణము. ధర్మమునెడల భక్తి, అధర్మమునెడల భయము అనునవి యామెలోని అంతర్ముఖత్వమునకు పరిణామములు. ఆమెలోని ముగ్ధత్వము, సౌకుమార్యము, అణకువ ఈ పరిణామమునకు స్వభావసిద్ధ లక్షణములు. ఆమె నడకలో పడకలో ప్రతికదలికలో ఈ అణకువయే మన దృష్టికి గోచరించును.

ఉదా : 'గోధుమవన్నె త్రాచువలె ముడుచుకొనును'

'వాడిపోయిన మందారమువలె మంచమున కంటుకొని పోయియున్నది'

'ఆమె పుష్యమాసపు నదివలె బుష్టయు గాక, కృశయు గాక'

'అప్పుడే వికసించి సంపూర్ణశోభతో చెలువారని, పూర్తిగా వడిలిపోయి శోభాహీనము గాని నవమల్లికవలె'

ఇట్టి వర్ణనము లన్నిటిలో యామెలోని యణకువయే యుద్దీప్తమగుచున్నవి. ఆమె నిత్యము ధరించు చీరల యాకుపచ్చదనము కూడ నట్టి యణకువ దనపు స్వభావసౌందర్యమే నేమో!

ఏకవీర సహజముగా సుకుమారి. ఆ సౌకుమార్యములో నామె త్వగింద్రియ జ్ఞానమున కొక వైశిష్ట్యము కల్పించినారు రచయిత. ఏకవీరకు అన్ని యింద్రియములకంటె త్వగింద్రియ జ్ఞాన మెక్కువయట.

"చల్లని గాలిపొర యేకవీరమీదికి విసురుకొనెను......ఆమె త్వగింద్రియము మీద మెఱపు మెఱసినంతకాలములో నొక తడిగుడ్డవేసి తీసినట్లు తోచినది. ఏకవీర చలించలేదు" 149 వ పేజీ.

"ఏకవీర జుట్టుముడి వీడి యామె భుజముల మీద వ్రాలెను .... ఆమె త్వగింద్రియము రక్తప్రవాహ దఘ్నముగా నీ చల్లగాలిని కొలుచుకొనెను ......గాలిపొర వచ్చినపుడెల్ల నామె సరిగా గొలుచుకొనుచున్నది" 150 వ పేజీ.

"ఆమె త్వగింద్రియముయొక్క స్పర్శగుణవ్యాప్తి చర్మముదాటి లోని గోరువెచ్చని రక్తప్రవాహముదాటి శల్యములదాకా దాకెనని తోచినదామెకు. ఆమెకు బాహ్యజ్ఞానము పోయినది. ఇంతలో నీసురుగాలి వెంట .... కొట్టుకొనెను. ఆమె పంచేంద్రియములు స్పర్శగుణత్వము పొందును" 151 వ పేజీ.

"ఆమెదేహము క్రమ క్రమముగా వాయువుయొక్క శైతోష్ణతల పరిమాణము కొలుచు విచిత్రయంత్రమువలె నైనది.........విజ్ఞాత తత్తద్గూఢత్వ, కించిద్గూఢత్వ గూఢత్వముగా విస్పష్టముగా దెలియవచ్చెను" 152 వ పేజీ.

ఇట్లు ఏకవీర స్పర్శజ్ఞానమును గూర్చి విచిత్రముగా వర్ణించిరి. 'ఆమె దేహము శైతోష్ణతల పరిమాణమును కొలుచు యంత్రమువలె నైనదనుట విచిత్రము కాదా! ఈ ప్రత్యేకత ఏకవీర కెందుల కీయబడినది. దీనివలన సాధించినదేమి? ఈ ప్రత్యేకత కారణముగ తరువాతి సంఘటనలో ఏకవీర వీరభూపతి పరిష్వంగ సుఖ మనుభవించిన విధానము, కుట్టాన్ కౌగిలి యామెలో కల్గించిన చిత్రమైన మార్పును చమత్కారముగా వర్ణించిరి.

అయిన ఏకవీర మామూలు మనిషి కాదా? ఈమె సాధారణ వనిత కానిచో నీ కథ వాస్తవిక మెట్లగును? ఏదో యొక యింద్రియ మతిశయించి పనిచేయుట యను ప్రత్యేకశక్తి ఒక్కొక్కరిలో నుండుట సహ

జమే కావచ్చును. కాని సాధారణము కాదు. ఏకవీరలో నట్టి యసాధారణ స్థితిని కల్పించుట కావశ్యకత ఏమి?

అట్టి ఆవశ్యకత యున్నను లేకపోయినను ఆ ప్రత్యేకతను కల్పించుటలో, దానిని స్పష్టముచేయుటలో, అట్టి దానిని పోషించుటలో, రచయితచక్కని నేర్పును చూపించిరి. వాన జల్లులను కొలుచుకొనుచు ఆ తాకిడి రక్తప్రవాహముదాటి శల్యములను తాకినట్టి స్పర్శజ్ఞానమామెలో నున్నపుడు ఆమెమనస్సున చిన్ననాటనుండి నిలిచిపోయిన ప్రియుడు తొలిసారిగా నామెను కౌగిలించినపుడు, ఆ తాకిడి, ఆ కౌగిలింతలోని చల్లదన మామె రక్తములో నరనరములలో వ్యాపించుటలో ఆశ్చర్యము లేదు.

కాని రచయిత యుద్దేశించిన ఏకవీర త్వగింద్రియ జ్ఞానములోని యా ప్రత్యేకత చదువరి యూహకందునంతటి వాస్తవికముగ లేదు. వానజల్లులను కొలుచుకొనుటలోని, శైత్యోష్ణతల పరిమాణములను కొలుచు యంత్రము వలె శరీరము పనిచేయుటలోని విశిష్టత చదువరి కర్థముకాదు. అయినచో నీ విశిష్టతను గుర్తించని నాడు చివరి ఘట్టములో ఏకవీర వీరభూపతి, కుట్టాన్ల, పరిష్వంగములందు పొందిన శారీరకస్థితి యెంతవరకు సహజము, యెంతవరకు సమర్థనీయ మను విషయము విచారించదగినది.

యౌవనములో నున్నది, అంతవరకు పురుష స్పర్శ నెరుగనిది, తనలో గూడుకట్టుకొనిన కోరికలతో కృశించినది. తన కలభ్యమగు దానిని గూర్చి నిత్యము చింతించునది, అతి సుకుమారి, చిన్నతనమునందే వీధినబోవు నొక సుందర యువకుని చూచి ప్రేమించి ఆప్రేమను మనసులో నిముడ్చుకొనలేక యాతనికి ప్రణయలేఖ వ్రాసినట్టి భావోద్వేగము కలదియైన ఏకవీర వంటి జవ్వని తలవని తలంపుగ తిరిగి తానెన్నడును చూడలే ననుకొనిన ఆ చిన్ననాటి ప్రియుడు ఒకానొక యద్భుత వేళావిశేషమున కలసికొనినపుడు ఆమె హృదయస్థితిలో నాతని కౌగిలిననుభవించిన మామె శారీరక స్థితి ఎట్లుండును?

వీరభూపతిని కలుసుకొనకముందే ఆమె భామాకలాపమును చూచినది. విప్రలంభావస్థలును, అభిలాష చింతా స్మృతి గుణకీర్తనోద్వేగ ప్రలాపోన్మాద వ్యాధులను నెనిమిదవస్థలనుఅభినయించుటచూచి తానే యాయవస్థలను మానసికముగా ననుభవించినట్టి రసజగత్తులో నాట్యమాడుచున్నదామె హృదయము. అట్టి స్థితిలో నామె వీరభూపతిని చూచినది. అప్పుడామె "మనస్సులో మీనాక్షి లేదు. అది మీనాక్షి యిల్లని లేదు. తానెవరో కూడ లేదు. తానున్నది రసజగత్తు. ఆమె నాయిక అందులో. వాసకసజ్జిక నాయకుని కొఱకెదురుచూచుచున్నది." 172 వ పేజీ. ఇట్టి మానసికోద్వేగములో నామె తొలిసారిగా నాతని పరిష్వంగసుఖ మనుభవించినది. అప్పుడామె కన్నులకు చూచు శక్తి పోయినది. ఘ్రాణేంద్రియమున కతని నిశ్వాస పరిమళ మనుభవించు శక్తి పోయినది. జిహ్వేంద్రియ మాతని ముద్దురుచి తెలిసికొనలేదు. ఆతని స్పర్శ యామెలోని యస్థిసంచయమునకు కూడ దాకినది.

ఆమెకు హృదయసంచలనమునందు మాత్రమే స్థితి. తక్కిన సర్వాణువులయందు ప్రళయము. చక్షుశ్శ్రోత్ర జిహ్వ ఘ్రాణేంద్రియ జ్ఞానమంతయు త్వగింద్రియమందు లీనమయి యా స్పర్శగుణమతిక్రాంత మర్యాదమై "ఆమె" యన్న పదార్థవాచ్యమైన సర్వమునందు నిండినది." 175 వ పేజీ. అనగా నామెలో నా పరిష్వంగసుఖము చర్మమును దాటి, రక్తమును దాటి శల్యములను చేరిపోవుట అట్టి రసానుభూతిలో సర్వేంద్రియములు లీనమై యొక్క స్పర్శ సుఖానుభూతిగా నిలిచిపోయి హృదయమునందు చొచ్చుకొని పోవుట—సహజమైన శారీరక ధర్మమిది.

పైన చెప్పిన 175 వ పేజీలోని శారీరక స్థితిని శారీరక శాస్త్రరీత్యా అర్థము చేసికొనిన దానిని 'షాక్' అనియందుము. ఈ శారీరకస్థితిని కావ్యపరముగా నింత స్పష్టముగా వర్ణించగల్గుట యభినందనీయము. రచయిత యూహ సత్యమునకే ప్రామాణికము. 'షాక్' అనబడు నీస్థితియందు శరీరములోని యింద్రియములన్నిటిశక్తి తాత్కాలికముగా నశించి హృదయ సంచలనము మాత్రము నిలుచును. ఈ స్థితియే తీవ్రరూపము దాల్చినప్పుడు ఆ హృదయసంచలనము కూడా నశించును. అప్పుడది మృత్యువుగా పరిణమించును. ఈతీవ్ర రూపమును కూడ తరువాతి ఘట్టములో నద్భుతముగా వర్ణించినారు రచయిత.

వీరభూపతి కౌగిలిలో ఏకవీర యొక్క పారవశ్యము, యొక్క మహదానందము, యొక్క చిత్రమైన స్పర్శ సుఖానుభూతిని హఠాత్తుగా ననుభ

వించుటచే నామె తాత్కాలికముగా నచేతన యైనది. కాని హృదయ సంచలనము నిలిచి యున్నది. కుట్టాన్ తోడి పరిష్వంగ మొక విపరీత పరిణామము దెచ్చినది. కుట్టాన్ స్వచ్ఛమైన ప్రేమతో ఆమె కెదురు వచ్చినప్పటికే జరిగిపోయిన అద్భుత సంఘటన మామెలో నొక విచిత్ర సంచలనము కలిగించినది. ఆమె యొక రకమైన యుద్వేగములో నున్మాదిని యైనది. కుట్టాన్ ప్రేమను సహించు శక్తి ఆమెలో నశించినది. కుట్టాన్ కౌగిలి నామె భరింపలేదు. ఆమె భయపడి వైగనది వైపుకు పరుగిడినది.

జరుగవలసిన పర్యవసానము—ఏకవీర మరణము. కేవలము దీనిని సాధించుటయే పరమావధి యైనచో ఆమె అట్లు వైగైవైపు పరుగెత్తి ప్రవాహములో బడి కొట్టుకొని పోయినదనినను చాలును. కాని రచయిత ఏకవీరలో అడుగడుగునా ఒక ప్రత్యేకతను చిత్రించినట్లే ఆమె మరణమునకు కూడ నొక వైలక్షణ్యమును కల్పించినారు.

ఏకవీర పతివ్రత కాదు. ఏలయన నామె కుట్టాన్ భార్యయయ్యు పరపురుషుని స్పర్శ ననుభవించినది. ఆమె ధర్మము నతిగమించినది. కాని యా యధర్మములో కూడ నొక చిత్రమైన ధర్మమున్నది. ఆమె యొక పురుషుని స్పర్శ ననుభవించినది. ఆ యనుభవ మామెలో జీర్ణించుకొని పోయినది. మరియొక స్పర్శకు తట్టుకొనలేదు. మరియొకని కౌగిలి నామె భరింపలేదు. ఆమె సౌకుమార్య మట్టిది. ఆమె మనో నిశ్చయ మట్టిది.

కుట్టాన్ ఆమె భావమును గమనించలేదు. తపశ్శాలియైన యాతడామె యెడల ప్రేమచే గదలిపోయెను. అతడామెను కౌగిలించెను. ఈ కౌగిలిలో కూడ ఆమె శరీరము తొలినాటివలెనే చిత్రమైన మార్పు చెందినది. కాని ఆ రెండు యనుభూతులలోని ప్రత్యేకత నెంత స్పష్టముగా వివరించిరో గమనించదగినది. తొలినాడు ఏకవీర హృదయములో సుఖానుభూతి యున్నది. కాని మలినాడు వెగటు తోచినది. తొలినాడు లోకము పూవులన్నియు బూచిన వనము మీది మందమారుతమువలె నామె ఘ్రాణేంద్రియము జూఱగొనెను.

రెండవదినము 'ఆమె ఘ్రాణేంద్రియమునకు గాలిలో నొక వగరువాసన దోచెను'.

ముందుదినము 'ఆమె చక్షుస్సులతని చక్షుస్సులే చూచుచుండెను'.

రెండవదినము 'కన్నులు చీకట్లను చూచుచుండెను'.

మొదటదినము 'ఆమె రక్తములో అతని కౌగిలింతయొక్క చల్లదనము ప్రవేశించెను.'

రెండవదినము 'రక్తమంతయు మృత్యుస్పర్శ వలన గలుగు శైత్య మలవరించుకొనినది.'

ఇట్లే కుట్టాన్ కౌగిలిలోని యనుభూతియందలి వెగటు, చీకట్లు ఆ శైత్యము ఆమె హృదయ సంచలనమును నిలిపివేయునంత తీవ్రతరమైనవి ఆమె చనిపోయినది. ఇట్టి ఈ మరణావశ్యకతను కల్పించుటకు ఏకవీరలో నతిశయించిన త్వగింద్రియ జ్ఞాన మను నొక వైలక్షణ్యము కల్పించబడినది. కాని ఈ లక్షణమును గుర్తించనినాడు కూడ వీరభూపతి కుట్టాన్‌ల పరిష్వంగానుభూతు లామెలో కలిగించిన శారీరకస్థితి యదార్థమును సహజమైనదియు నని గుర్తింపకతప్పదు. అట్టి స్థితి యామెలో కలుగుటకు వలయు వాతావరణము సహజముగా నేర్పడియున్నది.

ఒక్కొక్క పాత్రకు సాధారణపు టూహ కందని ఒక చిత్రమైన ప్రత్యేకతను కల్పించియు ఆ పాత్రలలో పూర్తి వాస్తవికత యొప్పించుట ఈ రచయితకు క్రొత్తగాదు అట్లే ఏకవీర పాత్రకూడ చమత్కారముగా పోషింపబడినది.

ఏకవీర చనిపోవుటలో కూడ నొక ఔచిత్య మున్నది. ఇతివృత్తము సనాతన హిందూధర్మమును ప్రాతిపదికగా తీసికొనినదని ముందే నుడివితిని. ఒక్కొక్క వేళావిశేషమున ఒక ధర్మము నశించినను తిరిగి యది యుద్ధరింపబడవలెను. లేదా యా యధర్మము కడిగివేయబడవలయును. అట్లు కానిచో వాతావరణ మంతయు కలుషితమగును. ఏకవీర వీరభూపతుల విచిత్ర సంయోగమువలన ఏకవీరకు కుట్టాన్ యెడలగల దాంపత్య ధర్మము నశించినది. కాని ఏకవీర చనిపోవుటతో నాయకలుషిత వాతావరణము వైగైనదీ జలతరంగములతోబాటు చీకటి చాటున కొట్టుకొనిపోయినది.

వీరభూపతి యెడల కూడ నీ విషయమే వర్తించును. వీరభూపతికూడ తాత్కాలికోద్రేకమున తన

ధర్మమును విస్మరించెను. కాని అతడు చనిపోలేదు. అతనిలో ఏకవీరలోగల సౌకుమార్యములేదు. కుట్టాన్ వలె తపస్వి కొదగిన మనోనిగ్రహమును లేదు. అతడు సామాన్యుడు. కావుననే కుట్టాన్ మీనాక్షిని ప్రేమించిన యుదంతము తెలియుటతోడనే యాతనిలో ఈర్ష్య ప్రేరేపింపబడినది. ఆ ఈర్ష్య నిర్దుష్టమైనది. అతిసహజమైనది. తనభార్య తనను ప్రేమింపలేదనుట కంటెను మరియొకనిని ప్రేమించుచున్నదను విషయము పురుషునికి సహింపరాని విషయము. అట్టి ఈర్ష్యచేతనే వీరభూపతి మీనాక్షి యెడ విరక్తుడయ్యెను.

విధివశమున వీరభూపతి యొకనాడు ఏకవీరను కలసికొనెను. ఉద్రేకముతో నాతడామె నాలింగనము చేసికొనెను. కాని చివరకు ఆమెయే తనమిత్రుడు, ఆప్తుడు, తనయెడల మైత్రిచే తపస్వియునైన కుట్టాన్ భార్యయని తెలిసికొనినాడు. కాని వీరభూపతి "నీవు ఋషివి నేను మనుష్యుడనే" అని కుట్టాన్‌తో వచించినట్లు కేవలము మనుష్యుడు. అట్టి విపరీత పరిస్థితులలో సన్యాసి గాక మరేమగును. అతడు సన్యాసియేయైనాడు.

మీనాక్షిలో విపరీతగుణము లేమియు లేవు. కుట్టానొక మహాబాధ ననుభవించిన పిదప ఆమె యెడల తన మనస్సును మార్చుకొనినాడు. కాని ఆమె యట్టి యవస్థలు లేకుండగనే తన మనస్సును మార్చుకొనినది. కుట్టాన్ హృదయములో తానున్నానను కొన్నన్నినాళ్లు ఆమె భర్తను ఆదరించ లేకపోయినది. అతడు తనను సోదరిగా ప్రేమించ మొదలిడిన మరుక్షణముననే ఆమె "నమస్కృతితో భర్త పాదములను చక్కగా నిమిరినది" ఇంత సులభముగా నామె యెట్లు మారిపోయినది? కారణమొక్కటే తోచుచున్నది. ఆమె హృదయమునకు లోతు లేదు.

మీనాక్షికి ఏకవీర వృత్తాంతమంతయు తెలియును. కుట్టాన్ ఏకవీరల మధ్యగల వైముఖ్యమును తెలియును. అట్లు తెలిసియు స్త్రీజన సహజమైన వాచాలత చేతనైన మీనాక్షి ఏకవీరతో కుట్టాన్ తనను ప్రేమించుట తదుపరి తన యెడల మనసు మార్చుకొనుటను గూర్చి యెన్నడును చెప్పియుండలేదు. ఏకవీరపై మీనాక్షికి ద్వేషము ఈర్ష్య మొదలగు భావములు లేవు—అయినపుడు మీనాక్షి ఏకవీరకు కుట్టాన్ మనస్సు మారినవిధానము చెప్పి ఆమె నూరడింపవచ్చునుగదా. ఏకవీర నూరడించు సహృదయముతోగాని దెప్పిపొడుచు దుష్టశీలతచేగాని మీనాక్షి యట్టి ప్రసక్తి దెచ్చియుండవలసినది. అట్టి ప్రసక్తి దెచ్చినను ఏకవీర దానిని వినిపించుకొనక పోవుటయో ఏదైన పరిస్థితు లడ్డువచ్చి మీనాక్షి ప్రయత్నమునకు భంగము కలుగుటయో జరిగియుండవచ్చును. కాని మీనాక్షి యట్టి ప్రయత్నమే చేయలేదు. మీనాక్షి లోనట్టి స్వభావమునకు కారణము కన్పించుటలేదు.

మీనాక్షికి తనభర్త పూర్వ మొక బాలికను ప్రేమించెనని తెలియుటయే కాక, ఆమె యాతనికి వ్రాసిన ప్రణయ లేఖను చూచినది. అతడు గీసిన యామె చిత్రమును చూచినది. ఆ బాలిక పేరును ప్రణయలేఖలో చూచినది. అయినచో కుట్టాన్ భార్యయైన ఏకవీరను చూచినపుడు ఆమె రూపమును బట్టి, పేరునుబట్టి ఆమెయే తనభర్తచే ప్రేమింపబడిన యువతియని పోల్చుకొండు టెట్లు? ఒకటి రెండుసార్లు ఏకవీరను చూచి మీనాక్షి చకితయైనదట. 'ఎక్కడనో ఈమెను చూచితిని'. కాని ఏకవీరయే ఈ యేకవీర యేమో నని అనుమానించనైన లేదు. మీనాక్షిపాత్ర తదితర పాత్రలవలె చదువరికి స్పష్టముగా గోచరించుటలేదు.

ఇట్లీ నవలలోని నల్వురు ప్రధానపాత్రలు కుట్టాన్ ఏకవీరలు, మీనాక్షి వీరభూపతులు ప్రేమ, ధర్మము, మైత్రి, ఈర్ష్యయను నాలుగు ఉద్రేకభావములలో నలిగి చివరకు కాలగతిని విధివిహిత పర్యవసానము నందిరి. ఈ నల్వురును హృదయముచేత జీర్ణించుకొనలేని ఉద్విగ్న ప్రణయమూర్తులే—అయినను నలువురిలో నీ చిక్కు పరిస్థితి వేర్వేరు పరిణామములను తెచ్చినది. ఒకేరకమైన సమస్య విధి విహిత సంకల్ప విధానమైన వేర్వేరు పరిస్థితులలో వేర్వేరు వ్యక్తిత్వములలో నెట్టిపరిణామములను కల్గించునో యిందులో నద్భుతముగా చిత్రింపబడినది. ఈ చిత్రణమే యీ నవలలోని అత్యుత్తమ ప్రాధాన్యము.

చివరి ప్రకరణమునందు ఏకవీర వీరభూపతుల విచిత్ర సంయోగానంతరము ఏకవీర వీరభూపతి నిజస్థితిని తెలిసికొనిన పిదప ఆమెలో నొక విచిత్ర సంచలనము కలిగి ఉన్మాదినివలె వీధులవెంట దిరుగుచు 'నోబిలి' యను క్రైస్తవ మతాధికారిని కలిసికొని

వనియు ఆతనితో మతవిషయకమైన చర్చ జరిపి తన మతమును నిలబెట్టుకొనె ననియు నొక యుదంతము చేర్చబడినది. దీనికి ఇతివృత్తముపై గల ప్రభావ మేమియో తెలియుటలేదు. ఏకవీర పాత్ర కొక ప్రాధాన్యము నిచ్చుటకే యిది యుద్దేశింపబడిన యీ యుదంతముకలన ఏకవీర యెడల చదువరికి గల సానుభూతి గాని, ఆమెయం దగపడు సంస్కారము విద్యాజ్ఞానగంధము కాని అతిశయించినటుల కూడ దోచుటలేదు.

కథాకాలము నాటి వాతావరణము చరిత్రకు సంబంధించియున్నది. 'నోబిలి' యను క్రైస్తవమతాధికారి తత్త్వబోధకస్వామి యను పేర సామాన్య జనులను మతాంతరులను చేయుచుండెనను విషయము చరిత్రకు సంబంధించిన సత్యము కావచ్చును. కాని ఇతివృత్తము చరిత్ర సత్యమైనది కాదు. ఇట్టి ఇతివృత్తమును చరిత్రగతమైన మతవిషయిక వాదనతో ముడి పెట్టుటలో గల అంతరార్థము సుబోధకము గాదు.

అంతకంతకు తీవ్రతరమై ఏకముఖముగా ప్రవహించు మహాప్రవాహములో నొక సుడి తిరిగినట్లుండు నీ సంఘటన. ఈ సుడిలోని లోతు సాధారణపు దృష్టితో తెలిసికొనవగినంత స్పష్టముగా లేదు.

ఏకవీర పాత్ర యొక విలక్షణమైన సృష్టి. అట్టి ఏకవీరతో నా క్రైస్తవ మతాధికారిచే వాదన చేయించుట యను విచిత్ర కల్పన కారణములేకుండ నెట్లు జరుగును? అని ఆలోచించిన ఇతివృత్తము నందిమిడియున్న ప్రధాన సూత్రమే యిందును బంధింపబడినదని తోచును, 'నోబిలి' యను క్రైస్తవమతాధికారి సనాతన హిందూధర్మమును నాశనము చేయుచున్నాడు. హిందువులను మతాంతరులను చేయుచున్నాడు. అవి సుందరేశ్వరుని కళ్యాణోత్సవ దినములు. ఆ పవిత్రమైన వాతావరణ మీ మతాధికారి యుద్బోధనలచే నపవిత్రమై పోవుచున్నది. మనమతము నుద్ధరించుట యనగా మనధర్మము నుద్ధరించుట. అది ఎట్లయిన నుద్ధరింపబడవలెను. ఒక దుష్ప్రభావమునకు లోనై చరిత్ర కళంకిత మగుచున్నపుడట్టిదాని నరికట్టుటకు సామాన్యుని శక్త్యుత్సాహములు, వ్యక్తిగత నైపుణ్యము చాలనివి. అట్టి యవసరమున నేదోయొక దివ్య శక్తి యావేశించి ఆసైల్యమును ప్రక్షాళితము చేయవలయును నుపచరిత్ర, పురాణములలోని అవతారపురుష లీలవిషయము నే స్పష్టము చేయుచున్నారు.

భగవంతుడు సర్వసమర్థుడు. అతడొక్కొక్క వ్యక్తిలోని యొక్కొక్క శక్తిని యొక్కొక్క విధముగా నుపయోగించుకొనును. ఏకవీరలో నొక విచిత్ర సంచలనము కలిగినది. ఆమె యనుపులో లేని యుద్వేగములో నున్నది. ఆ యుద్వేగములో నెటి మహత్తర శక్తియైన యావిర్భవింపవచ్చును. లేదా సర్వనాశనము కావచ్చును ఏకవీర వ్యక్తిగా సర్వనాశనము కానున్నది. కాని ఆమెలోని అప్పటిశక్తి కొక ఫలితము కల్పించబడకున్నచో నట్టి ఉదాత్తపాత్ర ఊరక నే నష్టమైపోవును. అందుచే నేకవీర కారణజన్మురాలు గావలెనని రచయిత సంకల్పము. దానిని భగవత్సంకల్పముగా భావనచేసి ఆమెలో సుందరేశ్వరుని శక్తి నావిర్భవింపజేసి ఆమెచే సంకులమైపోవుచున్న సనాతన హిందూధర్మమును కాపాడజేసి ఇతివృత్తమున కొక ఐతిహాసికపు లక్షణమును కల్పించినారు.

ఏకవీరలో గాని, ఇతివృత్తములో నే ఘట్టములో గాని యంతవరకులేని మతప్రసక్తి చర్చ ఒక్కసారిగా తీసికొనివచ్చుటలో పాఠకుని స్థూలదృష్టికి ఒక క్రొత్తవిషయమును తెచ్చి యతికినట్లగపడును. కాని ఈ సంఘటనలోని యంతరార్థమే ఏకవీర కారణ జన్మురాలని నిరూపించుటలోని చమత్కారము. అదియే ఈ నవల యందలి మహోదాత్త లక్షణము.

ఏకవీరలోని శారీరక మానసిక ప్రవృత్తు లన్నియు రెండు మహాశక్తుల అంతస్సంఘర్షణ ఫలితములు ఆమెలోని యవ్వనము, ప్రణయము, ఉద్వేగము ఒకరకమైన శక్తిస్వరూపములు. ఆమెలోని యాలోచన, ధర్మచింతన, పాపభీతి మరియొక శక్తికి ప్రాతిపదికలు. మొదటిది బలమైన కోరికలను ప్రబోధించుచుండెను. రెండవది స్థిరమైన ధర్మమును ప్రబోధించుచుండెను. ఈ రెండును ఒకదానికొకటి తీసిపోని విపరీతశక్తులు. ఈ రెండిటిలో నేది వీగిపోయినను ఏకవీర పతనము చెందును. కనుక నే ఆమెలోని రెండు శక్తులును విజయము పొందినవి.

ఆమెలోని ధర్మము నశించి, ఆమెలోని కోర్కులు చెలరేగి వీరభూపతితోడి సంయోగము

చెందుటలో నొకశక్తి జయించినది. తత్కారణముగా నామెలో యావేశించిన ఉద్వేగమువలన ఆమెలోని రెండవశక్తి విజృంభించి ఆమెచే తనదైన హిందూ ధర్మము నుద్ధరింపచేసినది.

ఇట్లామెలోని మానసిక శక్తులు రెండును ఫలించుటలో నామె కారణజన్మురాలును, సార్థక జన్మురాలును నైనది. ఆమెవలన కావలసిన దేదో పూర్తి యైనది ఇంక యామె జీవించుటలో నర్థము లేదుగదా! అందుచేతనే ఏకవీర చనిపోయినది. అనగా ఏకవీర మరణము ఏకవీరపాత్ర సృష్టికి ఒక పరిపూర్ణతను సాధించినది.

ఇది చిన్న నవలయైనను ఎంతో గ్రంథము నిముడ్చుకున్నది. కథకు సంబంధించినంతవరకు అవసరమైన విషయములే గాక 300 సం॥ల క్రిందటి సాంఘిక వాతావరణము, అప్పటి రాజకీయములు, చరిత్రతో వానికిగల సంబంధము, అప్పటి రాజులు, రాజ్యపరిపాలనా విధానము, మధురానగరము, అప్పటి యా పురవైభవము, ద్రవిడుల శిల్పద్రవ్య సంపదలు కూచిపూడివారి చరిత్ర భామకలాపము మొదలగు విషయముల నిందు సముచిత రీతిని వర్ణించి ఇతివృత్తమునకు మరింత వన్నె తెచ్చిరి.

చిన్న పిల్లలకు వడగల్లనిన ఎంత యిష్టమో రచయితకు వర్షములనిన యంత యిష్టము. వారి కావ్యములలో వర్షర్తు వర్ణనలు లేనివి లేవేమో. అట్లే యిందుకూడ వర్షాశ్రీ శోభలను వర్ణించు పెక్కు నవకాశములు కల్పింపబడెను. క్లిష్టసమాస భూయిష్టమై భావగర్భితమైన వీరి వర్ణన లెంత శోభనిచ్చునో సులభశైలిని చక్కని పదలాలిత్యముతో చదువరి హృదయమునకు నాటిగా తగులు వీరి వర్ణనలు కూడ అంత శోభనిచ్చును. ఉదా: 128 వ పేజీలో 'ఒక పసరుమొగ్గ యేకవీరపై

> బడినది...................
>
> 162 వ పేజీలో "తెల్లవారితే యెండలు కాచి లోని కాకరపూలు, బీరపూవులు బంగారు నాణెములవలె...................... దొడ్డి యంతయు ధనలక్ష్మి తాండవించిన ట్లయ్యెను.

కుట్టాన్ హృదయములో, ఏకవీర హృదయములో, వీరభూపతి హృదయములో ఆయా పరిస్థితులలో కలిగిన అద్భుత పరిణామములు, విచిత్ర సంచలనములు నిజముగా అద్భుతములు కావు, నిజముగా విచిత్రము కావు. అవి నిజజీవితములో సామాన్యము. మిక్కిలి సహజము. కాని ఆ సామాన్యమైన హృదయస్థితిని అంత సహజముగా గ్రంథస్థము చేయుట యసామాన్యము. లౌకికమైన సంఘటనలకు మనస్సుపైగల విచిత్ర ప్రభావములను, విధియను నజ్ఞాత శక్తికి మానవ జీవితముపైగల చిత్రవిచిత్ర ప్రభావములను ఆధారముగా దీసికొని రచించిన యిట్టి నవల మరియొకటి తెనుగున లేనే లేదేమో!

మహాత్ముని ఆధ్యాత్మికవారసుడు, సర్వోదయోద్యమ సారథి

శ్రీ వినోబాభావే

విలాసిని

ప్రతిమ: ఇండోనేషియా ప్రభుత్వ ప్రచారశాఖ సౌజన్యం

సాహిత్యవాహిని

శ్రీ షడ్దర్శనం సోమసుందరశర్మ

మానవ కళ్యాణార్థమై సర్వవిద్యలు, సర్వకళలు ఏర్పడియున్నవి పరమేశ్వరుని, యొంతో దయార్ద్ర ప్రబోధకములుగ, తొలుత వేదములు వెలువడి నవి ఋష్యాదుల, [illegible].

ఆనాటి మానవ శ్రేష్ఠులు, తమ మానసిక శక్తితో, నీతిపదములను, వినిపించిన శక్తి యోగదృష్టితోను, లోక హితార్థమై దర్శించిరి. అనంతకాలములో, సంబంధ మైన శబ్దబ్రహ్మ ప్రవహించుచున్న వేదరాశి. శ్రుతి వేదములు, తాము వినినాముని, గ్రహించుటచే, ఈ వినిన వేదరాశికి "శ్రుతి" యనియు నామాంతరమేర్పడెను.

ఈశ్వరులను స్తుతించిన మహనీయులకే, ఋషు లనియు, మంత్రద్రష్టలనియు, పేర్లు వచ్చియుండెను. ఈ మంత్రద్రష్టలైన మహనీయులు, తాము వినిన వేద వాఙ్మయమును, లోకమున, ప్రచారార్థమై, శిష్యప్రశిష్య పరంపరగ, వ్యాప్తిలోనికి తెచ్చుటకు మిక్కిలి కృషి చేసిరి.

ఛందోబద్ధముగను, సుస్వరముగను, నలుగురును గను, సశాస్త్రీయముగను, తమ శిష్యులతో, విన్నవి విన్నట్లు అనుసంధానమొనర్చుట, శిష్యులకు అభ్యాసపరంపరలను నేర్పించిరి.

"జ్ఞానస్వరూపము" లేక, "జ్ఞానప్రదాత" యగు, వేదమనియు, మానవ కల్యాణమును, వేదము ప్రసాదించుననియు, సంపూర్ణముగ నమ్మినారు. ఉదాత్త, అనుదాత్త, స్వరిత, ప్రచయములతో, సుస్వరయుక్త ముగ, అధ్యయన మొనర్చుచుండిరి.

"వేదోఽఖిలో ధర్మమూలమ్" అను గౌతమ మహర్షి వాక్యము సార్థకమగుచుండెను. ఇట్టి మంత్రద్రష్టలైన మహనీయులు, లోకహితార్థమై ఈ వేదరాశి అను సంధాన మొనర్చుటకై కొన్ని నియమములను ఏర్పరచిరి.

ఉదాత్తాది స్వరము లెట్లు, ఉచ్చరించవలెన నియు, వాని సంయోగవియోగములలో గలుగు భేదము లెట్లుండవలెననియు, సంహితలోను, పదకాలములోను, క్రమము, జటాఘనములలోను, గలుగు స్వరభేదములను సమాధానముగ బహిర్గతమొనర్చుటకై, గ్రంథములను శ్లోక రూపముగ వ్రాసిరి. ఈ గ్రంథములకే "శిక్షలు" అని పేరు. "వ్యాసశిక్ష", "పాణినీయశిక్ష", "భారద్వాజ శిక్ష" అను పేర్లతో, నీ శిక్షలు వ్యవహరింపబడు చున్నవి. "శీక్షాం వ్యాఖ్యాస్యామః" అను వేద వాక్యాన్ని ఆధారముగ తీసుకొని, ఈ శిక్షలు మంత్ర ద్రష్టలైన, వ్యాస, భారద్వాజాది మహనీయులు [illegible] మైన వేదరాశిని, ఉచ్చరించు సౌలభ్య మునకై, లోకహితార్థమై వ్రాసిరి. కనుకనే

> "శిక్షా ఘ్రాణంతు వేదస్య,
> ముఖం వ్యాకరణం స్మృతం।
> జ్యోతిషామయనం చక్షుః,
> నిరుక్తం శ్రోత్రముచ్యతే।
> ఛందః పాదౌతు వేదస్య
> హస్తౌ కల్పోఽథ పఠ్యతే।
> తస్మాత్ సాంగమధీత్యైవ
> బ్రహ్మలోకే మహీయతే."

అని పాణినీయ శిక్షలో, వేదాంగములైన, శిక్షలు, ముక్కుగను, వేదరాశి ముఖము, వ్యాకరణము గను, జ్యోతిషము నేత్రములుగను, నిరుక్తము చెవులు గను, ఛందస్సు పాదములుగను, కల్పములు చేతులుగను, పోల్చబడియున్నవి. ఇట్టి సాంగముతో గూడిన, వేద రాశి నధ్యయన మొనర్చిన బ్రహ్మలోకప్రాప్తి గలుగు ననియు, దాక్షీపుత్రుడైన పాణిని మహర్షి వివరించి యున్నారు.

కొందరు మహనీయులు నంతటితో నూరుకొనక, ఆ శబ్దబ్రహ్మస్వరూపమైన వేదరాశిలోని పదములకు, సంబంధించిన వివరణములు లేవనెత్తిరి. అందలి, సంధులు, సమాసములు, వాని రూప నిష్పత్తులు, మొదలు

లైన శబ్దజాలమునకు, సంబంధించిన విమర్శనలు వ్రాసిరి. వీనినే "వ్యాకరణములను పేరుతో వ్యవహరింతురు. ఈ వ్యాకరణములు, తొమ్మిది భేదములుగ, నుండినవనియు, కనుకనే "నవ వ్యాకరణము" లని, పండితైక వేద్యముగ, జనశ్రుతి యుంటూయున్నదనియు, చెప్పుచుందురు. కాని నేటికి, మన కాలానికి మాత్రము, పాణినీయ వ్యాకరణ మొకటియే, ప్రసిద్ధముగ నున్నది.

ఈయొక్క వ్యాకరణాన్ని నేర్చుటకే సుమారు పది పండ్రెండు వత్సరములు పట్టును. "పాణిని"యను మహర్షి వైదిక పదజాలములకు, లౌకిక పదజాలములకు, గల భేదాఽభేదములను, చర్చించుచు, సూత్రప్రాయముగ, నీ వ్యాకరణమును, వ్రాయగ, ఆదిశేషుని, అపరావతారమైన, "పతంజలి" యను మహనీయుడు, వీనికి భాష్యము వ్రాసినాడు. వీనిపైన, అనేకులైన వ్యాకరణవేత్తలు, వ్యాఖ్యలు, విమర్శనలు, మొదలైనవి, వ్రాసి, ప్రత్యేకమైన ఒక శాస్త్రముగ, నీ భాగమును తయారుజేసిరి.

మనము శ్లోకమునుగాని, పద్యమునుగాని, గుర్తించుటకై ఎట్లు ఛందస్సు నుపయోగింతుమో అటులనే వేదబుక్కులను, గుర్తించుటకై, ఛందస్సును వాడుదురు. "గాయత్రీ ఛందస్సు, త్రిష్టుప్ ఛందస్సు, జగతీ ఛందస్సు. పంక్తి చ్ఛందస్సు, అనుష్టుప్ ఛందస్సు, అను పేర్లతో నీ వైదిక ఛందస్సులు వ్యవహరింపబడుచుండును.

ఛందోబద్ధముగ వైదిక బుక్కులను, అనుసంధానమొనర్చుటకున్ను, ఛందోమయమే, వేదమని, తెలుసుకొనుటకున్ను, సౌలభ్యముగ నుండుటకై, "పింగళుడు" మొదలైన ఛందోవేత్తలు, వీనిని యొచింగించిరి. వేదమును గుర్తించి తెలుసుకొనుటలో, నీ చందశ్శాస్త్రమునకు. శిక్షా వ్యాకరణానంతరము, స్థానమిచ్చిరి.

వేదబుక్కులను, అనుసంధాన మొనర్పవలసిన కాలములు, ఫల భూమికలను, పొందదగిన కాల నిర్ణయములు. "అగ్నిర్నః పాతుకృత్తికాః అపపాప్మానం భరణీర్భరంతు" అను, వేదబుక్కులలోని, కృత్తికాది భరణ్యంతము, చెప్పబడిన, నక్షత్రములయొక్క ఆధిక్యతలను, గుర్తించు, విధానములు, "సుకృతాంవా ఏతాని జ్యోతీగ్ం షి నక్షత్రాణి" అనులాగున జ్యోతిస్సుగనున్న నక్షత్ర రాశియొక్క శుభాఽశుభములను, గుర్తించు మార్గములు, కాల విభాగాన్ని, సూర్య చంద్రుల గమనములను, దివారాత్రముల గణనము, "మధుశ్చ మాధవశ్చ వాసంతి కావృతూ। శుక్రశ్చ శుచిశ్చ గ్రైష్మావృతూ। నభశ్చ నభస్యశ్చ వార్షికావృతూ। ఇషశ్చోర్జశ్చ, శారదావృతూ" అనులాగున, వేద బుక్కులలోని, మాసములను, ఋతువులను, అయనములను, సంక్రాంతులను తెలుసుకొనుటకై, పరాశర జైమిన్యాది మహనీయులు, నీ జ్యోతిశ్శాస్త్రమును, సూత్రప్రాయముగ, రచించి వేదాంగములలో, నేత్ర స్థానముగ, చేర్చిరి:—సిద్ధాంతభాగము, ముహూర్త భాగము, జాతక భాగము, అను భేదములతో కొందఱు విజ్ఞానవేత్తలు, ఈ శాస్త్రాన్ని పరిశోధించి, మానవునకు, ఉపయోగపడు, శుభాఽశుభముల తెరగులు గుర్తించు క్రమములు, విపులముగ వ్రాసి, నీ శాస్త్రమున కొక ప్రత్యేకత నిచ్చిరి.

ఇట్లు వేదరాశియొక్క ఉచ్చారణా క్రమమును శిక్షలవలనను, వేదములయందలి పదములను గూర్చి వ్యాకరణమువలనను, వేదముయొక్క ఛందోరీతులను గూర్చి ఛందశ్శాస్త్రమువలనను, వేదోక్తములైన కర్మానుష్ఠానాది విధానములకు తగిన కాలవిభాగాన్ని గూర్చి జ్యోతిషము మూలమునను, తెలుసుకొనుచు, వేదబుక్కులను, యేయే కార్యముల కెట్లు వినియోగించుకోవలసినదియు, ఏయే కార్యములకు వినియోగించుకొనిన యెడల, యేయే ఫలితములు, గలుగునదియు, కొందఱు మహనీయులు, తమ తపశ్శక్తితోను, వైదిక విజ్ఞాన పరంపరానుసంధానతతోను, తెలుసుకొని లోకహితార్థమై గ్రంథరాజములను వ్రాసిరి. వీనినే కల్పసూత్రములు, అనియు, తంత్రగ్రంథము లనియు చెప్పుచుందురు.

ఆపస్తంబ, ఆశ్వలాయన, హిరణ్యకేశద్రాహ్యాయణ, బోధాయనాది మహామహులు, ఈ కల్పసూత్రాదిగ్రంథములను వ్రాసి మనకు వేదబుక్కులను వినియోగించుకొను విధానాదులను బోధించిరి. కనుకనే ఆయా కల్పసూత్రములకు సంబంధించిన, మహనీయులను, మనము నిత్యము, మరువక తలంచుచుండుటకున్ను, వారి కల్పసూత్రముల ప్రకారమే, మనము వేదబుక్కులను, వినియోగించుచున్నా మనుటకున్ను, గుర్తుగ, ఆపస్తంబ సూత్రీయులమనియు, ఆశ్వలాయన సూత్రీయుల మనియు బోధాయనాది

సూత్రీయుల మనియు, నిత్యము, వ్యవహరించుకొనుచుందురు. పౌరోహితులా సూత్రముల ప్రకారమే, వివాహాదులను, జరిపింతురు.

ఈ ప్రకారము శిక్షా, వ్యాకరణ, ఛందో, జ్యోతిష, కల్పములతో గూడ వేదమును నేర్చుకొనుచు వేదముయొక్క, అర్థాన్ని గుర్తించవలయునను తలంపుతో, "యాస్కాచార్యుడు" అను మహనీయుడు "నిరుక్తము" అను పేరుతో నీ వేదరాశికి అర్థమును చెప్పు విధానమును, వ్రాసి యున్నాడు. ఈ యాస్కాచార్య కృత, నిరుక్తము మూలముననే వేదముయొక్క పదములలోని, విశేషార్థములను గుర్తించవచ్చునే గాని, లేకుండిన, వైదిక పదములకు, అర్థ వివరణమంత సుగమముగనుండ జాలదు. ఈ యాస్కాచార్య రచితమైన నిరుక్తము, నేడు సమగ్రముగ దొరకుట దుర్లభమైనది. ఈ నిరుక్తమును గూర్చి, ఇంకెవ్వరు, వ్యాఖ్యలు మొదలైన, గ్రంథరాజములు వ్రాసినట్లు కానము. ఇతర శాస్త్రములవలె నీ నిరుక్తమంతగ, వ్యాపించినట్లు కానము.

అపౌరుషేయములైన వేదములను, తొలుత మహనీయులు గుర్తించి, వానిలోని, గొప్పవాదములను, గుర్తించుటకై, మనకు ప్రసంగములను, వివరించి, తన్మూలమున, వేదరాశియొక్క స్వరూప, స్వభావాదులను, సులభోపాయముగ, తెలుసుకొనదగిన మార్గాలను జూపిరి.

కాని కాలానుసారము, ఈ శిక్షా, వ్యాకరణ, ఛందో, జ్యోతిష, కల్ప, నిరుక్తములతో గూడిన వేద స్వరూపమును, అధ్యయన మొనర్చుటకు, కాలము గాని, ఓపిక గాని, స్థైర్యము గాని, లేక చంచల స్వభావముతో, వేదభాగమును, మాత్రము, నేర్చి ప్రసంగములలో, నొకదానిని మాత్రం గుర్తెరింగి, మిగతా వానిలో కేవలము ప్రవేశాదిజ్ఞానమును మాత్రము గలిగియుండిరి. ఇంతకు కొంత ముందు కాలములోని, పెద్దలు.

ఈ ప్రసంగములకు సంబంధించిన మరికొన్ని శాస్త్రములు వెలువడినవి. వేదములో జెప్పిన యజ్ఞయాగాది, క్రతువులను, గూర్చి చర్చించు భాగమునకు, "మీమాంస శాస్త్రము" అని చెప్పిరి. వేదములలోని, జ్ఞానభాగాన్ని గూర్చి చర్చించు శాస్త్రమునకు, వేదాంత శాస్త్రమనియు పేరు బెట్టిరి. ప్రత్యక్షానుమానాది ప్రమాణములతో పరతత్వాదుల నూహించు భాగానికి "తర్క శాస్త్రము" ని చెప్పిరి. జరామరణాదులనుండి శరీర రక్షణాదుల నొనర్చుకొను భాగానికి, వైద్య శాస్త్రమునియు, వాడుకొనిరి.

వేదములో జెప్పిన యజ్ఞయాగాది క్రతువులను గూర్చి చర్చించుభాగానికి, మీమాంస శాస్త్రమని మనవిజేసి యుంటిని. వేదము నేర్చి, యజ్ఞములకు సంబంధించిన, కల్పసూత్రములు నేర్చియుండిన, (అనగ, శ్రౌతము నేర్చియున్న యెడల, ఈ శాస్త్రము సులభముగ బోధపడుచుండును. ఈ మీమాంస శాస్త్రమునకు, జైమిని మహర్షి పునాదులు వేసిన దిట్ట. ప్రభాకర భట్టాదులు, వ్యాఖ్యలు రచించిన మహనీయులు. హంపీ విద్యానగర, స్థాపనాచార్యులైన విద్యారణ్యులు, ఈ మీమాంస శాస్త్రానను గుణ్యముగనే, వేదములకు-నాలిగింటికి, భాష్యములు వ్రాసెను. ఆదిశంకరాచార్యుల కన్నా ముందున్నట్టి కుమారస్వామి, అపరావతారమనదగిన, కుమారిలభట్టు అను మహనీయుడు, తనమతాన్ని, ఈ మీమాంసశాస్త్రాను గుణ్యముగనే రూపొందించెను. ఈశాస్త్రమునకే "పూర్వ మీమాంస" యనియు వాడుకొందురు.

వేదాంత శాస్త్రమునకు, ఉత్తర మీమాంస యనియు, జెప్పుదురు. ఈశాస్త్రమునకు ప్రారంభకులు వ్యాసమహర్షి. బ్రహ్మసూత్రములు అను పేరుతో, సర్వఉపనిషత్తులలోని, సారమును, రూపొందించెను. వీని నాధారముగగొని, శ్రీశంకర, రామానుజ మధ్వాచార్యులవారు, తమతమ మతములను స్థాపించుకొనిరి.

భారతములోని, భీష్మపర్వమునందలి కృష్ణార్జున సంవాదరూపమైన, భగవద్గీతయు, బ్రహ్మసూత్రములును ఉపనిషత్తులు జేరి, ప్రస్థానత్రయముగ జెప్పుదురు. భగవద్గీతకు లోకములో ననేకములైన వ్యాఖ్యలు వెలువడినవి. మండనమిశ్రులని చెప్పబడు, సురేశ్వరాచార్యాది కర్మిష్ఠులు తొలుత నీ శాస్త్రమును ప్రతిఘటించియుండి, పిదప అంగీకరించిన వేదాంతులు.

ఎనిమిదవ శతాబ్దములోని, ఆది శంకరాచార్యులవారు, తొలుత, నీగీతకు బ్రహ్మసూత్రములకు ఉపనిషత్తులకు భాష్యములను రచించి, మండనమిశ్రులు, హస్తామలకులు, తోటపాదులు, పద్మపాదులు, అను

శిష్యులద్వారా, నీ వేదాంతమును వ్యాప్తిలోనికి దెచ్చిరి. ఈశంకరులు బోధించిన వేదాంతమునకే "అద్వైత"మని చెప్పబడుచున్నది.

పదునొకండవ శతాబ్దము చివరభాగాన, రామానుజాచార్యులవారు ఈప్రస్థాన త్రయమునకు, మరొకరీతిని భాష్యములను రచించి, శిష్యప్రశిష్యులకు బోధించి, తనబోధనలకు, విశిష్టాద్వైతమని పేరిడిరి.

పంద్రెండవ శతాబ్దములోని, మధ్వాచార్యులవారు, తమ బుద్ధికుశలతతో మరలా పై ఇరువురికన్న భిన్నముగ, ప్రస్థానత్రయమునకు, భాష్యములు రచించి, తమ యనుయాయులకు, బోధించు తన బోధనలకు, ద్వైతము అని చెప్పిరి. ఇట్లు ప్రస్థాన త్రయమైన, భగవద్గీత, ఉపనిషత్తులు, బ్రహ్మసూత్రములకు, శంకర రామానుజ, మధ్వాచార్యుల వారలు, భాష్యములు వ్రాసియుండగ, పలువురు పండితులు పలుపలు విధముల, వానికి వ్యాఖ్యలు, విమర్శనలు, ఖండనములు మండనములు, మొదలైన రీతులతో, గ్రంధములు వ్రాసి, ఈ శాస్త్రమున కొక గొప్పదనాన్ని తెచ్చిరి.

ప్రత్యక్షాను మానాదిప్రమాణములతో, గూఢ పదార్థ విజ్ఞానాన్ని విమర్శించు శాస్త్రమునకే తర్క శాస్త్రమని చెప్పుదురు. గౌతముడు, కణాదుడు మొదలైన వేత్తలు, ఈశాస్త్రాన్ని ప్రారంభించిరి. గదాధరుడు మొదలైన బుద్ధిమంతు లీ శాస్త్రాన్ని విరివిగ, వ్యాప్తిలోనికి దెచ్చిరి. ఈ శాస్త్రమును నేర్చినయెడల, వాద ప్రతివాదములలో జయ సంపదను బొందదగిన పాండిత్య మలవడును.

జ్యోతిషము మానవ జీవితమున కత్యంత సన్నిహితమైనది. కాలాది విభాగములు, మానవ జీవిత పురోభివృద్ధికై జేయదగిన శాంతిక పౌష్టికాది క్రియలకనువైన సమయములు, వాస్తు విధానములు, రాబోవు శుభాశుభములను, సూచించు ఖగోళములోని మార్పులు, సూర్యచంద్ర గ్రహణాది విధానములు, గ్రహ నక్షత్రాదుల చలనములు, జననకాల సమయాన్ననుసరించి, జీవితాది, పద్ధతులు మొదలైన సర్వ విషయములు, నీ శాస్త్రముచే గుర్తించదగును.

జైమిని, పరాశరాది మహనీయులు, ఈ శాస్త్రానికి మార్గము జూపినవారు. వరాహమహిర, ఆర్యభట్ట, భాస్కరాచార్య సత్యాశ్రయాది విజ్ఞాన వేత్తలు, ఈ శాస్త్రాన్ని విపులీకరించినవారు. సిద్ధాంత భాగమనియు, ముహూర్త భాగమనియు, జాతక భాగమనియు, నీ శాస్త్రము పలురీతులనున్నది.

వేదములో బీజరూపమున, నిమిడియున్న, అనేకములైన ఖగోళ రహస్యములు, ఈ శాస్త్రరీత్యా తెలుసుకోవచ్చును. కాని కాలానుసారము, ఈ శాస్త్రానికున్న గొప్పదనాన్ని, వేదాంగముగ జెప్పుటలో గల ప్రాముఖ్యతను, మరచిపోయి, కేవలము, స్వార్థముకొరకై, వినియోగించ దలంచుకొని, జాతకములు చెప్పుటలు, చెప్పించుకొనుటలే పరమ ప్రయోజనముగ భావించి, నీ శాస్త్ర మర్యాదను కించపరచుచున్నారా? యని యనిపించును. జ్యోతిష్కుడు, తమకు జెప్పిన ఫలితములు, నిజమైన యెడల, నీ శాస్త్రము గొప్పదనియు, ఆ చెప్పిన ఫలితములు, వ్యర్థములైన తఱిని, నీ శాస్త్రము బూటకమనియు, చెప్పబడు దుర్గతి, ఈ శాస్త్రమునకు దాపురించినది.

వైద్య శాస్త్రము, శారీరక, మానసిక, బుద్ధులకు, సంబంధించిన, రోగముల నివారణాదులకును, ఆరోగ్యాభివృద్ధులకును సంబంధించిన శాస్త్రరాజము. ఆరోగ్యమే మహాభాగ్యమను నియమాన్ని పురస్కరించుకొని, ధన్వంతరి, ఉద్భట, చరకాది మహనీయులు, ఈ శాస్త్రాన్ని వ్యాప్తిలోనికై రాదగిన, సదుపాయాలను గల్పించిరి. క్రమ క్రమముగ పలువురు పరిశోధకులకు నిలయమై, నాగార్జునాది సిద్ధులచే రసభాగాదులలో వ్యాప్తిజెంది యుండియు, నేటికి పలువుర పాశ్చాత్య విద్యావేత్తల విమర్శనలకు పాలుబడియుండియు, వారి విమర్శనాదులకు, నిలువదగిన శక్తి స్తోమతులీ శాస్త్రమునకే గలవనిన సత్యదూరము గాదేమో!

ఇటు వేదములయందలి సర్వవిషయములు, వేదాంగముల ద్వారా, శాస్త్ర రూపమున, పలు రీతుల, శాఖోపశాఖలుగ వెలువడి, మానవ కల్యాణమునకై వినియోగింపబడుచున్నవి.

ఈ వేద శాస్త్రములలో జెప్పిన నియమములను, అనుసరించిన వారియొక్క, ఉన్నతగతులు, ప్రతికూలించినవారియొక్క ప్రాతికూల్యములు కర్మ భక్తిజ్ఞాన మార్గాలలో, నడచినవారి తెరగులు, వీనిని వ్యతిరేకించిన వార్లయొక్క, కర్మ విపాకాదులు,

లోకములో ననేకరీతులనుంటూ వచ్చెనని. వీరి చరిత్రములనే పురాణములను పేర్లతో, కథల రూపమున వాడు కొందురు:

శాస్త్రములకు వ్యాఖ్యానాది గ్రంథములు ప్రబలకమునుపే, ఛందోబద్ధముగ కావ్యరచన సాగినది. వేదమాతయైన, గాయత్రీ మంత్రముయొక్క, అక్షరములు, బీజ రూపమున, అంతర్గర్భితమైయున్న కావ్యరచన పోకడలు ఆది కవి వాల్మీకికి, అప్రయత్నముగ, లోకానికందించినాడు లోకానందకరమైన, అపూర్వాభిప్రాయాన్ని లోకానికందించువాడు "కవి" యను నియమాన్ని పురస్కరించుకొని, ఋషియైన వాల్మీకి, కవియై, కావ్యాన్ని, ఆనందకరముగ నందించినాడు. ఆనాటినుండి "నానృషిః కురుతే కావ్యమ్" అనునానుడి, వ్యాప్తిలోనికి వచ్చినదేమో!

ఋషిగానివాడు, కవిగాలేడు గాన, ఋషిత్వ రూపమైన, మనోనిగ్రహము, ఇంద్రియాది సంయమము, బుద్ధికౌశలము, తపోశక్తి, గలవారి ఛందోమయ వాక్కులకే ఆదరణాభిమానములు మెండుగ లోకమిచ్చుచుండినది.

ఋషియైన వ్యాసమహాకవి, అష్టాదశ పురాణములను, సునాయాసముగ సులభశైలిలో జెప్పగలిగినాడు. అఖండమైన వేదరాశిని ఋగ్యజుస్సామాథర్వణములుగ విభజింపగలిగినాడు. షడంగములతో గూడిన, వేదాభిప్రాయాలను సుబోధకరముగ, లోకమెరుంగుటకై అష్టాదశ పురాణములను, పంచమ వేదమని జెప్పదగిన. సర్వ వేద, సర్వశాస్త్ర సర్వపురాణముల సారభూతమైన, మహాభారతమును, వెలువరించెను.

వేదములను అనుసరించువారి సద్గతులు, తృణీకరించువారి దుర్గతులు, నీతి నియమములు, కామ క్రోధ లోభ, మోహ, మద, మాత్సర్యవంతుల విధానములు, మొదలైన సర్వవిషయములు, ఛందోమయ వాణియై, కావ్యఫణితిని, వెలువడి, "పురాణములు" అను పేరుతో, వేదశాస్త్రములు రానివారికి సహితము, వేదశాస్త్రములలోని, భావములను, సుగ్రైకాంగు రీతిని, కథలరూపమున, చెప్పెను. "పురాపి — నవం" అను వ్యుత్పత్తి ననుసరించి, ప్రాచీనమైన కథాదులతో నున్నను నానాటికి, క్రొత్తదనమును విచ్చులాగున, నుండు గ్రంథ రాజములని, చెప్పుభావాన్ని—క్లుప్తముగ, సంక్షేపించి, "పురాణములు" అని, పేరిడినట్లు తోచును.

వేద శాస్త్రములు పఠించిన వారలకు గలుగు ఫలాదులు, ఈ పురాణములు పఠించిన వారలకుగూడ, కలుగులాగున, సర్వవేదశాస్త్రాది మంత్రము లంతర్గర్భితములై, పఠన, శ్రవణ, మననాదులచే, అపూర్వమైన శక్తిజనకములుగ, నీ పురాణాదులను, వ్యాస మహర్షి లోకహితార్థమై వ్రాసి, నీనికి భారతీయ సాహిత్యములో, నపూర్వస్థానాన్ని యిచ్చిపోయెను.

ఇట్లు వేదమంత్రానుగర్భితములు, వేదధర్మానుగర్భితములు, వేదఫలానుగర్భితములుగ, గీర్వాణ వాణిలో, కవితాకళను ఛందోమయ, వాక్కులతో, ప్రసరింపజేసి, వ్యాసవాల్మీకులు, తారాపథమున, సూర్య చంద్రులవలె, సాహిత్యలోకమునకు, జ్ఞాన కాంతులను ప్రసరింపజేయుచున్నారు.

ప్రభువులవలె శాసించు, వేద ధర్మములకన్నను, మిత్రులవలె బోధించు, శాస్త్రధర్మములకన్నను, ప్రియురాలి మనోహర వాక్కులవలెనుండు, కావ్యాస్వాదమునకు, లోకు లెక్కువ ఆనందించగలరని, కావ్యరచనలకు, వేత్తలు, పూనుకొనగలిగిరి. ఈ తరిని కావ్యరచన పోకడలకు, పలు నియమములు నిర్ణయించిరి.

ఈ కావ్యరచనా నియమములను, తొలుత - భరతమహర్షి తన నాట్యశాస్త్రములో బీజరూపమున, నుడివినట్లు ఆలంకారిక వేత్తలు, అభిప్రాయ పడుచుందురు.

సూత్రప్రాయముగ, "వామనుడు" అను మహానీయుడు ఈ సాహిత్యమునకు నాందీ జరిపినాడేమో! "సాధు శబ్దార్థ సందర్భం, గుణాలంకార భూషితం। స్ఫుటరీతి రసోపేతం, కావ్యంకుర్వీత కీర్తయే" అని వాగ్భటుడు కావ్యస్వరూపాన్ని చిత్రించెను.

ఇంతకన్నను, కావ్యస్వరూపాన్ని రసవంతముగ జెప్పవలయు ననుకొని, "సాలంకార, రసానేక, వృత్తిర్వాక్, కావ్యనామభాక్" అని మరియొకరు కావ్యస్వరూపాన్ని నుడివిరి. "ధ్వన్యాత్మకం వాక్యం కావ్యం" అనుధర్మాన్ని మరియొక మహానీయుడు తెలిపెను. "శబ్దార్థయోః చారుత్వం, సధ్వనిః" అని ధ్వనికి వివరణ దెలిపిరి.

రసప్రాధాన్యవాదులు, "వాక్యం రసాత్మకం, కావ్యం" అని, రసవంతముగ నుడివిరి. చమత్కారాను ప్రాణితమైన వాక్కే కావ్యమనువారున్ను లేక పోలేదు. ఇట్లు సంస్కృత భాషలో కావ్యమనుటకు తగిన అర్హతలను, రీతి, వ్యంగ్య ధ్వని, రస, చమత్కారాదులకు, కల్పించుచు గొప్పవిమర్శనా పూర్వక రచనలను సాగించిరి; వీనికే, "అలంకారిక శాస్త్రము" అను నామకరణ మొనర్చిరి:—వీనిని సమగ్రముగ నెరిగిన వాడే, రశికుడనియు, కావ్య రసాస్వాదన వేత్తయనియు చెప్పుకొనుచుందురు.

ఈ ప్రకారము పలుపోకడలతో, మహనీయులు కావ్య స్వరూపాన్ని నిర్వచించి, ఉత్తమ, మధ్యమ, అధమ, అనమాధమాది; భేదములతో కావ్య విభాగాన్ని నిరూపించి యుండగ కొందరు ప్రబుద్ధులు కావ్య ప్రయోజనాన్ని విస్మరించి, వినోదాదులకు కావ్యరచనాదులను సాగించుకొనుచుండగ పెద్దలు గుర్తించి "కావ్యాలాపాంశ్చవర్జయేత్" అను నియమాన్ని నిర్బంధించిరి. కాని ఉత్తమ కావ్యాలాపాదుల కేమియు క్షతిలేదుగాని, ఉత్తమేతరములైన కావ్యాదుల కీవాక్కు విషవాక్కుగ పరిణమించినది.

ఈ స్వరూప స్వభావాదులను, బాగుగ నాకళింపుజేసుకొనిన, అపర బృహస్పతి యని నుతుల దగిన, జపహోమతత్పరుడైన, వాగనుశాసనుడగు, నన్నయ భట్టారకుడు, "విశ్వశ్రేయః కావ్యమ్" అను ధర్మాన్ని పురస్కరించుకొని, పదునొకండవ శతాబ్దిలో, ఆంధ్రభాషకు ప్రాణము బోసినట్లుగ భారత రచనకు బూనుకొని, ఆంధ్రములో, ఛందోమయ వాణిని, వ్యాపింపజేయుటకు, పునాది వేసి, కావ్యరచనకు, శ్రీకారము జుట్టెను. ఆశుభసమయ మెట్టిదియో! ఆ మహనీయుని జపహోమతత్పరతా శక్తియెట్టిదియో! ఆంధ్రకవితా ప్రవంతికి, అవిచ్ఛిన్నమైన, అకుంఠితమైన, ధారాశక్తి, దినదిన ప్రవర్ధమానముగ విరాజిల్లుచున్నది. వేద శాస్త్రములలో, ప్రవేశము లేకుండిన, ఆ మహనీయుని భావగాంభీర్యము లంతగ, నవగతములు గావచ్చును. సర్వవేదశాస్త్రముల. అశేష సారభూతమైన' భారత సంహితను, తన సొంత, ఊహలకుగాని, సొంతపోకడలకు గాని, తావివ్వక, వేదశాస్త్రముల కనుగుణ్యముగ, రచనను, సాగించవలయుననిన, సామాన్య విషయముగాదు గదా!

కనుక నే :

"అమలిన తారకాసముదయం
బుల నెన్నను సర్వవేదశా
స్త్రముల యశేషసారము ముదం
బున బొందను, బుద్ధిబాహు వి
క్రమమున, దుర్గమార్థ జల గౌరవ
భారత వాహినీ సము
ద్రము, దటియుంగ నీదను విధాతృన
కైనను నేరబోలునే"

భారతము యొక్క గొప్పదనాన్ని నిరూపించి నప్పుడు, యిట్టి యాధిక్యతతో గూడిన భారతాన్ని తానుగూడ :

"సారమతిం కవీంద్రులు ప్రసన్న
కథాకలితార్థయుక్తిలో
నారసి మేలునా నితరులక్షర
రమ్యత నాదరింప నా
నారుచిరార్థ సూక్తి నిధి నన్నయ
భట్టు దెనుంగునన్, మహా
భారత సంహితా రచన బంగురు
డయ్యె జగద్ధితంబుగన్।

కవీంద్రులకు ప్రసన్న కథా కవితార్థ యుక్తియును, యితరులకు, అక్షర రమ్యతగను, నానారుచిరార్థసూక్తినిధియైన నన్నయ భట్టారకుడు, జగద్ధితముగ, భారతసంహితా రచన బంధురుడాయెను:
ఉత్తమ కావ్యమునందు, వ్యంగ్యార్థమే, యతిశయముగ నుండును. వ్యంగ్యమునకన్న వాచ్యార్థమతిశయించిన, మధ్యమ కావ్యమని జెప్పిరి. స్ఫోటార్థము స్పష్టముగ లేనిది, అధమకావ్యమని, ఆలంకారికుల అభిప్రాయము.

వినినను, చదివినను, మనోవికాసాన్ని గల్గించు రామణీయక రచనావిశేషాన్నే, కవిత్వమని చెప్పిరి. తేనెటీగ పుష్పమునందలి మకరందాన్ని మాత్రమే గ్రోలురీతిని, కవి మనంబు వస్తువునందలి సౌందర్య సారమునే గ్రహించును. కాన మకరందము జనించు కవిత్వమే యానందైక ప్రయోజనము.

రసోల్లాసముచే నొకభావము తనంతట బొడమి, ప్రతిభాచాతుర్యము వలన మనోహరాకృతిని బడసి, రచనావైచిత్రిచే లోకోత్తర చమత్కారియై, కావ్యముగ రూపొందవలయును.

ఈ దృష్టితోనే తిక్కనాదులు నానా రసోల్లాసముగ, తమ రచనాసామర్థ్యాన్ని లోకాని కందించి, అమరజీవులైనారు.

తిక్కన వ్యాసస్తుతిని జూడుడు:

విద్వత్సం స్తవనీయ భవ్యకవితా వేషుండు విజ్ఞానసం
పద్విఖ్యాతుడు సంయమిప్రకర సంభావ్యాను
భావుండు కృ
ష్ణద్వైపాయనుడర్థిలోకహిత నిష్ఠంబూని, కావించె, నా
మ్నాయైకస్థితి భారతాఖ్యమగు లేఖ్యంబైన
యామ్నాయమున్ ॥

సంయమిత్వము, విజ్ఞాన సంపద్విఖ్యాతి, విద్వత్సం స్తవనీయ భవ్యకవితావేశము వ్యాసునిలోనున్నట్లు వర్ణించినను, మహాకవుల కెల్లయు నుండవలయునను ధ్వనిగాని, లేక యట్టి సంపదతోనున్నవాని కావ్యమే లోకహితమును చేకూర్చునను భావగాంభీర్యముగాని యిమిడియుండునా? లేకున్న యీ మూడు విశేషణములతో వ్యాసుని జెప్పుటలో తిక్కన యుద్దేశ్య మేమైయుండును?

నన్నయ జపహోమతత్పరుడు, తిక్కన వైదికమార్గనిష్ఠమగు వర్తన ముండుగ నిర్వహించువాడు. నిత్య సత్యవచనుడు నన్నయ, భేదములేని భక్తిని అతి నిర్మలవృత్తితో నుండువాడు తిక్కన, సత్ప్రతిభాభియోగ్యుడు నన్నయ, ఆత్మసమ్మోదము బొందినవాడు తిక్కన, ఉభయభాషా కావ్యరచనాభి శోభితుడు నన్నయ, కావ్యరసముం గొనియాడుచు నుండువాడు తిక్కన, జగద్ధితంబుగ భారతరచన సాగించినవాడు నన్నయ, భవ్యపురుషార్థతరుపక్వఫలముగ, రచన సాగించినవాడు తిక్కన.

ఇట్లు నన్నయ్య, తిక్కనలలోని గుణవిశిష్టతలు, సమాన ప్రతిపత్తితో వెలయుచుండు పదముల కూర్పులలో భిన్నతయేగాని వాని యర్థములు రెండును ఒకటియేనని సహృదయులకు గోచరము గాకపోదు.

నన్నయ్య తిక్కనన్నలు భిన్నకాలానికి జెందిన ఇరువురు వ్యక్తులుగనున్నను, భిన్న భిన్న నామములతో వ్యవహరింపబడు పరమేశ్వరుడే, ఈ ఇరువురి రూపములతోను వ్యవహరింపబడి సారస్వతిలో కొన్ని మధ్య పెట్టుచున్నాడా!

ఇట్లు లోకహితనిష్ఠతో, నజ్ఞానతమో భాస్కరముగను, విజ్ఞాన సంపద్విఖ్యాతముగను, విద్వత్సం స్తవనీయ భవ్యకవితా వేశముగను, కావ్యము ఒప్పుచుండవలయునని ధ్వని నన్నయ, తిక్కనల అంతరార్థమై యుండునా? సారస్వత వేత్తలు సహృదయతతో సమాలోచించుడని సంప్రార్థింతును.

కావ్యరసాస్వాదన వేత్తలైన సహృదయులు నన్నయ తిక్కనల నొక్కరూపుగనే నారాధింతురు. విమర్శకాగ్రేసరులైన పండితులు, నన్నయ తిక్కనలను భిన్నదృష్టితో, హెచ్చుతగ్గుల నారోపించుచు నుందురు. అది వారి సంస్కారము. ఇది వీర సంస్కారము. "లోకో భిన్నరుచిః" ఎవరి నేమనగలము. వైదిక లౌకికములు నన్నయ, తిక్కనలలో, మరికొంద రారోపింతురు. వారి రచనలు జూచిన, ఇరువురు వైదికులే, ఇరువురు లౌకికులే, జపహోమతత్పరుడు నన్నయయైతే, తిక్కన వైదికమార్గ నిష్ఠమగు వర్తనములో నుండువాడు, నన్నయ లోకజ్ఞుడైన, తిక్కన అమాత్యశేఖరుడు గాన, వీరిలో హెచ్చుతగ్గులను, ఆరోపించుట మన ప్రతిభా చాతుర్యమును ప్రకటింప ప్రయత్నించుటయే.

వీరికి సరియుద్ది యెట్టా ప్రెగ్గడ. భవ్యదర్శనుడు, సంతతధ్యాన సంసక్తచిత్తుడు, శర్మైకతత్పరాత్ముడు, గుణగరిష్ఠత నొప్పు ధన్యుడు, సరససారస్వతాంశ ప్రశస్తితో, సాధుజన సిద్ధిగోరి కావ్యరచన సాగించిన మహనీయుడు.

వేదసంప్రదాయములు తెలియనివారికి నన్నయ్య రచనలలోని సొంపు దెలియదు.

"రసో వై సః" "రసగ్గ్ హ్యేవాయం లబ్ధ్వాఽఽనందీ భవతి" యను వేదవాక్కులకు, ఒరపిడిగ, నవరసోల్లాసముతో కావ్యరచన సాగించి, "యీ దృశంబులగు పుణ్యప్రబంధములు, దేవసన్నిధిం బ్రశంసించుటయు, నొక్కయారాధనా విశేషంబుగ దలంచి అనన్య సామాన్యంబగు పరమసత్కర్మప్రకారంబుగ భావించి,మహాకవిత్వ దీక్షావిధితో సమస్త దురితాపహారంబును, అభిమత శుభావహంబుగను, రచనసాగించి, భవ్యపురుషార్థ తరుపక్వ ఫలంబును బొందిన తిక్కన రచనలను శాస్త్రసాంప్రదాయ ధర్మములు దెలియనిదే, యాస్వాదించుట కనువుపడదు.

సరససారస్వతాంశతోగూడ, పౌరాణిక పోకడల నెరుంగనిదే, సముల్లాసోద్భాసితముగ, ప్రబంధ పరమేశ్వరుడైన,యెఱ్ఱన కవితాశక్తిని గుర్తింపలేమేమో!

బ్రాహ్మీదత్త వరప్రసాదుడు శ్రీనాథుడు, పలికించెడువాడు రామభద్రుండుండగ, భవహరమునకై పలికినవాడు పోతన. ఈ యిరువురికి, ఉత్తర దక్షిణ ధ్రువములంత తేడాలున్నను, ఇరువురు ప్రకృతి పురుషుల, ఆరాధనా తత్పరులు. ప్రకృతి స్వరూపమైన బ్రాహ్మీదేవి నారాధించి, తత్తపోఫలముగ కావ్యములను పంచిపెట్టి భోగభాగ్యములను చూరగొనినవాడు శ్రీనాథుడు.

ప్రకృత్యతీతమైన పరమపురుషుని ఆరాధించి, అద్వైతస్థితిలో, బ్రహ్మవిద్వరేణ్యుడై, సర్వవేద సారభూతమైన భాగవత నవనీతమును, అందించిన, పరమ తపోవంతుడు, పోతన మహనీయుడనక తీరదు. పుణ్యమూర్తి వెంకటనారాయణరావుగారు నుడివినట్లు భాగవతానికి పునర్జన్మ లేకుండాను, తనకు పునర్జన్మ లేకుండాను, చేసుకొనిన, బ్రహ్మస్వరూపుడు.

ఇట్లు భారత భాగవతాదికవులు పరమ తపోవంతులు, నియమనిష్ఠాగరిష్ఠులు, వేదశాస్త్ర పురాణాదులను, మధించిన, విజ్ఞానఖనులు. వాఙ్మయధురీణులు. మహనీయులు. కనుకనే శాశ్వతముగ, ఆంధ్రజాతికి, దైవశక్తి నందించియిచ్చి పోయినారా అనులాగున, భారత భాగవతాది గ్రంథరాజములను, ఆశీర్వదించి యిచ్చిపోయినారు.

కాన నిర్మలదృష్టితో నా కావ్యములలోని రచనా సౌష్ఠవమును పరికించితిమేని, అప్రయత్నముగ మనలో నొక అపూర్వ చైతన్యము గలిగి రసానందముతో మైమరచుదుము. "రసో వై సః" అను వేదవాక్కులోని, పరబ్రహ్మతత్వ బోధక భావ గాంభీర్యతకు ముగ్ధుల మగుదుము. వీనినే మహాకావ్యములని వేనోళ్ల బొగడుకొనుచుందుము.

ఈ దృష్టితోనే ప్రబంధకవులు కొంతవరకు పో ప్రయత్నించిరి. కాని వారిలోని భోగలాలసతాదులు కానరానట్టి తెరలుగ నిలబడి, భారత భాగవత కవులు గలిగించిన, అపూర్వ చైతన్యమును దూరము నుండియే చూపగలిగిరి కాని, అప్రయత్నముగ మనలో వచ్చి చేరిపోవులాగున చేయలేకబోయిరి.

బుద్ధి వికాసమునకు, పాండిత్యమునకు, రసికతకు యిచ్చిన శోభ, ఆత్మవికాసమునకు, ఇంద్రియ సంయమమునకు, అపూర్వ దైవశక్త్యావిర్భావమునకు, స్థానమివ్వలేకబోయినవి.

భోగలాలసతతో గూడిన మానవ జీవితమంత మంచిదిగాదని నిరూపించుచు, నాటి విజయనగర పాలనలోని ప్రజలకు, భోగతృష్ణనుండి వైముఖ్యమును, గలిగించుచు, ఆపత్సమయములో దైవమే రక్షించుననను, పరమార్థమును నిరూపించుటకై, ప్రవరుని జీవితాన్ని వైదిక కర్మానుష్ఠానాది, నియమబద్ధముగ చిత్రించి సనాతన ధర్మాన్ని శ్రౌతసంప్రదాయాధిక్యతను పేశలసుధామయోక్తులైన కవితా రచనతో అల్లసాని పెద్దన చిత్రించి, "తుచ్ఛసుఖముల్ మీ సాలపై తేనియల్" అనియు,"కలంచునే సతులమాయల్ ధీరచిత్తంబులన్" అనియూ నిరూపించుచు, కర్మానుష్ఠానముల ప్రాముఖ్యాన్ని మీమాంస శాస్త్రజ్ఞులు జెప్పు అపూర్వావిర్భావ మహనీయతను ప్రబంధరూపమున ప్రవచింపజేసి ధర్మశాస్త్రములోని దినచర్యను మీమాంసశాస్త్రములోని అపూర్వతను, ప్రబంధరూపములో రసవంతముగ రూపొందింపజేసిన రసమూర్తి ఆంధ్రకవితా పితామహుడు.

చమత్కారవంతముగ,రసవంతమున కావ్యాన్ని చిత్రించినంతనే కవిబాధ్యత తీరిపోలేదు. ఆకావ్యమువల్ల గలుగు పరమప్రయోజనాన్ని ప్రజలకు కవి యెరిగించవలసియుండును.

కవి సార్వభౌమాది బిరుదాంకితులు రాజశేఖర శతావధానిగారు రాణాప్రతాపసింహ చరిత్రలో కావ్యప్రయోజనాన్ని గూర్చి విదేశీయులెట్లు దలంచినదియు వివరించియున్నారు. చూడుడు :

"జ్ఞానంబునకు మూలసారమా నాత్మ,కా
వ్యకవిత్వమని, వర్డ్సువర్తునుడి వే
సత్యంబునకు సౌఖ్యసంగంబు, చేకూర్ప
జాలిన కళయంచు, జాన్సనని యె
వతుల సంగీత రసాత్మకంబయిన భా
వాలాపమనుచు, కార్లైలు దెలిపె
ప్రతిభావిలాసంబు వాక్యదేహంబు
దాల్చిన రూపమనుచు, షెల్లీ వచించె
హాడ్సనాదిగ, నెంజఱో యాంగ్లకవులు
పద్యకవితకు, గల గౌరవప్రశస్తి
యట్టి దిట్టిదనంగరాదని, సహస్ర
ముఖముల నుతింపబడిన మొకో! పూర్వమందు!

జ్ఞానాభివృద్ధి, సత్యసౌఖ్యములు, సంగీత రసాత్మకంబైన భావాలాపము, ప్రతిభ, మొదలైనవి గలి

గించగలిగిన నే కావ్యత్వ ప్రశస్తి గలుగునని, పాశ్చాత్యుల అభిప్రాయముగ నున్నట్లు తెలియుచున్నది.

వీరరసతరంగములు తొణికిసలాడునట్లుగ, రాణాప్రతాపసింహచరిత్ర నొక చారిత్రక మహా ప్రబంధముగ చిత్రించగలిగిన శక్తిసామర్థ్యము లొక రాజశేఖర శతావధానిగారికే గలవని పలువురి పెద్దల అభిప్రాయములు :

"వెలయుజగమ్మున న్విభవవృద్ధికి
మూలము, ధర్మవృద్ధి యా
యలఘువిశుద్ధ ధర్మమున కాశ్రయ
మెక్కుడు, సజ్జనాళియిం
పొలయగ, ధర్మకర్మముల కున్నతి
ప్రాపు కవీంద్రు పల్కులే
దలచెద నట్టి ధర్మనిరతార్య
కవీంద్రుల గార్యసిద్ధికై"

యని 'రామరాజ్య' మహా ప్రబంధములో మహా కవిశేఖరుడు కాండూరి నరసింహాచార్యులుగారు చెప్పిన, "ధర్మ కర్మములకున్నతి ప్రాపు కవీంద్రులనుట" ఆంధ్ర కవితా పితామహుడైన అల్లసాని పెద్దన రచనకు, అనుగుణ్యముగనున్నది :

తేనియ లొల్కు పల్కు జిగిదీరిచి,
కబ్బములల్లు నేర్పు, సంధానపటుత్వమున్
సరసతా ప్రతిపాదన శక్తి, రక్తి, యింపును,
కథాచమత్కృతి కవులకుండవలయునని చెప్పెను.

"వలపుల చంద్రికారుచుల,
వాయుతరంగ విలాస వీథులం।
గలికి వనమ్ముల న్మధుర గాన,
మహారవ కోకిలమ్ములం।
దళతళలాడు క్రొమ్మెరుగు తావులం
మబ్బుల ద్రిప్పవంచు।
నీ వలుగకు, భారతీ!
నను మర్త్య పథమ్మున నాదు వెంబడిన్॥

అని అశోక సామ్రాజ్యములో, నార్య పథమ్ములో భారతీ దేవిని నడిపించిన, మహాకవి శేఖరుడు నరసింహాచార్యులు:

నేటి కవులలో "పుట్టపర్తి" కొక వైశిష్ట్యమున్నది. కవులలో మహాకవి. విమర్శకులలో సవ్యసాచి, బహుభాషా వేత్తలలో నద్వితీయుడు, సంగీత సాహిత్యములను పానముజేసిన సరస్వతీ పుత్రుడు. సర్వతోముఖ పాండిత్యముతో సింహమువలె సంచరించు మొనగాడు.

ఉలిలో తేనెల సోనలం జిలికియో,
రొయ్యారి చిత్రించు నే,
శిల నా శిల్పికి గన్నగోవలను,
ధారల్గట్టెనేమో! జలంబుల జేవోయి సెమర్చి
యుండునను కొందున్ భావనా వేశథం
గులు పైపై జెలరేగ ముద్దుగొని
యుండున్ ప్రేమ విభ్రాంతుడై॥

అని శిల్పమును గాంచగనే కవిలో వెలువడిన భావావేశపరంపరలను పెనుగొండ లక్ష్మిలో జూడుడు.

చట్టాళ్ళలో, జీవ సౌందర్య మహిమంబు,
మాటి నిల్చిన, కళామందిరంబు।
భూత సంతతి చిత్తముల భక్తి దీప ప్ర
భా పుంజములు, నిల్పు పరమపురువు
మతము పేరిట పరస్పర మానసిక బంధ
మును భద్రబరచెడి యినుప గొలుసు।
కనులలో బడని, మాత్మ స్వరూపుని ముందు,
గనగజేసెడు కనుకట్టు విద్య।
తత్వపాంథులకు ప్రహదారి బాట।
పూర్వజన్మ మనః ప్రత్యయముమున గుఱుతు
చెనటి కాకోల హృదయ దుష్కృత్యములను।
బాడు వడినది మాడు దేవస్థలంబు॥

అని జీర్ణదేవాలయాన్ని గూర్చి భావావేశముతో జెప్పిన యీ పద్యము, మనుచరిత్రలోని "గృహమేధి" పద్యమును స్మరణకు తేకమానదు.

కళయు శాస్త్రము రెండు నైక్యంబు జెందించి యేకరీతిగ నిలిపి, ముడువదగిన సుకవివాక్యమునకు లోకము మోకరిల్లును. ఈరకపు రచనలలో, నేర్పరులైన వన్నెకెక్కిన మహాకవిశేఖరులలో—కాండూరి నరసింహాచార్యులు, పుట్టపర్తి నారాయణాచార్యులు, దుర్భాక రాజశేఖర శతావధానిగారు, అందె వేసిన చేతులై, రాయలసీమకు రత్నత్రయముగ విరాజిల్లుచున్నారు. విరాజిల్లుదురు గాక:—విజ్ఞానమునకు, భాషా సంపదకు, రసపుష్టికి, యీ మువ్వురి గ్రంధములు ప్రామాణికములు.

కావ్య ప్రయోజనాన్ని గుర్తించి లోకమునకు చైతన్యమును గలిగించు రచన, సర్వులకు శిరోధార్యము కేగదా!

పింగళి సూరనార్యుడు కళాపూర్ణోదయములో నుడివినట్లు.

> "పొసగ ముత్తెపుసరుల్ పోహళించినలీలఁ
> దములోన దొరయు శబ్దముల గూర్చి।
> యర్థంబు వాచ్యలక్ష్య వ్యంగ్య భేదంబు
> లెఱిగి, నిర్దోషత నెసగజేసి।
> రసభావములకు, నర్హంబుగ వైదర్భి
> మొదలైన రీతు లిమ్ముగ నమర్చి।
> రీతుల కుచితంబులై తనరారెడు,
> ప్రాణంబు లిమ్ముగా బాదు కొల్పి।
> యమర నుపమాదులును యమకాదులు నగునట్టి
> యర్థ శబ్దాలంక్రియలు ఘటించి
> కవిత జెప్పంగ నేర్చు సత్కవివరులకు,
> వాంఛితార్థంబు లొసగని వారు గలరె।

అని పింగళి సూరనార్యుని ఛందోవాణి ననుసరించి. కావ్యరచనా బంధురుడైనవాడే మహాకవి పథాన్ని సునాయాసముగ నందుకోగలుగును.

పురాణ కథను నితివృత్తముగ గైకొని చమత్కృతికిని, రసపుష్టికిని వలయునటులు స్వతంత్రతతో. కావ్యములు రచించుటయే, ప్రబంధకవుల, ఉత్తమ సంప్రదాయములు. కాళిదాసాది మహాకవిశేఖరులు, ఈ సంప్రదాయము ప్రకారమే, సంస్కృత కావ్యములను రచించి, మార్గదర్శకులైరి. కారణమేమనగ, కావ్య నిర్మాణమునకు ముఖ్య ప్రయోజనము, విశ్వ శ్రేయము. ఉత్తమ పురుషుల చరిత్రములైనచో, యిహపరసుఖాపాదకములగును.

ఇట్లు వేదములు శాస్త్రములు పురాణములు కావ్యాదులు. సంస్కృతమున. తొలుత వెలువడి, యుండె, వాని నెల్ల సమగ్రముగ జీర్ణించుకొని, సర్వ సౌభాగ్యవంతముగ, నాంధ్రములో భారత, భాగవతాది మహా పురాణములుగను, ప్రబంధాదులుగను, వెలువడినవై మానవ శ్రేయోవిధానములై, అఖండమైన జ్ఞానజ్యోతియగు, పరబ్రహ్మ తత్వమున కభిముఖులుగ మనలను, మనం జేయ సమర్థములగుచున్నవి. కనుక నే 'విజ్ఞానం బ్రహ్మేతివ్యజానాత్, విజ్ఞానాద్ధ్యేవఖల్విమాని భూతానిజాయంతే' అను ఉపనిషద్వాక్యము, పరమ ప్రమాణమై చరితార్థమగుచున్నది.

వేదశాస్త్ర పురాణ కావ్యాదుల సమూహ జన్య జ్ఞానమే సారస్వతవేత్తలు సమ్మతింతురుగాక : ఇట్టి సారస్వత వైశిష్ట్య జన్యజ్ఞానమే పరబ్రహ్మ స్వరూపముగ నారాధించి, ఆనందించి ననే వేదశాస్త్రములకు చరితార్థము, మానవ కల్యాణమునకు దోహదము, చేకూర్చిన పరమ పావనులమగుదు మని ప్రార్థనాపూర్వకముగ ప్రాజ్ఞులకు మనవిజేతును.

వీలునామా

నాగభూషణ్

పాత్రలు : రాఘవయ్య, భాస్కరం, ఆనందరావు, బంగారు
అనంతం, సంతానం, సుశీల

రంగము: 1

రాఘవయ్య : (తెరవెనుక) భాస్కరం! భాస్కరం! ఎంత చెప్పినా, ఎటూ కాని వేళ ఆ తలుపులు మూసుకొని, తెరలు వేసుకొని కూర్చుంటా వేరా? బంగారు! బంగారు!

బంగారు : సారూ!

రాఘు : వాడికి తెలియకపోతే నీకైనా తెలియదురా? పట్టపగలు ఆఫీసురూము మూసుకు కూర్చుంటార్రా? ఆ తెర తియ్. తలుపులు తెరు.

[తెర తొలిగిపోతుంది. కనిపించేది రాఘవయ్యగారి ఆఫీసుగది. గదికి ముందుభాగాన 'పి. రాఘవయ్య బి. ఏ., ప్లీడరు' అనీ, రెండో ప్రక్కన 'పి. భాస్కర్ బి. ఏ., బి. ఎల్., అడ్వొకేట్' అనీ వ్రాసిన 'బోర్డులు' వున్నయ్. గదికి వెనుక మధ్యగా ఒక వాకిలి, వాకిట్లోకి మరో వాకిలి వుంటయ్. మరో ప్రక్క వీధివైపుకు కిటికీవుంది. గది మధ్యలో ఒక టేబుల్, దానికి మూడు ప్రక్కలా మూడుకుర్చీలు, ఒకమూల పడక కుర్చీ, దూరంగా ఒకబల్ల, దానికి చేరువగా రెండు కుర్చీలు వున్నయ్.]

రాఘు : ఇట్లా నాలుగుగోడలమధ్య కూర్చుండిపోతే, ఇక ప్రాక్టీస్ ఎలా చేస్తావురా?

[భాస్కరం ఆలోచిస్తూ ఉంటాడు]

రాఘు : అంత ప్రపంచాన్నే మరచిపోయే ఆలోచన లేమిట్రా!

భాస్క : అదే!—'మనుష్యులు అనవసరంగా యెందుకు యెప్పుడూ ఆలోచిస్తూవుంటారా?' అని.

రాఘు : ఎందుకాలోచిస్తున్నారా అని నువ్వు ఆలోచిస్తున్నావా? చించు, చించు—

[బంగారు ఏదో చీటీ తెచ్చి రాఘవయ్యగారి కిస్తాడు]

ఎవరు? ఆనందరావా? ... పేరు కూడా ఎప్పుడూ వినలేదే!

బంగా : రెండురోజులకిందటే మీకు ఉత్తరం రాశానంటున్నారండి—

రాఘు : ఉత్తరమా! నేను చూడలేదే!

భాస్క : (రూళ్లకర్రను ముక్కుమీద నిలబెట్టడానికి ప్రయత్నం చేస్తూ) నేనూ చూడలేదే!

[బంగారు, భాస్కరంవంక నోరు తెరిచి ఆశ్చర్యంగా చూస్తాడు.]

రాఘు : ఏమిట్రా, తిమింగిలంలా ఆలా నోరు తెరచుకు చూస్తావ్?

భాస్క : (బంగారువంక చూసి) ఏం బంగారు? అదే అని నీ ఉద్దేశ్యమా?

[అవునన్నట్లుగా తల వూపుతాడు బంగారు]

రాఘు : ఏది?

భాస్క : అదే! మొన్న క్లబ్‌లో బిలియర్డ్స్ మాచ్ వుంది. త్వరగా వెడుతూ వుండగా ఉత్తరాలు యిచ్చాడు బంగారు. ఇచ్చినవాడు వూరుకున్నాడా? అట్లాగే నోరు తెరుచుకుని నిలబడ్డాడు. నాకూ తమాషా చెయ్యా

జె. యం. బారీ ఆధారంగా

లనిపించింది. కవరు చిన్నదికూడా నేమో, నోట్లో పడేటట్లు విసిరాను. మేం యూనివర్సిటీలో వుండగా ఒక 'గేం, ఆడేవాళ్లం నాన్నా! ఒక గిరిగీసి, ఆ గిరిలో పడేటట్లు అట్టముక్కల్ని విసరడం! కాని, ఏం లాభం? అది కాస్తా మురుగుగుంటలో పడి మునిగిపోయింది.

రాఘు : ఏం బావుండలేదు, భాస్కరం.

భాస్క : నిజమే! కాని ఆ ఆట ఆడటం మానేసి అప్పుడే నాలుగు నెలలయింది.

రాఘు : (చేతిలో చీటి చూస్తూ, బంగారు వంకకు తిరిగి) ఎట్లా వుంటాడు మనిషి.

బంగా : మనిషికేమండీ! మన ఒంగోలు కోడెలా వున్నాడు. అయితే యేం? మనిషేంటో దిగులుగా, సినిమాలో హీరో ఏడుస్తున్నట్టున్నాడండి.

భాస్క : అపరా బంగారూ, నీ అలంకారాలు! వీటిని వింటే ప్రబంధ కవులు అమాంతం గుండెలు బాదుకుంటారు.

రాఘు : ఆఁ!...... వుత్తరం అదేనంటావా? లేక పొరపాటు పడ్డాడా?

బంగా : ఆయన అచ్చంగా తన నోటితో సెబితే నే!

భాస్క : పోనీ, మళ్లీ రాయమనగూడదూ?

రాఘు : (విసుగుతో) ఆఁ—

బంగా : కాని, ఆ అమ్మాయిగారు—

భాస్క : ఎవరు?

బంగా : అదేనండీ! ఆయనగారితో రాలా, ఓ అమ్మాయి గారు—

భాస్క : మాకేం తెలుసురా? వచ్చిందా?

బంగా : ఆఁ! వచ్చిందండీ ...... ఆవిడగారు ఏడుస్తోంది.

భాస్క : (ఆదుర్దాగా) ఏడుస్తోందా?...ఎన్నేళ్లుంటయ్?

బంగా : సిన్నదేనండి.

భాస్క : అంటే పదేళ్లుంటయ్యా?

బంగా : పెద్దదేనండి.

భాస్క : అంటే, ఓ యాభైవుంటయ్యా?

బంగా : కాదు బాబూ......ఓ ఇరవై—

భాస్క : ఇరవై!...అందంగా వుంటుందా?

బంగా : కొరుక్కు తినొచ్చునండి.

రాఘు : ఏడిశావుగాని, బెల్ కొట్టగానే వాళ్ళను లోపలకు తీసుకురా.

బంగా : సిత్తం...

భాస్క : బంగారు! ఇహ నెప్పుడూ వుత్తరా లిచ్చి నోరు తెరుచుకు నిలబడకు... తెలిసిందా?

[బంగారు నవ్వడానికి ప్రయత్నం చేసి, విఫలు డౌతాడు. మొహం పాలిపోతుంది] ఏమిటి బంగారు అలా అయిపోయావ్?

బంగా : అబ్బే! ఏముంది?...ఏమీ లేదండి (అంటూ వెళ్ళిపోతాడు).

భాస్క : బంగారు అలా వున్నాడేం, నాన్నా?

రాఘు : భాస్కరం ఆ సంగతి అలావుంచు...నిన్ను చూస్తే నే నాకు కోపం ముంచుకువస్తోంది.

భాస్క : సహజమేననుకోండి...

రాఘు : ఇప్పుడు వినోదరావు కేమని చెప్పాలి?

భాస్క : వినోదరావు కాదు నాన్నా, ఆనందరావు.

రాఘు : అదే! ఆయన కేమని చెప్పాలి? 'మీ వుత్తరం చదవ లేదండి...మా వాడు ఓ ఘనకార్యం చేశాడు' అనాలి.

భాస్క : ఎందుకు?

రాఘు : ఎందు కేమిటి? ఆయన మన దగ్గరకు ఎందుకు వచ్చాడో మన కేమీ తెలియదని ఒప్పుకోవాలి కదా!

భాస్క : (ఆలోచిస్తూ) ఆ మాత్రం తెలుసుకోలేమా?

రాఘు : (కొంచెం ఆశ్చర్యంగా) నువ్వు తెలుసుకో గలవా?

భాస్క : రెండూ, రెండూ కలిపితే ఎంత అవుతుందో ఇంకా నేర్పాలా నాన్నా?

రాఘు : అంత తెలివిగలవాడవయితే ఈ కేసు నువ్వు నడుపు. చూస్తాను...ఇది నీకు మొదటి కేసు!

భాస్క : (ముందు కొంచెం బిత్తరపోయినా, తెప్పరిల్లుకొని) అలాగే!...తప్పకుండా...(తరువాత, ధైర్యంగా) వాళ్లు లోపలకు వచ్చిన రెండు నిముషాల్లో వాళ్లు ఎవరో, ఎందుకు వచ్చారో తెలుసుకుంటాను, చూడండి.

రాఘు : (పేలవంగా నవ్వుతూ) చిన్నవాళ్ల దగ్గర నుంచి నేర్చుకోవడానికి నే నెప్పుడూ సిద్ధమే! అయితే, ఆ మాత్రం మేమూ కనుక్కోగలం!

భాస్క: ఎలా?

రాఘు : వాళ్ళనే అడిగి తేసరి.

భాస్క: ఆ మాత్రానికి నేను యూనివర్సిటీకి వెళ్లి, వున్నదానికి మరో తోక తగిలించుకురావడం దేనికి?

రాఘు : భగవంతుడికి తెలియాలి...సరే, వాళ్లను పిలవమంటావా?

భాస్క: (కుర్చీలో నుంచి లేచి, తనను తాను సర్దుకొని) యస్...

రాఘు : (బెల్ కొట్టబోయి, ఆగి) ఆ వచ్చినావిడ పేరు కూడా మనకు తెలియదు కదా!

భాస్క: నేను కనుక్కుంటానుగా, చూడండి.

రాఘు : పెళ్ళయిందా?

భాస్క: అదే తెలుస్తుంది...మనకు తెలిసినదల్లా ఆవిడ చిన్నదని అందగత్తె అని, ఏడుస్తోందని—ఆవిడకు పెళ్ళి అయివుంటే, ఆ ప్రక్కనున్నాయన ఆవిడభర్త అయివుంటే, భర్త ప్రక్కనవుండి కూడా ఆవిడ ఏడవవలసిన పని ఏమిటి?

రాఘు : వున్నందుకే నేమో?

భాస్క: అందుకయితే ఇంతదూరం ఎందుకువస్తుంది? ఒకవేళ పెళ్ళి కాకపోతే ఈయన ప్రియుడైనా, అన్నయినా కావచ్చు...ఇంతకూ ఆ అమ్మాయి విషయంలోనే వచ్చారని మాత్రం నాకు తోస్తుంది.

రాఘు : బృహస్పతి దిగి వచ్చాడయ్యా! (బెల్ కొడతాడు.)

[మరుక్షణంలో ఓ యువకుడు, ఆయనను అంటుకు పోయిన ఓ యువతి లోపలకు వస్తారు. ఇద్దరూ భయపడుతున్నారు. యువకుడి మొహం పాలిపోయి వుంటుంది. అతను లోపలి ఆతురతను అణుచుకోవడం కోసం, అనుక్షణం దీర్ఘంగా నిట్టూర్పులు విడవడం వినిపిస్తుంది. ఆవిడ విచారం యింకా తగ్గినట్లు లేదు. ఏడవడంవలన ఏర్పడిన చెదిరిన ముంగురులు, చెరిగిన కాటుక మాత్రం మనకు కనిపిస్తూ వుంటయ్]

భాస్క: రండి ఆనందరావు గారూ! వీరు మా నాన్నగారు (ఆనందరావు ఆయనకు నమస్కరిస్తాడు. రాఘవయ్యగారు ప్రతి నమస్కారం మాత్రం చేసి వూరుకుంటాడు) వారు లాయరు!...అయినా ఈ కేసు నేను చూస్తున్నాను.

ఆనంద : (తప్పు చేసిన వాడిలా భయపడుతూ) నా ఉత్తరం అందిందనుకుంటాను.

భాస్క: (కొంచెం తడబడుతూ) అవును...అందింది.

ఆనంద : దానిలో అన్ని విషయాలు వివరంగా...

భాస్క: (అవునవును...అవన్నీ నాకు జ్ఞాపకం వున్నయ్...కూర్చోండి (సుశీల వంక ప్రత్యేకంగా చూస్తూ) కూర్చోండి...ఆ... మీ పేరు...మీ పేరు—మరిచిపోయాను.

రాఘు : నువ్వు అడగనే లేదుగా భాస్కరం!

[భాస్కరం దీనికి కొంచెం విసుగుదల కనబరుస్తాడు]

ఆనంద : క్షమించండి...మరచిపోయాను. ఈవిడ సుశీలా ఆనందరావు...నా భార్య.

[భాస్కరం తెల్లమొహం వేస్తాడు, ఓ క్షణంపాటు కనిపించకుండా నవ్వుకుంటాడు రాఘవయ్య గారు]

భాస్క: (తెప్పరిల్లుకొని) అలాగా! చాలా సంతోషం. కూర్చోండి సుశీలా దేవి గారూ!

[సుశీల సిగ్గుపడుతూ కూర్చుంటుంది]

ఆనంద్: సుశీల ఈ విషయమై కొంచెం అదుర్దాగా వున్నదండి.

భాస్క: ఉండదుటండీ మరి!...(స్టేజి ఒక చివరకు వెళ్ళి) అందులోనూ ఈ విషయాలున్నయ్ చూడండి- తాత్కాలికంగా చాలా బాధగా వుంటయ్...కాని, క్రమంగా మరచిపోతాం లెండి.

సుశీల : అదే ఆనంద్ కూడా అంటున్నాడండి.... కాని, నాకే—ఎందువల్లనో—(తల వంచి,

మెల్లగా) అయినా మా పెళ్ళయి ఇంకా సంవత్సరం కాలేదు.

భాస్కర : అవుననుకోండి...అసలు అందువల్ల నే—

ఆనంద : (మాట మార్చడానికి ప్రయత్నం చేస్తూ) ఆఁ!...మీ ఫీజు! తక్కువే ననుకొంటాను.

భాస్కర : నాకుమాత్రం చాలా తక్కువే అనిపిస్తోందండి.

ఆనంద : నాకు చాలా ఎక్కువనిపించిందండి.

భాస్కర : అంటె, అంతకంటె ఎక్కువ—

ఆనంద : అబ్బే!

భాస్కర : (అయిష్టంగానే) సరే!

సుశీల : నాకూ చాలా ఎక్కువనిపించిందండీ!

భాస్కర : (దెబ్బ తిని) ఓ!

ఆనంద్ : ఈ చిన్న విషయానికి ఇంత డబ్బు అనవసరమని సుశీల వుద్దేశ్యం.

భాస్కర : సరే! కానివ్వండి...అయితే, ఒక విషయం మనం ముందు ఆలోచించుకోవాలి. ఈ పరిస్థితుల్లో కేవలం సుశీలాదేవి గారి నే ముఖ్యంగా తీసుకొని, ఆవిడమీదనే ఆధారపడడం బావుండదు!...అందువల్ల మనం మరో మార్గ మేదయినా—

ఆనంద్ : (బిత్తరపోయి) మరో మార్గం ఎందుకండి? అంతా ఆ వుత్తరంలో వున్నట్లుగా చేస్తే సరిపోదూ?

భాస్కర : అహా...సరిపోదని కాదు—

సుశీల : ఆనంద్!....(కంటతడి పెడుతుంది)

ఆనంద : (ఓదార్చడానికి, భుజంమీద తడుతూ) ఊరుకో, సుస్.

భాస్కర : (మరొక త్రోవకు పోయి) నాకు చాలా విచారంగా వున్నది సుశీలాదేవిగారూ! (ఆనందరావువంకకు తిరిగి) కాని సభ్యతగల స్త్రీకి ఇటువంటి ప్రచారం జరగడం—

ఆనంద్ : (ఆశ్చర్యంతో) ప్రచారం! ప్రచార మేమిటండీ?

భాస్కర : అదే!...ఆవిడ విషయంలో మనం వ్యక్తుల పేర్లను వదిలి, మిగిలిన విషయాలు మాట్లాడుకోవడం బావుంటుందేమో?

ఆనంద్ : షెర్లు!

సుశీల : (ఇంకా ఏడుస్తూనే) నే నేం చేస్తాను? నేను అంతగా ప్రేమిస్తున్నాను!

భాస్కర : (సుశీలతో) అయితే, క్షమించి విడిచి పెడదామంటారా?...విషమంగావున్న పరిస్థితుల్ని సౌమ్యంగా అతికే అవకాశమే లేదంటారా?

ఆనంద్ : (కోపంతో) ఏమిటండీ మీరంటున్నది?

రాఘవ : (ఇంతవరకూ ఆనందించినా, ఇక తట్టుకోలేక) అవును భాస్కరం, ఏమిటి నువ్వంటున్నది?

భాస్కర : అదే! (ఆనందరావు దగ్గరగావెళ్లి) చూడండి ఆనందరావుగారూ! ప్లీడర్లకు మీరు విషయాలన్నీ వివరంగా చెప్పకపోతే, మేం కేసులను నడిపించడం కష్టముండి.

ఆనంద్ : కేసంటారేమిటి?... నే నేం కోర్టుపక్షీ ననుకున్నారా?

భాస్కర : అంటే, కేసేమీ లేదా?

ఆనంద్ : నాకు తెలిసినంతవరకు లేదు.

సుశీల : మీరు అనే కేసు ఆనంద్ మీద కాదుగదా! అతను దేవత!

భాస్కర : (తప్పుచేసింది ఆవిడైనా కావచ్చునని అనుమానపడి) అయితే, అది మీరు.

సుశీల : (బెదిరిపోయి) నేనా! ఏమిటి నేను?

ఆనంద్ : (కోపంతో, అరుస్తూ) దీని అర్థం ఏమిటి?

భాస్కర : అర్థమా! (తాపీగా కూర్చుని, ఏడుస్తున్న సుశీలవంకకు చూపుతూ) తప్పంతా ఈవిడదే నని నేను కలలోకూడా అనుకోలేదు. నాకు చాలా బాధగావుంది. నేను ఈ కేసులో పని చెయ్యలేను.

[కొడుకు ఆత్మవిశ్వాసాన్ని చూసి రాఘవయ్యగారికి ఏడుపూ, నవ్వూకూడా వచ్చినయ్. సుశీల బెదిరి ఒకర్ని విడిచి ఒకరివంక చూస్తూ వుంటుంది]

ఆనంద : (కుర్చీలో కూలబడుతూ) ఏమిటి!

రాఘ : (గొంతు సవరించుకొని) అయితే, ఈ కేసు నేను తీసుకుంటాను.

ఆనంద్ : (రాఘవయ్యగారిదగ్గరకు వెళ్లి) మీఅబ్బాయి నన్ను అవమానపరచాడు. దీనికి ముందు సంజాయిషీ—

సుశీల : (లేచి, ఆనందరావు మీదకు వాలిపోయి) ఎందుకు ఆనంద్? పద, వెళ్లిపోదాం...

రాఘ : (వారిస్తూ) ఒక్కమాట ఆనందరావుగారూ! మీ ఉత్తరం నేను చూడలేదు కనుక అసలు విషయమేమిటో నాకు చెప్పగలరా?

ఆనంద్ : నా వీలునామా తయారుచెయ్యడానికి మీకు వీలుంటుం దేమో తెలియ చేయవలసిందని వ్రాశాను.

భాస్క: వీలునామా!...అంతేనా?

ఆనంద్ : అంతే!

రాఘ : ఇప్పుడంతా తెలిసిందికదూ భాస్కరం!

భాస్క: మరి సుశీలాదేవిగారి ఆదుర్దాకు కారణం?

ఆనంద్ : వీలునామా, నా మరణాన్ని ముందుకు తెస్తుందని సుశీలకు భయం.

(సుశీల మళ్ళీ ఏడుపు మొదలుపెడుతుంది. 'సుస్' అంటూ వారిస్తాడు ఆనంద్.)

భాస్క: అదా!

ఆనంద్ : ఇదంతా వుత్తరంలో వున్నది కదండీ!

రాఘ : (నవ్వుతూ) ఏమంటావు భాస్కరం?

భాస్క: ఏముంది?... నాకుమాత్రం చాలా విచారంగా వుంది. (ఇంతలో ఏదో ఆలోచన తట్టినట్లుగా వుంది. రాఘవయ్యగారి వంకకు తిరిగి నవ్వుతాడు.)

నా కిప్పటికీ ఆశ్చర్యంగావుంది. మీ పేరు యస్. విమలానందరావుగారు కదూ?

ఆనంద్ : కాదండీ! ఒట్టి ఆనందరావునే! ఎ. ఆనందరావు.

భాస్క: ఎ. ఆనందరావుగారా! ... చూశారా, నాన్నా! మనం ఎలా పొరపాటుపడ్డామో?

[ఈ సర్దుకున్న పద్ధతి చూచి రాఘవయ్యగారు సంతోషిస్తాడు.]

భాస్క: సంగతేమిటంటే సుశీలాదేవిగారూ! ఇవ్వాళే మేం యస్. విమలానందరావుగారని— ఆయనకోసం చూస్తున్నాం. ఆయన వస్తానని వ్రాశారు...ఆయన, ఆయన భార్య విషయంలో ఏదో మాట్లాడాలన్నారు.

సుశీల : ఎంత భయపెట్టారు!

భాస్క: భయంకాదుటండీ మరి! (ఆనందరావుతో) క్షమించండి...మా వృత్తిని దృష్టిలో పెట్టుకొని అంతకంటె ఎక్కువ చెప్పలేం, చూడండి.

ఆనంద్ : మేము మాత్రం అనుకుంటామా?...కాని నేనుకూడా వుత్తరం వ్రాశానే!

భాస్క: వ్రాసివుండొచ్చు ... వీలునామాను గురించేనా? (అవునని తల తిప్పుతాడు ఆనంద్) అది నాన్నగారు చూస్తారు...ఇప్పటికైనా ఉత్తరంసంగతేమైనా జ్ఞాపకం వచ్చిందా నాన్నగారూ?

రాఘ : ప్చ్...అందడంలేదు.

భాస్క: అరె! తమాషాగావుందే....అయితే మీరు సరిగ్గా చూచివుండరు.

రాఘ : (కొడుకువంక తృప్తిగా చూస్తూ) కావొచ్చు ...ఆఁ! ఇప్పుడు చెప్పండి ఆనందరావుగారూ!...మీరు వచ్చిన విషయం—

భాస్క: (లేచి) నాన్నా! ఇక నేను వుండనక్కర్లేదు కదూ!

రాఘ : అవసరంలేదు...నువ్వు హాయిగా క్లబ్‌కు వెళ్ళి నీ బిలియర్డ్స్ ఆడుకో...వెడుతూ, వెడుతూ బంగారాన్ని పంపించు...(ఆనందరావు, సుశీలలతో) మావాడు ఇవ్వాళే మొదటి కేసు నడిపించాడు.

[భాస్కరం ఏమీ ఎరగనట్లుగా, పేపర్లు సర్దుతూ వుంటాడు.]

ఆనంద్ : కేసులో గెలుపు వారిదేనేమో?

రాఘ : అనొచ్చు...మొదటంతా పద్మవ్యూహంలా తయారుచేసుకున్నాడు. కాని, దానినుంచి తెలివిగామటుకు బయటకు వచ్చాడు... ఫరవాలేదు భాస్కరం!...నువ్వు మంచి లాయరువవుతావు.

భాస్క: థాంక్స్...(వెళ్ళిపోబోయి, మళ్ళీ లోపలకు వచ్చి) వస్తాను ఆనందరావుగారూ!

క్షమించండి...సుశీలా దేవిగారూ! మీరూ క్షమిస్తారు కదూ!

రాఘు : అందరూ ఏకంగా క్షమిస్తారు. వెళ్ళిరా.

భాస్క : నమస్తే. (ఆనందరావు ప్రతి నమస్కారం చేస్తాడు.)

రాఘు : ఊఁ! ఇప్పుడు చెప్పండి ఆనందరావుగారూ! [ఆనందరావు, సుశీల చాలా దగ్గరగా కూర్చొని వుంటారు. రాబోయే గాలివానను తట్టుకోవ డానికి తయారు తినేవాడిలా వున్నాడు ఆనందరావు]

ఆనంద్ : నా వుద్దేశ్యం...వీలునామా అంతా ఒక్క వాక్యంలో వుంటే సరిపోతుం దనండీ... "నాకు చెందిన ప్రతి వస్తువూ నా మరణా నంతరం నా భార్య పరం కావాలి."

రాఘు : దానికేం! అందంగావుంది! ఇంతకంటె చెత్తగావున్న వీలునామాలు నేను లక్షలు చూశాను.

(సుశీల వుద్రేకపడుతుంది)

ఆనంద్ : (ఉద్రేకంలో నిట్టూర్పు సుశీలను వారిస్తూ) అలా మాటి మాటికీ వుద్రేకపడకు సుస్.

సుశీల : (అంత బాధలోనూ) ఆ మాటలు చూడు— 'నా మరణానంతరం'...అవెందుకు చెప్పండి లాయరుగారూ!

రాఘు : ఆ మాటలు లేకుండానే నేను వీలునామా తయారుచేస్తానమ్మా.

సుశీల : (త్వరగా) థాంక్సండి అలా చెయ్యండి.

రాఘు : (ఆనందరావుకేసి తిరిగి) అయితే, ఇటు వంటి న్యాయసమ్మతమైన వీలునామాల్లో, ఏ విధవకు ఆస్తి చెందుతుందో—

(సుశీల నోట్లో చీర కుక్కుకుంటుంది. ఆనందరావుకు ఓదార్చక తప్పదుకదా!)

ఆనంద్ : సుశీలా!—సుస్—(రాఘవయ్యగారివైపు తిరిగి) ఆ 'విధవ' అనే మాటలేకుండా చెయ్యండి లాయరుగారూ!

రాఘు : అలాగే! అలాగే!! ఈ ముసలివాడికి ఆ విషయం జ్ఞాపకం లేదమ్మా. వూరుకో— [సుశీల మామూలుమనిషై, చిన్నగా నవ్వు తుంది. బంగారు వస్తాడు.]

బంగారూ! మూడు కాఫీ తీసుకురా!— [బంగారు వెడతాడు] ఆ...మీరు చెప్పే విషయాలు రెండూ వ్రాసుకుంటాను (కలం, కాగితం తీసి, వ్రాస్తూ) నాకు తెలిసినంత వరకు ఈ కేసులోవున్న విషయాలు ఇవి ఆనందరావుగారూ! ఇప్పుడే యౌవనంలో అడుగు పెట్టినప్పటికీ, జీవితం శాశ్వతం కాదని—

సుశీల : (వెనకటి వలెనే) ఓ!

రాఘు : (తట్టుకొని) మనల్ని పెద్దవాళ్ళు దీవించే టప్పుడు 'శతమానం భవతి, శతాయుః...' అంటారు. అంటే, మనిషి వయస్సు మన దేశంలో వంద సంవత్సరాలన్న మాట. ఆనందరావుగారు అన్నేళ్ళూ తప్పకుండా వుంటారు—కనీసం మీ క్షేమంకోసమైనా వుంటారు. అయినా, వీలునామా పత్రాన్ని ఇప్పుడే తయారుచేసి వుంచడం మంచిదని- కేవలం పత్రాన్ని మాత్రమే—ఆయన అభి ప్రాయం.

సుశీల : సరే!

రాఘు : అమ్మయ్య! ఇప్పుడు కొన్ని వివరాలు చెబు తారా, ఆనందరావు గారూ!

ఆనంద్ : అడగండి.

రాఘు : ముందు మిమ్మల్ని గురించి చెప్పండి.

ఆనంద్ : 'నా' అనే వాళ్ళెవరూ నాకు లేరండి. (సుశీల జాలిగా చూస్తుంది) అదే! ఒక నా సుస్ తప్ప... నివాసం ... సుశీలా సదనం, సత్యనారాయణపురం!

సుశీల : (అదేదో అందరికీ తెలిసిన దన్నట్లుగా) అవు నండి. మేం అక్కడే ఉంటాం.

ఆనంద్ : ప్రస్తుతం నేనిక్కడ ఒక పెద్ద కంపెనీలో గుమాస్తాగా ఉంటున్నాను. ఆంధ్రదేశంలో పెద్ద కంపెనీ అదేనండి......సంవత్సరానికి 20 లక్షలు లాభాలే పంచిపెడుతుందండి అది.

రాఘు : అవునవును. నాకు తెలుసు.....అయితే, వ్యక్తిగతమైన రాబడి ఏమైనా ఉందా? [ఆనందరావు, సుశీల 'ఈ ప్రశ్న ఏమిటా?' అని ఒకళ్ళనొకళ్ళు ప్రశ్నార్థకంగా చూసు కుంటారు.]

ఆనంద్ : అబ్బే! ఏమీ లేదండి.

రాఘు : (వ్రాసుకున్న విషయాలను పరిశీలిస్తూ) ఇది చిన్న వీలునామా నే అవుతుంది.

ఆనంద్ : (అపార్థం చేసుకొని కాబోలు) నాకు వచ్చేది కొంచెం ఎక్కువేనండి

రాఘు : (ఆసక్తితో) ఎంతో?

సుశీల : సంవత్సరానికి బోనస్ కాక, పదిహేను వందలు వస్తయ్.

రాఘు : బావుంది...మీ యిద్దరేగా!

ఆనంద్ : నెలకు ముప్ఫై రూపాయల దగ్గర మొదలు పెట్టానండి. జీవితం...అయితే నేం? ప్రతి సంవత్సరం ఇంక్రిమెంట్లు బాగానే ఇస్తున్నారు. ఈ యేడు ఒక్కసారి ఇరవై రూపాయ లిచ్చారు.

రాఘు : పని చేస్తున్నావ్...ఇస్తున్నారు.

[ఏకవచన ప్రయోగాన్ని గుర్తిస్తాడు ఆనందరావు. దానికి సంతోషించినట్లే కనబడతాడు.]

ఆనంద్ : అయితే, నాకొక ఆశయం మాత్రం వున్నదండి.

సుశీల : (ఆనంద్ కొంచెంసేపు ఆగడం చూచి) ఫరవాలేదు ఆనంద్! ఆయనకు చెప్పు.

ఆనంద్ : (కొంచెం బిడియంగా) ఈ సంవత్సరం చివరకు 3650 రూపాయలు నిలవ చెయ్యాలని వుంది.

సుశీల : (గర్వంగా) అంటే రోజుకు పదిరూపాయలన్న మాట.

రాఘు : (వాళ్ళ అభిలాషకు ఆనందిస్తూ) బావుంది., తప్పకుండా చెయ్యగలవు.

ఆనంద్ : నాకూ ధైర్యం వుంది...కాని మొన్ననే ఇంట్లోకి కావలసిన సామాన్లు మింగినయ్ చాలా డబ్బు.

రాఘు : డబ్బు మింగేవే అవి!

సుశీల : ఉన్న వాటిలో మంచిరకమే మన ఇంట్లో ఉండాలంటాడు ఆనంద్...ఒక్కసారి నా గది చూస్తేనా—

రాఘు : (ఆమోదాన్ని తెలుపుతూ) అవును...

ఆనంద్ : అయినా, మాకు ఒక్క చిల్లిగవ్వ కూడా అప్పు లేదు. ఇప్పటికే రెండువేలు బాంకులో వుంది.

రాఘు : అదృష్టవంతుడివి...నువ్వు తప్పకుండా ముందుకు పోగలవు.

సుశీల : ఆనంద్ అంటే ఆఫీసులో అందరికీ ప్రాణమండీ!

రాఘు : నీకు! పంచప్రాణాలు! అవునా?

[ఇద్దరూ సిగ్గుపడతారు]

ఆనంద్ : నేను అయిదు వేలకు ఇన్స్యూర్ కూడా చేశాను.

రాఘు : మరీ బావుంది...ముందే మేలుకున్నావు.

ఆనంద్ : కృష్ణ ఒడ్డునే ఓ బంగళా, ఓ కారు— కనీసం ఇవైనా సుశీలకు వదిలి వెళ్ళాలని నా ప్రయత్నం.

రాఘు : ఏమో! నీ ప్రయత్నం ఫలించ కూడదని ఎక్కడ వుంది?

సుశీల : (బాధతో) ఓ!

రాఘు : అనుకోకుండా వచ్చేసిం దమ్మా! ఏమీ అనుకోకు.

సుశీల : కార్లు, బంగళాలు ఎందుకండీ నాకు, ఆయన లేకుండా?

రాఘు : నిజమే నమ్మా. నిజమే! ఆయన అనే దేమిటంటే—ఆయన మరణానంతరం ... అది సంభవిస్తే—ఆయనకు చెందిన ప్రతి వస్తువూ నీకే రావాలని.

ఆనంద్ : (అనుకోకుండా) అవును ... అదే నా వుద్దేశ్యం.

సుశీల : (అప్రయత్నంగానే) కాదు.

ఆనంద్ : అవును.

సుశీల : కాదు.

[రాఘవయ్య ఇద్దరి వంకా ఆశ్చర్యంగా చూస్తూ వుంటాడు. ఇంతలో బంగారు మూడు కాఫీలు తెస్తాడు.]

రాఘు : (ఇద్దరికీ కాఫీ యిస్తూ) తీసుకోండి.

ఆనంద్ : థాంక్స్...తీసుకో సుస్...ఈ విషయంలోనే మా యిద్దరి మధ్య ఓ చిన్న అభిప్రాయభేదం వచ్చిందండి.

సుశీల : మీరు పెద్దలు కదా, మీరు చెప్పండి.

[రాఘవయ్య ఒప్పు కుంటున్నట్లు తల తిప్పుతాడు.]

ఆనంద్ : నాకు ఇద్దరు అక్కయ్యలు వున్నారు.— పినతండ్రిగారి పిల్లలు—వాళ్లకు కాస్తో-కూస్తో ఇప్పుడూ సహాయం చేస్తున్నా మనుకోండి. వీలునామాలో ఎలా చెయ్యగలం చెప్పండి?

రాఘు : నువ్వు ముందు నీ భార్యసంగతి ఆలోచించాలి.

ఆనంద్ : కాని, ఆవిడే వాళ్లకు ఒక్కొక్కళ్లకు వంద రూపాయల చొప్పున వదిలివెళ్లాలంటున్నది.

సుశీల : (దృఢంగా) కాదు. రెండు వందలు.

ఆనంద్ : వంద.

సుశీల : కాదు ఆనంద్...రెండు వందలు.

రాఘు : పోనీ, నూటయాభై.

సుశీల : కాదండీ. రెండువందలూ ఇవ్వవలసిందే.

ఆనంద్ : సరే! సుశీల యిష్టమే కానివ్వండి... ఇదిగో, వాళ్ల పేర్లు, అడ్రసులు—

రాఘు : (తీసుకుంటూ) ఇంకేమైనా.

ఆనంద్ : అంతేనండి.

సుశీల : ఆ ఇంటివాళ్లనేం చేశావ్ ఆనంద్? (రాఘవయ్యతో) చదువుకొనే రోజుల్లో అక్కడే వుండే వాడండి...వాళ్లెంతో మర్యాదగా చూశారు...ఎంతో మంచిగా వున్నారు.

ఆనంద్ : నిజమేననుకో...కాని—

సుశీల : యాభై రూపాయలు— (రాఘవయ్యవంక చూస్తుంది.)

రాఘు : అంతటితో నీ జాబితా పూర్తయితే, ఈ పద్దు నా కత్యంతరంలేదు. (ఆనంద్ ఇచ్చిన కాగితాన్ని పుచ్చుకొని, లేచి.) చూడు ఆనంద్! రేపు—ఈ వేళకే—మీరు వస్తే వీలునామా మీ చేతికిస్తాను.

సుశీల : (అయిష్టంగా) అది కాదండి! ఇవ్వాళతో అయిపోతే బాధ వదిలి పోతుందేమోనని.

ఆనంద్ : ఇవ్వాళే పూర్తయ్యేటట్లు చూడలేరా?

రాఘు : దానికేం? ఎంతోసేపు పట్టదు. (గడియారం వంక చూసుకుంటూ) మీరు ఒకగంట అలా వెళ్లి, భోజనం చేసిరండి. ఈలోగా పూర్తి చేసి వుంచుతాను.

సుశీల : నన్నుమాత్రం ఏమీ తినమని అడగకు ఆనంద్!

ఆనంద్ : నేనుమాత్రం తినగలనా?...ఆ దుర్వార్తలో వున్నప్పుడు ఆకలి వెయ్యదు, చూడండి.

సుశీల : అట్లా షికారుగా, బజారుకు వెళ్లొద్దాం.

రాఘు : ఆ రద్దీలో మొగుణ్ణి వెంటవేసుకు తిప్పుతావా? చూసేవాళ్లు కొంగున కట్టుకున్నా వంటారు.

సుశీల : (సిగ్గుతో) కావచ్చు...కాని నాకు ఆనంద్ అంటే అంత యిష్టం.

రాఘు : అవును...నువ్వు కూడా అలాగే వుండాలి ఆనంద్...అందులోనూ పెద్దవాడివయ్యాక ఈ సంగతి బాగా జ్ఞాపకం వుంచుకోవాలి.

ఆనంద్ : ఆ భయం మీ కక్కర్లేదండి. (సుశీలను చూసి ఆప్యాయంగా నవ్వుతాడు.)

సుశీల : దయచేసి, ఆ వీలునామా కాపీని మాత్రం మాకు యివ్వకండి...అది ఇంట్లో లేకపోవడమే నాకు హాయి...వుంటే నిద్రపట్టదు.

రాఘు : అచ్ఛా! అలాగే!...ఓ గంటలో—

[బంగారు ఇంతవరకు నోరు తెరుచుకొని వింటున్నాడు. వాళ్లు లేవటం చూచి, బయటి తలుపులు తీస్తాడు. వాళ్లు ఒకళ్ళ చేతిలో ఒకరు చెయ్యి వేసుకొని ఆనందంగా బయటకు వెడతారు. రాఘవయ్యగారు, కనిపించేటంత వరకు, వాళ్ళ నేచూచి, తల పంకించి ఏవో రెండు విషయాలు ఓ కాగితం ముక్కమీద వ్రాసి...]

రాఘు : ఇదుగో! ఈ కాగితం ఇంటిదగ్గర అమ్మాయిగారి కివ్వు. కాగితాలు ఇస్తే, తీసుకురా!... (మళ్ళీ వాళ్లు వెళ్లిన వైపుకే చూస్తూ) బలే దాంపత్యం! బంగారు!

బంగా : సారూ!

రాఘు : ఏమంటావ్?

బంగా : (అతి సాధారణంగా) అవునండి.

రాఘు : ప్రేమకలాపాలు జీవితసుఖానికి నిలయాలు. అందులోనూ వయసులో వున్నారాయె?—

బంగా : (విచారంగా) అవునండి.

రాఘు : (బంగారువంక చూసి) అట్లా వున్నావేం బంగారు?

బంగా : (నవ్వడానికి ప్రయత్నిస్తూ) ఎట్లా వున్నానండి?

రాఘు : నీ హుషారంతా ఏమైంది?

బంగా : దానికేమండి...బాగానే వున్నానండి... (త్వరగా) ఇంటికి వెళ్లొస్తానండి. (వెళ్లబోతాడు.)

రాఘు : ఆగు! ఇటురా! ఎందుకు అలావున్నావ్? ఇంకా ఆ విషయాన్ని గురించే బాధపడుతున్నావా? (బంగారు వాలకం అలానే వుంది.) నొప్పి ఇంకా ఎక్కువయిందా?

బంగా : నొప్పి పెద్దగాలేదండి.... కాని తిప్పుతున్నట్లుగా వుంది.

రాఘు : (ఓదారుస్తూ) నువ్వనుకున్నది కాదు బంగారు! (జబ్బుపేరు చెప్పవలచుకోక) ఆసంగతి ఏ మంచిడాక్టరయినా చెబుతాడు.

బంగా : నిన్న మన డాక్టరుగారే చెప్పారండి.

రాఘు : ఏమని?

బంగా : అది—...అదేనండి!—(వెళ్లడానికి వెనుతిరిగి) నాపని అయిపోయింది బాబూ!

రాఘు : (దగ్గరకు వెళ్లి) ఆయన చెప్పింది నిజమై వుండదు...మరో డాక్టరుదగ్గరకు వెళ్లిరా.

బంగా : అక్కర్లేదు బాబూ! చలపతిరావుగారికంటె మంచి డాక్టర్లున్నారా?—ఆయన చెప్పనే చెప్పారు బాబూ!—ఇంకా తొమ్మిది నెలలంట, మహాబతికితే!—

రాఘు : (ఈవిషయం విని, షాక్ తింటాడు. మరో మూలకుపోయి) పోనీ, ఆపరేషన్ చేయిస్తే-?

బంగా : చాలా ఆలస్యమయిందట బాబూ!... మొదట్లో ఎప్పుడో చేయించుకొనివుంటే, కూస్తంత ఆశవుం డేదంట!

రాఘు : ఇది నీకు ఎక్కువరోజులనుంచి లేదుకదా!

బంగా : నాకు తెలియకుండానే వుందంట బాబూ! చిన్నప్పట్నించీ—నాలో మచ్చగా, సూదిమొనంత—ఉండి ఉండి, సరిగ్గా ఇప్పుడు—బతికి బట్టకట్టాల్సిన రోజుల్లో, ఇప్పుడు బయటపడ్డాదండి.

రాఘు : ఇంత ఎక్కువగా ఒక్కసారే ఎలా వచ్చిందంట?

బంగా : నాకూ తెలవదండి...కాని మనందర్లోనూ, మచ్చ మనకు తెలీకుండా నేవుంటుందటండీ. నామాదిరిగా జాగ్రత్తలేకుంటే, చివరకు—

రాఘు : కాదు, కాదు—

బంగా : కాదేంటి బాబూ! డాక్టరు బాబుగారు అంత చెప్పినాక ఇంకా అనుమానమే! ఆయనయినా ఊరికే చెప్పారా? అరిచి మొత్తుకుంటే బయటపడ్డారు. 'రావలసిన జబ్బుకాదు' అన్నారండాయన...కాని వచ్చిందిగా!— నా తరవాత నా పెళ్ళాం—

[చెప్పలేక బాధపడతాడు. రాఘువయ్యగారు ఓదారుద్దామని ప్రయత్నం చేస్తాడు. కాని చెయ్యలేకపోతాడు. ఇంతలో బంగారే తెప్పరిల్లుకుంటాడు]

బంగా : వస్తా, బాబూ, వస్తా ఇంటికెళ్లి కాగితాలు దస్తా.

[త్వరగా వెళ్లిపోతాడు.]

[రాఘువయ్యగారు బంగారు వెళ్లిన వైపుకే చూస్తూ, దీర్ఘంగా నిట్టూరుస్తూ వుండగా—తెర]

*   *   *

రంగము: 2

[ఇరవై యేళ్ల తరువాత]

* * రంగాలంకరణ పూర్వం మాదిరే; కొద్ది మార్పులు మాత్రం చేయబడినయ్. ఇదివరకు లేని గాంధి, నెహ్రూ ఫొటోలు గోడలకు తగిలించబడినయ్.

కొత్త తివాసీ, టేబుల్ మీద టెలిఫోన్. సాయంకాలపు వెలుతురు మసగ్గా లోపలకు వస్తుంది. భాస్కరం ఆలోచిస్తూ అటూ, ఇటూ పచార్లు చేస్తూ వుంటాడు. భాస్కరం ఇప్పుడు నలభైరెండేళ్ళవాడు. మనిషిలో చిలిపితనంపోయి, దర్జాకనిపిస్తుంది.

తిరుగుతున్నవాడు ఆగి, ఫోన్ తీసి, మళ్ళీ తనలో తాను వితర్కించుకొని, ఫోన్ కింద పెడతాడు. గది మూలకు వెళ్ళి లైటు వేస్తాడు. అనంతం వస్తాడు. అనంతం భాస్కరందగ్గర కొత్త నౌకరు.

అనంతం: సుశీలా ఆనందరావు గారంటాండి, ఆవిడొచ్చారు, మిమ్మల్ని చూడ్డానికి.

భాస్కరం: ఎవరు అనంతం? ఆనందరావు గారు కదూ?

అనంతం: కాదండి... సుశీలా —

భాస్క: ఓ! నేను ఆనందరావుగారికోసం చూస్తున్నాన్లే... సరే! రమ్మను.

[అనంతం వెళ్ళిపోబోతాడు.]

అనంతం! ఏమిటి ఆఫీసులో ఈ అనంతమైన అల్లరి?

అనంతం: గుమాస్తాలు బాబూ! అంతా కుర్రకారు కదూ!

భాస్క: ఇక్కడ కుర్రకారు కావడానికి వీల్లేదు. ఒకవేళ కాదలుచుకుంటే, ఇక్కడ వుండడానికి వీల్లేదని చెప్పు.

అనం: అట్లాగేనండి... (వెళ్ళిపోతాడు.)

[భాస్కరం టేబులుమీది పేపర్లు సర్ది డ్రాయర్లో పెడతాడు. సుశీల వస్తుంది. ఆవిడ వయసూ ముప్ఫైయేనిమిది సంవత్సరాలు. దుస్తులు, అలంకరణ భాగ్యవంతురాలని చెబుతున్నాయ్. సాధారణంగా ధనవంతులైన యువతుల్లో తిరుమా కనిపించే ప్రయత్నం — పరిగెత్తే వయస్సును పట్టుకొని వెనక్కు నడిపిద్దామన్న — వృథాప్రయత్నం ఈవిడలోనూ కనిపిస్తుంది. ఇదివరకు కళ్ళల్లో కనిపించిన అమాయకత్వం ఇప్పుడు లేదు. తనస్థితికి గర్వపడుతున్నట్లు కనిపిస్తుంది. కాని అది ఎదుటివారిని హేళన చేసేటందుకు మాత్రం కాదు.]

భాస్క: (లేచి) నమస్తే...ండి... మీ రాక నాకు చాలా ఆశ్చర్యాన్ని కలిగించింది సుశీలా దేవీ!... కూర్చోండి.

[సుశీల ప్రతినమస్కారం చేసి కూర్చుంటుంది]

మీరా దుస్తుల్లో ఉన్నప్పుడు చాలా బావుంటారు.

సుశీల: ఆమాట చాలామంది అన్నారు. (అని, నాలుక కొరుక్కొని) ఆఁ! ఎటూ కాని వేళ యీవిడ యిలా వచ్చిందేమిటే అనుకుంటున్నారు కదూ మీరు!

భాస్క: అబ్బే!... నిజంగా, నేను —

సుశీల: మీరు ఆనందరావుగారి రాకకోసం ఎదురు చూస్తున్నారు కదూ!

భాస్క: (ఏమి అనలేక) ఆ... (చెప్పవచ్చునో, కూడదోనని అనుమానం!)

సుశీల: మీ లాయర్ల నటనలు ఆపండి, పుణ్యముంటుంది. ఆయన, ఇక్కడే మిమ్మల్ని కలుసుకుంటారని నాకూ తెలుసు. అందుకే నేనూ వచ్చాను.

భాస్క: (అమ్మయ్య అనుకొని) అంటే ఆయనను కలుసుకోవడానికి, ఆయనే మిమ్మల్ని ఇక్కడకు రమ్మన్నారా?

సుశీల: నేనన్నానా?... (పేలవంగా నవ్వుతూ) నేను రావడం ఆయనకు ఇష్టమని కూడా అనుకోను.

భాస్క: (పాలిపోయి) అలాగా!

సుశీల: ఆయన ఎందుకు వస్తున్నారో నాకు తెలుసు. మరో వీలునామా వ్రాయించడానికేగా?

భాస్క: (నవ్వడానికి ప్రయత్నం చేస్తూ) అయినా, మీ వీలునామా వ్రాయడం ఇదే మొదటి సారి కాదుగా!

సుశీల: కాదు... నాలుగో సారి!

భాస్క: ఎటువంటి జీవితం! ఒక మెట్టు నుంచి, మరొక మెట్టు — ఉన్నతమైన అంతస్థు —

సుశీల: (తన దుస్తులు సర్దుకుంటూ, అతి సామాన్యంగా) అవును. మేము గొప్పవాళ్ళం అయినాం.

భాస్క: కాస్తా కూస్తానా! ఆంధ్రదేశం గర్వించదగ్గ అయిదారు కుటుంబాల్లోనూ మీది ఒకటి!

సుశీల: (మాట మారుస్తూ) సరే! భాస్కరం గారూ! క్రిందటిసారి వ్రాసిన వీలునామా సరిగ్గా లేదా?

భాస్క : (ఆలోచిస్తూ, సుశీలకు ప్రక్కగా వచ్చి) చూడండి సుశీలా దేవీ! ఇటువంటి విషయాలు మీతో చర్చించడానికి నాకు అధికారం లేదు...అయినా, ఆయన వుద్దేశ్యాలు ఏమిటో నాకు అవగింజంతో అర్థమయ్యే వంతుకూడా తెలియవు.

సుశీల : అసలు వుద్దేశ్యాలంటూ వున్నయ్యా అని నా అనుమానం. (కిటికీ దగ్గరకు వెడుతుంది.)

భాస్క : అలాగా!

సుశీల : అందుకే ఇప్పుడిక్కడకు వచ్చింది. ఆయన పొరపాటున ఏమైనా—

[తలుపు తెరుచుకుంటుంది. అనంతం వస్తాడు.]

అనంతం: ఆనందరావుగారు—

భాస్క : (త్వరగా) రమ్మను.

[ఆనందరావు వస్తాడు. మనిషి పూర్వంకన్న కొంచెం లావెక్కాడు. హుందాతనం దర్జా ఉట్టిపడుతూ ఉంటాయ్.....ప్రపంచానుభవం తెలూకు ముడతలుపడ్డ నుదురు. చీటికీ మాటికీ తలపంకించి, ఓ క్షణంసేపు ఆలోచించే అలవాటు అతనిలో కొత్తగా కనిపించే విశేషం.]

ఆనంద్ : (వస్తూనే) హల్లో భాస్కరంగారూ! కులాసానా?...చూడండి, నా పని యెంత త్వరగా పూర్తిచేస్తే అంతమంచిది. కాలం డబ్బువంటిదండి...డబ్బువంటిది.

[ఇంతవరకు సుశీలను చూడడు. సుశీల ముందుకువస్తుంది. ఆవిణ్ణి చూసిన వెంటనే మూర్ఛపోయినంత పనై, చివరకు తెప్పరిల్లు కొని] సుస్!

సుశీల : నువ్వు నన్ను రమ్మనలేదు ఆనంద్...... అయినా, నేనే వచ్చాను.

ఆనంద్ : (బరువుగా) దానికేం?...చాలా బావుంది.

సుశీల : (ఓ ప్రక్కగా మార్చుంటూ) నాకు తెలియనివ్వకుండా నువ్వు తయారు చేస్తున్న మొదటి వీలునామా ఇదే ఆనంద్!

ఆనంద్ : (తనను తాను నిలవతొక్కుకుని) ఎక్కువ మార్పులేం చెయ్యడంలేదు సుస్. లేకపోతే నీకు చెప్పకుండా మార్చేస్తానా? అదీకాక, దీనివల్ల నీకు కొంతభారం తగ్గిద్దామనుకొంటున్నాను.

సుశీల : అంటే?

ఆనంద్ : అదే!......ఏ మనిషైనా తన వీలునామా వ్రాస్తున్నాడంటే తనకు జీవితంలో చివరి ఘడియలు వచ్చాయని తెలుసుకున్నాడన్న మాట! (భాస్కరంవైపు తిరిగి) ఏమంటారు?

భాస్క : చాలామంది ఉద్దేశ్యం అదే!

సుశీల : కాని మళ్లీ ఈ తతంగం అంతా ఎందుకు? దానికి దీనికి ఏమిటి సంబంధం?

ఆనంద్ : ఏమీ లేదనుకో—

సుశీల : ఇదంతా నీ పిచ్చి ఆనంద్...చీటికీ, మాటి నీకు డబ్బు ఎంత వుందో చూసుకోడం నీకు ఆనంద మనుకుంటాను.

ఆనంద్ : చూసుకోవడం కాదు. ఇచ్చివేయడం—

సుశీల : దానికేం? నువ్వు ప్రేమించినవాళ్లకు ఎలాగూ ఇస్తావ్!

[భాస్కరం డ్రాయర్లోనుంచి కాగితం తీస్తాడు.]

ఆనంద్ : (కొంచెం విసుగుతో) నే నప్పుడే ఇవ్వడం లేదు... నేను ఆఖరు గడియల్లో వున్నట్లు మాట్లాడుతున్నావ్.

సుశీల : నేనా! అట్లా ఎప్పుడూ మాట్లాడేది నువ్వే!

భాస్క : (డ్రాయర్లోనుంచి తీసిన కాగితాలు ఇస్తూ) క్రిందటి వీలునామా కాపీ ఇది దీన్ని చదివిన తర్వాత మనం మరోటి వ్రాయడం బావుంటుందేమో?

ఆనంద్ : అనవసరం.

సుశీల : ఎందుకండీ? దాని కాపీ మా యింట్లోనూ వుందిగా! పైగా, దాన్లో ఏముందో మాకు బాగా తెలుసు.

ఆనంద్ : (క్రిందటి వీలునామాను చూపుతూ) దానిలో వున్న దానికంటే ఇంకా ఎక్కువే

నేను ఇప్పుడు వదలిపెడుతున్నాను......
ఎంతో చెప్పుకోగలరా, భాస్కరంగారూ!

భాస్క : ప్చ్.....ఊహకు కూడా అందడంలేదు.

ఆనంద్ : అంతకంటె ముప్పైవేలు ఎక్కువ......
మొత్తం లక్షా, ఎనభైవేలు.

సుశీల : అవి, వున్న వాలుగిళ్లు, పొలాలు, స్థలాలు,
తోటలు కాక!...మీరు మా కొత్త ఇల్లు
చూడలేదు కదూ!...తప్పకుండా చూడాలి.

భాస్క : (మెల్లగా) అవును...విన్నాను.
[కొంచెంసేపు నిశ్శబ్దం. ఎవ్వరూ భంగ
పరచడానికి ఇష్టపడరు]

సుశీల : (చివరకు, మాటలను పెళ్ళగిస్తూ) చెప్పు,
ఆనంద్! నన్ను ఈ భాగ్యాలన్నింటినుంచీ
దూరం చెయ్యదలుచుకున్నావా?

ఆనంద్ : లేదు, సుస్ లేదు నీకు ఇదివరకటికన్న
ఎక్కువే వస్తుంది.

సుశీల : అవును......ఇదివరకటికన్న మనకిప్పుడు
ఎక్కువ వుందికదూ!

ఆనంద్ : (ఆవిడనుంచి ముఖాన్ని తిప్పుకొని) కాని--
[చెప్పడానికి జంకుతాడు.]

సుశీల : ఊఁ! చెప్పు ఆనంద్.....కాని—ఏమిటి?
అవంతా నాదేకదూ!

ఆనంద్ : (చెప్పలేక, చెప్పక తప్పక, మొఖం పేల
వంగా అయిపోయి) అదే! అక్కడ
వీలునామాను కొంచెం సవరిద్దామను
కుంటున్నాను.

సుశీల : ఇన్నాళ్లుగా నా అనుమానం నిజమయిందన్న
మాట! అందుకేకదూ నువ్వు ఇక్కడకు
వచ్చింది......పోనీ, నువ్వు ఎందుకు సవ
రించాలనుకుంటున్నావో చెప్పగలవా,
ఆనంద్?

ఆనంద్ : అదే! ... సవరించాలనుకోవడం సహజమే
కదా! ఇది నాలుగోసారి!

సుశీల : కాని ఈసారి మార్చడం మాత్రం సహజం
కాదు.

భాస్క : కాని చూడండి—అవతల పిల్లలున్నారు.

ఆనంద్ : (తాను చెప్పదలుచుకున్నది, భాస్కరం
చెప్పినందుకు సంతోషించి) అదే — అదే
నా ఉద్దేశ్యంకూడా!

సుశీల : అంటే, నా పిల్లలకు నేను డబ్బు ఇస్తానా,
యివ్వనా అనే కదూ మీ అనుమానం!...
(ఆనంద్‌తో) ఇంతవరకు వాళ్లను పోషించ
డంలో నేనెప్పుడైనా పొరపాటు చేశానా
ఆనంద్?

ఆనంద్ : (ఆవిణ్ని శాంతింపచెయ్యటానికి భుజంమీద
చెయ్యివేసి, బుజ్జగిస్తూ) లేదు, సుస్ లేదు.
[సుశీల విసుగుతో, విడిలించుకొని, కిటికీదగ్గ
రకు పోయి నిలబడుతుంది]

ఆనంద్ : నీకు వాళ్లంటే మమకారం యెక్కువ...
వాళ్లకు నీ దగ్గర గారాబం ఎక్కువ. నువ్వు
అతి ప్రేమవల్ల ఏం చేసినా వాళ్ల జీవితాలు
చెడిపోతయ్.

సుశీల : అయితే, వీలునామా మార్చడం ఎందుకు?

ఆనంద్ : అందుకే! ... నేను వెళ్లిపోయిన తర్వాత,
నువ్వు అనవసరంగా ఈ విషయాల్లో బాధ
పడకుండా ఉండాలనే నా అభిలాష!

సుశీల : నా డబ్బును నేను జాగ్రత్తచేసుకోవడంలో
నాకు బాధ ఏమిటి?

ఆనంద్ : (ఇక సహించలేక) కాని, ఇంతవరకు ఇది
నాడబ్బే కదా!

సుశీల : నీ మనసులో నువ్వు వూహిస్తున్న దేమిటో
నాకు తెలుసు ఆనంద్!

ఆనంద్ : (తనలోతాను అనుకుంటున్నట్లుగా) ఇంత
పెద్ద మొత్తం!

సుశీల : జనం ఇదంతా వింటే ఏమనుకుంటారో
తెలుసా? ఇదంతా నా స్వంతానికే వాడు
కుంటానని నువ్వనుకుంటున్నావనను
కుంటారు.

ఆనంద్ : ఇంకా ఏమనుకుంటారో తెలుసా?... నేను
వచ్చే వారమే చచ్చిపోతానని నువ్వను
కుంటున్నావనుకుంటారు.
[నిజానికి ఆనంద్ ఆలోచించి ఆ మాట
అనలేదు. ఆవేశంలో అన్నాడు. అయినా
ఫలితం మామూలే!]

సుశీల : ఓ!

ఆనంద్ : నేననేదేమిటంటే—(తనలో అనుకుంటున్నట్లు) గుడ్ గాడ్! ఇదంతా నువ్వు ఏదో ఓ వ్యాపారంలో పెట్టి నష్టపోతావనుకో! (డబ్బే తనకిప్పుడు సర్వస్వం అయినట్లుగా) భాస్కరంగారూ! ఇంత కష్టపడి, స్వహస్తాలతో సంపాదించిన ఇంత డబ్బు ఏ వ్యాపారంలోనో చిల్లిగవ్వ లేకుండా పోవడం తలుచుకుంటే, చచ్చిపోయిన తర్వాత కూడా నేను శాంతంగా వుండలే నని పిస్తున్నది.

[భాస్కరం తలమాత్రం తిప్పి, చేతికో కాగితం ఇస్తాడు.]

సుశీల : నువ్వు నిన్ను గురించే ఆలోచించుకుంటున్నావు కాని, పిల్లల్ని గురించి ఏమీ ఆలోచించడం లేదు, ఆనంద్.

ఆనంద్ : కానే కాదు.

భాస్క : (అగ్నిలో ఆజ్యం పోసినట్లు) ఆ, అన్నట్లు, మీ పిల్లలు కులాసానా?

సుశీల : గొప్పలు చెప్పడం కాదు. కాని, వాళ్లను చూస్తే నే చాలండి...రామం ప్రిన్సిస్ కాలేజీలో చదువుతున్నాడు...ప్రిన్సిస్ కాలేజీ వంటిది ఇండియాలో ఒక్కటే ఉందండీ!

భాస్క : బాగా చదువుకుంటున్నాడనుకుంటాను.

ఆనంద్ : భూనభోంతరాళాలు బద్దలు చేస్తున్నానని వుత్తరాలుమాత్రం వ్రాస్తున్నాడు. వాడికి వున్న ఇద్దరు స్నేహితులూ మహారాజుల కొడుకులేనట!......మొన్న ఆదివారం నాడు వాళ్లు ముగ్గురూ తప్పతాగి క్లాసులోకి వచ్చారట! మరి ప్రిన్సిస్ కాలేజీ కదూ! అటువంటి కాలేజీ ఇండియాలో అదొక్కటే!...ఇంతా చేస్తే వాడి కెన్నేళ్లో తెలుసా భాస్కరంగారూ! పందొమ్మిది!

సుశీల : నువ్వలాగే చెబుతావులే ఆనంద్.

భాస్క : మీ అమ్మాయి...ఎప్పుడో చూశాను... ఈ సరికి పెద్దదయి వుండాలి.

[ఆనంద్, సుశీల—ఒకరినొకరు సంతృప్తితో చూసుకొంటారు]

సుశీల : భాస్కరంగారికి చెప్పొచ్చు ఆనంద్.

ఆనంద్ : రేఖకు పెళ్ళిచేద్దామని ఆలోచిస్తున్నాం భాస్కరంగారూ! మన—

సుశీల : పేర్లెందుకులే ఆనంద్!.........

ఆనంద్ : అవును.......అక్కర్లేదు...ఏమైతే నేం? అమ్మాయి యిక మనింట్లో వుండదు.

భాస్క : అదా! అట్లా చెప్పవేం? మీరు వీలునామా మార్పులనుకోవడం అందుకన్నమాట!

ఆనంద్ : ముఖ్యంగా అందుకే భాస్కరంగారూ! దానివల్ల వీలునామాలో చాలా మార్పులు చేయవలసి వస్తాయ్.

సుశీల : కాని, నాకు చేసిన వాగ్దానాలు మాత్రం మరచిపోకు ఆనంద్.

ఆనంద్ : అదే వాటిని గురించే ఆలోచిద్దాం.

భాస్క : ఆఁ! మీరు పూర్వం ఏ సంస్థలకైతే విరాళాలు ఇద్దామనుకున్నారో, వాటికి ఇప్పుడు కూడా ఇస్తారా?

ఆనంద్ : (కుర్చీలో మేను వాల్చి) ఆఁ!......హాస్పిటల్‌కు పది వేలరూపాయలు కదూ?

సుశీల : మనకు ఇన్ని ఖర్చులు వస్తున్నయ్; ముందు ముందు. అది ఇవ్వడం అవసరమంటావా ఆనంద్?

ఆనంద్ : పదివేలు కాదు, ఇరవై వేలు.

సుశీల : ఆనంద్!

ఆనంద్ : నేను నిశ్చయం చేసుకున్నాను సుస్...మన దేశంలో హాస్పిటళ్లు బాగుపడవలసిన అవసరం ఎంతైనా వుంది.

భాస్క : మిగిలిన సంస్థలకు—

ఆనంద్ : మిగిలినవన్నీ ఎప్పటిలానే వుంచివెయ్యండి.

భాస్క : మీ పిన్నిగారి కూతుళ్లకు—ఒక్కొక్కరికీ సంవత్సరానికి మూడు వందలు.

ఆనంద్ : దాన్ని అలా వుంచితే సరిపోతుందనుకుంటాను, సుస్.

సుశీల : పోనీ, ఒక్కసారే కొంత మొత్తంగా ఇస్తే. మొదట వాళ్లకు ఒక్కొక్కళ్లకు వంద రూపాయలు ఇస్తే సరిపోతుందనుకున్నాం.

ఆనంద్ : అప్పుడు నేను భాగ్యవంతుణ్ణి కాదు, సుస్.

సుశీల : వాళ్లను ఇంతభారం ఒక్కసారి మొయ్యమనడం భావ్యమా? వాళ్లకు ఈ డబ్బు ఎలా ఖర్చు పెట్టాలో కూడా తెలియదు.

ఆనంద్ : వాళ్లూ పెద్ద వాళ్ళయినారు.

సుశీల : అంగుళాల్లనే—వాళ్లకు ఏం అవసరాలు వుంటయ్?...పోనీ, సంవత్సరానికి రెండు వందలు—

ఆనంద్ : వాళ్లు కలిసివుంటే అలాగే సరిపోతాయనుకో. కాని వాళ్ళకు ఒక్కక్షణం సరిపడదే! (భాస్కరంతో) వాళ్ళిద్దరినొక్క పచ్చగడ్డివేస్తే భగ్గుమంటుం దనుకోండి!

సుశీల : బంధువులు—అందులోనూ అక్కాచెల్లెళ్లు—అలావుండడం మంచిదా? పోనీ ఓ పని చేద్దాం. వాళ్లిద్దరూ కలిసివుంటేనే డబ్బు వాళ్ళకు ముడుతుందని చెప్పండి.

ఆనంద్ : ఇదికొంచెం బాగా నేవుంది.

భాస్క : ఇంతకూ సుశీలాదేవి గారి విషయం—

సుశీల : ఇంకా నాసంగతి ఏమిటి? నిశ్చయం అయిపోయిందిగదా!...ఏమంటావ్ ఆనంద్?

ఆనంద్ : (నిస్పృహతో, నిస్సారంగానవ్వి) ఇప్పుడా! ఎప్పుడో అయిపోయింది. (లేస్తాడు)

[కొంచెంసేపు నిశ్శబ్దం]

భాస్క : (వ్రాయడం పూర్తిచేసి) బావుంది... కాని ఈ వీలునామా కూడా మా నాన్నగారే వ్రాద్దామనుకున్నారు ... కాని ఆయన విశ్రాంతికోసం పల్లెకు వెళ్లారు.

సుశీల : (లేస్తూ) కులాసాగా ఉన్నారా?

భాస్క : (తానుకూడా లేస్తూ) ఇదివరకటికన్న బావున్నారు—ఇప్పుడంతా ఆటలు, పాటలు—

ఆనంద్ : గానాబజానాలో ఉన్నారన్నమాట! యేం ఆటలు ఆడతారు?

భాస్క : ఏముంటయ్?...ఏచీట్లపేకో, చదరంగమో—

ఆనం : నాకు ఊపిరి పీల్చడానికికూడా టైం దొరకడంలేదండి ... యీ వయస్సులో అలా విశ్రాంతి తీసుకోడానికైనా పెట్టిపుట్టొద్దూ కాని వీలునామా వ్రాసేటప్పుడు చూడాలండి ఆయనను. ఈ వీలునామా కూడా ఆయనే వ్రాస్తే బావుండునని నాకువున్నది. కాని ఆయనకింకా బాగా పెట్ట దలుచుకో లేదు.

భాస్క : ఇప్పటికయినా ఆయన మీ వీలునామా వ్రాయటమంటే చాలా ఆనందిస్తారు.

ఆనంద్ : అవును...నాకు తెలుసు. వ్రాస్తున్నప్పుడు ఆయన చేతులు చూడాలి, ఎలా పరుగెత్తేవో! సంగతులు నేను చెప్పినవే అయినా, తీరా ఆయన వ్రాశాక ఎలా వుంటయ్యోనని భయపడే వాణ్ణి నేను.

సుశీల : నాకేమనిపించేదో తెలుసా? ఆ చేతుల్లోనే మనల్ని కోర్టుల్లో హాజరుపరచగలరు కదా! అని—

ఆనంద్ : (కొంచెం తత్తరపాటుతో) ఛా! అలా ఎన్నడయినా జరుగుతుందా?

సుశీల : నేను అనుకున్నది చెప్పాను ఆనంద్...ఆఁ! నువ్వు ఇంటికి వస్తావా, బజారుకు వెడతావా?

ఆనంద్ : పద......క్లబ్బుకు వెడదాం......వస్తాం భాస్కరంగారూ! మీ నాన్నగారు వచ్చిన తరువాత మా యింటికోసారి రమ్మనండి. ఆయన చూడలేదు...అదీగాక నాకు తీరదేమో!

భాస్క : అలాగే! తప్పక పంపుతాను...ఆయన కూడా చాలా సంతోషిస్తారు....మీరు మొదటిసారి వీలునామా వ్రాయించడానికి వచ్చినప్పుడు—జ్ఞాపకం వుందా?

ఆనంద్ : అవునవును...తలుచుకుంటే చాలా తమాషాగా వుంటుంది.

భాస్క : మీరు పెళ్లినతర్వాత ఏమన్నారో తెలుసా? మీవంటి దాంపత్యంలోనే తెలియాలట ప్రేమ రహస్యం!

ఆనంద్ : (భాస్కరంతో కరచాలనంచేస్తూ) నిజమే భాస్కరంగారూ! (సుశీలవంకకు తిరిగి) చూశావా సుశ్! మన ప్రేమనుగురించి ఏమీ తెలియకుండానే ఆయన ఏమని చెప్పారో!

[సుశీల నవ్వుతుంది.]

భాస్క : అవునవును...ఆయనకేం తెలుసు మీ ప్రేమ ఎటువంటిదో!

[వాళ్లు వెళ్లిపోతారు. కాని ఒకరి చేతుల్లో ఒకరు చేతులు వేసుకొనికాదు. భాస్కరం వాళ్లు కనిపించేదాకా వాళ్లివంక చూసి, తరువాత ఒక్క సారి డ్రాయరుమీద వున్న పీలునామా వంక చూసి, దానిని డ్రాయర్లో వుంచుతాడు. తిరిగి వాళ్లు వెళ్లినవైపుకే తిరిగి తనలో తాను నవ్వుకుంటూవుండగా - తెర.]

రంగము : 3

[పదేళ్ల తరువాత]

* * మనుష్యులు మారినా నివాసాలు మారలేదు. స్వల్పమైన మార్పులతో వెనుకటిగదే వెనుక వున్న గాంధి, నెహ్రూ ఫొటోలకు ఇప్పుడు దండలు వేయబడివున్నయ్. కుర్చీల స్థానాన్ని సోఫాలు ఆక్రమించినయ్. ఓ ప్రక్క ఫ్లవర్ వేజ్ పెట్టబడివుంది. టేబుల్ మీద టెలిఫోన్లు రెండు వున్నయ్. గదికి మూల మరొకటి వుంది.

తెర లేచేసరికి గదిలో ఎవ్వరూ వుండరు. ఒక క్షణం తరువాత రాఘవయ్య గారు వస్తారు...మనిషికి, వయసుతోపాటు, చత్వారం వచ్చింది. బాగా స్థూలకాయు డైనాడు .... ప్రతివిషయం ఏదో యాంత్రింలా చేసివెయ్యడం తప్ప ఆలోచించడం ఇప్పుడాయనకు పడటంలేదు.

ఆయన వచ్చి గది నలుమూలలా పరీక్షిస్తూ వుండగా సంతానం వస్తాడు. వాడు కొత్త నౌకరు కావడంవల్ల వచ్చినాయన ఎవరో తెలియదు. అందువల్ల తన అనుమతి లేకుండా ఇలా లోపలికి రావడాన్ని సహించలేక—]

సంతా : సార్!......(రాఘవయ్యగారు వినిపించుకోడు) మీకేనండి, చెప్పడం.

[రాఘవయ్యగారు విని, తల తిప్పుతాడు]

ఇంకా బాబుగారు రాలేదండి.

రాఘు : వచ్చానుకదోయ్!...(ఓ క్షణం ఆగి) ఓ! అంటే, భాస్కరంమాటా నువు చెప్పేది?

సంతా : అవును సార్!

రాఘు : ఇంకా రోజూ ఆలస్యమే నన్నమాట!...ప్ప చిన్నతనం వదలలేదు......(కొంచెం ఆగి) అవును. పిల్ల లెప్పుడూ పిల్లలే......అఁ! బంగారూ!

సంతా : నా పేరు సంతానం సార్!

రాఘు : సంతానమా! నువ్వెవరు?..... బంగారాన్ని పిలు.

సంతా : (చనిపోయినవాళ్లను జ్ఞాపకం చేసుకుంటున్నాడన్న సానుభూతితో) ఆ పేరుకల వాళ్లు ఇక్కడ ఎవ్వరూ లేరుసార్.

రాఘు : (పిరికిగా) లేడా!......అవును......నాకు జ్ఞాపకం వస్తోంది...పాపం! (అయినా తనను తాను నమ్మించుకోలేక) సరే! వచ్చిన తర్వాత నేను రమ్మన్నానని చెప్పు.

[రాఘవయ్య తను వెనకకూర్చుండే కుర్చీ స్థానంలోకి వచ్చి, అక్కడి తన కుర్చీ స్థానే వున్న సోఫామీద కోటు తగిలించి వుండడం చూస్తాడు]

రాఘు : ఈ కోటు ఎవరిది?

సంతా : బాబుగారి—అదే! భాస్కరంగారిది సార్!

రాఘు : అది ఇక్కడ ఎందుకు తగిలించాడు? ఇది నా కుర్చీ అని తెలియదూ?

సంతా : అదేమిటిసార్! ఆయన అక్కడ ఎన్నాళ్ళ నుంచో కూర్చుంటూ వుంటే!

రాఘు : కూర్చోడానికి వీలు లేదు...బంగారేం చేస్తున్నాడు? చూస్తూ వూరుకున్నాడా?

[టేబులుమీది వుత్తరాలు ఒక్కొక్కటే చించి చూస్తూ ఉంటాడు.]

సంతా : ఏమిటిసార్! అడక్కుండా గదిలోకి వచ్చింది కాకుండా, ఇంకా వుత్తరాలు చించుతారేమండీ!...అవుత్తరాలు భాస్కరం గారివి.

రాఘు : ఏమిటీ! ఒళ్లు కొంచెం దగ్గర పెట్టుకో! అసలు నువ్వెందుకిక్కడ?...బంగారాన్ని పంపు.

[సంతానం ఏమి చెయ్యడానికి పాలుపోని ఈ పరిస్థితుల్లో భాస్కరం వస్తాడు. మనిషి పాలిపోయి వుంటాడు. తెల్లని జుట్టు, వాకిలి దగ్గరకు వచ్చి, తండ్రినిచూచి, నిర్ఘాంత పోతాడు.]

భాస్క : (ఆశ్చర్యమూ, ఆనందమూ, బాధా ఒక్క సారే ముప్పిరిగొంటయ్) మీరా, నాన్నా! (సంతానం వైపుకు తిరిగి, కోపంతో) నువ్వేనా ఆయన నక్కడ కూర్చో పెట్టింది? (సంతానం వణికిపోతూ వుంటాడు.) ఇక కాఫీ కావాలా అని కాని, అలా పడక కుర్చీలో పడుకోమనడం కాని, లేక పోతే ఇంటికి సరాసరి తీసుకురావడం కాని తెలియ దన్నమాట!—ఉఁ...వెళ్లు.

['బ్రతికాంరా దేముడా' అనుకొని వెంటనే వెళ్ళిపోతాడు సంతానం].

రాఘు : (భాస్కరం వంకకే చూస్తూ) నువ్వూ పెద్ద వాడి వయినావు భాస్కరం.

భాస్క : ఎప్పుడూ ఒకలానే వుంటామా? (కొంచెం లాలిస్తూ) అయినా మీరు ఇంత శ్రమపడి ఇక్కడికెందుకు వచ్చారు చెప్పండి... ఆరోగ్యమూ సరిగా లేదాయె! పల్లెలో విశ్రాంతి తీసుకోవడం బావుండేదేమో?... ఎన్ని సంవత్సరాలైంది ఇక్కడకు వచ్చి!

రాఘు : అందుకే వచ్చాను... అనుకోకుండా — షికారుకని బయలు దేరాను. స్టేషనులో రైలు వుంది ఎక్కాను.

భాస్క : ఆగండి...మీతోపాటు ఎవరినైనా ఇంటికి పంపుతాను...విశ్రాంతి తీసుకుందురు గాని—

రాఘు : ఊరుకో భాస్కరం ... కొంచెం సేపు ఇక్కడే కూర్చుంటాను.

భాస్క : దానికేం?...పోనీ కాఫీ గాని,—

రాఘు : తాగేవచ్చానులేవోయ్!...

భాస్క : అయితే ఇక్కడ చలిగాలి బాగా తగులు తోంది. ఆ పడకకుర్చీలో పడుకుని నిద్ర కూడా పోవచ్చు. (పడక కుర్చీదాకా నడి పించుకొనిపోతాడు)

రాఘు : నిద్రా!...అవును. నేనిప్పుడు దానికితప్ప మరెందుకూ పనికిరాను ... ఒకప్పుడు — ఏమయితేనేం? ఒకప్పుడు నేను కూర్చున్న కుర్చీలో యివ్వాళ నా కొడుకు కూర్చు న్నాడు! ... (భాస్కరం కోటును సర్ది, కుర్చీలో కూర్చుంటాడు) ఆఁ! భాస్కరం. నిద్ర వచ్చేవరకు ఏమైనా సంగతులు చెప్పు. ఆఁ! బంగారు బ్రతికేవున్నాడా భాస్కరం?

భాస్క : (తెలియనట్లుగా) బంగారా?

రాఘు : మన నౌకరు భాస్కరం—

భాస్క : ఓ! వాడా!...ఇప్పుడా! ముప్పై ఏళ్ళయింది పోయి.

రాఘు : ముప్పైయేళ్లు!...అంతా నిన్న జరిగినట్లుగా వుంది నాకు.

భాస్క : మీకు ఇప్పటిసంగతులకన్న పూర్వం సంగ తులే బాగా జ్ఞాపకం ఉంటున్నాయ్ నాన్నా!

రాఘు : కావచ్చు.

[రాఘువయ్యగారు కుర్చీలో పడుకొని కళ్లు మూసుకుంటాడు. మరుక్షణంలోనే గురక వినబడుతుంది. భాస్కరం ఉత్తరాలు చూస్తూ వుంటాడు...ఓ నిముషం తర్వాత సంతానం వస్తాడు.]

సంతా : రావుబహదూర్ ఆనందరావుగారు వచ్చారు సార్!

భాస్క : (త్వరగా) ఆనందరావుగారా!...రమ్మను..

[ఓ క్షణం తరువాత ఆనందరావు లోపలకు వస్తాడు. ఇప్పుడాయన రావుబహదూర్... తీరని వ్యసనతో క్రుంగిపోయినవాడిలా కని పిస్తాడు....ప్రస్తుతం కూడా అదే పరిస్థితిలో ఉన్నాడు.]

భాస్క : నమస్తే! ...రండి, ఆనందరావుగారూ! మీరు వస్తారనే అనుకోలేదు...కబురు లేకుండా కూడా ఇలా వచ్చేశారేం?....బావున్నారా?

ఆనంద్ : ఆ ... గొప్పగా ఉన్నాను ... (కొంచెం జోవ్యలర్ గా) మళ్లీ వెనకటి పనిమీదే వచ్చాను.

భాస్క : మరో వీలునామా తయారుచేయించడానికా?

ఆనంద్ : అవును...అందుకే!

భాస్కర్: అవునవును...తప్పదుకదా!

[ఆనంద్ కుర్చీలో పడుకొన్న రాఘవయ్య గారిని చూస్తాడు]

భాస్కర్ : మా నాన్నగారు!... (మెల్లగా దగ్గరకు వెళ్ళి) నిద్రపోతున్నారా, నాన్నా!... (ఆనంద్‌తో) అంతేనండీ! ఇలా మాట్లాడుతూ వుంటారు. మరుక్షణంలో మగతలో పడిపోతారు. మనం చెప్పేది వినిపించదు. (ఆయన నుదుటిని అంటి) చూశారా!... ఇహ లేవడం కూడా అనుకోకుండా నే లేస్తారు...చాలా పెద్దవారయారు. ఏ విషయాలూ జ్ఞాపకం వుండవు

ఆనంద్ : (ఆలోచనతో) జ్ఞాపకం వుండవా!...ఎంత అదృష్టం!

భాస్కర్ : (గది మరొకప్రక్కకు వస్తూ) విన్నాను, ఆనందరావుగారూ! చాలా విచారించవలసిన విషయం. అనుకోకుండా జరిగిపోయింది... అంతేనండీ! జీవితమే అంత! జీవిత గమ్యాన్ని చేరుకోవడానికి కలిసిబయలుదేరిన ఇద్దరు బాటసారుల్లోనూ, ఒకరు మధ్యలో నే విడిపోవడం విచారకరమైన విషయమే! అయినా ఏంచేస్తాం? అలా జరుగక తప్పదు.

ఆనంద్ : అవునవును...

భాస్కర్ : (ఇంకా సానుభూతిని సూచించే కంఠంతోనే) చాలా మంచిది...నాకు ఆవిడ అంటే ఎంతో గౌరవం.

ఆనంద్ : (కొంచెం చిరాకు కనబరుస్తూ) సరే! ముందు మన పని కానివ్వండి...ఏమైనా ఆవిడ— మనం అందరం — నేనే ముందు వెళ్ళిపోతాననుకున్నాం.

భాస్కర్ : అవునవును ... అంతేనండీ! ఎవరుముందో, ఎవరు వెనుకో ఎవరికి తెలుసు?

ఆనంద్ : తెలియనివి ఇంకా వున్నయ్! ... మనం విల్లునుగురించి ఇంత బాధపడేవాళ్ళమా!... ఆ వేళ ఆవిడ— సరే! (కూర్చుంటూ) మరొకటి తయారుచేద్దాం కాని, నేను ఓడిపోవడం మాత్రం జరుగలేదు.

భాస్కర్ : ఏమోనండి! మనం అందరం తలలు వంచవలసిన వాళ్ళమనే నాకనిపిస్తుంది.

ఆనంద్ : అంతేనంటారా? లేదు, వీలులేదు...అలా జరగడానికి వీలులేదు.

భాస్కర్ : (ఏంచెప్పాలో తెలియక) ఆవిడ వుండగా ఇంత చేసింది! ఆవిడ చెప్పినట్లుగా వీల్లును—

ఆనంద్ : వీల్లేదు భాస్కరంగారూ! ఆవిడ చేసిందేమీ లేదు...

భాస్కర్ : అంతేనంటారా? ఆవిడరాగానే మీకు సిరి అబ్బిందని, మీకు సంఘంలో గౌరవం, ఉన్నతస్థానం లభించాయని అంటారు... నిజంగా, సుశీలాదేవిగారిని ఆ సిల్కు దుస్తుల్లో చూడాలి—

ఆనంద్ : ఆపండి భాస్కరం గారు! ఆవిణ్ణిగురించి నాకు బాగా తెలుసు!....ఆవిడ మొదటి నుంచీ సిల్కుల్లో నే మునిగివుండేదా? సాదా చీరల్లో ఇంతకంటె హాయిగా, ఆనందంగా వుండే రోజులు వున్నయ్...(మనిషి దిగజారిపోతూ, ఇంతలో తట్టుకొని) పరిస్థితులు విషమించినయ్! ఎందువల్ల? ఇప్పుడు జరిగిన ప్రతిసంఘటనకూ ఆవిడే కారణం!— (కొంచెం సేపు ఆగి, మాట మారుస్తూ) పోనివ్వండి ... అవన్నీ తవ్వుకోవడంవల్ల లాభంలేదు...మనపని కానిద్దాం.

భాస్కర్ : (సానుభూతిగా) నిజమే ననుకోండి... అయినా జీవితం మన బాధలకు పరిహారంగా సంతోషాలను కూడా ఇవ్వకపోదు...మీ అబ్బాయి వున్నాడు కదా!

ఆనంద్ : (స్పష్టంగా) లేడు.

[భాస్కరం నిర్ఘాంత పోయి, సూటిగా ఆనంద్ కళ్ళలోకి చూస్తాడు.]

అనంద్ : వాడికీ, నాకూ ఎప్పుడో ఋణం తీరింది.

భాస్కర్ : అదేమిటండీ!...ఒక వేళ అతను తప్పే చేసి వుంటే—

ఆనంద్ : తప్పా! వాడు చేసిన పనుల్ని తప్పులని పిలవడం చాలా మృదువుగా వుంటుంది.

భాస్కర్ : అంత—

ఆనంద్ : ఆఁ! అంతగా చెడిపోయాడు—సమూలంగా—వాడిలో ప్రతి అణువూ కుళ్లిపోయింది.

భాస్కర్ : అలా అనకండి ... నాకే బాధగావుంది.

ఆనంద్ : (వ్యంగ్యంగా) నాకంటే ఎక్కువ బాధగా వుంది కాబోలు!...ఏం? (ఇంతలో, వుద్రేకంతో—) ఎలాగైతేనేం, వాడి బాధ వదిలించుకున్నాను. వాడిని ఈ దేశం నుంచి పంపించి వేశాను...దట్టం వాడిమీద విరుచుకుపడ్డది. వాడికోసం కాదు—నా కోసం...నా పరువునూ, ప్రతిష్ఠనూ, కాపాడుకోవడం కోసం...వాడు నాకు కొడుకా?...వాడి మీద ఎన్ని ఆశలు పెట్టుకున్నాను? ... అందుకే నాకీ ప్రతిఫలం దొరికింది...ప్రతివాళ్లూ నా వెనుక నేనన్ను చూసి నవ్వుతున్నారు...ఇంకా మా అమ్మాయిని గురించి అడగరేం—!

భాస్కర్ : విన్నాను, విన్నాను...చాలా బాధాకరమైన విషయం.

ఆనంద్ : నీచుడు..లోఫర్..అటువంటి వాడితో—తనకారును నడిపే వాడితో—

భాస్కర్ : ఏం చేస్తామండి? రోజులు—!

ఆనంద్ : కాదు...దీనికంతకూ కారణం కాదంటారా?

భాస్కర్: ఆవిడే నంటారా?

ఆనంద్ : (ఆ మాట వినడానికి కూడా అసహ్యించుకున్నవాడి మాదిరిగా) ఎవరైతే నేం?... ఇక నాకు ఎవరి సానుభూతీ అనవసరం. వాళ్ళిద్దరికీ నాకూ ఏవిధమైన సంబంధమూ లేదు...(కొంచెంసేపు ఆగి) నేను ఈ సంఘటనలవల్ల సర్వనాశనమైనా ననుకుంటే మీరు పొరబడ్డారు......ఆనంద రావంటే ఎవరో వాళ్లకు చూపిస్తాను...కాగితం తీసుకున్నారా!...ఇది నా ఆఖరి వీలునామా! వ్రాసుకోండి...నా నిశ్చయం చూస్తే మీకే తెలుస్తుంది.

భాస్కర్ : (అనునయిస్తున్నట్లు) అది కాదు ఆనందరావుగారూ! పరిస్థితులు కొంచెం చక్కబడే దాకా ఆగడం—

ఆనంద్ : మీరు వ్రాస్తానంటారా, లేక నా దోవన నన్ను పొమ్మంటారా?

భాస్కర్ : మీరు తప్పదంటే, నేను కాదంటానా?

ఆనంద్ : అయితే వ్రాయండి...(కుర్చీకి వెనుకగా నిలబడి) నేను, సుశీలా సదనం యజమాని ఎ. ఆనందరావును, నా యావదాస్తిని, నా తదనంతరం—

భాస్కర్ : (ఆగిపోయిన ఆనంద్‌ను వ్రాసుకుంటూన్న భాస్కరం తలయెత్తి చూస్తాడు.) ఆఁ—

ఆనంద్ : (తోచక) ఆఁ!...నా తదనంతరం...నా యావదాస్తినీ—

భాస్కర్ : ఆఁ...యావదాస్తినీ—

ఆనంద్ : యావదాస్తినీ...(కంగారుగా) ఏం చెయ్యాలో తెలియడం లేదు భాస్కరం గారూ! (ఏమీ తోచక, ఏదో ఒక నిశ్చయానికి రావాలన్న మనోనిబ్బరంతోనూ, ఎంత ఆలోచించినా తోచని దారితోనూ యుద్ధం చేస్తూంటాడు.)

భాస్కర్ : నిజంగా మీరు—

ఆనంద్ : కొంచెం సలహా చెప్పకూడదండీ భాస్కరం గారూ! (కుర్చీలో కూలబడతాడు.)

భాస్కర్: మీ పినతండ్రిగారి కూతుళ్లు—బహుశః బతికేవుండే వుంటారనుకుంటాను.

ఆనంద్ : ఎప్పుడో!

భాస్కర్: ఇంత డబ్బును చూస్తూ, చూస్తూ—

ఆనంద్ : ఇంత డబ్బును ఈ చేతుల్తో సంపాదించాను. ఆఁ! మీరేతీసుకుంటేనో!...(రాఘవయ్య గారివంక చూస్తూ) ఆయన విదేశాలకో వెళ్ళి విశ్రాంతి తీసుకోడానికి వీలుంటే అడుకోవటానికి ఇది వుపయోగించదా? ఇది మీకిస్తే, మీయిష్టం వచ్చినట్లు బీదలకూ, ఒక్కొక్కరికీ పంచగలరా?

భాస్కర్: ఆనందరావుగారూ!

ఆనంద్ : (జేబులోనుంచి ఒక కాగితం తీసి ఇస్తూ) ఇదుగో! మూడు లక్షలనలభై వేలు, నాలుగు ఇళ్లు, నాలుగు తోటలు, నాలుగు కార్లు—ఇవన్నీ ఈ అరుగురిని నోళ్లు కొట్టి

సంపాదించినవే? .. నేను కావాలని చేయలేదు...వ్యాపారంలో ఒకరికి లాభం వచ్చిందంటే, మరొకరికి నష్టం వచ్చితీరాలి. (దగ్గరగా వెళ్ళి, బతిమిలాడుతున్నట్లు) భాస్కరం గారూ? ఈ ఆఖరుకి ఎంతెంత మొత్తాలు ఇవ్వాలో దీనిలో వుంది... వాళ్ల ఉసురు నాకు తగలకుండా, వాళ్ళకు నేను చేసిన అన్యాయానికి ప్రతిఫలంగా యివ్వండి మిగిలేది లక్షున్నర దాకా వుంటుంది. అది మీకు—...(త్వరగా) విల్లు తయారుచేసి మా యింటికి తీసుకురండి. సంతకం చేస్తాను.

భాస్క: ఏమిటి, నిజంగానా!...క్షమించండి ఆనందరావుగారూ! నే మాత్రం తీసుకోలేను.

ఆనంద్: (దృఢంగా నిశ్చయించుకున్న వాడి మాదిరిగా) మీరు కాకపోతే మరొకరు... మొదటి అవకాశం మీది...ఆలోచించుకోండి. ఏమంటారు?

భాస్క: (ఆలోచించి) సరే!

(ఆనంద్ చేతులతో కౌగితం తీసుకుంటాడు)

ఆనంద్: అయితే ఈ విషయం పరిష్కారం అయినట్లే!...(లేచి, రాఘవయ్యగారి వంక చూస్తూ) నా మొదటి వీలునామా వ్రాసింది మీరు! చివరి వీలునామా మీ చేతుల మీదుగా తయారు కావడం లేదు!......

రాఘు : ఏమిట్రా భాస్కరం, వీలునామా అంటున్నావ్?

భాస్క: మేలుకొనే వున్నారా నాన్నా!

రాఘు : (పడక కుర్చీలో లేచి కూర్చొని, ఆనందరావును చూచి) మిమ్మల్నెక్కడో—

భాస్క: గుర్తు పట్టలేదా నాన్నా! ఆయన ఆనందరావుగారు—ఇప్పుడు రావుబహదూర్ ఆనందరావుగారూ!

రాఘు : రావుబహదూర్ ఆనందరావుగారా! (ఆనందరావు చేసిన నమస్కారాన్ని అందుకుని) సంతోషం...కాని మిమ్మల్ని ఇదివరకెక్కడా చూడలేదు.

భాస్క: చూడకపోవడమేమిటి నాన్నా! ఈయన ఆనందరావుగారు!

రాఘు : ఇదివరకు నాకో ఆనందరావు తెలుసు.

భాస్క: అయితే ఈయన—

(భాస్కరం, ఆనందరావులు రాఘవయ్యగారివంక చూస్తూ వుంటారు. ఆయనమాత్రం నిర్లిప్తంగా బయటకు చూస్తూవుంటారు.)

రాఘు : కాదు, కాదు...అతను పుత్రవాడు. పైకి రావలసినవాడు......అతని భార్య! ఎంత అన్యోన్యంగా వుండేవాళ్లు! ఎన్నో ఏళ్ళకు పూర్వం...వాళ్లిద్దరూ ఇక్కడకు వచ్చారు. వాళ్లకు అంత తక్కువ ఆస్తివున్నా, దాన్నే ఎంత ఘనంగా చూసుకొనేవాళ్లు! ఎంత కులాసాగా, హాయిగా వుండేవాళ్లు!

భాస్క: (వెనుకటి సంగతులు ఆనందరావుకు బాధను కల్గిస్తాయని భయపడి) పోనివ్వండి నాన్నగారూ!......(ఆనందరావుతో) మా నాన్నగారికి ఇప్పటి సంగతికంటె గతించిన సంఘటనలే బాగా జ్ఞాపకం వుంటున్నయ్...

ఆనంద్ : కానివ్వు...ఆయనను చెప్పనివ్వండి.

రాఘు : (క్షణం నిశ్శబ్దం. ఆ నిశ్శబ్దాన్ని చీలుస్తూ, మెల్లగా) పాపం! చివరికంతా బాధలతో అంతం అయింది. మీకు తెలుసా?

ఆనంద్ : (అనుకోకుండానే ఆయనకు సమాధానం చెబుతాడు.) నాకు తెలుసు......(కుతూహలంతో) నాకు ఆశ్చర్యం వేస్తుంది—పరిస్థితులు బాధాకరంగా ఎందుకు తారుమారయ్యాయంటారు?...ఎంత ఆలోచించినా నాకు మొదలు, చివర తెలియడంలేదు.

రాఘు : తెలిస్తే బాధ ఏముంది?...అది ఎప్పుడూ మనల్ని వెంటనంటే వుంటుంది......దానికసలు మొదలంటూ వుండదు. ఇదంతా నాకు అతను చెప్పిందే!

భాస్క: నాకేమీ తెలియడంలేదు. ఆయన మరేదో విషయం మాట్లాడుతున్నారు.

ఆనంద్ : (భాస్కరంతో) కాదు. (రాఘవయ్యగారితో) ఏమిటండీ ఆ ఎప్పుడూ వుండేది?

రాఘు : అదే! విచారం, బాధ!...మనోవ్యధ!!! అదొక్కటి లేకుండావుంటే, మనుష్యులు హాయిగా వుంటారు. కాని అదిమాత్రం నిత్యం వాళ్లను అంటిపెట్టుకు వుంటుంది—మాయని మచ్చలా—సూదిలా బయలుదేరి, దబ్బనంలా తేలుతుంది. చివరకు జీవితాన్ని సమూలంగా నాశనం చేస్తుంది.

భాస్క : ఆయన మాట్లాడుతోందేమిటో నాకు అగమ్యగోచరంగా వుంది...బహుశః ఏదో ఊహా లోకంలోవుండి, మాట్లాడుతున్నారేమో?

ఆనంద్ : (నిస్సారంగా) కాదు...ఆయనకు ప్రతి విషయం తెలుసు...(రాఘవయ్యగారితో, ఆదరంగానూ, గౌరవంగానూ) మరి ఆ బాధను మాన్పుకోవడానికి వాళ్లేం ప్రయత్నాలు చెయ్యలేదంటారా?

రాఘు : వాళ్లకు తెలిస్తేకదా చెయ్యడం?...వాళ్లు ఊహించనుకూడా లేదు ... అందువల్లనే జాగ్రత్త పడలేదు. అది చివరకు వాళ్ళ జీవితాన్నే నాశనం చేస్తున్నప్పుడు గాని వాళ్లకు తెలిసి రాలేదు...పాపం!

ఆనంద్ : పాపమూ!

రాఘు : అది వుండకూడని జబ్బు, తగిన జాగ్రత్త తీసుకోకపోతే ప్రతివాడిపనీ అంతే!

[ఒక క్షణం నిశ్శబ్దం.......మరుక్షణంలో ఆయన మగతలో వుండిపోతారు.]

భాస్క : ఆయన ఏం మాట్లాడారో మీకు తెలిసిందా?...నాకు ఒక్క అక్షరం కూడా తెలియలేదు.

ఆనంద్ : నాకు సర్వమూ తెలిసింది. మా విషయం అంతా ఆయనకు సవిస్తరంగా తెలుసు.

(భాస్కరానికి ఇదివరకు ఇచ్చిన కాగితాన్ని టేబుల్ మీద నుంచి తీసి ముక్కలు ముక్కలుగా చించివేస్తాడు ఆనంద్.)

భాస్క : అమ్మయ్య! ఇప్పటికి నాకు స్తిమితం చిక్కింది...మీరలా చెయ్యడం నాకు చాలా ఆనందంగా వుంది.

ఆనం : (అదేం వినిపించుకోకుండా) మాయని మచ్చ!...అది నన్ను నాశనం చేసినట్టే యువకుల్ని, వృద్ధిలోకి రాదగినవాళ్ళని నాశనం చెయ్యకుండా కాపాడుతారు...నా పాపాలకు ప్రాయశ్చిత్తం అదే!...వాళ్లైనా జీవితంలో వెలుగును స్వచ్ఛతనూ చూసి అనుభవించగలుగుతారు.

భాస్క : నిజం! ఇంత డబ్బుతో ఎంతైనా చెయ్యవచ్చు.

ఆనం : (డబ్బు అనేమాటను ఏహ్యంగా అనుకరిస్తూ) హుం! డబ్బు!...డబ్బుతో ఏమౌతుందండీ? ...కావలసింది హృదయం!...వస్తాను.

[త్వరగా, వెనుతిరిగి చూడకుండా వెళ్ళిపోతాడు ఆనంద్. కనిపించే టంతవరకూ అటే చూస్తూ తరువాత తనలో తాను నవ్వుకుంటాడు భాస్కరం.]

భాస్క : సంతానం, సంతానం!

సంతా : (వస్తూ) సార్...

భాస్క : నాన్నగారు నిద్రపోతున్నారు...చల్లగాలి వస్తోంది...బయట గోలగావుంది: గాలి తగలకుండా, గోల వినిపించకుండా ఆ తెర వెయ్యి.

సంతా : చిత్తం సార్...

[తెర వేస్తాడు]

సోషల్ కాంట్రాక్టు సిద్ధాంతము

శ్రీ చిత్తజల్లు వరహాలరావు

రాజకీయశాస్త్రంలో సుప్రసిద్ధ సిద్ధాంతముగా పరిగణింపబడే 'సోషల్ కంట్రాక్ట్' సిద్ధాంతాన్ని, ఆంగ్ల జిజ్ఞాసువులైన థామస్ హాబ్స్, జాన్‌లాక్, ఫ్రాన్సు దేశస్థుడైన జాన్ జాక్విస్ రూసో, వివిధ దశలలో వివిధ రూపాలలో ప్రతిపాదించారు.

ఏ సిద్ధాంతమైనా, పరిశీలించవలసివచ్చినప్పుడు ఏ రాజకీయ, సాంఘిక, చారిత్రిక పరిస్థితులలో ఆ సిద్ధాంతం ఉద్భవించిందో మనము గణనలోకి తీసికోవాలి. అలా తీసికొన్నప్పుడే ఆ సిద్ధాంతం ఆ ప్రత్యేక చారిత్రకదశలో ఆ రూపంలో ప్రతిపాదింపబడటానికి కారణము తెలుస్తుంది ఒకటే 'సోషల్ కాంట్రాక్ట్' సిద్ధాంతాన్ని మూడు విభిన్న రూపాలలో మూడు రకాల ఆశయాలను, సాధించేందుకు ప్రతిపాదించడము జరిగింది.

ఆంగ్లరాజైన చార్లెస్ I కి, ఆలివర్ క్రాంవెల్ యొక్క నాయకత్వంక్రింద ఉన్న బ్రిటిష్ పార్లమెంటుకు, 1642 నుండి 1651 వరకు ఘోరమైన అంతర్యుద్ధం జరిగింది. యుద్ధానంతరం పార్లమెంటు రాజునే ఉరికంబానికి ఎక్కించింది విపరీతమైన అరాచకానికి జాతి నిర్వీర్యతకు అంతర్యుద్ధం త్రోవ తీసింది.

1588—1679 వరకు జీవించిన ఆంగ్ల తత్వవేత్త థామస్ హాబ్స్ ఈ అంతర్యుద్ధాన్ని, అరాచకాన్ని, రాజాధికార క్షీణతను, ఆంగ్లజాతీయైక్యతా వినాశనాన్ని తన కండ్లారా చూచాడు. ఈ విపత్కర పరిస్థితులనుండి, జాతిని కాపాడేందుకు ఒక మార్గాన్ని వెతికాడు. ఆ మార్గాన్వేషణ ఫలితమే 1651 లో ఆయన ప్రచురించిన 'ది లెవియాథన్' (The Leviathan) అనే గ్రంథము. ఈ గ్రంథంద్వారా ఆయన సోషల్ కాంట్రాక్టు సిద్ధాంతాన్ని ప్రథమముగా ప్రచారముచేసాడు. తద్వారా నిరంకుశరాజరికాన్ని, కట్టుదిట్టమైన ప్రభుత్వాన్ని ప్రతిపాదించాడు.

ఆంగ్లరాజైన జేమ్సు II ప్రజాభీష్టమునకు విరుద్ధంగా పరిపాలన సాగించినందున 1688 లో పార్లమెంటు పదవీభ్రష్టుని చేసింది. దీనికే ఆంగ్లచరిత్రలో "రక్తరహిత విప్లవం" అనే నామకరణము చేసారు. ఒక్క రక్తపుబొట్టైనా చిందకుండా మార్పు వచ్చింది కాబట్టి దీనిని యీ విధముగా పిలిచారు. 1632-1704 వరకు జీవించిన జాన్‌లాక్ ఈ విప్లవాన్ని కండ్లారా చూచాడు. "దివ్యవిప్లవము"ని దీనిని పిలిచి, 1690 లో ప్రచురించిన 'టు ట్రెటియసెజెస్ ఆఫ్ గవర్నమెంట్' (Two treatises of Government) అనే గ్రంథంలో రక్తరహిత విప్లవాన్ని తాత్విక ప్రాతిపదికమీద సమర్థించాడు. ప్రజాభీష్టమునకు వ్యతిరేకముగా — ఏ రాజు, యెంతటి ఘనుడైనా కావచ్చు — ప్రవర్తించితే పదవీభ్రష్టుడు, పతితుడు కాకమానడు — అనేదే లాక్ సిద్ధాంతంయొక్క సారాంశము. తన గ్రంథములో చట్టబద్ధ రాచరికాన్ని, పార్లమెంటరీ ప్రజాస్వామికాన్ని ప్రతిపాదించాడు.

నేటి యుగమునకు సంబంధించిన మానవ చరిత్రలో మహోన్నతములైన మార్పులకు మూలకారణంగా పరిగణింపబడే ఫ్రెంచి విప్లవం 1789 లో భయంకరమైన తుపానులా చెలరేగింది. నాడు, ఫ్రెంచి సామాజికవ్యవస్థ ఆర్థిక, సాంఘిక, రాజకీయ నైతిక రంగాలలో పతనమై శిథిలావశిష్టస్థితిలో ఉంది. ఆర్థికమైన మిఱ్ఱుపల్లాలతో నాటివ్యవస్థ కొట్టుమిట్టాడింది. నాటి భూస్వామ్యవ్యవస్థలో గానుగెద్దు జీవితాన్ని గడిపిన రైతు దారుణదారిద్ర్యంలో కృశించిపోయాడు. ఒక్కమాటలో చెప్పాలంటే నాటి ఫ్రెంచి సమాజం క్షయవ్యాధితో, పక్షవాతముతో బాధపడింది. కుళ్లిన కళేబరంలోని లుకలుకలాడే క్రిములు, ఎట్టి విషపూరిత ఫలితాలను యిస్తవో, ఆ విధంగానే తిరుగులేని వ్యాధితో తీసుకొంటున్న ఫ్రెంచి సామాజికవ్యవస్థ

సమస్యల పరిష్కారముకొఱకు మహోన్నత ఘోర రూపంలో విప్లవం రానూవచ్చింది. భయంకర రక్తపాతము జరగనూ జరిగింది. మానవ సభ్యతకే చేటును వాటిల్లజేసే జుగుప్సాకరమైన నియంతృత్వం చెలరేగింది.

విప్లవానికి పూర్వం—1712-1778 వరకు జీవించి విప్లవాగ్నికి సమిధనొక్కటి సమర్పించిన, రూసో

"Man is born free and equal
And free and equal he remains"

అనే మహోన్నత సందేశాన్ని యిచ్చాడు. 1762 లో "కాంట్రాక్ట్ సోషల్" ప్రచురణ జరిగింది. కొలది కాలంలోనే లక్షల ప్రతులు అమ్ముడుపోయాయి. రూసోకు తత్ఫలితంగా మాతృదేశములో పుట్టగతులు నశించాయి. ఒక్కమ్మడిగా యూరప్ ఖండమంతా ఈయన్ని బహిష్కరించింది. అంత ప్రసిద్ధికెక్కిన గ్రంథం ద్వారా సోషల్ కాంట్రాక్ట్ సిద్ధాంతాన్ని భిన్నరూపంలో, రాజరిక నిరంకుశత్వఖండనకు మానవ స్వేచ్ఛా సమానత్వపరిరక్షణకు, తీవ్రతర ప్రజాస్వామ్యస్థాపనకు (Extreme form of democracy) ప్రతిపాదించాడు.

ఒకే సిద్ధాంతాన్ని, హాబ్స్ నిరంకుశరాజరిక సంస్థాపనకు ప్రతిపాదిస్తే, లాక్ చట్టబద్ధ రాచరిక ప్రభుత్వాన్ని స్థాపించేందుకు ప్రచారముచేయగా, రూసో తీవ్రతరప్రజాస్వామ్యస్థాపనకు ప్రయత్నించడం జరిగింది.

థామస్ హాబ్స్ ఈ సిద్ధాంతాన్ని గూర్చి ఏమి చెప్పాడో, చూద్దాం. అధికారంకొఱకు మానవునికున్న నిరంతరదాహమే, వ్యామోహమే అతనిని కార్యాచరణకు ఉద్యుక్తుణ్ణి చేస్తుంది, అని అంటాడు హాబ్స్. కారణము—మానవుడు ప్రధానముగా స్వార్థపరుడు అహంకారి.

ప్రతివ్యక్తి తనయొక్క వాంఛలను, అధికార వ్యామోహాన్ని, రుచులను తృప్తిపరచుకొనేందుకు ప్రయత్నిస్తాడు. ఇట్టి ప్రయత్నములో అందరి వ్యక్తులకు సమానమైన శక్తి యున్నది. ఈ శక్తితో ప్రతి వ్యక్తి ప్రతి యితర వ్యక్తికి వ్యతిరేకముగా ఆత్మరక్షణకొఱకు అధికార సంపాదనకొఱకు సిద్ధపడతాడు. ఇదే హాబ్స్ యొక్క రాజకీయ సిద్ధాంతాలకూ మానవ మనస్తత్వవాదాన్ని గూర్చి, ఆయన దృక్పథానికి ప్రాతిపదిక. ఒక్కమాటలో చెప్పాలంటే మానవుడు స్వార్థపరుడు, అహంకారి. మానవ ప్రవర్తన కంతటికి ప్రాతిపదిక ఆత్మరక్షణ; ఆత్మరక్షణ అంటే వ్యక్తి తన ఉనికిని తాను భద్రపరచుకోనడం; ఉనికియొక్క భద్రత గూర్చి వ్యక్తికున్న వాంఛకి, అధికార సంపాదనకు, అవినాభావమైన సంబంధమున్నది.

ప్రకృతిదశ (State of Nature): మానవ మనస్తత్వాన్ని గూర్చి హాబ్స్‌కున్న దృక్పథమే ఆయన ప్రతిపాదించిన ప్రకృతి దశకు మూలబీజము. అయితే ప్రకృతిదశ అంటే ఏమిటి? ఆదిమ మానవుడు పశుప్రాయమైన జీవితాన్ని గడుపుతున్న దినాలలో తన భద్రతగూర్చి, ఆతనికున్న స్వార్థపూరిత మనస్తత్వమే ప్రకృతిదశకు మూలకారణమైంది. ఆ దశలో ప్రతివ్యక్తి ప్రతి యితర వ్యక్తితో సంఘర్షించేవాడు. ఒక నిరంతరమైన సంఘర్షణ నాడు జరిగింది. ఇట్టి పరిస్థితి నాగరికతకు భద్రతకు వ్యక్తి ఉనికికి, ఆస్తికి ప్రమాదంగా పరిణమించింది. నాటివ్యక్తి "ఒంటరియైన, దౌర్భాగ్యకరమైన" అసహ్యాకరమైన పశుప్రాయమైన, అసభ్యమైన జీవితాన్ని గడిపేవాడు. అట్టిదశలో సదసద్వివేక శక్తిని, న్యాయాన్యాయ విచక్షణా జ్ఞానాన్ని కలిగివుండేవాడుకాదు. నాటి వ్యక్తుల ప్రవర్తనను సక్రమ మార్గాన నడిపించు వ్యక్తిగాని, వ్యక్తుల పరిషత్ గాని (an individual or an assembly of individuals) లేక పోవుటయే ఇట్టి ప్రకృతిదశకు కారణమని హాబ్స్ భావం.

ఇట్టి స్థితి తమ భద్రతకు అపాయకరంగా పరిణమించినది కాబట్టి నాటి వ్యక్తులు ధన, ప్రాణ రక్షణకు యోగ్యమైన ఒక సివిల్ సొసైటిని స్థాపించుట జరిగింది. దీనిని స్థాపించేనుందు వ్యక్తులంతా కలిసి ఒక ఒడంబడికకు (Contract) వచ్చారు. ఈ ఒడంబడిక చేసికొన్న వ్యక్తులు తమహక్కులనన్నిటినీ ఒకవ్యక్తికో లేక వ్యక్తుల పరిషత్ కో (government) ధారాదత్తం (surrender) చేశారు. తత్ఫలితంగా ఒక రాజ్యము, ఒక సివిల్ సొసైటి ఉద్భవిస్తవి. దీనినే, హాబ్స్ 'లా ఆఫ్ నేచర్' (Law of Nature) అని పిలిచాడు. మానవ స్వభావములో వాంఛ, వివేకము అనే రెండు గుణాలున్నాయి మానవునిలోని వాంఛ యితరుల ఆస్తిపాస్తులను న్యాయరహితముగా స్వార్థకాంక్షతో పొందమని చెబుతుంది.

సోషల్ కాంట్రాక్టు సిద్ధాంతము

వ్యక్తిలోని వివేకము తన కెంత కావాలో అంతే సక్రమమార్గములో పొందమని బోధిస్తుంది. 'స్టేట్ ఆఫ్ నేచర్'లోనుంచి 'లా ఆఫ్ నేచర్'లోకి ప్రవేశించిన వ్యక్తి వివేకవంతుడుగా హాబ్స్ చేత చిత్రించబడ్డాడు. ప్రకృతిదశ నధిగమించి మానవులు తమ ప్రయోజనానికి ఒక సివిల్ సొసైటిని, ఒక స్టేట్‌ని (రాజ్యాన్ని) నిర్మించుకొన్నారు. వ్యక్తుల ఆస్తిపాస్తులు, ధనప్రాణరక్షణ, వ్యక్తులు చేసికొన్న ఒడంబడిక సక్రమమార్గాన రక్షింపబడవలెనన్న ఒక శక్తివంతమైన ప్రభుత్వము, ఆ ప్రభుత్వాధినేతగా ఒక వ్యక్తియో లేక వ్యక్తులపరిషత్తో ఉండడం అవసరం. వ్యక్తుల పరిషత్ గాక, ఒకే వ్యక్తి సార్వభౌమాధికారాన్ని కలిగియుండటం సమాజశ్రేయస్సుకు భద్రతకు ఉపయోగకముగా ఉంటుంది. సమాజమంతా ఒకే వాంఛను, ఒకే అభీష్టాన్ని కలిగియుంటుంది. అది సార్వభౌమాధికారియొక్క అభీష్టం. సమాజానికి సంబంధించిన అధికారమంతా సార్వభౌమాధికారిలోనే కేంద్రీకరించబడి ఉంటుంది. ఈ సార్వభౌమ అధికారము (The authority of the Sovereign) అవిభాజ్యం; నాశరహితం; అపరిమితం; నిరంకుశం; సర్వసమగ్రం; న్యాయానికి చట్టానికి మూలము. (Source of law and justice and above law and justice). ఈ విధంగా స్థాపించబడిన సమాజంలో ఉండే వ్యక్తికి రాజ్యాధినేతకు వ్యతిరేకముగా తిరుగుబాటు చేసే హక్కు ఉండదు. వ్యక్తులు తమ స్వప్రయోజనముకొఱకు ఒక సివిల్ సొసైటిని స్థాపించిననాడే తమ హక్కుల నన్నిటిని సార్వభౌమాధికారికి ధారాదత్తం చేయడం జరిగింది. తత్ఫలితముగా వ్యక్తుల ప్రయోజనాలను రక్షించే ఒక సార్వభౌమాధికారి ఉనికిలోకి వచ్చాడు. అట్టి సార్వభౌమాధికారికి వ్యతిరేకముగా తిరుగుబాటు చేయడం అంటే తాము స్థాపించుకొన్న సమాజాన్ని, రాజ్యాన్ని విచ్ఛిన్నం చేసేందుకు ప్రయత్నము చేయడమే (The dissolution of the society and the state). సమాజవిచ్ఛిత్తి జరిగినప్పుడు ధనప్రాణరక్షణలకు అవకాశముండదు. మరల అరాచకం వస్తుంది. ఈ పరిస్థితులు తిరిగి ఏర్పడకుండా ఉండవలెనంటే ఏ వ్యక్తీ సార్వభౌమాధికారికి వ్యతిరేకముగా తిరుగుబాటు చేయకూడదు, అనేది హాబ్స్‌యొక్క తర్కబద్ధమైన వాదన.

నిరంకుశరాజరికసంస్థాపనకు, ఫాసిస్టుప్రభుత్వపోకడలకు, వ్యక్తిస్వాతంత్ర్య పరిహరణకు, నియంతల అవిర్భావానికి ఈ సిద్ధాంతంలో బీజాలున్నాయి.

1. మానవచరిత్రను శాస్త్రీయ దృక్పథంతో పరిశీలన చేసినట్లయితే ప్రకృతిదశ అనేది అసలు ఉనికిలో ఉన్నట్లు ఏవిధమైన సాక్ష్యము లేదు. పశుప్రాయమైన జీవితాన్ని గడిపే మానవులు ఒక కాంట్రాక్టును ఎలా చేసికొన్నారో ఊహించడం కష్టము. అలా చేసికొన్నట్లు చరిత్రలో ఎట్టి ఆధారాలు కనబడవు కనుక హాబ్స్‌యొక్క (State of Nature) 'ప్రకృతిదశ' ఆయన బుర్రలోనుంచి పుట్టిన ఒక పుక్కిటి పురాణం.

2. సమాజాన్ని నిర్మించేందుకు కాంట్రాక్టు చేసికొనేపూర్వం వ్యక్తి స్వార్థపరుడుగా, అహంకారిగా, పశుప్రాయుడుగా హాబ్స్ చేత చిత్రించబడ్డాడు. అదే వ్యక్తి కాంట్రాక్టు అనంతరం, (సమాజస్థాపన జరిగిన తరువాత) స్వార్థాన్ని వదలి సామాజిక వ్యక్తిగా సహకారముతో జీవించినట్లు చిత్రించబడ్డాడు. సమాజ స్థాపన పిదప వ్యక్తికి ఆపాదించబడిన సహకార స్వభావం వ్యక్తిలో సహజంగానే ఉండియున్నట్లయితే ప్రకృతిదశలో అంత పశుప్రాయమైన జీవితాన్ని గడిపివుండేవాడు కాదు. ప్రకృతిదశలో స్వార్థము, అహంకారం, అధికార వ్యామోహాలతో జీవించిన వ్యక్తి సమాజస్థాపన పిదప పరస్పర ప్రయోజనాలకొఱకు జీవించు మానవుడుగా ప్రవర్తించడం అసంభవం, అసాధ్యం, ఊహాతీతం. కాంట్రాక్ట్ అనంతరము సాధుసత్త్వుడుగా ప్రవర్తించిన వ్యక్తి కంట్రాక్ట్‌కు పూర్వము స్వార్థముతో మూర్తీభవించిన అధమాధముడుగా ఏవిధముగా ప్రవర్తించాడో, ఊహాతీతము. తర్కశాస్త్ర విరుద్ధం. ఒక దశలోని అధమాధముడు, పశుప్రాయుడు అనంతరదశలో సాధుసత్త్వుడు ఏలాగు అయ్యాడో, ఊహించలేము, హాబ్స్‌యొక్క సిద్ధాంతములో ఇదే తీవ్రమయిన దోషము.

3. సమాజానికి, రాజ్యానికి మధ్య ఏవిధమయిన వ్యత్యాసాన్ని హాబ్స్ గుర్తించలేదు. అదేవిధముగా రాజ్యానికి ప్రభుత్వానికి వ్యత్యాసము గుర్తించలేక పోయినాడు. సమాజమంటే పరస్పర సహకారముతో జీవించేటటువంటి వ్యక్తుల కూడలి. కొంత జనాభా

భూభాగము ప్రభుత్వము, సార్వభౌమాధికారము — ఈ నాలుగు లక్షణాలు గలదే రాజ్యము (State). కాబట్టి రాజ్యానికి, సమాజానికి కచ్చితమైన వ్యత్యాస మున్నది. ఈ వ్యత్యాసాన్ని ఫాసిస్టు నియంత గుర్తించడు. కాబట్టి హాబ్స సిద్ధాంతములో ఫాసిస్టు బీజాలు గర్భీకృతమై ఉన్నవి. అదేవిధముగా రాజ్యానికి, ప్రభుత్వానికి కచ్చితమైన వ్యత్యాస మున్నది. ప్రభుత్వం రాజ్యంయొక్క కార్య నిర్వాహకవర్గం మాత్రమే. రాచరికప్రభుత్వంపోయి ప్రజాస్వామిక ప్రభుత్వం రావచ్చును. కాని రాజ్యము మాత్రం విచ్ఛిన్నముగాదు. వ్యక్తి తిరుగుబాటు చేసినట్లయితే ప్రభుత్వముతో బాటు సమాజం, రాజ్యం రెండుకూడా విచ్ఛిన్నమైపోవుననే హాబ్స వాదన ఇంగితజ్ఞాన వ్యతిరేకము.

4 హాబ్స ప్రకారం సమాజమంతటికి ఒకే గొంతు, ఒకే అభీష్టం ఉంటుంది. రాజ్యాధినేతయైన సార్వభౌమాధికారి అభీష్టమే సమాజంయొక్క అభీష్టం. సమాజానికి సంబంధించిన అధికారమంతా సార్వభౌమాధికారిలో కేంద్రీకృతమై ఉంటుంది. ఈ విధమైన దృక్పథము ఫాసిస్టు నియంతల ఆవిర్భావానికి దోహదం చేస్తుంది. సార్వభౌమాధికారి అభీష్టము మినహా సమాజములోని వ్యక్తులకు మరోవిధమైన అభీష్టాలు ఉండుటకు వీలులేదు, అనే నియంతృత్వ సిద్ధాంతానికి ఈ దృక్పథము రాచబాట. స్థూలంగా థామస్‌హాబ్స యొక్క సిద్ధాంతం దానిలోని దోషాలు యివే.

జాన్‌లాక్ (1632-1704) 1688 లో జరిగిన రక్తరహిత విప్లవానికి పూర్వం రెండవ జేమ్స్ ఆంగ్ల దేశమును పరిపాలిస్తూ ఉండేవాడు. రాజరికము దైవదత్తము (Devine right of kings) అనే సిద్ధాంతాన్ని తుచ తప్పకుండా అమలులోపెట్టి అతి నిరంకుశంగా పరిపాలించినటువంటి మూర్ఖుడు. ఈతని పరిపాలన సహించని ఆంగ్లప్రజలు 1688 లో తరిమివేసి ఒక రక్తపు బొట్టుకూడ చిందకుండా శాంతియుతంగా దేశమునుంచి బహిష్కరించారు. దీనినే రక్తరహిత విప్లవం (Bloodless Revolution) అని చరిత్రకారులు పిలిచారు. ఇది వాస్తవంగా విప్లవమా, కాదా అనే సమస్య ప్రస్తుతము మన కనవసరం. రెండవ జేమ్స్ పిదప ఆంగ్లసింహాసనాన్ని అధిష్ఠించిన రాజు చట్టబద్ధ రాచరికముగా కొనసాగించేందుకు అంగీకరించాడు. కాబట్టి జాన్‌లాక్ యొక్క సోషల్ కాంట్రాక్ట్ సిద్ధాంతం 1688 లో జరిగిన రక్తరహిత విప్లవాన్ని సమర్థించేందుకు చట్టబద్ధ ప్రభుత్వాన్ని ప్రతిపాదించేందుకు ప్రచారం చేయబడ్డది.

లాక్ కూడ హాబ్స నమ్మినట్లు ప్రకృతిదశ (State of nature) అంటూ ఒకటి వున్నదని అభిప్రాయపడ్డాడు. ఈ దశలో వ్యక్తికి వ్యక్తికి మధ్య పరస్పరవైరుధ్యాలు ఘర్షణలు లేవు. నాడు జీవించిన వ్యక్తులు శాంతికాముకులై హేతుబద్ధమైన జీవితాన్ని గడిపేవారు. వారి యిష్టం వచ్చినట్లు ఆస్తిపాస్తులను మార్పు చేసికొనేందుకు ఎవ్వరి యభీష్టానుసారము వారు ప్రవర్తించేందుకు సంపూర్ణ స్వేచ్ఛను అనుభవించేవారు. విశ్వాన్ని సృష్టించిన భగవంతుడు మానవుణ్ణి కూడ సృష్టించాడు. అంతేగాక ప్రకృతి శాసనాన్ని (Law of nature) స్థాపించి, మానవులంతా ఈ శాసనాన్ని అంగీకరించేటట్లు దేవుడు చేసాడు. ప్రతివ్యక్తిలో అణుమాత్రమైన దైవస్వభావముంది. ఈ స్వభావప్రేరణవల్ల, ప్రకృతిశాసనాన్ని, ఉత్తమప్రవర్తనకు సంబంధించిన సూత్రాలను,కనుగొనగలుగుతున్నారు. హేతుబద్ధంగా వర్తించడం మానవ స్వభావంలో యిమిడి వున్న ఒక విశిష్టలక్షణం. ఐతే, ప్రకృతిదశలో యిట్టి ఉత్తమప్రవర్తన కలిగివున్న వ్యక్తి సమాజనిర్మాణాని కెందుకు ఉద్యమించాడు, అన్న ప్రశ్న వెంటనే ఉదయిస్తుంది దీనికి లాక్ సమాధానం — సదుపాయము (Convenience) కొఱకే సమాజనిర్మాణం జరిగింది; రాజ్యం ఉనికిలోకి వచ్చింది. ప్రకృతి శాసనానికి (Law of nature)కి అధికార యుక్తమైన వ్యాఖ్యానం యివ్వడానికే, మానవప్రవర్తనను సక్రమమార్గాన నడిపించేందుకే, వ్యక్తులు, కాంట్రాక్ట్ చేసికొన్నారు.

ఇట్టి ఒడంబడిక చేసికొన్న వ్యక్తులు, తమ సహజమైన హక్కులతో సమాజంలో ప్రవేశిస్తారు. తమ మీద తాము తీర్పు చెప్పుకొనే హక్కునూ, న్యాయాన్ని నిర్వహించే హక్కునూ మాత్రమే వారు సమాజపరం చేస్తారు. హేతుబద్ధమగు శాసనాన్ని (Law of Reason) అమలుపరచేందుకు, వ్యక్తులు, తమలోతాము, ఒక ఒడంబడిక చేసికొన్నారు. తత్ఫలితంగా, సివిల్ సమాజనిర్మాణము, రాజ్యము

ఉనికిలోకి రావటమూ జరిగింది. ఇది మొదటి ఒడంబడిక. దీనిపిదప, వ్యక్తులతో కూడిన సమాజానికీ, ప్రభుత్వానికీ మధ్య రెండవ ఒడంబడిక జరుగుతుంది. హాబ్స్ సిద్ధాంతం ప్రకారం, ఒకే ఒడంబడిక జరుగుతుంది. ప్రభుత్వానికి, ప్రజలకు మధ్య ఏ విధమగు ఒడంబడిక జరుగదు.

కాని, లాక్ సిద్ధాంతంలో రెండవ ఒడంబడిక జరుగుతుంది. అదే ఆయన సిద్ధాంత మంతటిలోనూ విశిష్టత. ఈ రెండవ ఒడంబడికయే, ఆయన ప్రతిపాదించిన సిద్ధాంతానికేగాక, రాజకీయ శాస్త్రానికే తలమానికంగా పరిగణింపబడుతోంది. ప్రభుత్వం ప్రజల జీవితభద్రతను, స్వాతంత్ర్యాన్ని, ఆస్తిపాస్తులను ఎంత వరకు కాపాడుతుందో, అంతవరకే ప్రజలు ప్రభుత్వాధికారాన్ని అంగీకరించి, దాని శాసనాలను శిరసావహించవలసిన అగత్యంఉంది. ప్రజాభీష్టంమీద నే ప్రభుత్వపు ఉనికి ఆధారపడుతుంది. ఏనాడు ప్రభుత్వం ప్రజలజీవితాన్ని నరకప్రాయం చేస్తుందో ఆనాడే దానిమీద తిరగబడి, దాన్ని మార్చి, మరో ఉత్తమప్రభుత్వాన్ని స్థాపించేందుకు, ప్రజలకున్న హక్కు నాశరహితమైనది. ఈ హక్కునుమాత్రం ప్రజలు ప్రభుత్వానికి ఒప్పజెప్పరు; ధారాదత్తం చెయ్యరు. కాని హాబ్స్ ప్రకారం, ప్రజలకు తిరుగుబడే హక్కే లేదు.

లాక్ ప్రకారం, సమాజమే సార్వభౌమాధికారాన్ని తన చేతిలో ఉంచుకొంటుంది. ఐతే, ఈ అధికారం సమాజం చేతిలో నివురు గప్పిన నిప్పులా ఉంటుంది (latent). ప్రజల ధన, ప్రాణ, ఆస్తి, స్వాతంత్ర్యరక్షణార్థము, సర్వకర్తగా నియోగింపబడిన ప్రభుత్వం తనవిధులనునిర్వర్తించనపుడు గర్భీకృతంగా వున్న ఈ అధికారం ఉనికిలోకి వస్తుంది. సమాజవిచ్ఛిత్తి జరుగకుండగనే, ప్రభుత్వవిచ్ఛిత్తి జరుగుతుంది, అని లాక్ సిద్ధాంతీకరించాడు. ఆయన సమాజానికి, ప్రభుత్వానికి మధ్య కచ్చితమైన వ్యత్యాసముందని గుర్తించాడు. సార్వభౌమాధికారాన్ని సమాజపరం చేసాడు. ప్రజాప్రాతినిధ్యంతో కూడిన శాసనసభను, (Legislature)ప్రతిపాదించాడు. "ప్రజాభీష్టమనే సిద్ధాంతానికి (The theory of consent)శాశ్వతమగుస్థానాన్ని, ఆంగ్ల రాజకీయచరిత్రలో, సముకూర్చాడు." (లాస్కీ) ప్రభుత్వాధికారి (రాజు) శాసనాధికారంకంటె మిన్నగాదు. చట్ట బద్ధమగు రాజరికాన్ని, పార్లమెంటరీ ప్రాతినిధ్యంతోకూడిన ప్రజాస్వామ్యాన్ని శాసనఔన్నత్యాన్ని, ప్రతిపాదించిన ప్రథమ గౌరవం లాక్ కి దక్కింది.

జాన్ లాక్ పిదప, ఈ సిద్ధాంతాన్ని ప్రతిపాదించినవాడు జాన్ జాక్విస్ రూసో; ఈయనకూడ మానవుడు ఆదిలో ప్రకృతి దశలో జీవించాడని అంటాడు. మానవుడు సహజముగా ఉత్తముడు; దయాస్వభావుడు; జన్మతః, వ్యక్తి స్వేచ్ఛా సమానత్వాలతో పుట్టాడు. కాని, సమాజంలోని సాంఘిక, ఆర్థిక, రాజకీయ పరిస్థితులు అతని స్వేచ్ఛా సమానత్వాలను అరికట్టు సంకెళ్లుగా తయారయ్యాయి. ఆదిమమానవుడు ప్రకృతి దశలో ఆదర్శప్రాయమైన ఆనందాన్ని (Idyllic Happiness) అనుభవించాడు. నాటి మానవులు స్వేచ్ఛను, సమానత్వాన్ని సమపాళ్ళలో అనుభవించారు. క్రమక్రమంగా సమాజంలో సొంత ఆస్తి తలెత్తడంతో, వ్యక్తి సహజ స్వేచ్ఛను కోల్పోయాడు.

కాబట్టి ప్రతివ్యక్తియొక్క ఆస్తి పాస్తులను, కాపాడే సంస్థను వ్యక్తి స్థాపించవలసిన అవసర మేర్పడింది. ఈ సంస్థ స్థాపనమువల్ల, ఇరుగు పొరుగు వారితో ఒక వైపునుండి ఐక్య మొందుతూనే, మరో వైపునుండి, ప్రకృతిదశలో అనుభవించిన ఆనందాన్ని పొందవచ్చును. ఇట్టి సంస్థను ఉనికిలోకి తెచ్చేందుకు వ్యక్తులు ఒక ఒడంబడిక, చేసికొన్నారు. తత్ఫలితమే ఒక సివిల్ సొసైటి నిర్మాణము. ఈ ఒడంబడిక, చేసికొనేటప్పుడు ప్రతివ్యక్తి తన హక్కులన్నిటినీ సమాజానికి స్వాధీన పరుస్తాడు. తత్ఫలితంగా సమాజమే సార్వభౌమాధికారాన్ని కలిగిన సంస్థగా రూపొందుతుంది. వ్యక్తులయొక్క ప్రయోజనాల దృష్ట్యా సంఘముయొక్క అధికారాన్ని పరిమితం చేయనవసరంలేదు. వ్యక్తుల ప్రయోజనాల రక్షణార్థం ఏర్పరుచబడిన ఈ సంస్థ వారి ప్రయోజనాలకు భిన్నంగా వ్యవహరించదు. సమాజంయొక్క సామూహిక అభీష్టంలో, (General Will) వ్యక్తియొక్క అభీష్టం (Individual will) సంఘర్షించవచ్చు. సామూహిక అభీష్టంలో ఏ వ్యక్తిఐనా

అంగీకరించని పరిస్థితులలో, బలప్రయోగం ద్వారానైనా సామూహిక అభీష్టాన్ని అతను అంగీకరించేటట్లు చేయాలి. అంటే—ఆ వ్యక్తి రాజ్యంయొక్క బలప్రయోగం ద్వారా స్వతంత్రుడుగా చేయబడతాడు! (He shall be forced to be free!) శాసనం ప్రజలందరు సమావేశమైన పరిషత్తులోనే చేయబడుతుంది. సమాజానికి సంక్రమించిన సార్వభౌమాధికారం నాశరహితం; అవిభాజ్యం; ప్రాతినిధ్యరహితం. (Sovereign power is inalienable, indivisible and can never be represented or delegated) ఒక శాసనాన్ని చేయవలసి వచ్చినపుడు సమాజంలోని ప్రతివ్యక్తి సమావేశమవవలసినదే. ఇట్టి తీవ్రతర ప్రజాస్వామ్యాన్ని (Extreme form of Democracy) ప్రచారం చేసిన విచిత్రవ్యక్తి రూసో. సార్వభౌమాధికారి శాసనాన్ని నిర్మిస్తాడు. ప్రభుత్వం శాసనాన్ని అమలుపరుస్తుంది. ప్రభుత్వం కాంట్రాక్ట్ ద్వారా స్థాపింపబడలేదు. కాబట్టి ప్రభుత్వం ఒడంబడికలో భాగస్వామి కాదు. రూసో ప్రకారం ఆదిమ మానవులు ఒకే ఒడంబడికను చేసికొన్నారు.

ప్రకృతిదశలో జీవించిన ఆదిమ మానవులు చేసికొన్న ఒడంబడికయొక్క ఫలితమే రాజ్యం; ఒకే ఒడంబడిక జరిగింది, దానిలో ప్రభుత్వం భాగస్వామి కాదు; వ్యక్తులు తమ హక్కులన్నిటిని సంపూర్ణంగా, సార్వభౌమాధికారికి, ధారాదత్తం చేసారు; సార్వభౌమాధికారం నిరంకుశం—అనే హాబ్స్ సిద్ధాంతంలోని ఈ లక్షణాలు, రూసో సిద్ధాంతంలో కన్పిస్తవి. కాని, ప్రభుత్వం నిరంకుశంగా వర్తించవచ్చు అనే హాబ్స్ అభిప్రాయంతో రూసో అంగీకరించలేదు. రూసో ప్రకారం, వ్యక్తి తన హక్కులను, ప్రభుత్వాధికారికి గాక, సమాజానికి ధారాదత్తం చేస్తాడు. ఆ రీత్యా, రూసో ప్రభుత్వానికీ, రాజ్యానికి మధ్య వ్యత్యాసాన్ని గుర్తించాడు. సార్వభౌమాధికారంలో భాగస్వామియైన వ్యక్తి, తనకు కావలసిన శాసనాలను, రాజ్యాంగాన్ని రూపొందించుకునే హక్కును, తానే కలిగి వుంటాడనే సిద్ధాంతాన్ని రూసో ప్రతిపాదించాడు. అధికతర ప్రజాస్వామ్య స్థాపనకు ఈయన సిద్ధాంతం, సమగ్రప్రాతిపదికను వేసింది. ఈ భావాలన్నీ, 1789 లో ఫ్రెంచి విప్లవసమయంలో ప్రకటింపబడిన, మానవ హక్కుల ప్రకటనలో (1789—The Declaration of the Rights of man) పొందుపరచబడ్డాయి. ప్రజాభీష్టమే రాజ్యంయొక్క ఉనికికి ప్రాతిపదిక అనే సిద్ధాంతాన్ని ప్రతిపాదించాడు.

రూసో సిద్ధాంతంలో (The theory of General will) సామూహిక అభీష్టమనేది, అర్థంగాని క్లిష్టవిషయం. ప్రజలంతా వివిధమైన స్వార్థప్రయోజనాలు లేకుండా, సమావేశమైన పరిషత్తులో శాసనం చేయబడటం ఎట్లు సాధ్యమో ఊహాతీతం.

సోషల్ కాంట్రాక్ట్ సిద్ధాంతాన్ని ప్రాచీన రాజకీయ సిద్ధాంతాలకు సంబంధించిన మ్యూజియంలో భద్రపరచవలసిన అవసరం నేడు ఏర్పడినా, ఆ సిద్ధాంతం కొన్ని పరమసత్యాలను ప్రతిపాదిస్తోంది. ఏ వ్యక్తిగాని, ప్రజాభీష్టానికి వ్యతిరేకంగా నిరంకుశాధికారాన్ని చలాయించలేడు; అలా చలాయించినపుడు ఆ ప్రభుత్వం మూలమట్టం కాక మానదు; దాన్ని నాశనంచేసి మరో ప్రభుత్వాన్ని స్థాపించుకొనేందుకు ప్రజలకు అధికారముంది; మానవుడు స్వేచ్ఛను, స్వాతంత్ర్యాన్ని కోరుతాడు. ఈ సత్యాలను ప్రతిపాదిస్తోంది కాబట్టే, ఈ సిద్ధాంతానికి నేడు కూడా కొంత విలువ వుంది.

పరిచయం:

బాలగంగాధర తిలక్

శ్యామకృష్ణ

పులిచంపిన లేడి నెత్తురు పులుముకోలేను
ఋష్యమృగోదగ్ర విరాగం అలకించలేను
జగద్ధాత్రి! నీకుమారులమైన మేము
తత్వాల పేర, విప్లవాల పేర
ఒకరి నొకరం హతమార్చుకోలేము.

శాంతికోసం యుద్ధాన్ని ప్రజ్వలింప జేస్తారు
సుఖంకోసం అరక్త విప్లవాన్ని తిరింప జేస్తారు.
శ్మశాన భూమిని వికసిస్తుంది వీరు నాటినపూల చెట్టు
కాని ఎవరు తుడుస్తారు తల్లీ! నీ కన్నీటి బొట్టు
(కవి వాక్కు)

సుమారు ఒకదశాబ్దం అజ్ఞాతంగా ఉండి, క్రితం, ఎన్నికల సంరంభంలో 'ఆంధ్ర పత్రిక' లో జరిగిన వాదోపవాదాల సందర్భంలో శ్రీ బాలగంగాధర తిలక్ 'కవి వాక్కు' తిరిగి వినబడింది. పార్టీ కక్షలు, సిద్ధాంతాల కృత్రిమ ప్రభావం, యుద్ధావేశాల మధ్య తన స్థానాన్నీ, తన లక్ష్యాన్నీ, మరచిపోతున్న రచయితా ప్రపంచాన్ని హెచ్చరించి వెలుగు దారి చూపించింది 'కవి వాక్కు'. కవి స్వతంత్రుడు ఆ రోజున రాజుల కమ్ముడు పోయినా, ఈరోజున పార్టీలకి ఊడిగం చేసినా కవి అస్వతంత్రుడైపోతాడు. 'వంచలేను నా యీ శిరస్సు ఏ అధికారం ముందు, ఒప్పలేను మానసిక దాస్యాన్ని ఏ ప్రభుతయందు' అని ముక్త కంఠంతో పలికినాడు. కాని స్వాతంత్ర్యం అంటే స్వైరవిహారం కాదు. పులి చంపిన అమాయకపు లేడి నెత్తురు కవనానికి కావాలనడం కాదు. కవి స్వాతంత్ర్యానికి ఒక నియతి, ఒక గమ్యం ఉన్నాయి. మానవుడైన రచయితకి తోటి మానవుల యెడ ఉండవలసిన సానుభూతి, విశాల దృక్పథం లోపించితే రచయిత రాక్షసుడౌతాడు. అందుకే—

“.................................
వివేకంలేని ఆవేశం విపత్కరమౌతుంది
సంయమం లేని సౌఖ్యం విషాదకారణ మౌతుంది
సమ్యక్ సమ్మేళనములేని శౌర్యత్రికం
కఠోరమౌతుంది
కరుణలేని కవివాక్కు సంకుచితమౌతుంది!”
అని హెచ్చరిక చేశాడు.

1938 వ సంవత్సరములో శ్రీ తిలక్ తొలి రచనలు—బాల్యరచనలు— 'ప్రభాతము—సంధ్య' అనే పేరుతో—పుస్తకరూపంలో వెలువడ్డాయి. ఆ పుస్తకానికి శ్రీ కోలవెన్ను రామకోటేశ్వరరావు గారు పరిచయం వ్రాస్తూ "ఇంత చిన్నతనంలో నే యిన్ని కళలూ, యింత ప్రతిభా, ఎక్కడనుంచి వచ్చినవా" అని ఆశ్చర్యం చూపించారు. నాటినుంచీ శ్రీ బాలగంగాధర తిలక్ కవితాశక్తి పక్వమై, ప్రతిభావంతమై ఆధునిక సాహిత్యరంగానికి అలంకారం సదృశమైంది. శ్రీ తిలక్ ఆంధ్రాంగ్ల సాహిత్యాలు తరచి చూచినవాడు. కొత్తగా వచ్చిన 'ఇజమ్'లనీ, నూతన సారస్వత విధానాల్నీ బాగా ఆకళింపు చేసుకొన్నవాడైనా, ఆ పద్ధతుల్ని మక్కీకి మక్కీగా దిగుమతి చేయడము నేది శ్రీ తిలక్ ఒప్పుకోడు. అతని నిశితమైన, హృద్యమైన అభిరుచి అతనిని ప్రక్కదారులు తొక్కనీయలేదు. సారస్వతం పేరున ఈ రోజున సాంకేతిక పరిభాషా సంకీర్ణమైన, అగమ్యగోచరమైన, రచనా పద్ధతి ఈ కవి రచనలలో కనుపించదు. ముఖ్యంగా ఆధునికమైన శ్రీ తిలక్ రచనలలో ప్రసాదగుణం, ఉదాత్తత ఎక్కడా లోపించవు. ఎక్కడైనా సాంకేతికమైన చిత్రణవున్నా అది కేంద్రమైన ఆ అనుభూతకి దోహదం యిచ్చేదిగా నే వుంటుంది.

శ్రీ తిలక్ ఇట్లు భావమీదా, అటు భావం మీదా చక్కని అధికారం కలవాడు. అతని వృత్తాలు మృదుమధుర భావనాయుతములై పక్వమైన శైలికలిగి సహృదయుల మెప్పుపొందాయి 'గోరువంకలు' అనే యీ కవి రచించిన వృత్తసంచయం రమ్యమైన భావనకీ, సౌందర్యస్ఫూర్తికీ అటపట్టు.

అభ్యుదయకవులు ఈ కవిని తమవాడనినా, నవ్యసాహితీపరులు శ్రీ తిలక్ తమవాడేనని అన్నా నిజానికి యితని కవిత్వము ఏ ఒక్క పరిధికీ లొంగనిది. నిజానికి అభ్యుదయరచన, అభ్యుదయ నిరోధకరచన అన్న వ్యత్యాసం చాల సంకుచితమైనది. సన్నిహిత కాలసమాజ పరిస్థితుల దృష్ట్యా ఏదో కొంతవరకు యీ భేదాన్ని సమర్థించడం జరిగినా, అనంతమైన కాలమూ, చరిత్రల దృష్ట్యా వీటికి అర్థం లేకపోవచ్చును. చివరకు ఒకానొక రచన ఏ సిద్ధాంతం ప్రతి

సాధించిందీ అన్నది ముఖ్యం కాదు. 'ఏవిధంగా చెప్పాడు? ఏ వ్యక్తిత్వ వైఖరి చూపించాడు? ఏ అనుభూతి కలిగించాడు?' అన్నదే సాహిత్యానికి విలువ నిచ్చేదీ, లేనిదీ అవుతుంది. అందువలన ఒకరచన విశిష్ట రసానుభూతిని కలిగించినంతవరకూ అది 'అభ్యుదయ' లేక 'అనభ్యుదయ' రచనయా అన్న ప్రశ్న ఉదయించదు. 'నా కవిత్వం' అన్న యితని గేయాన్ని తిలకించండి.

"నా కవిత్వం కాదొక తత్వం
మరికాదు మీరనే మనస్తత్వం
కాదు భౌతికవాదం, సామ్యవాదం
కాదయ్యో అయోమయం, జరామయం.
....
నా అక్షరాలు
కన్నీటి జడులలో తడిసే దయా పారావతాలు
నా అక్షరాలు
ప్రజాశక్తుల వహించే విజయ ఐరావతాలు
నా అక్షరాలు
వెన్నెలలో ఆడుకొనే అందమైన పిల్లలు"

ఎక్కడ అందముంటో, ఎక్కడ మానవత్వం, కరుణ ఉన్నాయో అక్కడ ఈ కవి లేఖిని తాండవం చేస్తుంది. అభ్యుదయవాదుల విప్లవగీతాలలోని 'చంపండి, పొడవండి, నెత్తురుతాగండి' అన్న క్రౌర్య పటిమ ఇతని ఉద్దేశ్యంలో పూర్తిగా ఖండనీయము శ్రీ తిలక్ పాతగిలిన సంప్రదాయాలనీ, విశ్వాసాల్నీ, పద్ధతుల్నీ ఎదిరించినవాడే! ఒక విధంగా అతను విప్లవభావుకుడే కాని అందువలన శాశ్వతమైన విలువల్ని తారుమారు చేయాలనే దుస్సంకల్పం శ్రీ తిలక్‌కు లేదు. 'కొత్త' అన్నది ప్రతీదీ అతనికి పరిగ్రాహ్యం కాదు. అతని విశాలమానవతా కరుణాహేతువాదానికి నిలబడని ఏ విశ్వాసాన్నీ, సిద్ధాంతాన్నీ అతను నమ్మడు. కాని కరుణ, సౌందర్యోపాసన ఇతని కవితావేశానికి వెనుకనున్న శక్తులు. శ్రీ తిలక్ రచించిన 'మేగ్నాకార్టా' నిజంగా ఆధునికులకు 'హక్కుల పత్రం' వంటిదే నని నా అభిప్రాయం.

'మేం మనుష్యులం
మేం మహస్సులం
గుండెలోపలి గుండె కదలించి
తీగలోపల తీగ సవరించి
పాట పాటకు లేచు కెరటంలాగ
మాట మాటకు మ్రోగుకిన్నెరలాగ
మేం ఆడుతాం!
మేం పాడుతాం!"
మేం ఉపాసకులం
మేం పిపాసువులం
భూమి అంచుల వెలుగు తెరకట్టి
తారకలగతి కొక్క ప్రతిపెట్టి
పాటపాటకు వెండిహారంలాగ
మాటమాటకు మంచు దూరంలాగ.
మేం సాగుతాం!
మేం రేగుతాం!
మేం నవీనులం
మేం భావుకులం.
పాతలోకం గుండెలో శతఘ్ని పగిలించి
భావికాలం చంద్రకాంతపు శిలకరగించి
పాటపాటకు సోకు స్వర్గంలాగ
మాటమాటకు దూకు సింహంలాగ.
మేం నిలుస్తాం!
మేం పిలుస్తాం!
మేం మనుష్యులం
మేం మహస్సులం
మాకు దాస్యం లేదు
మాకు శాస్త్రం లేదు
మాకు లోకం ఒక గీటురాయి
మాకు కరుణ చిగురుతురాయి.
మేం పరపీడన సహించం
మేం దివ్యత్వం నటించం.
గాలి గుర్రపుజూలు విదిలించి
పూలవర్షం భువిని కురిపించి
పాటపాటకు పొంగు మున్నీరులా
మాటమాటకు జారు కన్నీరులా.
.........." [భారతి, అక్టోబరు 1945]

ఈ కవి ఆడుతాడు, పాడుతాడు.

భావకవులు ఎక్కువగా స్వీయబాధా గాథల్ని, ఊహాసుందరమైన ప్రేయసుల్ని కవితావస్తువులుగా గ్రహించారు. అలాగే నేటి రచయితల రచనలలో సామాజిక రాజకీయ దృక్పథంమాత్రమే కనపడుతుంది. శ్రీ తిలక్ కవితాలేఖిని సమగ్రమైన వైవిధ్యం కలిగినది. యుద్ధం, సైనికుడి మనస్తత్వం, ముసలితనం, పేదరికం, క్షామం, ఋతువర్ణన, వియోగం, విరహం— ఇతని కవితావస్తు సామగ్రిలో చేరుతాయి. జిజ్ఞాసాపూర్వకమైన ఇతని 'గుండెకింది నవ్వు' ఒక కోవకు చెందినది.

శ్రీ తిలక్ చిత్రణలు సరికొత్తగా కవిలోఉండే అనుభూతిని పాఠకునికి అందజేస్తాయి. ఒక్కొక్క కవి తన అనుభూతి విశిష్టతను తనయొక్క చిత్రీకరణ ద్వారానే సూచించాలి అందుకనే చెప్పేవిధానంలోనూ, చిత్రీకరణలోనూ ఒక ప్రత్యేక వ్యక్తిత్వమూ, ఒక క్రొత్తదనమూ ముఖ్యంగా ఉండాలి. ఉదాహ

గను ఈ కవి రచించిన 'ముసలివాడు' అనే వచన పద్యంలో—

"కనుగూడులు వల్లనయి
పెను మోములు చల్లనయి
కీలుకీలున బాధగా
నాడునాడులు లాగగా
చలిగాలి చూరులో కసరినటు
చలిచీమ మట్టిలో దొలిచినటు
వచ్చినది, మూగినది, ముసిరినది, ముసలితనము..."

అని 'ముసలితనా'న్ని అతిసహజంగా, క్రొత్తగా చిత్రించాడు.

ఇతని 'వేసవి' చక్కని రచన. వేసవికాలపు అలసత్వాన్నీ, ఉష్ణతనీ, నూతన శైలితో రచించినాడు.

"కాలం కదలదు—పొదలో
పులి పంజావిప్పదు—చేపకు
గాలంతగలదు—
చెట్లనీడ ఆవులు మోరలు
దింపవు—జిల్లిపిల్ల బల్లిని
చంపదు.

కొండమీద తొరలు మాడెను
బండమీద కాకులు చచ్చెను...
కాలం కదలదు...
ఎండుటాకులు సుడిగాలికి తిరిగెను
గిర్రున—వడగొట్టిన భిక్షుకి అరచెను
వెర్రిగ—
పంకా క్రింద శ్రీమంతుడు
ప్రాణం విడిచెను—గుండెక్రింద నెత్తురు
నడిచెను—.........
..............."

'పంకా క్రింద శ్రీమంతుడు ప్రాణం విడిచెను' అన్నప్పుడు వ్యంగ్య పూర్వకమైన ధ్వని మనకు ద్యోతకమౌతుంది.

ఈ కవి ఒక 'పాడుపోయిన' శిథిలమైన, ఒక కుగ్రామాన్ని చూసినపుడు 'ఈ గాలిలోన పూర్వుల శరీరస్పర్శా చైతన్యాన్ని' ... అనుభవించుతూ యిలా అంటాడు—

"...............
కాలిపోయే యిల్లులా జీవితం జరుగుతుంది
ఒక వెగటు ఏదో నన్నావరించుకుంది.
కాలం పాడునుయ్యిలా నాకన్నులకు కనపడింది"

ఆ పాడునూతిలో ఎన్ని శతాబ్దాలు, ఎన్ని చరిత్రలు, ఎన్ని కల్పనలు అణగారిపోయినవో!

వంగదేశంలో క్షామం వచ్చింది. రోజుకి కొన్ని వందలమంది వీధులమ్మటా, "పేవ్ మెంట్ల" మీదా చచ్చిపోతున్నారు. ఒక ప్రక్క విదేశ ప్రభుత్వం తటస్థంగా ఏమీజరగనట్టు ఊరుకుంది. మరొకప్రక్క సాహుకార్లు విపరీతంగా "బ్లాక్ మార్కెటు" చేస్తున్నారు "భూలోకం" అన్న గేయంలో యీ ధనికవర్గాన్నీ, దరిద్రుల బాధనీ, ఒక మూలజరిగే యుద్ధంవల్ల కలిగే వినాశనాన్నీ చిత్రిస్తాడు.

"అస్థిమూల పంజరాలు
ఆర్ద్రరావ మందిరాలు
ఏలోకం తల్లీ—యిట
ఏవో బాష్పజలాలు"

అని కుమారుడు ప్రశ్నిస్తే తల్లి జవాబు చెబుతుంది.

"కాలు కడుపు యిమ్మన్నది
గాజు మేడ లేదన్నది
అన్నపూర్ణకంటె ముందు
కనపడినది రక్తబిందు

* * *

కూడులేని లోకం యిది
గుండెలోతు తాపం యిది
సోమరాజి శాపం యిది
పెద్దలున్న మిద్దెలున్న పాపం యిది
అడుగుతున్న అడుగుతిన్న లోకం యిది
ఇది "భూలోకం" అబ్బీ!—యిట
అస్థిమూల పంజరాలు
ఆర్ద్రరావ మందిరాలు
పుటకలేని గులకరాళ్ళు"

[ప్రతిభ; సంపుటి: 8; సంచిక: 1; 1945]

ఈ నాగరికత, ఈ యుద్ధోన్మాదం పీడితమైన యీ భూమిని ఎటువంటినరకంగా తయారుచేశాయో మనకి ఒక్కసారిగా తెలియవస్తుంది. ఈ దారిద్ర్యానికి ఈ నోరులేని జీవాలకి ముక్తిలేదా? ఈ నాగరికత గమ్యం ఏది? కరుణామూర్తియైన కవిలేఖిని ఆక్రోశం ఆలకించండి. 1945 ఏప్రెల్ భారతిలో ప్రచురింపబడిన "ఆర్తగీతం" అనే గేయంలో కవియొక్క తపన మనకి గోచరిస్తుంది "నా దేశం ఔన్నత్యాన్ని గురించి చెప్పకు, "కల్చర్", అభ్యుదయం, నాగరికత మొదలైన పదాలు—వాటి అర్థాలు నాకువద్దు. నాకు కనపడుతున్నది మానవుడుగా నీతోటిమానవుడిపై జరిపే అత్యాచారమూ, నీయొక్క నిర్లిప్తత, నిన్ను కాదన్నట్టు నువ్వు నీ సుఖంలో కోర్కెలలో, నువ్వుండిపోవడం— ఇంకా మానవుణ్ణి అనీ, సంస్కారి ననీ నిన్ను నువ్వు ఎలా అనుకోగలవు?" అని తనను తనే ప్రశ్నించుకుంటున్నాడు. మనల్ని ప్రశ్నిస్తున్నాడు.

"పైన దైవమునకు క్రింద మానవునకు జవాబు చెప్పవలసిన వాణ్ణి; రసాతల మంట శిరసు వంచిన వాణ్ణి; రాత్రీముఖ రుదితబాధా కంపనాలాన్ని..."

"ఈ రోజున నేను చూచినది యేమి? విధి ఇన్ని కత్తులను దూసినది యేమి? జాగృతి హేతువాద రల రుధిర మేమి?..."

దుఃఖ వైకల్యం అనే కత్తి కోసను ఎర్రనిరక్తం కనబడింది. 'ఇదంతా ఏమిటి?' అని బాధతో, సిగ్గుతో కుంచుకొని పోతాడు, విస్తుపోతాడు.

"నేను చూశాను నిజంగా మూర్తీభవత్ దైన్యాన్ని, హైన్యాన్ని; క్షుభితా ప్రకల్లోల నీరఘుల్ని; గచ్ఛత్ శివాకార వికారుల్ని"

'ఇది ఏ నాగరికతకు ఫలశ్రుతి?'

అని ప్రశ్నిస్తాడు. విమానాలు, ఆకాశాన్నంటే సౌధాలు (Sky. scrappers), సైన్సులో జరిగిన అభివృద్ధి, యివన్నీ ఉన్నా కూడా 'ఈ నాగరికతారణ్య వాసం భరించలేను' అని నిస్పృహ చెందుతాడు. 'ఏ భగవంతుడు వీళ్ళ దుస్థితిని గమనిస్తాడు?' అని వాపోతాడు.

ఘోరమైన యీ విషాద విషమ సమస్యని పాఠకుని మనోనేత్రానికి చూపుతాడు. సమస్యా పరిష్కారము అతను సూచించడు. అది అతని పనికాదు. సామాజిక రాజకీయవేత్తలాలోచింప వలసిన విషయం అది. కవిత్వముయొక్క ముఖ్య ప్రయోజనమే వేరు. కవి బూజుపట్టి మొద్దుబారిన మన చైతన్యాన్ని దులిపి తిరిగి పదును పెడతాడు. మన అనుభూతుల్ని సువిశాలమూ, సునిశితమూ చేస్తాడు. కేవలం వచన రచనలో పద్యానికున్న శక్తిని తీసుకురావడంలో శ్రీ తిలక్ అందెవేసిన చేయి. అంతర్లీనంగా ఉన్న ఒక విచిత్రమైనగతి ఇతని వచన పద్యాల్ని నడిపిస్తున్నది. ఈ విధమైన రచనలు మన మనస్సులకి దగ్గరగా వచ్చి పలకరించినట్లు అనిపిస్తుంది. 'ఆర్తగీతం' ఒక ఉత్కృష్టమైన రచన.

సైనికుని మనస్తత్వం 'సైనికుని ఉత్తరం' అనే వచన పద్యంలో హృదయంగమంగా చిత్రించబడింది. యుద్ధం నేటి సమస్యలకి పరిష్కారం అయింది. కాని 'శాంతి' అనేది ఈ క్ష్మాతలంమీద మృగ్యం అయిపోయింది. ప్రతివాడూ తన దేశానిదే న్యాయం అనీ, విజయం తనదేననీ నినాదమిస్తాడు. కాని ఏ యుద్ధంలోనూ ఏ ఒక పక్షందీ న్యాయంకాదు. చారిత్రిక దృష్ట్యా యుద్ధంవల్ల సర్వవినాశనమే ఫలితంగా వస్తోంది. కాని యుద్ధంచేసే సైనికుని మనస్తత్వం విచిత్రమైనది; సానుభూతి చూపతగినది. 'ఎవర్ని చంపుతున్నాడు? ఎందుకు చంపుతున్నాడు?' ఇది అతనికి తెలియ వలసిన అవసరం లేదు. యాంత్రికముగా యుద్ధరంగంలోకి చొచ్చుకొనిపోయి ఒకర్ని చంపడమో, తాను చావడమో చేస్తాడు. అతను స్వీయోన్నతభావాల్ని, ఆత్మనీ నొక్కివేసి, ఆ వాతావరణాని కనుగుణమైన క్రూరత్వాన్ని వహిస్తాడు. అతని మానవత్వం ప్రతి నిముషము ఛిన్నాభిన్నం అయిపోతూ వుంటుంది. ఒకవిధమైన మానసిక హైన్యంలోకి దిగజారిపోతాడు.

"...............
అర్ధరాత్రి దాటిందని మ్రోగిన ఒంటిగంట
మంటలా మొహాన్ని కొట్టింది.
నేను, ఇదివరకటి నేనుకాను,
నాకువిలువలు లేవు, నాకనుభూతుల్లేవు
చంపడం, చావడం,
మీ సంధ్యావందనంలాంటి అలవాటయింది!
కనిపించే యీయూనిఫారమ్ క్రింద
ఒక పెద్దవిరాశి, ఒకఅనాగరికత
క్రిక్కిరిసినదిలాగ రహస్యంగా ఉంది
వదలలేని మోసపు ఊబిలాగ ఉందీ
నేనంటే నాకేఅసహ్యం
అందుకే మరీమరీచంపుతాను
మరీమరీతాగుతాను.."

కాని యీ యుద్ధం సమాప్తి అవగానే 'తిరిగి నా యింటికి వెడతాను' అన్న భావమే యింకా అతనిలో ఆశ రగులుస్తూ వుంటుంది.

"ఇంక తెల్లవారుతోంది
దూరంగా ఆల్ప్స్‌మీదమంచు
దుఃఖంలా కరుగుతోంది
ప్రభాతం సముద్రంమీద నెండినౌకలా తేలుతోంది
తిరిగిఎప్పుడు మనవూరువస్తానో, నిన్ను చూస్తానో
అందమైన తెల్లనినవ్వు నీమెడలో
గొలుసుగొలుసులుగా కదలినపుడు
అద్భుతమైన చెమ్మగిలిననీచూపు
నెమలిరెక్కలా విప్పుకొన్నపుడు
ఎన్నాళ్ళకి! ఎన్నాళ్ళకి!

ఈ విధంగా కరుణావ్యగ్రమైన వాతావరణాన్ని కవి కల్పిస్తాడు. లక్షలాది సైనికుల బాధ, ఆందోళన, దైన్యపరిస్థితి మనకు తట్టుతాయి. అయినా ఆ సైనికునికి తన యిల్లు, వాకిలి, పిల్లలమీదవుండే మమతయే అతని భయంకర జీవితానికి శాంతిని కలగజేస్తోంది. చివరికి—

"సెలవ్, అబ్బ! చలి.
చలిగాలిగుండెలమీద కత్తిలా తెగింది
నీరూపం నాదేహానికి వెచ్చగాతగిలింది"

అంటూ ప్రేయసీ స్మృతితో వ్యక్తావ్యక్తమైన స్థితిలో లేఖను ముగిస్తాడు.

స్వాతంత్ర్యభావాలకీ, వివిధ కళాపరిణామాలకీ అంతర్జాతీయ కేంద్రమైన ఫ్రాన్సు దేశంపైన 'హిట్లరు' దాడి జరిపినపుడు యీ కవి హృదయం విలవిలలాడి పోయింది. ముఖ్యమైన 'టులాన్' రేవుపట్టణము జర్మనీ చేతులలో పడినపుడు శ్రీ తిలక్ రచించిన 'టులాన్' అన్న రచన ఈ కవియొక్క బాధాతీవ్రతను వ్యక్తం చేస్తున్నది.

"నిశ్శబ్దపు మెత్తని పరుపులపైన
నిగురించినది పట్టణమంతా
కొంచె చివర ఎర్రని నక్షత్రం
రాలిపడింది సముద్రపునీలంలో,
చీకటి దుంపటిలో అస్పష్ట భవిష్యత్తు
రాజుకొంటున్నది రవ్వలు రవ్వలై,
చుక్కలు ముక్కలై;
నాలుగు కొట్టింది చర్చిగంట
నిగురించే 'టులాన్' పట్టణపు గుండెలో
పగిలింది జర్మను శతఘ్ని......"

చివరకు నౌకారక్షకులు శత్రుహస్తాల్లో పడకుండా తమ నౌకల్ని అంటించి వేశారు.

"ఒక్కొక్కటి ఒక్కొక్కటె యుద్ధనౌకలు
ఒరిగి ఒరిగి సముద్ర నిద్రాద్ర జలతరంగ భుజంగ
పరీరంభమ్ములలో సురిగిపోయినవి
బలియిచ్చిన ప్రాణదీప్తి
జలధిగర్భాంతరిత బడబాగ్నిలో కలసి
శిఖల పఱచి, నాలికలు తెఱచి, నాట్యమాడింది!
'టులాన్' భూమిమీద
ప్రజల వేడికన్నీళ్ళ వాన వాగులై పారింది!
ఒహో టులాన్! ఒహో టులాన్!
మరపురాని స్మృతిపై ఒరిగిపొమ్మ
మా బ్రతుకులలో కొరుచిచ్చు కలనై, అలనై"

ప్రసిద్ధాంగ్ల కవులైన డబ్ల్యు. బి. యీట్సు, ఆడెన్‌లలో గల ప్రతిభవంటి ప్రతిభ శ్రీ బాలగంగాధర తిలక్‌లో మనకు గోచరిస్తుందనడంలో అతిశయోక్తి లేదు. ఈ కవి రచించిన 'గుండెకింద నవ్వు' ఎంత ఉదాత్త ఉత్కృష్టభావనా పరిపూర్ణమో చూడండి:

"చేతిలో కలం అలాగే నిలిచిపోయింది
చివరలేని ఆలోచన సాగిపోయింది
ఏదో రహస్యం నన్నావరించుకుంది.
అప్పుడే నీ నవ్వు నాగుండెకింద వినబడింది.
పడుతూ లేస్తూ పరుగులిడే మహాప్రజ
పిలుస్తూ బెదురుతూ పోయే కన్నుగవ
కాలి సంకెలల ఘలంఘులల వినబడే రొద
ఏమీ తోచక భయంతో కళ్ళు మూశాను
అప్పుడే నీ నవ్వు నాగుండె క్రింద వినబడింది."

ఈ అనంత విశ్వ రహస్యం కవిని జిజ్ఞాసువును చేసింది. ఈ సృష్టికి గమ్యం ఏమిటో, యీ ప్రాణి కోటియొక్క పరిణామావధి యేమిటో యిప్పటికీ దుర్భేద్యంగానే ఉండిపోయింది. కాని యీ సందేహంతో ఆందోళన పడుతూ వున్న కవి గుండెదగ్గరగా నవ్వు వినబడింది. 'ఆ నవ్వు అర్థం ఏమిటి?' అవహేళనా పూర్వకమైన పరిహాసమా? లేక 'నేనున్నాను' అని యీ సృష్ట్యాధారమయిన దివ్యశక్తి తనను తానెరిగించుకొనడమా?

"ఆకాశపు వంపులో అద్రి వెనుక నీ నవ్వు
పాతాళం లోలోతులలో ప్రతిధ్వనించ సాగింది
అంధకారపు సముద్రానికి అవతలి ఒడ్డున నీరూపం
అందుకోలేని నా చూపుకి ఆశఆశగా సోకింది.
రా! ప్రశ్నించే నా మనస్సులో
చల్లని చేతితో నిమురుకో!
రా! కనురెప్ప మాటుగా
నీ మెరపు వీణ మెల్లగా మీటుకో!
క్రమ్ముకుంది నాలో భయంతో కలిసిన ధైర్యం
ప్రవహించింది నాలో తీరని రజిత నదం
ఇపుడే, ఇపుడే, నీ నవ్వు
నా గుండె కింద వినబడింది!"

కవికేదో జ్యోతిర్దర్శనం కలిగింది. కవి అభయం కోరుతున్నాడు. బాధలతో, ఆశలతో, లేస్తూ, పడుతూ పోయే యీ ప్రాణికోటికి ఒక ధైర్యము, అవలంబన కావాలి. కవికి స్థైర్యం కలిగింది. ఆ గుండెకింద నవ్వును యిక నిర్లక్ష్యం చెయ్యలేడు.

'గుండెకిందనవ్వు' చాల గొప్ప రచన. ఏ దేశ సాహిత్యానికైనా అలంకార ప్రాయంకాదగినదనడంలో అతిశయోక్తి లేదు.

ఈ కవి రచించిన 'సంజ' అన్న గేయంలో కీట్సు కవి సౌందర్యచ్ఛాయలు గోచరిస్తవి.

"గగన మొకరేకు కన్నుగవ సోకు
ఎరుపెక్కు చెక్కిళ్ళ విరిసినది చెంగల్వ
సంజవన్నెల బాల రంగు పరికిణి చెంగు
చీకటిని తాకినది, అంచుగా
చిరుచుక్క ప్రాకినది!
వాలు నీడలదారి నీలిజెండా లెత్తి
చుక్కదీపపువత్తి సొగయుబాటలవల్ల
నిదురతూలికనడక గదుము మైకపుకోర్కె
వచ్చు నిశలోకరగి, నవ్వు శశితోకలసి
సంజవన్నెలబాల రంగురంగు రుమాల
విసిరింది; కలలల్లు వెండితోటలమ్రోల
ప్రాలినది, ప్రాలినది, తావిగా
సోకినది సోకినది."

ఎంత ఆపాతమధురమైన వర్ణన!

శ్రీ తిలక్ వృత్తరచనలలో భాషా, భావమూ రెండూ ఒకదానినొకటి మించిఉన్నవా అనిపిస్తుంది. ఇతని 'గోరువంకలు' మధురమూ, నూతనమూ, నిశితమూ అయిన భావనావైచిత్రి కలిగినవి. ఏ పద్యానికాపద్యమే స్వతంత్రము. ఉదాహరణకు:

"పాటను పైటగా మలచి భామినిరమ్మ! మదీయ
స్వప్నకాం
తాటవిలోని మేడలకు, త్రావని తే నేలపాత్రలెన్నో నీ
నీటగు మోవిపై నిలిపి నే కనురెప్పల మంచురేకులన్
చాటుగదింపి క్రోలెదను చాలని చావని సౌఖ్యలిప్సకై.

ప్రతిదినమేగె బాష్పకణభార నిరోధదిశాంత నేత్రమై
ప్రతివసుశిస్ఫురాలె శిశిరాస్తి దళాంత్రిగళోచ్ఛ వాసమై
ప్రతితోలి వేసవిం దొలగిరాలెను తారలు గాజుపూసలై
అతివ! కదల్ప కీవయసుటద్దపు మేడ పునాదిగోడలన్."

సౌందర్యోపాసన నేటి సామాజిక రాజకీయ కవిత్వంలో మృగ్యమైపోయింది. కొద్దిమందిని తప్పిస్తే తక్కినవారికి సౌందర్యమన్నది రుచికరమే కాదన్నట్లు స్ఫురిస్తోంది. ఈ క్రింద ఉల్లేఖింపబడిన పద్యాలలోని వైచిత్రినీ, సౌందర్యస్ఫూర్తినీ పరిశీలించండి:

"అవసానమ్మగు రాత్రి కందరములన్ హర్యక్షమే
పొంచి వే
కువ పంజాపులిపించె చాల్నిదుర మేల్కొమ్మ!
మేల్కొమ్మ! ఓ
జవరాలా!"

"ఆ మని స్తబ్ధమై హృదయు మాగిన రోగివలెన్
భయంకరా
శామలినమ్మునై తలపుచాయల సోకును."

ఈ క్రింది 'శిశిరర్తు' నాటి ప్రాతఃకాలవర్ణన ఎంతో అనుపమమైనదిగా వుంది.

"చీకటు లాత్తిగిల్లుతరి చీలినతూరుపు రాదబాటలన్
తాకి ధ్వనింప సూర్యుని శతాంగపు చక్రము,
పల్లె పల్లెలో
ప్రాకినమంచుచీర చివరల్ నుసియైనవి కోష్ణ
కోష్ణవా
త్యాకమనీయ పౌరవలయమ్ములు తీర్చిన భోగి
మంటలన్."

'వర్షా!' అని సంబోధిస్తూ ఈ కవి రచించిన పద్యాలలోని వర్ణన మచ్చుకు:

"చందనసుందరాటవుల
చల్లని నిద్దుర దోగి లోయలం
దందు నటించు మేఘవని
తల్ విదళించు మెరుంగుపైట కొం
గందిన అందముల్ తలచి,
కొంతల గందపు పూతచెక్కిలిన్
చిందిన తళ్కులన్మలచు
సేవల రమ్మనిలాంశుకోజ్జ్వలా!"

అదే శీర్షికలో స్వాభావికమైన యీ క్రింది వర్ణన హృద్యంగా ఉంది.

"వానవచ్చినయంత జవ్వాడ నోడలు
ఆటలాడు లేజవ్వను లరిగి రంత,
కంకణప్రభా నిక్వణ క్వాణమలర
దూసికొనిపోవు మెరపుకత్తులను బోలె!"

భావకవులలోవలె ప్రేయసి శ్రీ తిలక్‌కు కేవలము ఊహాసుందరి కాదు. 'ప్లాటోనిక్ లవ్'—ఆధ్యాత్మిక ప్రేమను అధునాతనులు ఒప్పుకోరు. శ్రీ తిలక్ ప్రణయ కవిత్వము శృంగారపరంగా, వింతసౌందర్యంతో విరాజిల్లుతుంది. 'ఆహ్వానము' అన్న పద్యాలలో—

'నీ చికురపాళిక సంపగితావి నిద్రావళవర్తినై మెలగి రాజిలెదన్ మదిరామదోన్నతిన్' అన్న ఉద్వేగం కనబడుతుంది. విరహాతురుడైన ఈ కవి ఒకసారి.

'ఈ వేళ ఏకాదశీత్రియామయామినీధ్వాంతవినీ గొంతులో కొంత అణగినదిలే!' అని తన బాధను వ్యక్తం చేస్తాడు.

'నీకోసమై వేచు నా మేను హర్షవర్షస్యంది బిందుతుంది లమశోకతరువో!' అని ఆశిస్తాడు. కాని ప్రేయసి జాడలేదు. ఎన్నోయుగాలు గడిచిపోయినట్లున్నాయి! చూడండి! ఎంతచక్కగా అంటాడో యీ కవి!

'మరేమి? అతసీ మధురాంగ మనోజ్ఞ రాజ్ఞి! నీ సన్నని మేనివంపులను జారిన రత్నదుకూల పాళులై!'—ఎన్ని శరత్తులో వెళ్లిపోయినవట!

'విచ్చిన కన్నులన్ నిగుర వెచ్చదనమ్మలె ఆరలేదు, ఆ పచ్చివి జాజి అత్తరులు వాగులుగా ప్రవహింపలేదు'

ఇంతలో నే యీ వియోగం సంప్రాప్తమయింది. అయితే కవి తన ప్రణయతీవ్రత నేవిధంగా తెల్పుతున్నాడో భావనాశబలితమైన యీ క్రింది పద్యంలో!—

"కనుగవపైని కన్నుగవ కల్పితినా—
అటు మిన్నుమన్నులా
నిన చివరల్ స్ఫురింపగ,
వినీలదృగంచల చంచలాసి! నీ
పునుగుజవాది కౌగిళుల
పొందితినా సువిలాసభోగినీ

బాలగంగాధర తిలక్

జనపరి రంభవర్తుల వశంవద
శేషువు తీవిదాల్చుచున్."

శ్రీ తిలక్ రచించిన 'దీక్ష' అనే పద్యాలు అమూల్య భావతరంగితములు. 'నేను దివ్యత్వం నటించను' అని శ్రీ తిలక్ అనినప్పటికీ యితని 'దీక్ష' లో ఒక ఆధ్యాత్మిక భావౌన్నత్యం గోచరిస్తుంది.

సున్నితమూ, సునిశితమూ అయిన కవి హృదయం ఎన్నో బాధలకు లోనయింది. ఎన్నో విపర్యాసాలు కలిగినవి. కాని కవిలోని దీప్తి అకుంఠితమై అతనిని కార్యోన్ముఖుని గా చేస్తున్నది.

"నా తొలిపాటలోన లలనా! వివశత్వమ్మయి
నావుగాని యీ
కాతరమైనజీవనము కాంచగలేదు, ముహుర్ముహుశ్శ్వస
ద్వాతకవోష్ణతన్ వసిలి వాడిన కింశుకమాల కంఠము
దాతురతన్ వియోగ భయదాకుల జానకివోలె
వ్రేలుటన్."

రాబోయే వియోగాన్ని దలచుకుని వియోగ భయదాకుల జానకి, శ్రీరామచంద్రుని కంఠమును పట్టుకొని వ్రేలాడినట్లుగా, వసిలి వాడిన కింశుకమాల తన కంఠానికి తగిలియున్నదని యెంత కరుణారమ్యముగా చెప్పినాడో!

'వసంత సుశ్రీకమనీయత' విరియు తనజీవితంలో 'ఎంత ఎంత బాధా కరుణము నిల్పినది ధాత్రికి మైత్రికి జీవగర్రయై' అని అంటాడు.

"ఏ పరమార్థ మీయెడద నింతకు నిండినదో-సదాప్రభా
వ్యాప్రుతమై కనుంగవల నల్లన చల్లగనొత్తు దేవతా
వేపథుపాణి పంకజము, వెన్నెల నీటినురుంగు
చిమ్మిపోన్
దాపయి ఆడిపోవు హరనాట్య పదధ్వని మ్రోయు
నాత్మలో!"

ఈకవి కన్నుగవపైన దేవతలే దిగివచ్చి తమ తమ మృదుహస్తములతో ఒత్తినారు! కేవలము ఆ యీశ్వరుడే యీకవి ఆత్మలో నాట్యమాడుతున్నాడు. ఇంక నిరాశకు, నిస్పృహకు తావులేదు. తాను ఏదో పరమార్థము సాధించుతాడు.

'ఆ మహితాశయమ్ము బలమై నడిపింపగ నీవు నేను న
స్తోమగిరాంపథాకృషిత సుందరమైన మనస్సులన్'
ముందుకు సాగిపోదామని కృతనిశ్చయుడౌతాడు!

శ్రీ తిలక్ కవితా వాహినిలో—

"రా! కమనీయ మానసతరంగిణి నవ్య నటన్మరాళర
మ్యాకృతి! నిశ్చలాభ్ర రజతాయత వీథికనిల్పు స్వైరతా
రాకృతి ప్రాతిరుజ్జ్వల సరః ప్లవమాన సరోజ పాండుర
భాకృతి, రా కవీశ్వరుని కంఠములో దిగజారువెన్నెలై!"

అని ఆహ్వానిస్తాడు. అనేక అమూల్యాభరణాలంకృతయై, అనుపమసౌందర్య అయిన కవితా సరస్వతి యీతని పిలుపు ఆలకించినది.

శ్రీ బాలగంగాధర తిలక్ కథా రచనలో కూడ సిద్ధహస్తుడు. వివిధ పత్రికాముఖంగా యితని కథలనేకం యిదివరలో ప్రచురించబడ్డాయి.

చాలాకాలము క్రితము 'ఆంధ్ర పత్రిక' లో ప్రచురింపబడిన 'కదలే నీడలు' అన్న కథ యిప్పటికీ కథానికలలో అగ్రశ్రేణికి చెందుతుంది. చిన్న చిన్న సంభాషణలద్వారా ఇద్దరు స్త్రీ పురుషుల యుద్ధకాల మానసికాందోళన అతి నేర్పుగా చిత్రించబడింది. 'లిబియా ఎడారిలో' (ఆంధ్ర శిల్పి), 'బాబు', 'సముద్రపు అంచులు,' మొదలైన కథలు ఈ కవి ప్రతిభను చాటుతవి. ముఖ్యంగా 'అద్దంలో జిన్నా' (భారతిలో ప్రకటితము) ఒక మెరపువంటి రచన. దానియం దుపయోగింపబడిన శైలి అనితర సాధారణమైనది. ఆ కథ (స్కెచ్) సూచించిన సందేశము ఎప్పటికీ నవనవోన్మేషము. పాకీస్థాన్ విభజనానంతరము 'క్వాయి-దే-అజామ్-జిన్నా' మనస్తత్వ పరిశీలనమే యీ 'స్కెచ్' లోని యితివృత్తము. ఉదాహరణకు :

"జిన్నా కోటుగుండీలు పెట్టుకుంటున్నాడు. 'పార్టీ' లోకి వచ్చాడు. జనం పాయలుగా విచ్చిపోయారు. జనం మిణుగురులలా ముడుచుకుపోయారు. నీటిమీద వేసిన తారాజువ్వలా జిన్నా ముందుకు వెళ్లాడు. పైన అనంతమైన ఆకాశం వుంది. క్రింద ఎక్కడికో పరచుకొన్న భూమివుంది.

జిన్నా ఆకాశం అంచుకీ, భూమి చివరకీ వ్యాపించాడు. జిన్నాలోని 'అధికారం' గాలిలో కలసి, చెట్లలోని పచ్చదనంగా, మబ్బులలోని నీలిమగా అయిపోయింది. దూరంగా వేలకొలది మహమ్మదీయులు తన కారునిచూసి, చెయ్యెత్తి సలాము చేశారు. వాళ్ళకళ్లు తన్నిచూడగానే జిగేల్‌మని మెరిశాయి. వాళ్ళకళ్లు ప్రకాశించాయి. వాళ్ళకళ్లు ఎర్రబడ్డాయి. వాళ్లల్లోకి తనభావం విద్యుత్తుతో చేసిన కొరడాలా ఒక చరపు చరిచింది. వాళ్లు పరిసరాల్నీ, నీతినీ, దేహాన్నీ, సర్వాన్నీ మరచిపోయారు. వాళ్లు తన భావం అయిపోయారు. వాళ్లు జలపాతంలాంటి తన భావంతో మోదబడ్డారు కల్లువంటి భావంతో నింపబడ్డారు. కత్తులూ, కర్రలూ పైకి తీశారు. జిన్నా కారు వీధిమలుపు తిరిగింది. తన వెనకాల కోటి మనస్సులు మలుపు తిరిగాయి. దేశం యొక్క భవిష్యత్తు మలుపు తిరిగింది."

ఒక వేగం, మెరపువంటి సంచలనం, ఒక విరుపు, ఒక చరపు, ఈ రచనలో కనబడుతున్నాయి హిందూ ముస్లిం కొట్లాటలో పారిన రక్త ప్రవంతిని చూసి యీ కవి యీ విధంగా చిత్రించాడు.

"ఆ రక్తానికి ఏ జాతీ, ఏ నీతీ లేదు. ఏ భేదమూ లేదు. ఆ రక్తం మనిషికన్నా గొప్పది. మనస్సుకన్నా గొప్పది. ఆ రక్తం ఒక పెద్ద నిజం. ఆ రక్తం ప్రపంచమంతా మానవులకిందా, సింహములకిందా, బల్లులకిందా, గొర్రెలకిందా, హిందువుల కిందా, ముస్లిముల కిందా అనేక రూపాల్లు ధరించింది. ఆ రక్తం ఒక పరమ సత్యాన్ని చాటుతోంది. ఆ రక్తం ఒక పెద్ద అమాయకత్వం. ఆ రక్తం ఒక పెద్ద కరుణ ఆ రక్తం ఒక ఆర్తనాదం. ఆ రక్తం మానవుడి నీరసత్వాన్నీ, బుద్ధిహీనత్వాన్నీ తెలుపుతోంది. ఆ రక్తం మానవుడి పవిత్రతనీ, మానవుడి మానవత్వాన్నీ తెలుపుతోంది."

ఈ నినాదాలు, ఈ 'యిజమ్'లు యివన్నీ వ్యర్థమని ఎంత నిశితంగా చెప్పాడో, తిరిగి మానవత్వాన్నీ, కరుణనీ ఎలా ప్రతిపాదిస్తాడో యీ క్రింది పేరాలలో చూడండి!

"జిన్నా కారు మలబారు హిల్స్‌వైపు వెళ్ళిపోయింది. కారు వెనుకనే అరపులు వెంబడించాయి. కారులో జిన్నా వున్నాడు. జిన్నా చాల గొప్పవాడు. జిన్నా తన భావాన్ని వెంబడిస్తున్నాడు. డ్రైవరు అతివేగంగా కారు నడుపుతున్నాడు. జిన్నా చేతిలో 'న్యూస్ పేపర్' వుంది. 'న్యూస్ పేపర్'లో యిలావుంది. "కలకత్తాలో రెండు వేలమంది మరణం." 'న్యూస్ పేపర్' కలకత్తా అయిపోయింది. 'న్యూస్ పేపర్'లో కలకత్తా వీధులూ, గల్లీలూ, కనబడ్డాయి. పిచ్చిగా, మత్తుగా రేగిన జుట్టుతో ఒకరి నొకరు పొడుచుకుంటున్నారు. ఒక భావంకోసం పొడుచుకుంటున్నారు. ఒక మాటకోసం పొడుచుకుంటున్నారు. ఒక మాటకోసం మాటలు మాటల్ని పొడుచుకోవు ఒక మాటకోసం మనుషులు మనుషిల్ని పొడుచుకుంటున్నారు. మాటలు చచ్చిపోవు. మనుష్యులు చచ్చిపోతారు. మనిషి మాటను సృష్టించాడు. మాట మనిషిని బంధించింది.

కలకత్తా, లక్నో, అలహాబాద్, అహమ్మదాబాద్, బొంబాయి, పంజాబ్—ప్రతీ నగరంలో, ప్రతీ వీధిలో, గల్లీలో తాను నిలుచున్నట్టు, ఎవరినో పొడిచినట్టూ, ఎవరి చేతనో పొడవబడినట్టు ఊహించుకొన్నాడు జిన్నా. అతని క్రొపు రేగింది. అతని కోటు గుండీలు వదులయాయి. అతను దోషిలా బాధపడ్డాడు. మనిషిలా జాలిపడ్డాడు. సంఘంలా జలదరించాడు. విశ్వంలా విస్తుపోయాడు. తన భావం కోసం యింత ఘోరం జరిగింది. తనని లోకం అంతా చూస్తుంది ప్రజలందరూ ప్రశ్నిస్తున్నారు. చరిత్ర తన కోటుగుండీలు విప్పి తన లోపల లోపల పరీక్షిస్తుంది. కొందరు తన్ని రక్షించారు. తన్ని ఖండ ఖండాలుగా చీల్చివేశారు. కొందరు తన్ని హేళన చేశారు. తన కోటు తనకి తిరగేసి తొడిగారు. కొందరు తన్ని పొగిడారు. పూలమాలలు వేశారు. 'అల్లాహో అక్బర్!' అన్నారు.

వరండాముందు కారు ఆగింది. రాజకీయ వేత్తలూ, భక్తులూ, పత్రికా విలేఖరులూ స్తంభాల్ని అనుకున్న స్తంభాలులా వున్నారు వాళ్ళ కళ్ళల్లో కంగారువుంది. చికాకు వుంది. ప్రశ్న వుంది. 'నీ భావం మమ్మల్ని ఎక్కడికి తీసుకువెడుతుంది? తీసుకువెళ్ళింది? ఈ రక్తపాతానికీ, నీ భావానికీ సంబంధం ఏమిటి? అమాయకంగా, సుఖంగా నెళ్ళే మా కుటుంబాలలో ఈ హఠాన్మృత్యువూ, భయమూ ఎన్నాళ్లు భరించం?—ఆ ప్రశ్న వాళ్ళల్లో పెద్ద మౌనంలావుంది. ఆమౌనం పెద్ద శబ్దంలావుంది. చచ్చిన జీవుల మౌనం, వాళ్ల భార్యల మౌనం, ఆ వరండాలో, 'పోర్టికో'లో పేరుకుని వుంది. ఆమౌనం ఎలుగుబంటిలా కూర్చుంది. పులిలా పంజా చరచింది.

ఒక భావంతో తాను పది కోట్ల మందిని ఒకటి చేశాడు. ఒక భావంతో తాను పది కోట్లమందిని ముప్పయికోట్ల జనంనుండి వేరుచేశాడు. అందరూ చేసేది యింతే! రాజకీయజ్ఞుల పని వేరుచేయడం! ఒక జాతి అంటే తక్కిన మానవ సంఘంతో వేరుపడిన ఒక సమూహం అన్న మాట. బాగా వేరుచేస్తే మరీ పెద్ద నాయకుడౌతాడు. 'ఫాసిజం' అని ఒక దేశం వేరుపడింది. మరొక 'యిజం' అని మరొక దేశం వేరుపడింది. మతం, నీతి, విజ్ఞానం మనిషినీ మనిషినీ వేరుచేస్తున్నాయి. నక్షత్రాన్నీ, నక్షత్రాన్నీ వేరుచేస్తున్నాయి. పువ్వునీ పువ్వు రేకల్నీ వేరుచేస్తున్నాయి. గుండెకీ గుండెకీ మధ్య ఒక అగాథం తను సృష్టించాడు. ఆ అగాథం తనూ యిప్పుడు పూడ్చలేడు. దాటలేడు. నిజానికి ఆ అగాథంలోనే తానున్నాడు.'

శ్రీ తిలక్ కవితాసందేశము మానవతాకరుణా సౌందర్య సమన్వితము. శ్రీ తిలక్ లేఖిని సర్వతోముఖ ప్రతిభావంతము. యుద్ధాలతో, భయంతో, ఆదర్శ అవలంబనలు లేని సమాజానికి, మానవునికి యితని సందేశము అమూల్యమైనది.

కుంపటిలో కుసుమం

శ్రీ మధురాంతకం రాజారాం

"ఏమిటోయ్ అహమద్! ఈ వేళ ఎంతకూ బండి స్పీడ్ అందుకోవడంలేదే! అవతల నాకు బోలెడన్ని పనులున్నాయి" అన్నాడు వెనుకసీటుకు చేరగిలబడి సిగరెట్టు కాల్చుకుంటున్న వజ్రపాణి

"ఎక్కడో మిషన్ కొంచెం చెడిపోయినట్టుందండీ! ఐనా యింకెంతదూరం దరిదాపుకువచ్చేశాం" అన్నాడు డ్రయివరు.

వజ్రపాణి తల కొంచెం పైకెత్తి తలుపుకద్దంగా వున్న గ్లాసులోనుంచి పరిసరాల్ని పరికించాడు. కారు చెరువుకట్టమీద పరుగిడుతోంది. బాలభానుడి స్వర్ణ కాంతుల్లో ఆవైపున కొండకోనలు, ఈవైపున పైరు పచ్చలు మధ్య నిండిన చెరువు మెరసిపోతూ శోభాయమానంగా కన్పిస్తున్నాయి చెరువులో అక్కడక్కడా అల్లి తామరపువ్వులు విరిసి నవ్వుతున్నాయి. తన మనసులాగే ప్రకృతి సైతం ఆనందంలో తృళ్ళిపడుతున్నందుకు వజ్రపాణికి కలిగినతృప్తి, అతడిచేత సన్నగా ఒక ఈలపాట పాడించింది.

పాట పాడుకుంటూనే వజ్రపాణి ఆలోచనల్లో పడ్డాడు. ప్రసన్న పుట్టినరోజు పండుగకి వాతావరణం చాలా బాగా అమరింది. ఈపాటికి వంటలుకూడా ప్రారంభమై వుంటాయి. ఇక తను వెళ్ళడమూ, తోటలో కుర్చీలు అవీ వేయించడమే తరువాయి. మధ్యాహ్నం దాటిందంటే అతిథులొక్కొక్కరే దిగబడతారు. వాళ్లకు స్వాగత సత్కారాలతోనే తనకు సరిపోతుంది. ఆలోపలే అన్ని ఏర్పాట్లు జరిగిపోవాలి.

ప్రసన్న తల్లో కొన్ని విచిత్రపుటూహలు పుట్టిల్లడం, వజ్రపాణి కొంచమో గొప్పో వాటి ప్రభావానికి లోనుకావడం అప్పుడప్పుడూ జరిగే విషయమే. వివాహానికి వెనుకటి సంగతి తనకు తెలియదుగాని ఆ తరువాతమాత్రం తను తన చేతిమీదుగా నాలుగుసార్లు ప్రసన్న పుట్టినరోజు పండుగ చేశాడు. అవన్నీ పట్టణంలో, తన స్వంతభవనంలో వందలాది అతిథులమధ్య, నాట్యగానాది వినోదవిలాసాలమధ్య ఎంతో వైభవోపేతంగా జరిగాయి. ఈసారికూడా అలా జరుగవలసిందే! కానీ. ప్రసన్నమూలంగా తన నిర్ణయం తల్లక్రిందులైపోయింది.

పుట్టినరోజుకింక పదిరోజులుందనగా, ఒకనాటిరాత్రి ప్రసన్న పున్నమినాటి నెలరాజును చూచి పొంగిపోతున్న కడలి కెరటాలను చూస్తూ కూచున్న మనిషి అలాచూస్తూ కూచోక వున్నట్టుండి తల పైకెత్తి "ఈసారి నా పుట్టినరోజు పండుగ మనవూళ్లో జరుపుకుందామండీ" అంది.

"ఆ పల్లెటూళ్ళోనా! అక్కడేం దొరుకుతుంది ప్రసన్నా!" అన్నాడు తను.

"కావలసినవన్నీ యిక్కడనుంచే తీసుకపోదాం లెండి" అంది ప్రసన్న.

"తీసుకపోవచ్చనుకో. కాని అక్కడికెవరొస్తారు? నువ్వూ, నేనూ, వంటమనిషి, పెట్రోమాక్సులైటు మోయడానికి [illegible]రిగాడుతప్పా అక్కడ మరెవరూ వుండరు."

"అదే మరి! ఇక్కడైతే ఇంతకుముందు మనమెప్పుడో వాళ్ళకి ఋణపడినట్టు రిక్షాల్లో, టాక్సీల్లో వచ్చి అసంఖ్యాకంగా వాలిపోతారు. వీళ్ళల్లో ఎందరికి మనపట్ల నిజమైన అంతఃకరణవుందో తెలుసుకోవాలి. పోనీ, యిదోక పరీక్షనుకోండి. రాదలచుకుంటే డబ్బయిమైళ్ళు ఏమంత దూరప్రయాణం కాదు."

ప్రసన్న వాదం విన్నమీదట తనందుకు అంగీకరించక తప్పలేదు.

ఘుమ్మని సంపెంగపూల వాసన తనదాకా రావడంతో వజ్రపాణి లేచి కూచున్నాడు. కారు తన మామిడితోటకి ప్రక్కన వెళ్తోంది. పట్టణంలో తనకోసం సర్వదా కాచుకునివుండే వెయ్యి వ్యవహారాల బాదరబందీనుంచీ ఎలాగో బయటబడి స్వగ్రామానికి తిరిగి వచ్చినప్పుడల్లా మున్ముందుగా మామిడితోటలోనుంచీ సంపెంగపూల మధుర సుగంధం ఎదురైవచ్చి తనకు స్వాగతవచనం పలుకుతుంది. ఆ తోట, తోటలోపల దిగుడు బావి, బావి చుట్టూ నందివర్ధనం చెట్లు,

వాటిచింత పండ్లు విరుగగానే జామచెట్లు, అవన్నీ తన చిన్ననాటి నేస్తాలు. అక్కడ కూచుంటే ఎంతటి చిరాకైనా యిట్టే మాయమైపోతుంది. కానీ ఈ ప్రశాంత వాతావరణంలో తనెంతోకాలం మెలగలేడు. రెండుమూడు రోజుల్లోనే ఈ స్తబ్ధ వాతావరణం తనకు వెగటైపోతుంది. ఉత్సాహంతో వురకలు వేసుకుంటూ ఒక క్షణమైనా ఆగిపోకుండా ముందుకు సాగే జీవితం కావాలి తనకు! అదిక్కడ లభించదు.

కారు ఊరి పొలిమేర దాటి పెద్ద వీధిని సమీపిస్తోంది. ఆ వూరికి రాజవీధయినా, బజారు వీధయినా అదే! వజ్రపాణి కొంచెం ముందుకు జరిగి కూచుని ఊరివైపు చూడసాగేడు. తన బంగళా ఊరికవతల పూలతోటలో వుంది. పట్టణంనుంచీ రాకపోకలొక్కందర్భంలో తప్ప మరొకప్పుడు తను ఊళ్ళోకి రావలసిన అవసరం వుండదు. ఒకవేళ తప్పి దారీ వచ్చినా ఊళ్ళో ఆ బాలగోపాలమూ తనని వింతజంతువులా చూస్తుంది. అదలా వుండగా, కాలినడకతో ఆ పల్లెటూళ్లో తిరగడం తనకి నామోషీగా కనిపించే మాట కూడా నిజం!

కారు పెద్దవీధిగుండా పరుగెడుతోంది. వజ్రపాణి టిన్ను తెరచి మరో సిగరెట్టు పైకి తీశాడు. పెట్టెపైన అగ్గిపుల్ల దరాలున గీచి ముట్టించుకోడానికి పైకెత్తాడు. కానీ వున్నట్టుండి పడిన బ్రేకుతో కారు హఠాత్తుగా వీధిమధ్య ఆగిపోవడంతో, ఆ అగ్గిపుల్ల మధ్యలోనే ఆగిపోయింది.

"ఇక్కడేదో దొమ్మీ జరుగుతోందండీ" అన్నాడు డ్రయివరు.

"వాటికేం తక్కువ! బ్రతకడమెలాగో తెలియకపోయినా కక్షలుగా చీలి చావబాదుకుని కోర్టుల వెంబడి తిరగడం వీళ్లకి బాగా అలవాటయింది. నువ్వు త్రోవచేసుకుని కారు స్టార్ట్ చెయ్" అన్నాడు వజ్రపాణి.

కానీ త్రోవచేసుకోడానికి అహమద్ చేసిన ప్రయత్నాలు ఫలించలేదు. వీధిలో పిన్నా పెద్దా, పిల్లా జల్లా రెండుమూడు వందలమంది పోగయ్యారు. ఆ గుంపులో ఎక్కడ ఎవరు ఎవరిపైన చేయి జేసుకుంటున్నారో అహమద్ గుర్తించలేకపోయాడు "త్రోవ, త్రోవ అంటూ అతడు తన శక్తికొద్దీ అరవనైతే అరవగలిగాడు గానీ, ఎంతటి అరపైనా మంచి రసపట్టులోవున్న దొమ్మీముందు లవలేశమైనా పని చేయదని అతడూహించుకోలేక పోయాడు.

ఇంతలో కారు చుట్టూ కూడా జనం ప్రోగయ్యారు. కుర్రకారుకు వజ్రపాణి కారు పుష్పక విమానంలా కనిపించివుండాలి మరి వాళ్ళు దానికానుకుని లోపల ఎంత ఎంతటి వింతలున్నాయోనని తొంగి చూడసాగారు. పోట్లాడుకుంటున్నవారి మధ్య రాజీ కుదర్చడానికి ప్రయత్నిస్తున్న పెద్దల్లో సైతం ఒకరిద్దరు ముందుకు పరుగెత్తివచ్చి "సరిగ్గా సమయానికి వచ్చారు బాబూ! మీకు వెయ్యేళ్ళాయుస్సు. మరేమనుకోకుండా యిక్కడోసారి దిగాలి మీరు" అంటూ చేతులు జోడించారు.

"గొప్ప ఘనకార్యమే చేస్తున్నారు. ఇక్కడ ఆగి వ్యవహారాన్ని ఫైసలా చేస్తూ కూచోడానికి నాకు తీరిక లేదు" అన్నాడు వజ్రపాణి.

ఇరుపక్షాలకూ రాజీ కుదర్చడంలో తలపడ్డను సైతం ఎక్కడో దారబోసుకున్న వృద్ధుడొకడు మరీ ముందుకు వచ్చి "బాబ్బాబూ! మీరే అలాగంటే మేమేం చెప్పాలి? మా కష్టనష్టాలు మేమెవరితో చెప్పుకోగలం బాబూ! పెద్ద బాబుగారి హయాంలో గ్రామంలో కిసుక్కుమని శబ్దం పైకి రేగేదికాదు. ఆ మారాజు చనిపోయి స్వర్గలోకంలో వున్నారు. ఈ గడుగ్గాయి కుర్రాళ్లు బొత్తిగా మామాట వినిపించుకోవడం లేదు. ఏం చేయమంటారు" అన్నాడు.

వృద్ధుడు వినయంగా మనవి చేసుకున్నట్టే కనపడ్డాడు. కానీ ఆ మనవి వజ్రపాణిలో అభిమానాన్ని రెచ్చగొట్టింది. అందుకు ఫలితంగా అతడు చరచరా కారుదిగి "ఏయ్, ఏమిటీ గోల!" అంటూ ముందుకు నడిచాడు.

క్షణంలో గగ్గోలు ఉపశమించింది. ఎక్కడివారక్కడే మౌనంగా నిలబడ్డారు. ఛాతీపైన సేలం జరీ కండువ రెపరెపలాడుతుండగా వజ్రపాణి జనసమూహం మధ్యకి నడిచి "అసలు సంగతి చెప్పండి" అన్నాడు.

అసలు సంగతి మరొకరు చెప్పకపోతే వజ్రపాణి ఊహకు తెగలనంత క్లిష్ట విషయమేమీ కాదు. ఇంతకూ అక్కడ జరిగింది కారు డ్రయివరు ఊహించినట్టు దొమ్మీ కాదు. దాన్ని దొమ్మీ అనడమే అనుచితం. ఇరుపక్షాలా కొంత బలగం చేరి కర్రలతో కటారులతో ఒకరితో ఒకరు తలపడ్డం దొమ్మీ అని వ్యవహరింపబడుతుంది ఇది అలాటిది కాదు. ఇక్కడా ఏడెనిమిదిమంది దృఢకాయులు బాణా కర్రలు, బడితెల్లాంటి శస్త్ర సంపత్తితో రంగాన మోహరించి వున్నమాట నిజమే! కానీ రెండో పక్షాన వున్నది

కుంపటిలో కుసుమం

మాత్రం ఒక్కడంటే ఒక్కడు! అతడు నేలపైన బోరగిలబడి లేవడానికి వృథా ప్రయత్నాలు చేస్తున్నాడు. జగడంలో దెబ్బల తాకిడికి చినిగి చీలికలు వాలికలై పోయిన అతడి దుస్తులపైన నెత్తుటి మరకలు నీరెండలో నిగనిగలాడుతున్నాయి. కాలిపైన తగిలిన బలమైన గాయంనుంచి యింకా రక్తం ప్రవహిస్తోంది.

కారొకటి వచ్చి వీధిలో ఆగిందనీ, అందులోనుంచి వజ్రపాణి దిగాడనీ తెలియగానే పద్మవ్యూహం పన్ని ఒంటరిపాటున తమ చేతిలోపడ్డ ఎదుటివాడి పనిపట్టడానికి కృతనిశ్చయులైన ఆయుధపాణులందరూ రెండడుగులు వెనక్కి వేశారు. ఒకరిద్దరు వజ్రపాణి దృష్టికి అందకుండా పారిపోజూచారు. కాని వాళ్ళకా అవకాశం దొరక్కముందే వజ్రపాణి రంగంపైకి వచ్చి నిలబడ్డాడు.

"ఎవడు వీడు, ఎందుకిలా చావబాదేశారు?" అని మళ్ళీ ప్రశ్నించాడు వజ్రపాణి.

"తెలియలేదా అన్నయ్యా! నేనే రంగణ్ణి!" అంటూ బాణాకర్రలకు, బడితెలకు శరీరాన్ని అప్పగించి చిత్తుచిత్తయిన వ్యక్తి తన ముఖాన్ని వజ్రపాణి వైపు త్రిప్పాడు.

కాలిక్రింద పడబోయిన కొదమ త్రాచును చూచి బెంబేలుపడి పారిపోయే పాంథుడిలా రంగడి ముఖం కనబడగానే వజ్రపాణి త్రుళ్ళిపడ్డాడు. వీడు రంగడు. తృణీకారమనే ఏకైకాయుధంతో లోకాన్ని నిర్భీతిగా ఎదిరిస్తున్న రంగడు వీడు!

రంగడిపైన వజ్రపాణికి ఏనాడూ సదభిప్రాయం లేదు. బ్రతకడం చేతకానివాళ్ళు, సుఖించడానికి పసలేని వాళ్లు ప్రపంచంపైన తిరగబడ్డం తప్పా మరేమీ చేయలేరని వజ్రపాణి నమ్మకం. అలాటి వాళ్ళలో రంగడు ఒక్కడు మాత్రమే కాదు, అగ్రగణ్యుడని కూడా వజ్రపాణి విశ్వసిస్తాడు.

రంగడిముఖం కనపడిన తర్వాత వీధిలో ఎంతోసేపు నిలబడడానికి వజ్రపాణికి మనస్కరించలేదు. ఈ రంగడెలాటివాడో తన కాదినుంచి తెలుసు. ముంజేతి కంకణానికి అద్దం అవసరంలేదు. ఎంతటి దురాగతం చేసి వుండకపోతే ఒక్కసారిగా వీడు యిందరికీ కానివాడౌతాడు! అదీగాక వీధిలో నిలబడి నిల్చున్నపాటున పరిష్కరించడానికి వీలున్న వ్యవహారం కాదిది. పల్లెటూరి రచ్చలకు, రగడలకు బీరకాయ పీచులాంటి మూల కారణాలుంటాయి. వాటిని వింటూ కూచోడానికి యిది సమయంకాదు.

వజ్రపాణి బిరబిరా కారు దగ్గరికివెళ్ళి "రాచకార్యం వెలగబెట్టింది చాలుగానీ ఇక అందరూ యిళ్ళకు వెళ్ళండి. మళ్ళీ ఏదైనా గొడవ జరిగిందని విన్నానంటే పోలీసులకి కబురు పంపిస్తాను. కమ్మీల్లోపల కొంతకాలంవుండివస్తేగానీ మీ తిక్క కుదరదు" అంటూ లోపల కూచుని "పోనీవోయ్ అహమద్" అన్నాడు.

లాంఛనప్రాయంగా ఒకసారి హెచ్చరించి, అంతటితో వజ్రపాణి చల్లగా జారుకుంటాడని అక్కడున్న వాళ్ళెవరూ అనుకోలేదు. అతడలా వెళ్ళిపోవడం చాలమందికి ప్రమోదం కలిగించింది. రంగడు వజ్రపాణికి చిన్నాన్నకొడుకే కావచ్చు. కాని అతడి దృక్పథంలో రంగడు దుర్మార్గుడు. అవినీతిపరుడు. కాబట్టే అతడు సుభావంగా వూరుకోలేక మాటవరసకొకసారి మందలించి తనదారి వెంబడి తాను వెళ్ళిపోయాడు.

తోటలో విందు పూర్తయ్యేసరికి రాత్రి పది గంటలయింది. అంచనాకంటే ఎక్కువమందే వచ్చారు అతిథులు! రాకేంచేస్తారు! వజ్రపాణి వ్యాపారం అలాటిది. అతడి పెట్టుబడిపైన ఆధారపడి ఒకటి రెండు ఫిలింకంపెనీలు పనిచేస్తున్నాయి. పెద్ద ఎత్తున ఒక సినిమా పత్రిక నడపడానికికూడా అతడి ఆధ్వర్యాన ఏర్పాట్లు జరుగుతున్నాయి. ఇట్టి పరిస్థితిలో వజ్రపాణి ఆశ్రితుల సంఖ్య అతని అంచనాని అతిక్రమించడం అంత ఆశ్చర్యపడవలసిన విషయంకాదు. ఒకరిద్దరు రచయితలు అచ్చొత్తించిన పన్యోపాయనాలతో సహా విచ్చేశారు. నాటి నిర్మాతలు, దర్శకులు, ఇంకా మిత్రులు, బంధువులు వచ్చారు. అందరికీ తలమానికంగా ఒక్కసారి కథానాయకుడికి కంఠం అరువిచ్చి ఒక ప్రణయగీతంతో ప్రేక్షక ప్రపంచానికి తన్మయత్వం కలిగించడానికి ఉవ్విళ్ళూరుతున్న గాయకుడొకడు వచ్చాడు. "తమ గానసుధ మధురాతి మధురం! దాన్నింతకంటే సేవించి అరిగించుకోగల శక్తి మాకులేదు" అని అతిథులు విన్నవించుకునేంత వరకూ అతడు తనివితీరా పాడి శ్రోతల్ని రంజింపచేశాడు.

అతిథులందరూ మేడపైన పడుకున్నారు. అశ్వమేధయాగం సాకల్యంగా నిర్వహించినంత తృప్తితో వజ్రపాణి మేడ ముంగిట ఆరుబయట ఈజీ చైర్లో కూచున్నాడు. వెన్నెల పాలార కాస్తోంది. ఏ క్షణాన్నయినా పిలుపందుకోడానికి సిద్ధంగా నారిగాడు దగ్గర్లోనే నిల్చుకుని అయ్యగారి ముఖంకేసి చూస్తున్నాడు.

ఐదునిమిషాలు ఆలోచనతో గడిపివేసిన తర్వాత వజ్రపాణి "ఒరే నారిగా! ఇలా దగ్గరికివచ్చి కూచో" అన్నాడు.

నారిగాడు దగ్గరికి వచ్చాడు. అయ్యగారికి తన ఆంతరంగిక కార్యదర్శిత్వం అవసరమైందన్న సంతోషం వాడి ముఖాన చిందులు త్రొక్కుతోంది.

"రంగడి నొకసారి రమ్మని చెప్పావుకదూ?"

"ఇంటికి వెళ్ళాడండీ! గాయాలకు కట్లు కట్టుకోడానికని అతడు రామాపురం వెళ్ళాట్ట!"

"ఎవరు చెప్పారు?"

"అతడూ, ఆవిడా తప్ప యింకెవరున్నారండీ ఆ యింట్లో? ఆవిడే చెప్పింది."

వజ్రపాణివులిక్కిపడి లేచినిట్టూరుగా కూచుంటూ "ఏమిట్రా నారిగా! ఈమధ్య వీడేమైనా కథ నడిపించాడేమిటి! ఆవిడా, గీవిడా అంటున్నావు" అన్నాడు.

ఆ ప్రాంతంలో అందరికీ సుపరిచితమైన రంగడి ప్రణయగాథ. ఇంతవరకూ అయ్యగారి చెవులదాకా వెళ్లనందుకు నారిగాడు విస్తుపోయాడు. ఎంతగా నాగరికత ముదిరిపోయినా యిప్పటికీ అక్కడక్కడా తోటరాముడిలాటి వ్యక్తి రాకుమారిలాటి జగదేక సుందరిని వలచీ వలపించుకోగల డనడానికి రంగడి ప్రణయగాథ చక్కని తార్కాణ. రంగడు వజ్రపాణి మామిడితోటకు కొద్దిరోజులపాటు కాపుదారీ నిర్వహించాడుకూడా! వాడి హయాంలో, ఆ తోపు, వాడికీ, వాడి నేస్తాలకు క్రీడాస్థలంగా వుపకరించింది. రంగడు భాగ్యవంతుడుగా పుట్టలేదుగాని, వున్నంతలోమాత్రం వాడిది ఎముకలేనిచేయి! కంచెకావల నిలబడి 'బాబూ! ఒక మామిడికాయ యిలా పడేస్తారూ' అని అడగనివాళ్లది పాపంగాని, చిరాకు, కోపం. అహంభావం ఇలాటి వేవీ లేకుండా కాయల్ని తీసి ఆవలికి గిరవాటు వేయడానికి రంగడు సర్వదా సంసిద్ధుడు! అందువల్ల వాడి నిరవాకంలో మామిడితోపుకు కీర్తిప్రతిష్ఠలు హెచ్చి, వజ్రపాణికి ఆదాయం సన్నగిల్ల సాగింది.

తోట కాపరితనం కాస్తా వూడిపోయిన తర్వాత రంగడు నూలులేని గాలిపటంలా కొంత కాలం దేశమంతా చెడతిరిగాడు. ఎలా తిరిగినా కవళం తిరిగి తిరిగీ నోటిదగ్గరికే రావలసినట్టు రంగడు మళ్లీ మళ్లీ స్వంతవూరికే తిరిగి రావలసివచ్చేది. జననీ, జన్మభూమి స్వర్గంకన్నా ఎక్కువన్నారు మరి! రంగడికి జనని లేదు, జనకుడూ లేడు. జన్మభూమిమాత్రం వుంది.

ఒకసారి రంగడు ఎంత దూరం వెళ్ళాడో, ఏం చేశాడో గానీ వెళ్ళిన మూడు నెలలకు తిరిగి వచ్చాడు. వస్తూ, వస్తూ వాడొక పిల్లనగ్రోవిని తీసుకొచ్చాడు. దానిపైన వాడు చేసిన సాధన చుట్టుప్రక్కల వాళ్ళకందరికీ రిచ్చపాటు కలిగించింది. రాత్రిభోజనమైన తర్వాత భజనగుడి ముందు రచ్చపైన నందీశ్వరుడి కానుకుని కూచున్నాడంటే వాడి వేణుగానం మెల్లమెల్లగా అలలు అలలుగా సాగి పరిసర వాతావరణాన్ని మత్తుతో నింపివేసేది. ఊదుతూ, ఊదుతూ అలాగే నేలపైకొరిగి పిల్లనగ్రోవిని చేతిలో వుంచుకునే రంగడు నిద్రపోయేవాడు.

ఊళ్ళోమాత్రం రంగడెంతటి నిరాదరణకి పాత్రుడయ్యాడో, వాడి వేణుగానమూ అంత నిర్లక్ష్యానికి పాత్రమయింది. ఒకరి మెరమెచ్చుల కోసం ప్రారంభించిన కృషికాక పోవడంచేత రంగడు అందువల్ల నిరుత్సాహ పడటం సంభవించలేదు. జోలపాటలా వుండవలసిన వేణుగానం రచ్చకు దాపున కాపురముంటున్న వాళ్ళకి నిద్రాభంగ హేతువుగా పరిణమిస్తోందని తెలిసినప్పుడు కూడా రంగడు ఖేదపడలేడు. తను వాళ్ళకి అయిష్టుడు. తనపట్ల వారికున్న కూరిమి కొద్దిపాటిది. ఆ కూరిమి తను వాళ్ళకి చాకిరీ చేసినంతవరకు మాత్రమే వుండి, తరువాత రంగం పైనుంచి తెర వెనుకకు వెళ్ళిపోయే నాటక పాత్రలా మాయమైపోతుంది. ఆపైన తనుచేసిన ప్రతిపనీ వాళ్ల అవహేళనకీ, అసహ్యతకీ గురౌతుంది. అందుకు చింతించి లాభంలేదు.

లేమిచేత బాధపడుతూ అష్టకష్టాలు ఎదుర్కోవలసిన మనిషికూడా తన జీవితంలో ఎక్కడో ఒకచోట టర్నింగు పాయింటు వుంటుందనీ, ఆ పైన తనకోసం నవజీవనానందం కాచుకుని వుంటుందనీ కలలు కంటూను ఆవిశ్వాసంతో బ్రతుకుతాడు. రంగడికాలాటి ఆశకూడా లేదు. కాని ఆశ వుద్భవించడానికెంత సేపు కావాలి? ఒక క్షణం చాలు.

ఓ రోజు వుదయం రంగడు కొంచెం ఆలస్యంగా నిద్రలేచి కళ్లు నులుముకుంటూ పాకలోనుంచీ బయటికి వచ్చాడు. అప్పటికి రెండుబారల ప్రొద్దెక్కింది. టముకుపైన కర్రవేసి ధణధణా వాయిస్తూ ఊరంతా చుట్టి యింటికి వెళ్తున్న తోటి లింగమయ్య "విన్నావా రంగయబాబూ! నాటకం వచ్చింది నాటకం! రాయప్ప కంపెనీది" అన్నాడు.

"రానీలేరా! డబ్బు దండుకోడానికేవో వస్తుంటుంది." అన్నాడు రంగడు.

రంగడికైతే నాటకం పట్ల ఆసక్తిలేదు గానీ, ఆ ప్రాంతంలో రాయప్ప కంపెనీ నాటకం పేరు చెబితే కాపులు కూలీలు చద్దికూళ్లు కట్టుకుని, తిరణాళ్లకు బయల్దేరినట్టు తోదులు తోదులుగా కదలి వస్తారు. కానీ ఖర్చులేకుండా ప్రొద్దుపొడిచి రాచిన

గొంతుకతో చోపుదారి మంగళం పాడేటరకూ నడి వీధిలో ఆకాశం క్రింద కూచుని వీధినాటకం చూడ్డానికి అలవాటు పడిన ముసలివాళ్ళు 'నాలుగ్గంటల సంబరానికి నాలుగణాలు తగలేయడమేమన్నట్టూ! మా కాలంలో మేమెరగముబ్బా ఈ చోద్దాలు" అని మూతి ముడుచుకునేవారు. కాళ్ళల్లో బలముండి సునాయాసంగా నడవగల కుర్రవాళ్ల ధోరణి వేరు! వెధవ నాలుగణాలు! రెండు రోజులు వక్కాకు, బీడీలు మానుకుంటే పోలా! ఆ కంపెనీలో వున్నారే, యిద్దరు అమ్మాయిలు, వాళ్లు వేసే ఒక్క అడుగుకి, పాడే ఒక్క పదానికి యిచ్చేయవచ్చు నాలుగణాలు!

నిజమే మరి! రాయప్ప మేనగోడళ్లు అడుగు చక్కగానే వేస్తారు పాట బాగా సాగదీసి పాడుతారు. ఆ ఆటా, ఆ పాటా, మగాళ్ళకి తెలియకుండా అదీ యిదీ అంగడిలో పోసి అమ్మలక్కలు నింపుకున్న వక్కాకు తిత్తుల్ని ఖాళీ చేస్తాయి. ఇంటి ఖామందుకు తెలియకుండా తమలపాకులమ్ముకుని రొండిలో దోపుకున్న పాలేరు కష్టనిక్షేపాన్ని హరిస్తాయి.

అటు వీధి నాటకమూ గాక, యిటు డ్రామాను గాక రెండింటి సాంకర్యం చేత సిద్ధించిన విచిత్ర రూపకాలు రాయప్ప కంపెనీవి అవి డిమాలో, వ్యాయోగాలో, ఈహామృగాలో ఆ దశ రూపకకర్తే చెప్పాలి! వాటిని చూచే ప్రేక్షకులు మాత్రం ఏక కంఠంగా ఒకే మాట చెబుతారు. "నాటకమంటే రాయప్ప కంపెనీ నాటకంరా! అబ్బబ్బ! ఏం సీన్లు, ఏం డాన్సులు: బయస్కోపు ఎందుకురా దీని దగ్గర."

మొదటిరాత్రి కృష్ణలీలలు జరిగాయి రంగడు సగం ధరలో టిక్కెట్టు లేకుండా కంచెదాటి లోపలికి వెళ్ళి ఓ మూల కూచున్నాడు. అప్పుడు బృందావనంలో గోపికాలోలుడి వేణుగాన వినోదం జరుగుతోంది రంగడు కొంతసేపు విని మరి వినలేక చెవులు మూసుకుంటూ "అబ్బాయబ్బాయ్! అది పిల్లనగ్రోవి కాదురా బాబూ! చావు మేళంలా వుంది. ఆపు, ఆపు" అని కేకవేశాడు. హార్మోనియం వెనుక నిలబడి ప్రేక్షక లోకంపైన తన నాటకం ఎలా పనిచేస్తున్నదా అని తొంగి తొంగి చూస్తున్న కంసవేషధారి రాయప్ప ఆ మాటతో మండిపడి "ఎవరది, ఎవరది" అంటూ రంగం పైకి వచ్చాడు. అలాటి సమయాల్లో వెనుకాడే స్వభావంకాదు రంగడిది. వాడు పైకిలేచి "నేనే నయ్యా ఆ మాట అన్నది" అన్నాడు.

రాయప్ప ఆగ్రహోదగ్రుడై పోయాడు. "ఏమయ్యో మీరా సాహెబ్! అయ్యా చంద్రయ్య నాయుడూ!" అంటూ నాటకం కంట్రాక్టుదార్లని పిలిచాడు. వాళ్ళకు టికెట్లు అమ్మకోసం పైన వున్నంత శ్రద్ధ నాటకం జరగాలా, లేదా అన్న విషయం పైన వుండదు. బుకింగ్ ఆఫీసు మూసుకుని వాళ్లెప్పుడో ఊళ్లోకి వెళ్ళిపోయారు. సభలోనుంచి పది మంది పెద్దమనుషులు పైకిలేచి "నీకేం తెలుసులే కూచోరా" అంటూ రంగణ్ణి మందలించి, రాయప్పని మళ్ళీ తెరవెనక్కి పొమ్మని ప్రాధేయపడి నాటకం సక్రమంగా జరిగేటట్టు చూచారు.

వరుసగా ఐదురాత్రులు నాటకాలు జరిగాయి. ఆరో రోజు సాయంత్రం రాయప్ప సహచరులు కొందరు వెంటరాగా హార్మోనియం మెడకు తగిలించుకుని ఊళ్లో వసూళ్ళకోసం బయల్దేరాడు. పెద్ద వీధి పూర్తయి సందులోకి తిరిగేసరికి రాత్రి ఎనిమిది గంటలయింది. రాయప్ప వున్నట్టుండి ఒకచోట ఆగిపోయాడు. ఆగి "ఎక్కడిదా పిల్లనగ్రోవి?" అన్నాడు.

పాట వింటూ రాయప్పని వెంబడిస్తున్న కుర్రాడొకడు "అదా! ఆనాడు మీ నాటకానికి వంక పెట్టినవాడిది" అన్నాడు.

రాయప్ప వసూళ్ళమాట కట్టిపెట్టి రంగడి పాక దగ్గరికి వెళ్ళి నిలబడ్డాడు. పాకముందు గంగరావిచెట్టు క్రింద కూచున్న రంగడు "ఏంరాయప్పా! వసూళ్ళ కోసం వచ్చావా! నేను యిచ్చేవాణ్ణికాదు, పుచ్చుకునేవాణ్ణి" అని పకపకా నవ్వాడు.

"పోనీ, పుచ్చుకుందువుగాని ఒక పాటపాడి వినిపిస్తావా బాబూ" అన్నాడు రాయప్ప.

రంగడు మళ్ళీ పిల్లనగ్రోవి అందుకున్నాడు.

పాట పూర్తయిన తర్వాత రాయప్ప యింటివైపు చూస్తూ "దీపంకూడా వెలిగించకుండాయిక్కడ కూచున్నావేం బాబూ" అన్నాడు.

"దీపం పెట్టేవాళ్లెవరున్నారు రాయప్పా! ఇది దీపం లేనియిల్లు" అన్నాడు రంగడు.

రాయప్ప రంగడి ముఖంకేసి తీక్షణంగా చూచాడు. సన్నగా పొడుగ్గా పడగెత్తే పాముని తిరిమి పట్టుకువేయాలన బింకంతో మిసమిసలాడుతున్న ఆకారం! పైగా వీడు నీలమేఘశ్యాముడు! తలలో నెమలిపింఛం లేకపోయినా, మెడలో సెంగల్వ పూలదండ లేకపోయినా రంగడు ఆ లేత వెన్నెల్లో రాయప్ప కళ్ళకు సాక్షాత్తు శ్రీ కృష్ణుడిలా కనిపించాడు.

పైకి లేస్తూ రాయప్ప "నీతో ఒకమాట చెప్పాలి బాబూ! ఓసారి నాతో వస్తావా" అన్నాడు.

రంగడు రాయప్పని వెంబడించాడు. ఆ మరునాడు రాయప్ప కంపెనీ ఊళ్ళోనుంచీ వెళ్లిపోయింది. వాళ్ళతోబాటు రంగడూ వెళ్లిపోయాడు.

ఆరునెలలపాటు అంతర్ధానమైవుండి రంగడొకనాడు మళ్ళీ హఠాత్తుగా ఊళ్ళోవాళ్లకి కనపడ్డాడు. వస్తూ, వస్తూ వట్టి చేతులతో యిల్లు చేరుకునే అల్ల

పాటు రంగడికి లేదు. అతడీసారి రాయప్ప మేనకోడళ్లలో చిన్నదాన్ని వెంట తీసుకొచ్చేశాడు.

రంగడావిడని లేవదీసుకొచ్చాడా, లేక ఆవిడే రంగణ్ణి లేవదీసుకొచ్చిందా అన్న చర్చ ఒకవైపు కొనసాగుతుండగానే, మరొకవైపున రంగడి సమవయస్కులు కొందరు తమకు భూమీపుట్రా, యిల్లూ వాకిలీ, డబ్బూ దస్కమూ వున్నా తాము రంగడు చేసినంతమాత్రం పని చేయలేకపోయినందుకు లోలోపల కుతకుతలాడి పోసాగారు. ఆ వ్యధని కప్పిపుచ్చుకోడానికి రంగణ్ణి కించపరచి మాట్లాడ్డంకన్నా వాళ్లకి ఉపాయాంతరం లభ్యం కాలేదు. తిన తిండికే వెరవు లేని రంగడు దాన్ని భరించడమేమిటి? ఐనా నాటకాలాడే మనిషి కాపురం చేస్తుందా? ఈ మూన్నాళ్ల ముచ్చటకే యింత మిడిసిపాటా ఛీఛీ!......ఇలా దుష్ప్రచారం కొనసాగిస్తూ వాళ్లు రంగడినుంచి వైదొలగి వుండడంపోయి, వాడి యింటి చుట్టే ప్రదక్షిణం చేయసాగేరు. ఒకరిద్దరు రంగడింట్లో లేకపోడం చూచి రమణమ్మతో సరాగాలు పోవడానికి కూడా సాహసించారు. మరొకడేమో ఒకానొక పుస్తకంలోంచి ప్రేమలేఖని తూచా తప్పకుండా కాపీచేసి దాన్ని రమణమ్మకి చాకలి ఎల్లి ద్వారా బట్వాడా చెయించాడు. "నడత రాస్తే రాశాడులే" అని రంగడు దాన్ని చించి పొయిలో వేశాడు. ఈ లేఖనే ఆధారంగా వాడు రమణమ్మని ఒంటరిపాటున బలాత్కారం చేయడందాకా కథని సాగదీశాడు. రంగడికి కోపం సాధారణంగా రాదు. వస్తేమాత్రం వాడు మనిషికాడు. ఆ కోపంతో రంగడు అతణ్ణి నడివీధిలో నిలబెట్టి "నీకు అక్కాచెల్లెళ్లు, పెండ్లాం బిడ్డలు లేరా? వాళ్లనెవడైనా యిలా బలాత్కారం చేస్తే ఊరుకోడానికి నువ్వు వుప్పూ, కారమూ లేని గడ్డి దింటున్నావా" అని అడిగేశాడు. పదెకరాల సేద్యమూ, పదమంది ప్రక్కబలమూగల ఆ ఆసామి రంగడి పైకి హుంకరించాడు. అతడితోబాటు, అతడి అనుచరులు రంగణ్ణి చుట్టుముట్టారు.

"ఐతే కథ సశేషంగా మిగిలివుండిన్నమాట!" అంటూ లేచాడు నారిగాడి ద్వారా రంగడి కథ సాకల్యంగా విన్న వజ్రపాణి.

"ఇదిక్కడ ఆగిపోదు బాబయ్యా! ఇంకా సాగుతుంది" అన్నాడు నారిగాడు.

వజ్రపాణి అప్పుడే ముట్టించిన సిగరెట్టుని క్రింద పారవేసి గబగబా మేడలోకి వెళ్లి తనగదిలో పట్టెమంచంపైన పడుకున్నాడు. అతడు నిద్రపోవాలన్న సదుద్దేశంతో పడుకున్నమాట నిజమే! కాని నిద్ర రాలేదు. ఎంత ప్రయత్నించినా వీధిలో గాయాలు తగిలి పైకి లేవలేక క్రింద కూలబడిపోతున్న రంగడి స్వరూపం అతడి మనోఫలకం మీదినుంచీ మాసిపోలేదు. గట్టిగా కళ్లు మూసుకున్నాడు. తన వ్యాపారంగురించి ఆలోచించుకోడానికి ప్రయత్నించాడు. మూడోజాము కూడా మెలకువతో వుండగానే గడచిపోయింది. తెల్లవారు జామున మాత్రం ఒక చిన్న కునుకు మగతగా వజ్రపాణిని క్రమ్ముకుంది. ఆ నిద్రలో కల! కలలో రంగడు మళ్ళీ అతనికి కనిపించాడు.

రంగణ్ని తీవ్రంగా మందలింప దలచుకున్నాడు వజ్రపాణి. "ఒరే రంగడూ! ఋజుమార్గంలో నడవక బ్రతుకంతా డొంక తిరుగుళ్ళతోనే గడిపివేయడానికి నిర్ణయించుకునే వాళ్ళలో నువ్వు మొదటివాడివి. లోకంలో అందరూ మహారాజులే వుండరు. పేదవాళ్ళుకూడా వుంటారు. కాని ఆ పేదవాళ్ళు కూడా బ్రతకడానికి ఏదో ఒక జీవనోపాధి చూచుకుంటారు. నువ్వలాటి బ్రతుకుతెరువు చూచుకోలేదు. నువ్వు తింటే తింటావు. లేకుంటే పస్తుంటావు. పనిచేస్తే చేస్తావు. లేకుంటే కాళ్లు బారగిల చాపుకుని పడుకుంటావు. అదీఒక జీవితవిధానమే కావచ్చు. కానీ అంత సులభంగా బ్రతకదలచుకునే వాళ్లకు యితర ఝంఝాటాలేవీ వుండకూడదు. నువ్వెక్కడెక్కడో నాటకాలాడేదాన్ని తెచ్చి యింట్లో వుంచుకున్నావు. తాను దూరడానికే సందు లేకపోతే, మెడకొక డోలేమిటి! నీ పిచ్చి గాకపోతే. ఆవిడ నీకు కాపురము చేస్తుందా? అప్పుడే ఊళ్ళో ఏదో రగడ బయలుదేరింది. ఈ రచ్చకు కారణం ఆవిడేనని నేను చెప్పడం లేదు ఊరంతా ఆ మాటే అంటోంది. అడుసు త్రొక్కనే రాదు త్రొక్కేశావు. పోనీ, యిప్పుడైనా కాళ్లు కడుక్కో."

ఇన్ని మాటలూ విని రంగడు వజ్రపాణికి దగ్గరగా వచ్చాడు. వస్తూ మెల్లగా "అన్నయ్యా!" అన్నాడు. వజ్రపాణి వులిక్కిపడి తలపైకెత్తాడు. "నాకు అప్పుడెప్పుడూ మంచి మాటలు చెప్పడం నీ కలవాటు. నువ్వు నామీద మోపిన నేరాలన్నీ చాలామట్టుకు నిజమైనవేనని నేను ఒప్పుకుంటున్నాను. నేరస్థుడినిగా నా సంజాయిషీ కూడా నువ్వు దయచేసి వినాలి. మొదటిది: నేనొక బ్రతుకు తెరువు చూచుకోలేదు. ఏపూటకాపూట తిండికోసం వెదుక్కోడమే నా బ్రతుకు తెరువు! నా కొద్దిపాటి చదువు ఏ వుద్యోగానికి పనికొస్తుంది. రెండోది: నేను తిండి తింటాను, లేకుంటే పస్తుంటానన్నావు. నిజమే. దొరికితే తింటాను. లేకుంటే పస్తుంటాను. నేను సోమరివాణ్ణి కాను. పనిదొరికితే చేయడానికి నేనెప్పుడూ సిద్ధంగా వుంటాను. పని దొరక్కపోతే కాళ్లు బారగిల చాపి పడుకోక మరేం చేయాలో నాకు తోచదు. అంత సులభంగా బ్రతకదలచుకునే వాళ్లకు యితర ఝంఝాటాలుండగూడదన్నావు. నీకు తెలియదేమోగాని ఇంటింటికీ తిరిగే బిచ్చగాడి

కొకడికి యిద్దరు పెళ్ళాలు, పదిమంది బిడ్డలూ వుండడం నే నెరుగుదును. ఐనా నేను కోరికోరి ఈ ఝంఝాటాన్ని తెచ్చుకోలేదు. ఆవిడ నన్ను నమ్మింది. ఉన్నచోట వుండడానికి వీల్లేక యిలా వచ్చేశాం. పోలిక కోసం గాదుగానీ యిక్కడొక విషయం చెప్పాలనిపిస్తోంది. నువ్వు కాలేజిలో చదువుతూ ఒకమ్మాయిని పెళ్ళిచేసుకోవాలనుకున్నావు. పెదనాన్నగా రందుకొప్పుకోలేదు. కానీ నువ్వు పట్టుబట్టి కూచున్నావు ఆవిడని పెళ్ళిచేసుకున్నావు. నువ్వు వర్ణాంతర వివాహం చేసుకున్నందుకు వెయ్యిమంది నిన్ను పొగిడారు. నన్నలా పొగడవలసిన అవసరం బొత్తిగా లేదు. హేళన చేయకుంటే చాలు. అదీ ఫ్యాష[illegible] వేలు! ఇంతకూ నేనావిడని పోషించవలసిన అవసరం కూడా లేదు. ఆవిడా నాతోబాటు ఏపని చేయడానికైనా సిద్ధంగా వుంది. లోకంలో కోట్లకోలది జనం బ్రతుకుతున్నారు. మేమిద్దరం బ్రతకలేకపోము. మా పాటుకు మమ్మల్ని బ్రతకనివ్వడంకన్నా, మాకు యితరులు చేయవలసిన మేలు ఏదీ లేదు. నేను అడుసు త్రొక్కానన్నావు. ఎక్కడ త్రొక్కానో నాకు తెలియడం లేదు. నా కాళ్లకి బురదా లేదు. అందుచేత దాన్ని కడుక్కోవాలన్న ప్రసక్తి అసలే లేదు."

తలుపుపైన ఎవరో దబదబ బాదుతుండడం విని వజ్రపాణి మేలుకున్నాడు. సూర్యకిరణాలు కిటికీగుండా పైకివచ్చి పడుతున్నాయి. నారిగాడు తలుపు కావలినుంచీ "బాబూ, మీ కోసం రంగయ్య వచ్చాడు" అన్నాడు.

"ఇప్పుడు నేను పట్నం వెళ్ళాలి. తీరిక లేదు వెళ్ళిపొమ్మను" అన్నాడు వజ్రపాణి.

*　　　*　　　*

మూడు నెలలు గడచిపోయిన తర్వాత వజ్రపాణి మళ్ళీ స్వగ్రామానికి తిరిగిరావడం తటస్థించింది. హేమంతం జరుగుతోంది. ప్రతి సంవత్సరమూ మంచు కాలం రాగానే ప్రసన్న పొడిపొడిగా దగ్గడానికి ప్రారంభిస్తుంది. ఆ పొడిదగ్గుకు పేరు పెట్టడంలో నైతే డాక్టర్లు ఒక్కొక్కరూ ఒక్కొక్క పోకడపోయినా నయం చేయడంలోమాత్రం అందరూ విఫలులై కడకు శిశిర హేమంతాలు నాలుగు నెలలు గోగి కంప్లీటు రెస్టు తీసుకోవాలని సలహాయిచ్చారు. 'రెస్టు' అనేది పది అనేచోట పదిహేనుగా పా[illegible]స్తే పట్టణాల్లో లభ్యమయ్యే వస్తువు కాదు అందుచేత ప్రసన్న పల్లెటూళ్ళోనే వుండిపోవలసి వచ్చింది.

కారులోనుంచీ దిగుతూనే వజ్రపాణి ప్రసన్న ఆరోగ్యాన్ని గురించి పరామర్శించాడు. టిఫిన్ తీసుకుని, తోటలోకి వెళ్ళి ఒకసారి నలువైపులా కలయచూచివచ్చి, అభ్యంగనస్నానం నిర్వర్తించి, భోజనమైంతర్వాత పడుకున్నాడు. తలగడిగిన వాటినిద్ర, గాఢంగా పట్టింది. టంగుటంగున గడియారం మ్రోగడంవిని లేచి టైంచూచాడు. నాలుగైంది. ఎదుట టేబుల్ పైనవున్న ఫ్లాస్కు తీసి కాఫీ గ్లాసులో పోసుకుని త్రాగాడు. పడక పైనుంచి దిగడానికి మనస్కరించడం లేదు. అక్కడేఉన్న న్యూసుపేపరు తీసి పుటలు త్రిప్పుతూ కూచున్నాడు.

హాల్లోనుంచీ అడుగులసవ్వడి వినిపించింది. ప్రసన్న వస్తుందేమోనని వజ్రపాణి తలపైకెత్తాడు. కానీ హాల్లో నడుస్తున్న మనిషి ప్రసన్న కాదు. తెరచిన కిటికీగుండా వజ్రపాణి కళ్ళయందు ఒక క్షణం పాటు మెరపుతీగ పారాడినట్టయింది. అతడు మంచం పైనుంచి క్రిందికిదూకి కిటికీదగ్గరికి వెళ్లి నిల్చున్నాడు. ఒక యువతి! తనకి అపరిచిత! అదొక స్త్రీమూర్తి గాదు శంపాలతలా వుంది. అవును. అది శంపాలతే! మేడమెట్లెక్కి పైకివెళ్తోంది.

ఎవరీవిడ? వాలకం చూస్తే ఈ యింటితో బాగా పరిచయమున్న దానిలా కనిపిస్తోంది. ప్రసన్న రాగానే అడగాలి. భార్యకోసం ఎదురుచూస్తూ మళ్లీ మంచం పైన కూచున్నాడు వజ్రపాణి.

ఐదు గంటలకు సరిగ్గా వాహ్యాళికి సిద్ధమై ప్రసన్న గదిలో అడుగుబెట్టింది. వాతావరణం ఆహ్లాదకరంగా ఉంది. ఇద్దరూ మెల్లగా కొబ్బరితోటవరకూ నడిచారు. ఆవిడెవరు ప్రసన్నా: అన్న ప్రశ్న ఆలోగా నాలుగైదుసారు వజ్రపాణి గొంతువరకూ వచ్చి అక్కడె వలకొక్కయ పడినట్టు ఆగిపోయింది. ఆవిడ పట్ల తనంత కుతూహలం ప్రకటించడం సమంజసం కాదేమో! ఇలా తటపటాయిస్తుండగా ప్రసన్నే ఆప్రస్తావన తెచ్చింది

"ఏమండీ! మీరావిడని చూడలా" అంది ప్రసన్న

గడసరితనం ఎక్కడికి పోతుంది! "ఎవర్ని ప్రసన్నా?" అన్నాడు వజ్రపాణి.

"మీ మరదల్ని!"

"నా మరదలా!"

"అవునండీ! అలా తెల్లబోతా రెందుకూ? మరదలంటే తెలియదూ! తమ్ముడి భార్య" అంది ప్రసన్న.

"తమ్ముడొకడు! తమ్ముడికొక భార్యకూడానా! ఇదేమైనా కథా ప్రసన్నా!" ముఖంలో అమాయకత్వం ఒలికిస్తూ ప్రశ్నించాడు వజ్రపాణి.

"కథగాదండీ బాబూ! వాస్తవం. ఆవిడ మీ రంగడి భార్య."

వజ్రపాణికీసారి కోపం వచ్చింది. "ప్రసన్నా! నువ్వు 'భార్య' అన్నమాటని కలుషితం చేస్తున్నావు.

రంగడు ఆవిడని లేవదీసుకొచ్చేశాడు. ఆవిడ రంగడి కేమైనా కావచ్చు. కాని భార్యమాత్రం కాదు."

ఈ తర్కం ప్రసన్నకి అర్థం కాలేదు. "లేవదీసుకొచ్చినమాట నిజమేనండీ! ఐతే ఎక్కడో దేవుడి ముందర అతను ఆవిడ చేతిలో చేయి వేసి 'యికమీదట నేను మొగుణ్ణి, నువ్వు పెళ్ళానివి' అన్నాట్ట అప్పటి నుంచీ వాళ్ళిద్దరూ భార్యాభర్తలుగా వ్యవహరిస్తున్నారు."

"బాగుంది, బాగుంది. అంటే తాత్కాలికంగా నన్నమాట!" అంటూ వికావికా నవ్వేశాడు వజ్రపాణి.

"పోనీ ఆవిడ మనయింట్లో ఎందుకుంది అని అడగరేమండీ" అంది ప్రసన్న.

"ఆవిడ మనయింట్లో వుందా! ఐతే యిదొక అద్భుత కథానకమే ప్రసన్నా! నేను ఆవిడ ఏదో పనిమీద మన యింటికి వచ్చిందనుకున్నాను."

"లేదు మన యింట్లో నేవుంది"

"ఎందుకూ?"

"రంగడిప్పుడు ఊళ్ళో లేడుగా!"

"ఏమయ్యాడు?"

"రెండేళ్ళు పడింది."

"ఏమిటి?"

"శిక్ష!"

"అబ్బ కాస్తవివరంగా చెప్పకూడదా ప్రసన్నా! నాకు అద్యంతాలే తెలియడంలేదు" ప్రాధేయపడ్డాడు వజ్రపాణి.

"మీరు పట్నానికి వెళ్ళి పదిరోజులు కూడా కాలేదు. ఊళ్ళో మళ్ళీ రగడజరిగింది. రంగడు ఒకడి తల చితగ్గొట్టేశాడు."

"ప్రాణాపాయం లేదుగదా!"

"చావు దప్పి కన్ను లొట్టబోయింది. పోలీసులొచ్చారు. రంగణ్ణి అరెస్టుచేసి తీసుకెళ్ళారు."

"తత్ఫలితంగా శిక్షపడింది. అంతేకదూ ప్రసన్నా! నే నప్పుడే అనుకున్నాను. అనుకున్నంతా జరిగింది ఈ విడని నడివీధులపాల్జేసి వాడు కమ్ముల్లోపల కూచున్నాడు."

"పాపం, రమణమ్మని చూస్తుంటే జాలిగా వుందండీ."

"ఉండదూమరి! నాపట్టివిగా, పాలు బువ్వ పెడతా రామ్మా అని బుజ్జగించలేక పోయావా ప్రసన్నా!"

"మీకంతా ఎగతాళిగానే వుంటుంది. ఈ రెండేళ్ళూ ఆవిడని నాదగ్గరే వుండిపొమ్మన్నాను"

"వాక్యం పూర్తి చేయకు. సుధేష్ణదగ్గర సైరంధ్రిలా అని వుపమానం కలిపితే వాక్యం సర్వాంగసుందరంగా వుంటుంది"

ఆవిడ లేకపోతే నాకీ వూళ్ళో ప్రొద్దుపోయేది కాదేమోనండీ! ఏం చక్కగా పాడుతుందనీ!"

"గగనవీధిని దేలు ఓ మేఘమాలా! జైలుగోడల పైన మసలి వస్తున్నావా! అని పాటని సవరించుకోవడం లెస్స. ఐనా మొగుడు జైల్లోవుండగా ఇక్కడ ఆవిడ పాటలు పాడుకుంటూ కూచోవడానికి యిదేమైనా సినిమానా ప్రసన్నా!"

"అబ్బే, నా బలవంతం పైన పాడుతోందండీ! మనిషిని చూచారు గదా! మీ కళ్ళకి ఎలా కనిపించిందో మరి!"

"అచ్చం సెట్ పైకి వస్తున్న తారలా కనిపించింది"

ఇద్దరూ కొంత సేపు మౌనంగా కూచున్నారు. మళ్ళీ ప్రసన్నే వుపక్రమించింది.

"ఏమండీ! ఒక మాటంటాను"

"ఏమంటావు?"

"మనకు చేతనైనప్పుడు యితరులకు మేలు చేయడంలో తప్పులేదు గదూ!"

"తప్పేముంది! పరోపకారార్థ మిదం శరీరం గదా ప్రసన్నా!"

"ఐతే నేను చెప్పినట్లు చేస్తారు కదూ!"

"మరీ హిరణ్యాక్షవరం కాక పోతే సరి!"

"రమణమ్మని సినిమాలో చేర్పిస్తే?"

ఆ ఊహే వజ్రపాణిలో సైతం మెదుల్తోంది. కాని అతను భార్యమాట కొట్టివేయ బోయాడు.

"పాట బాగా పాడడం ఒకటే చాలదు ప్రసన్నా వెండి తెరకి! మరికొన్ని అర్హతలుండాలి"

"ఆమెకి నటన కూడా క్రొత్త గాదుగా!"

వజ్రపాణి సీరియస్ గా ఆలోచిస్తూ కూచున్నాడు. ఆలోచించిన కొద్దీ అతడి భావస్రవంతి రెండుపాయలుగా చీలిపోసాగింది. ఒక వైపు రమణమ్మ దుస్థితికి జాలిపడుతూ, మరొకవైపున అతను ఆవిడ నీస్థితికి తెచ్చిన రంగడి పైన లోలోపల మండిపడ్డాడు. వేడావిడ నిలువనీడ, పట్టుకొమ్మలేని నిరాశ్రయ! నా అన్నవారినుంచి వేరుచేసి వీడామె తలకెత్తిన సిరియిది! వీడెప్పటికైనా చెడిపోవలసిన వాడే! తనతో బాటూ ఈమెను కూడా అధోగతి వైపు లాక్కెళ్ళ జూస్తున్నాడు. అలా జరుగుతుంటే చూస్తూ వూరుకోడానికి తన మనసొప్పదు. వారి బారి నుండి ఈమెని కాపాడాలి. అందుకు ప్రసన్న సూచిస్తున్న విధానం సమంజసంగానే కనబడుతోంది!

[సశేషము]

కలగూరగంప

నాగరాజులు

శ్రీ కొత్త భావయ్య చౌదరి

మహాభారత యుద్ధకాలము మొదలు దాదాపు మౌర్యరాజుల కాలమువరకు అనగా (270 B. C) వరకు ఆంధ్రదేశమున నాగులు, యక్షులు, దానవులు మున్నగు తెగలవారు నివసించేవారు. నాగరాజులు ఆంధ్రదేశమున నేగాక, భారతదేశమంతటను నివసించి పాలించిన దృష్టాంతములు గలవు. ఆర్యులు మన దేశమునకువచ్చి మందరగిరి ప్రాంత మథనకార్యమును సాగించినప్పుడే వాసుకియను నాగరాజు సాయపడి యుండెను. ఆదిశేషుడు, తక్షకుడు మొదలగువారి వంశీకులే—

జనమేజయరాజు ఇంద్రప్రస్థపురినుండి పాలించుచు నాగులపై దండయాత్ర సలిపెను. అహిచ్ఛత్రము, నాగపూరు, పద్మావతీనగరము మొదలగు ఉత్తరదేశ ప్రాంతములనుండి ఆ కాలమున దక్షిణమునకు కొందరు వలస వచ్చిరేమో యని తోచుచున్నది. తర్వాత వీరికి భోగవతీపురము (బస్తరు) వనవాసి (మైసూరులోనిది) మొదలగు ప్రాంతములవరకు నివాసము లేర్పడి, యచట రాజ్యాధికారములు కూడ పొందినట్లు చెప్పవచ్చును—వీరు వింధ్యవాసినీ దేవత భక్తులని శాసనములలో చెప్పబడినారు. అందుచే మొదట వీరు వింధ్య పర్వత ప్రాంతీయులనుటలో సంశయముండదు. ఆంధ్రదేశమునందుండిన యక్షులు జైనమతావలంబులు కాగా, వీరు బౌద్ధమతావలంబులై యుండిరి. ఇది అశోకచక్రవర్తికి పూర్వమేయై యుండెను. నాగరాజొకడు అమరావతిలోని బౌద్ధ స్తూపమును నిర్మించెను. యక్షులలోని కుబేరకరాజు భట్టిప్రోలు ప్రాంతపు రాజుగానుండెను. యక్షుడొకడు వేదాదులు చక్కగా నెఱిగి వానికి వ్యాఖ్యలు రచించిన పండితుడు. తెలంగాణాలోను, కృష్ణకు దక్షిణముననున్న పలు గ్రామములందును నాగులు నివసించి, తర్వాత నాశనమై కొందరు వలసలకుపోయినట్లు అచ్చటి కొన్ని గ్రామముల పేర్లవల్ల తెలియుచున్నది. వారి కచ్చట గల్గిన ప్రసిద్ధినిగూడ యివి ఋజువుపరచుచున్నవి. ఈ క్రింది విషయములు వానిలో కొన్ని:

(1) నాగులేరు — ఈ చిన్న యేరు నాగుల పేరిట పల్నాటి తాలూకాలో నిప్పటికిని ప్రవహించుచున్నది. పూర్వ నామమేమో తెలియదు.

(2) కొట్రాజుపాడు లేక నాగరాజుపాడు — ఇది తెనాలితాలూకా కొల్లూరు ప్రాంతమందుండెను. దీనిని త్రిలోచనపల్లవుడు నాశనము చేసినట్లు లోకలు రికార్డులు తెలుపుచున్నవి.

(3) తెలంగాణాలో ఒరంగల్లు ప్రాంతమున నున్న నాగులపాడను గ్రామము ఇది యచట నాగుల యునికిని, వారి నాశనమును తెలుపుచున్నది.

(4) నెల్లూరు జిల్లాయందలి నాగుల వెల్లటూరను గ్రామము. ఇది వారి యునికిని తెలుపును.

(5) ఒంగోలు తాలూకాయందలి నాగులపాడను యూరు. ఇదికూడ వారి యునికిని, తర్వాత నాశనమును విశదీకరించుచున్నది.

(6) నాగులపాడు — గుంటూరు జిల్లాయందలి పెదనందిపాడు దగ్గరి గ్రామము. పూర్వమిచట నాగులున్నట్లు, తర్వాత నాశనమైనట్లు ధృవపఱచుచున్నది.

(7) నాగులవలస — నైజాములోని కమ్మం మెట్టు ప్రాంత గ్రామము. దీనినిబట్టి నాగులొకప్పుడిచటికి వలస వచ్చుటను దెలుపును.

(8) కడపజిల్లాలోని దానవులపాడను గ్రామము ఇది దనువు వంశీకులగు దానవుల యునికిని, తర్వాత నాశనమును తెలుపును. ఇంకను ఆంధ్రలో గల నాగసముద్రము, నాగవరం, నాగులవరం, సర్పవరం, నాగూరు (కుంట తాలూకా), నాగర్ కర్ణ మొదలైన గ్రామములు ఆంధ్రలోను, కర్నాటక ప్రాంతములను ఉండి వారి పూర్వ ఉనికిని స్పష్టీకరించుచున్నవి. ఇట్లే నాగులు, దానవులు, యక్షులు తెనుగు దేశమున అనగా దక్షిణదిక్కున నివసించి భాషచే తెనుగువారని (దక్షిణదిక్కు వారని) ద్రావిడులని పేరందినట్లు కనబడుచున్నది. ఆంధ్రజాతి, మహాభాగవతము ప్రకారము బలి యను క్షత్రియ వంశీకులై యుండి వింధ్య ప్రాంతమునుండి కారణాంతరములచే దిగువకు వలస వచ్చిన కొలదిని మొదట నాగులతో యుద్ధము లొనర్చివారిలో కొందరిని (రాజులను) పారద్రోలినను, తెనుగుదేశమున స్థిరపడి, నాగులతో సంబంధ బాంధవ్యాలు కల్పించుకొని తమ రాజ్యమును పైతాను

ధాన్యకటకములందు స్థాపించు కొన్నట్లు భావింప వచ్చును. నాగులలో సూతినాగులను శాఖీయులు కొందరు లోబడిపోయి శాతకర్ణి రాజులవద్ద సామంతులుగా మెలంగుచు వచ్చిరి. శివస్కంద నాగ శాతక చివరి శాతవాహన రాజువద్ద శాతవాహన రాష్ట్ర ప్రతినిధి పాలకుడుగా నుండెను. ఈ వంశములో హారీతిపుత్ర విహ్నుకుడ చూతుకులానంద శాతకర్ణి, యీతని కుమారుడు ధేనుసేన, కుమార్తె నాగ మూలానిక, మనుమడు శివస్కంద నాగశాతకర్ణి యను వారలుండిరి వీరందరును 3 వ శతాబ్దిని వనవాసిలో (మైసూరు ప్రాంతం) పాలకులుగా వర్తించిరి. శాతకన్న కలలాయ మహారథి, చూతకన్నన మహారధి, చూతకులానంద రాజుల నాణెములు కూడా ఆ ప్రాంతపు త్రవ్వకాలలో లభించినవి వీనిని బట్టి శాతకర్ణరాజులకు, సూతివంశీయులకు, నాగరాజులకు గల సన్నిహితత్వము వెల్లడి యగుచున్నది

ఆంధ్ర దేశమున నిట్లు నాగులు ఆంధ్రులలో లీనమగుచుండు కాలముననే మధుర దేశములోని పద్మావతీ ప్రాంతమున వారి రాజ్యములు వృద్ధియయ్యెనన వచ్చును. అచట భీమనాగ, స్కందనాగ, బృహస్పతి నాగ, దేవనాగ, విభునాగ, వ్యాఘ్రనాగ, గణపతి నాగ, యనువారి నాణెములా ప్రాంతమున దొరకినవి. వీరిలో భావనాగ, గణపతినాగ, నాగసేనులు గుప్త రాజుల సామంతులుగా నున్నట్లు కనబడుచున్నది. గుప్తరాజులతో నాగులు సంబంధము లొనర్చిరి. కుబేర నాగ యను నాగకుమార్తెను సముద్రగుప్తుని కొడుకు వివాహమయ్యెను సర్వనాగ యను నతడు అంతర్వేది (తెలుగు దేశములోనిది కాదు) రాష్ట్ర పాలకుడుగా 466 క్రీ శ. ప్రాంతమున స్కందగుప్తునకు సామంతుడుగా పనిచేసెను. వీరి రాజ్యము క్రమముగా వృద్ధి నొందెను మధుర, పద్మావతి, కాంతిపురి, విదిశ రాజధానులుగా నేలిరి విదిశలో శేషనాగ, భోగినాగ, సదాచంద్రనాగ, రాజులు పాలించిరి. నాగభట్టు, యితనికొడుకు మహేశ్వర నాగరాజులు 4 వ శతాబ్దిని లాహోరు ప్రాంతమున పాలించిరి. వీరు వాకాటక రాజులతో గూడ బంధుత్వములు సల్పుచు వచ్చిరి. ఈ నాగులు శైవమత మవలంబించిరి. అందుచే భారశివ నాగులని పేరువహించి వీరు 10 అశ్వమేధ యాగములు గూడ చేసి మిక్కిలి ప్రసిద్ధి జెందిరి. వీరు కుషానుల రాజ్యమును కూలద్రోసిరి. భవభూతి మాలతీమాధవములో వీరి చరిత్రము కొంత కలదు పద్మావతిలో 9 మంది నాగరాజులు పాలించినట్లు కనబడుచున్నది.

తెలుగుదేశపు నాగరాజులలో కొందరు భోగవతీపుర (బస్తరు) ప్రాంత పాలకులుగా ప్రసిద్ధి వహించిరి. వీరి విషయము 10 వ శతాబ్దినుండి తెలియుచున్నది. ధారావర్షుడను నాగరాజు కులోత్తుంగచోడ చక్రవర్తి సామంతుడుగా నుండెను. ఈ బస్తరు ఇంద్రావతీనది కిరుప్రక్కల నున్నది. అహిచ్ఛత్రము నందు వీరి రాజ్యము పూర్వముండెను. అందలి ధారణేంద్రుడే సింధుజాతి నాగులకు మూలపురుషుడు. కదంబరాజులకు వీరికి సంబంధములుండెను. బస్తరు దేశము భ్రమరచక్రకోట్యమండల మనబడుచుండెను. ఇచటి నాగరాజులు వింధ్యవాసినీ దేవత భక్తులు-కాశ్యప గోత్రులై యుండిరి.

క్రీ. శ. 1065 సం॥ నాటికి ఈ నాగరాజులలో మధురాంతక దేవుడు, సోమేశ్వర దేవుడు అనువారు ప్రత్యర్థులుగా నా దేశమున నుండిరి. ఈ చక్రకోట్య మండలమును వరుసగా క్రీ శ. 1111 లో సోమేశ్వర పుత్రుడు కన్నరదేవుడును, తర్వాత రెండవ (వీర) సోమేశ్వరుడును, ఓమ్మట నరసింహదేవుడును, తదుపరి జయసింహదేవుడును, తర్వాత హరిశ్చంద్రదేవుడును 1324 వరకు పాలించిరి ఈ ప్రాంతము తర్వాత కాకతీయ వీరప్రతాప రుద్రరాజు తమ్ముని పాలనలోకి వచ్చినట్లు కనబడుచున్నది ఈ ప్రాంత నాగరాజుల శాసనములు తెలుగులోను, సంస్కృతమునను ఉన్నవి. వీరి దేశములో కొంతభాగము గోండుభాష యున్నది. వీరిలోని హరిశ్చంద్రదేవుని భార్య, మాణిక్యదేవి భర్త మరణించినపుడు సహగమన మొనరించెను. ఈ యాచారము సర్వత్ర అనుసరింపబడలేదు.

ఆంధ్రదేశములో 3 వ శతాబ్దినుండి నాగుల ప్రతిభ తగ్గి, ఆంధ్రుల ప్రతిభ హెచ్చినకొలదిని దేశమునకు ఆంధ్రపథ మనే పేరువచ్చెను. 3 వ శతాబ్ది లోని ప్రాచీన పల్లవ శాసనాలలో ఈ పేరే యున్నది.

క్రమముగా సింహళ (లంక) రాజ్యమునకు కూడ నాగులు ప్రాకిపోయిరి. వేలకొలది నాగులు పల్లెనాడు నుండి యచటికి వలసబోవుటయే గాక క్రమముగా రాజ్యములు స్థాపింపగల్గిరి. మహావంశము ప్రకారము క్రీ. శ. 956-72 మధ్య నాల్గవ మహింద యను నాగరాజు లంకలో పాలించుచు వచ్చినట్లు కనబడుచున్నది. తత్పూర్వము చాలకాలమునుండి యీ వంశీయు లిచట పాలింపదొడగిరి.

నాగరాజుల రాజ్యములు నశించినను, నాగశబ్దం తెలుగు దేశమునందు నేటికి విరివిగా వాడబడుచున్నది. నాగానిక, నాగన్న, నాగవర్మ, నాగేంద్ర, నాగమ్మ, నాగరత్నం మున్నగు పేరులు నాటినుండి నేటికి ఆంధ్రులలో వాడుచున్నారు. మగధ రాజ్యములో అశోకచక్రవర్తికి పూర్వమే శిశునాగవంశీకులు పాలించుచు వచ్చినట్లు పురాణములు నుడువుచున్నవి. నాగజాతి ప్రాచీనతకిది యొక గొప్ప దృష్టాంతముగా నున్నది.

హరివంశ గద్య

శ్రీ కొడవంటి శంకర నరసింహ బ్రహ్మాం

సోముని హరివంశ గద్య ఒక విశిష్టఫక్కిలో ఉన్నదనుట ఎల్లరెఱింగిన విషయమే. అది ఈ రీతిగా నున్నది—"ఇది శ్రీమదుభయ కవిమిత్ర కొమ్మనామాత్య పుత్ర బుధారాధన విరాజి తిక్కన సోమయాజి ప్రణీతం బయిన శ్రీ మహాభారత సంతతరంబున శ్రీమత్సకల భాషాభూషణ...నాచన సోమనాథ ప్రణీతంబైన..." ఈ ప్రకారముగా నాతనికి ముందుగాని వెనుకగాని ఎవ్వరును రచించినట్లు తోపదు. ఇతని గద్యలోని ఈ విశేషమును పలువురు గుర్తించినారు, ఇట్టి విధానము నవలంబించుటకు గల కారణము నూహించుటకును ప్రయత్నించినారు. వావిళ్ళవారి ఉత్తర హరివంశ ముద్రణమునకు పీఠిక వ్రాయుచు "సోమనాథుఁడు తన గద్యమున 'బుధారాధన విరాజి...' అని తిక్కన తర్వాతిఁ దనపేరే పేర్కొనదగిన దన్నట్టు తన యభిప్రాయమును దెల్పుకొన్నాఁడు గాని విద్వల్లోకము, తిక్కన తర్వాత నెఱ్ఱాప్రెగడనే పేర్కొన్నది; కవిత్రయమని నన్నయ తిక్కన ఎఱ్ఱనలకే పేరయ్యెను" అని కీ. శే. శ్రీ వేటూరి ప్రభాకర శాస్త్రిగారు తమ యభిప్రాయమును ప్రకటించియున్నారు. శ్రీ చాగంటి శేషయ్యగారు తమ ఆంధ్ర కవి తరంగిణి నాల్గవ సంపుటంలో "ఈ కవికిఁ దిక్కన సోమయాజి కవిత్వమునందుఁ జాల గౌరవము కలదనుటకు గద్యలో వ్రాసిన 'ఇది శ్రీమదుభయకవిమిత్ర ..' అను వాక్యములే నిదర్శనములు. తిక్కన సోమయాజి కవిత్వముతో సమానమైన కవిత్వము వ్రాయఁగలవాఁడనను భావ మీ కవికిఁ గలిగియున్నట్లే వాక్యములు సూచించుచున్నవి." అని శాస్త్రిగా రూహించిన కారణమునే కాక ఇంకొక దానిం గూడ నిట్లు సంభావించినారు. ఇరువురును తమ గ్రంథముల హరిహరనాథున కంకిత మిచ్చియుండుట కారణముగా సోమన ఇట్టి గద్యము రచించెనని ఇంకొక రూహించినట్లు నాకు జ్ఞాపకము. అందుకు వెంకటనాథ కవి తన పంచతంత్రమున జెప్పుకొనిన 'క. విదితమ్ము గలుగు హరిహర సాచివ్యము నొంద నవ్యజనులకు మది నాలోచింపఁ దిక్కయజ్వకు నాచన సోమునకు ఖ్యాతియు నాకట్ దక్కెన్' (1. 25) పద్యము కొంతవర కాధారమును కొందును. ఈ పై ఊహలం దేదియు నాకంత సమంజసముగా దోపలేదు.

ప్రతాప రుద్రునితో గాకతీయరాజ్య మంతరించిన వెనుక నొకవంక విజయనగర సామ్రాజ్యమును వేరొకవంక రెడ్డి పద్మనాయక రాజ్యములును అవతరించినవి. కాకతీయ రాజ్యమునందలి ఉద్యోగులును సామంతులును స్వతంత్ర ప్రభుత్వముల నెలకొల్పినారు. అట్టివారిలో ప్రతాపరుద్రుని గజసాహిణిగా, క్రీ. శ. 1311 నాటి కుమ్మజాల శాసన మాధారముగా సోమదేవ రాజీయ ముపబలకముగా, నిర్ధారితుడైన సాహిణి మారన యొకఁడు. ఇతఁడు భాస్కర కవికృత రామాయణమునకు కృతిభర్త. ఎఱ్ఱన హరివంశమును గృతిగొన్న వేమారెడ్డియు క్రీ. శ. 1324 మొదలుగా రాజ్య మొనర్చెను. క్రీ. శ. 1336 సంవత్సరమున సంగమ వంశీయు లయిన హరిహరరాయ బుక్కరాయ సోదరులు విజయనగర నిర్మాణమొనర్చి స్వతంత్ర రాజ్యమును స్థాపించినారు. హరిహరరాయలు క్రీ. శ 1343 లో గతింపగా బుక్కరాయలు రాజయ్యెను. ఇతఁడు నాచన సోమనాథునకు దానమొనర్చి వ్రాయించిన శాసనమున్నదని చారిత్రకులు చెప్పుచున్నారు. దానిం బట్టి సోమనాథుఁడు విజయనగర రాస్థానమునకు జెందినవాఁడని తెలుసుకొనవచ్చును. ఆ శాసనమున దానకాల మిట్లున్నది 'అలంకృతే శకస్యాబ్దే గగనభూనయనేందుభిః, తారణాబ్దే చైత్ర మాసే నవమ్యాం శుక్ల పక్షకే,' అని. అనగా శక 1216 అగును అది తారణాబ్దము కాదు అగుటచే నీ పాఠము దప్పనియు 'రసార్ధి', 'రసర్తు' అని పఠించిచో కారణము సరిపోవుననియు, నట్లైనను 'రసార్ధి' అనుటచే నగు శక 1206 సంవత్సరమున కింకను విజయనగర నిర్మాణాదులు సంభవింపకుండుటచే 'రసర్తు' అనునదే సరియైన పాఠము కాగలదనియు కీ. శే. శ్రీ ప్రభాకర శాస్త్రిగారు నిర్ణయించి శాసనకాలమును శక. 1266 కు సరియైన క్రీ. శ. 1344 గా నిరూపించినారు. బహుశః ఈ దానము హరివంశ రచనానంతరమే అయి ఉండ నగును. శ్రీ చాగంటి శేషయ్యగారును ఇట్టి అభిప్రాయమునే ప్రకటించినారు. అయితే ఇక్కడ ఒక చమత్కారము నూహించవచ్చునేమో! సోమనాథుని హరిహరనాథ సంబోధనములో దన ప్రభువైన హరిహరరాయలును గర్భితుడనుట కేవల మపోహ గాదనుకొందును. 'వేయు నేటికి నలపాండవ వేయుసాటి, వీరుఁడిల లేఁడు; ప్రతి రఘువీరుఁడొకఁడు' అనినప్పుడు విజయ విలాసకారుఁడు తన ప్రభువైన రఘునాథ నాయకుని లక్షింపలేదా?

భాస్కర యెఱ్ఱన సోమనలు క్రమముగా సాహిణి మారన దేచటి వేమారెడ్డి సంగము హరిహరరాయల యాశ్రితులు. మూడు సంస్థానములకు జెందినవారు, సమకాలికులు. అట్టివారికి అన్యోన్య స్పర్ధలుండక యుండునా? 'ఏగతి రచియించిరేని సమకాలము వారలు మెచ్చరే కదా' అన్న కవి స్వానుభవోక్తి యున్నదే కదా! తత్తత్ స్థానములును నూతనోదితములై స్వీయాధిక్య ప్రకటనోన్ముఖములైనచో ఇక చెప్పవలసినదేమి? ఎఱ్ఱన రామాయణ రచన మారంభింప భాస్కరుడును పూని శీఘ్రముగా ప్తి నాశించి శిష్యవర్గముచే గొంత చెప్పించియు తటస్థరచియుండును. ఎఱ్ఱన రామాయణమును దానిని ప్రత్యేకించుటకే లోకము దానిం భాస్కర రామాయణమన్నది ఈవంకను విషయ మిట్లు సాగగా, హరివంశ రచనారంభమున ఎఱ్ఱనకు సోమునితో పడినది. ఇట్లని ఈ మువ్వురు కవులును తమ తమ రచనలకుముం దితరుల గ్రంథములను చూచియుండురనగాదు. అయ్యా రచనలు సమకాలమున సాగియుండును. నాచన సోమనాథుడును ఎఱ్ఱన హరివంశాంధ్రీకరణ ప్రారంభమునుగూర్చి వినియుండును. ఎఱ్ఱన యానాటికి భారతారణ్య పూరణ మొనర్చి భారతకవులలో లెక్క వేయించుకొన్నాడు. హరివంశమును 'భారత పరిశేషమని యంపారంగ జెప్పుదురు బుధులు' కాగా ఎఱ్ఱన నిర్ణయ మెట్టి తీరుల వలయునగునో? ఎఱ్ఱన కృతి తొలిదనియు దానదాని జూచియే మొదలిడెననియు మొదలైన అపోహలకేల తావివ్వవలెను. తాను సాహిత్యరసపోషణుడును సంవిధాన చక్రవర్తియు నవీనగుణసనాథుడును గదా! తన ప్రబంధమెల్లను ఎఱ్ఱన కావ్యమునకన్న సుందరతరమై యుండకతప్పదు. అట్టి పరిస్థితులలో హేతువాదులైన విమర్శకులు సాధారణ కావ్యమునకన్న విశేష కావ్యానువిశేషతయే కారణముగా విశేషతా సంపాదనారంభమూలకముగా నుద్భవించిన యనంతర కృతియని నిర్ణయింపకుందురా? అట్టి ప్రమాద మొదవకుండుట కుపాయము నూహించి సోమనాథుడొక క్రొంగ్రొత్తమార్గమును ద్రొక్కియుండునని నేను భావింతును. ఈ సమాధానము తత్కాలపరిస్థితుల సమాలోచనముచే సమంజసమనియు దలంతును. తిక్కన భారతరచనము తరువాత హరివంశము నాంధ్రీకరించినది తానే, అనగా ఎఱ్ఱన తన తరువాతనే యారంభించెనుగాని ముందుగా గాదని తెల్పుకొను మాత్రమే ఇది.

ఇండొనీషియా దీవులలో భారతీయ శిల్ప సంప్రదాయం

క్రీ. పూ. 2వ శతాబ్దంనుంచీ, క్రీ. శ. 7, 8 శతాబ్దుల వరకూ, భారతదేశానికి పుష్పరూపంలో వున్న ఇండొనీషియా దీవులు, భారతదేశంలోని భాగంగానే వుంటూ భారతీయ ప్రభువుల సామ్రాజ్యభాగాలుగా మహోన్నతస్థితి ననుభవించాయి. ఈ దీవుల నాగరకతపైన సంస్కృత భాషా ప్రభావమూ హిందూ బౌద్ధమతముల ప్రభావమూ ఉత్కృష్టమైనది. ఈ దీవులలో చిరకాలం భారతీయ శిల్పశాస్త్రం శిల్ప సంప్రదాయం విశేష ప్రచారంలో వుండేది. 7వ శతాబ్దిలో ఈ దీవులపై అధికారం వహించిన శాతవాహన చక్రవర్తి శ్రీ విజయుడు ఈ ద్వీప సముదాయాన్ని శిల్పారామాలుగా తీర్చి దిద్దటానికి సర్వతోముఖంగా ప్రయత్నించాడు. ఈ దీవుల సాంస్కృతిక జీవితచరిత్రలో శ్రీ విజయుని నామం సువర్ణాక్షరాలలో లిఖింపదగినది.

విఘ్నేశ్వరుడు

జకార్టా మ్యూజియంలోని శిల్పం

చ తు ర్ము ఖు డు
ప్రాంబనంలోని చతుర్ముఖ బ్రహ్మదేవాలయం.

ప ర మే శ్వ రి
జకార్తా మ్యూజియంలోని శిల్పం.

మ హా వి ష్ణు వు
ప్రాంబనం చతుర్ముఖ దేవాలయంలోని ఒకశిల్పం.

ఉమా మహేశ్వరులు
ప్రాంబనం దేవాలయంమీది ఒకశిల్పం.

గ్రంథ విమర్శనము

హిందీ సాహిత్యము

[ప్రథమ భాగము]

రచన : శ్రీ అయాచితుల హనుమచ్ఛాస్త్రి; ప్రచురణ : శ్రీ వేంకటేశ్వర హిందీ సాహిత్య పరిషత్తు, తిరుపతి; వెల 3-8-0.

హిందీ సాహిత్యం తెలుగు నాట విస్తృత వ్యాప్తి పొందుతున్నా; హిందీ సాహిత్య చరిత్రను గాని, హిందీ సాహిత్య సంప్రదాయాలను గాని ద్యోతమానం చేసే రచనలు తెలుగులో లేవు. అందుచేత హిందీ సాహిత్యాన్ని అభ్యసించుతున్న తెలుగు వారిస్థితి అయోమయావస్థగా వుంది. ఏ గ్రంథం చేతికి దొరికితే ఆ గ్రంథం చదవటం వినా, ఆ గ్రంథం యెప్పుడు, ఎట్టి పరిస్థితులలో ఎందుకు వ్రాయబడినదో తెలుసుకుని విమర్శనా దృష్టిలో చదివి ఆనందించే అవకాశం లేకుండా వుంది. [illegible] విమర్శనా దృష్టిలేని చదువు గ్రుడ్డివాళ్లు ఏనుగును అర్థం చేసుకున్న కథగా పరిణమించుతోంది. హనుమచ్ఛాస్త్రిగారు ఈ అయోమయావస్థను నివారించటానికి పూనుకోవటం ముదావహం.

ఈ ప్రథమ సంపుటిలో హిందీ సాహిత్యంలోని ప్రాచీన భక్తియుగాలను రెంటినీ సమీక్షచేశారు. అనగా క్రీ. శ. 1700 వరకూ. దీల్లో ప్రాచీన యుగంలోని తొలిభాగం కొంత ప్రత్యేక వ్యాసరూపంలో భారతిముఖాన లోగడ పాఠకులకు అందజేసి వున్నారు.

ఈ సమీక్షలో ఎడనెడా విస్తృతావధిని అనేక ఉదాహరణ లిస్తూ వచ్చారు. [illegible]ముక్తకలకు పద్యాలకు పద్యానువాదములనూ, పదాలకు గేయానువాదాలనూ చేసి సంపుటీకరించారు. కొన్నిటికి వచనానువాదాలు కూడా వున్నాయి. ఈ అనువాదాలు ముచ్చటైన సులభ శైలిలో వున్నయ్. మచ్చుకు సూరదాసు గేయాన్ని ఒక దాన్ని తీసుకుని దానికి హనుచ్ఛాస్త్రిగారి అనువాదం పరిశీలించుదాం. సూరదాసు గేయం:

"ఖంజననైన రూపరసమాతే
అతి పైచారు చపల అనియారే.
పల్ పింజరా నసమాతే
చలిచలి నికట శ్రవనన్ కే
ఉలటి ఏలటి తాటంక ఫందాతే
'సూరదాస్' అంజనగున అటకే,
నతరు అబ్‌హీ ఉడిజంతే"

శాస్త్రిగారి అనువాదం:

నయన ఖంజనము లానంద మగ్నములయ్యె
రూపరసమును త్రావికైపు గొన్నదిప్పామి!
చారు చపలములు సారెకు పర్వెత్తు
పక్ష్మ పంజరములబడియుండ నొల్లవు
శ్రవణ సన్నిధి జేరి చలపట్టి యూపిడు
నటనున్న చెవికమ్మలిటు నటునూగాడ
అంజన గుణమొక్కటాధారముగ నిల్చు
బిలపిలబోవున్నె పిట్టలు లేకున్నె.

ఇలా అనువాదాలు యివ్వటమే గాక పోలికలున్నచోట ప్రసిద్ధ సంస్కృతాంధ్ర కవుల శ్లోకాలనూ పద్యాలనూ ఎత్తి చూపి తులనాత్మక విమర్శను సంతరించారు. శ్రీ శాస్త్రిగారు ఆంధ్ర సంస్కృత హిందీ వాఙ్మయాలలో విశేష కృషి చేసినవారు ఇట్టి ప్రతిభావంతులు ఈ కార్యానికి పూనుకోవటం ఒక విశేషం. హిందీ నభ్యసించుతున్న వారికే గాక, హిందీ రాని యితర కావ్యరస పిపాసువులకు కూడా యీ గ్రంథం మిగుల ఆహ్లాదజనకంగా వుంది. ఇట్లాంటి విమర్శ గ్రంథాలను సంఘటించటం అనంతమైన శ్రమతో కూడిన పని. అయినా శ్రమకు తగినంతగా గ్రంథం ప్రచారంలోకి రావటం కష్టం. విశేష వ్యయప్రయాసల కోర్చి ఈ తొలిభాగాన్ని ప్రచురించినట్లు రచయిత చెబుతున్నారు. ఆంధ్ర ప్రజలు ఈ తొలి భాగానికి తగిన ప్రోత్సాహమిస్తే రచయిత రెండవ భాగాన్ని కూడ త్వరలో మనకు అందజేయ నుద్యమించటానికి సావకాశంగా వుంటుంది.

తె. సూ.

మద్రాసు ప్రాచ్య లిఖిత పుస్తక భాండాగార సాహిత్య కరపత్రం

శ్రీ టి. చంద్రశేఖరన్ గారి సంపాదకత్వమున వెలువడుతున్న సాహిత్య విషయక కరపత్రములలో 9వ సంపుటిలో ఇది ఒకటవ కరపత్రం. వెల 2.0-0; ఇందులో మల్లణకవి శివస్తుతిని, మునిమోళి, కరుణాకర మాలై అను అరవ గ్రంథములను, శ్రీప్రసన్న వెంకటేశ్వర విలాసము అను తెలుగు కృతిని, చోళరాజ సాంగత్య అను కన్నడ రచనను, ఫ్రూనా పిట్ కైఫీయతు అను మహారాష్ట్రి కబ్బాన్ని, ఒత్తకొల్పిడిత్తం అనే మళయాళీ రచనను, [illegible]రాత్-అల్-అన్సాబ్ అన్న ఉర్దూపత్రాన్ని అచ్చుఒత్తారు. ఇవి అన్నీ ప్రాచ్య లిఖిత పుస్తక భాండాగారంలో తాటియాకుల మీద గాని, కాగితాల మీద గాని వ్రాసి వున్న వాటి వాటి ప్రతులు ఆధారంగా అచ్చు ఒత్తబడినాయి.

ఇందులో మల్హణుని స్తుతి (శివస్తుతి) సంస్కృత కావ్యం. దీనికి మల్హణస్తవం అనికూడా పేరుంది. దీనికి దేవరామాత్యుడు టీక వ్రాశాడు. భాండాగారం వారు టీకతో సహా ప్రకటించారు. మల్హణుని కవిత్వం ఎంత రసవంతంగావుందో, దేవయగారి టీక కూడా అంతగాను అందంగాను వుంది. సంస్కృతం సామాన్యంగా చదువుకున్న వాళ్లకుకూడా అర్థమయ్యే పద్ధతిలో ఈ టీక రచింపబడింది. ఈ దేవరామాత్యుడు వాదించిన గోపన్నృపతికి మంత్రిగా వుండేవాడు.

ప్రసన్న వేంకటేశ్వర విలాసం దళవాయివంశ ప్రభువర్యుడైన తిమ్మభూపాలుని చేత రచితం. ఇతను (1700 32) 18వ శతాబ్దంనాటి వాడు ఈ దళవాయి వంశజులు రాయదుర్గం పాలకులు. విష్ణుభక్తులు. ఈయన మరీను తాను నాయికగా, రాయదుర్గ ప్రసన్న వేంకటేశ్వరస్వామి నాయకుడుగా భావించి మధుర భావంతో విశిష్టాద్వైతాన్ని ఈ యక్షగానంలో గానం చేశాడు. "ఇందులో జంపె, జాతిజంపె, కలితజంపె, త్రిపుట, ద్విపద, ఏల, షట్పద మొదలగు వివిధ దేశి ఛందోరీతులు, తోడి, కళ్యాణి, శంకరాభరణ, కాంభోజి, బేగహరి, కేదారగౌళ, కన్నడ, పంతువరాళి, భైరవి, సావేరి మున్నగు కర్నాట రాగపూరితములగు పదములు, పాటలతోను సిద్ధహస్తుడైన ఈ కృతికర్త" రచించాడు. దీన్ని సంస్కరించి ప్రకటనకు సిద్ధము చేసిన శ్రీ వి. రా. ఆచార్య మధురభావం ఇందులో పుష్కలంగా వచ్చినట్లు రూపించదలచినారుగాని, నిజం చూస్తే, ఆ భావన ఇందులో పరాకాష్ఠను అందుకో లేదనే చెప్పవలసివుంది. గ్రంథం చదువుతూ వున్నప్పుడు మానవ శృంగారాతీతమైన దైవశృంగారభావం అనుభవానికిరాదు. భాగవతం దశమస్కంధం చదువుతున్నప్పటి పవిత్ర మధురభావం కలగదు.

హా. శ.

భారతీ వ్యాసములు

కర్త- శ్రీ బులుసు వేంకటేశ్వరులు; ప్రకాశకులు: బి. వి. & సన్సు, రామారావుపేట, కాకినాడ; మూల్యము రెండు రూపాయలు. గ్లేజు కాకితము. క్యాలికో బైండు మూడు రూపాయలు.

'భారతి'లో శ్రీ బులుసు వేంకటేశ్వరులుగారప్పుడప్పుడు ప్రకటించిన సారస్వత వ్యాసముల సంపుటమే ఈ గ్రంథం. ఇందులో ఆంధ్ర సారస్వత దృక్పథము, ఆంధ్రకథానక కావ్యములు - భోజరాజీయము, వైయాకరణుని కావ్యగౌరవము, తెనాలి రామకృష్ణుని రమ్యత మొదలయిన పన్నెండు సాహిత్య వ్యాసాలు సంకలింపబడినవి. ఆంధ్ర సారస్వతదృక్పథం అన్న తొలివ్యాసంలో నన్నయాది తెలుగుకవుల సారస్వత దృక్పథాలను వారివారి గ్రంథాలనుబట్టి నిరూపించి వివరించడానికి ప్రయత్నం జరిగింది. ఆంధ్రకథానక కావ్యములు, భోజరాజీయము అన్న వ్యాసంలో భోజరాజీయ ప్రబంధానికి సంబంధించిన సమస్తవిషయాలూ సాకల్యంగా చర్చింపబడినవి కాని ఈ వ్యాసంలో తెలుగులోని సంస్కృత కథానక కావ్యానువాదములను పేర్కొంటూ వాటిలో 'శాలివాహన గాథా సప్తశతి'ని కూడా ఒకటిగా చేర్చడం జరిగింది. శాలివాహన గాథాసప్తశతి కథానక కావ్యం కాదు. అది సంకలన గ్రంథం. సంస్కృత కథానక కావ్యం అనడం మరొక పొరబాటు. జక్కన విక్రమార్క చరిత్ర సంస్కృతానువాదం కాదు. సంస్కృత విక్రమార్క చరిత్రకు [illegible] విక్రమార్క చరిత్రలోని కథలకూ ఎట్టి సంబంధమూ లేదు అసలు ఇందులో కేతన దశకుమారచరిత్ర, [illegible] రాజు ఎల్లయ్య సకలకథానిధానం, బేతాళపంచవింశతి మొదలయిన కథానక కావ్యాలను గూర్చిన ప్రస్తావనే లేదు. 'ఆంధ్ర సంవాద కావ్యములు' అన్న వ్యాసం తెలుగులో వెలసిన రాధామాధవ సంవాదం మొదలయిన సంవాదకావ్యాల చరిత్ర తెలుపుతున్నది. చివర భాసుని అభిషేక యజ్ఞఫల నాటకములను గూర్చిన విమర్శ వ్యాసములున్నవి. సాహిత్య విమర్శకు సంబంధించిన వ్యాసములన్నీ ఒకచోట. దానికి తరువాత ప్రత్యేక కావ్యాలకు సంబంధించిన విమర్శ వ్యాసాలు ఆతరువాత సంస్కృత వాఙ్మయానికి సంబంధించిన వ్యాసాలు అన్న క్రమంలో ఈ వ్యాసాలు ముద్రింపబడి ఉంటే బాగుండేది. అలా కాకపోవడంతో పాఠకుడికి రచయిత యేర్పరుచుకొన్న ప్రణాళిక యెట్టిదో బోధపడనిస్థితి యేర్పడ్డది. కాని యిందులో చేర్చబడిన వ్యాసములన్నీ విషయసంపన్నములై సాహిత్య[illegible] చయిక సమర్థములై విజ్ఞానప్రదములై ఉన్నవనడంలో సందేహం లేదు. ప్రత్యేకించి భోజరాజీయము, కవితామృతము, ప్రాచీనాంధ్రశతక పరిశీలనము అన్నవి ఆయా విషయాలకు సంబంధించిన సమగ్ర వ్యాసములు. ఆంధ్రసాహిత్య విద్యార్థుల కీగ్రంథ మత్యంతోపయుక్తం కాగలదు.

కో. రా.

Printed & Published For Nageswara Rao Estates (Private) Ltd., by S. Radhakrishna, at The Andhra Patrika Press, 6 & 7, Thambu Chetty Street, Madras—1. Editor: S. Sambhu Prasad.